

Förhandlingar om kulturföremål

GOTHENBURG STUDIES IN CONSERVATION 39

Förhandlingar om kulturföremål

Parters intressen och argument i processer om
återförande av kulturföremål

Mikael Hammelev Jörgensen

GÖTEBORGS UNIVERSITET
ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS

© MIKAEL HAMMELEV JÖRGENSEN, 2017
ISBN 978-91-7346-905-0 (tryckt)
ISBN 978-91-7346-906-7 (pdf)
ISSN 0284-6578

Publikationen finns även i fulltext på:
<http://hdl.handle.net/2077/51279>

Doktorsavhandling i Kulturvård.
Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet.

Prenumeration på serien eller beställningar av enskilda exemplar skickas till:
Acta Universitatis Gothoburgensis, Box 222, 405 30 Göteborg, eller till
acta@ub.gu.se

Omslag:

Bilder av Rolf Hammelev Jörgensen. De tre totempålar symboliserar att det under en viss tid existerade tre likadana totempålar. Det tillverkades även en kopia av triumfkrucifixet från Hall kyrka. Att krucifixet har lutats i perspektiv kan tolkas som att det kan vara på väg någonstans. På baksidan är en teckning av en Maria-skulptur som återfördes till Bro kyrka.

Tryck:
Ineko, Källered 2017.

Abstract

Negotiations regarding cultural objects

Interests and arguments of parties in processes involving the restitution of cultural property

Disputes over demands for a return of cultural objects, in many cases museum objects, are well known. But such conflicts can also be seen as negotiations, which can be analyzed as well. This thesis adds a negotiation perspective and by a close scrutiny points out certain factors and arguments which can facilitate a process, cause a blocking, or rescind a blocking. By referring to such a process as a form of negotiation, this might bring about possibilities for the parties involved, which they otherwise would not been considering. It may occur that behind a party's arguments some interests could have been hidden consciously, or been surpassed by something else, which can cause a blocking.

The aim of this thesis is to highlight the actors' different perspectives in negotiations concerning return of cultural objects, how they argue in a negotiation position and how the process can affect the management of cultural objects.

The negotiation perspective can generate knowledge for increased understanding of motives behind the parties' positions. The specific traits of negotiation processes and what arguments and interests that may be important during the passage of events are examined in two case studies.

One case is about the process of the return of medieval ecclesiastical objects from a museum context to two rural churches on Gotland, Sweden. The other study examines the process of negotiating the return of a totem pole from the Museum of Ethnography in Stockholm to the people of Haisla First Nation, Canada.

The material that has been analyzed in this thesis shows in which phase in the process and why the parties changed their opinion, thus making a constructive solution possible.

The thesis identifies aspects that the parties considered important in the negotiation process, and the outcome indicates how essential factors are valued in cases where the return of cultural objects are negotiated.

Values and arguments, present in the case studies, are identified and categorized, which then are compiled into tables in order to make them comparable. These tables show in what period turning points took place in the process, and which aspects made parties change their respective standpoint, as the situation shifted from disagreement to consensus. For instance, groups of arguments that associates to the categories are: place, cultural identity, conservation and economy, are strong indicators of what some people find important. This thesis shows why and how the parties were convinced of the benefits of a solution grounded in consensus. By using a negotiation perspective the analysis identifies incentives that created a progressive process. The findings are useful for better understanding of future processes of returning cultural objects and benefit the development of the management of cultural heritage.

Title in Swedish: Förhandlingar om kulturföremål:

Parters intressen och argument i processer om återförande av
kulturföremål

Author: Mikael Hammelev Jörgensen

Language: Swedish with an English summary

ISBN: 978-91-7346-905-0 (printed)

ISBN: 978-91-7346-906-7 (pdf)

ISSN: 0284-6578

Keywords: cultural heritage, cultural objects, negotiation,
arguments, value creation, processes

Innehåll

FÖRORD	11
KAPITEL 1 INLEDNING	13
Avhandlingens syfte och frågeställningar	14
Teoretiska verktyg	15
Kulturföremål och värden i konflikt	18
Metod, material och avgränsning	21
Fallstudier	21
Kategorisering av argument	25
Termer och begrepp	27
Olika sätt att förstå kulturarv	27
Disposition	36
KAPITEL 2 SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG	39
Introduktion	39
Förvaltning av kulturarv	39
Framväxten av en förvaltning av kulturarv i Sverige	40
Svensk kulturpolitik från år 1974	44
Svenskt lagrum gällande återförande	48
Förvaltning och återförande av kulturföremål i internationella fördrag	49
Förvaltning och återförande av kulturföremål formulerat av ICOM	54
Förvaltning	54
Vad ICOM säger om återförande	56
Avslutning	57
KAPITEL 3 MOTIV TILL ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL	59
Introduktion	59
Konflikter kring människors tolkningar av vad som egentligen skett	60
Den viktiga äganderätten	63
Återförande av kulturföremål kallas olika saker	67

Något levande som behöver ”komma hem”	73
Återförande av kulturarvsföremål i svensk kontext	76
Motivering för återförande i svensk kontext	77
Avslutning.....	79
KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER - BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA.....	81
Introduktion	81
Människors relationer och känsla av rättvisa	82
En blockerad process mellan Kenya och Storbritannien	85
De fordrandes perspektiv - Kenyas nationalmuseum	87
En framgångsrik process – parter som söker och finner samförstånd.....	89
Haidas motiv och argument	91
British Museums agerande som förvaltare.....	94
Fördelar av att vilja mötas.....	95
Målstrategier.....	96
På samma våglängd.....	98
De fordrandes perspektiv	102
Förvaltarens perspektiv	102
Målstrategier.....	103
Avslutning.....	104
KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL.....	105
Introduktion	105
Förhandlingsprocesser.....	106
Förhandlingsteoretiska utgångspunkter.....	107
Argument i förhandling.....	113
Argument och förhandlingslinjer	114
Argument beträffande institutionell förvaltning av kulturarv	114
Ett spektrum av argument i förhandlingar om kulturföremål	117
Argument för och emot avyttrande: exemplet British Museum	121

Argument i två svenska exempel om återförande av föremål med kyrklig anknytning	123
Deponering av kyrkliga föremål	123
Odenåkers medeltida dörr	128
Utimit – Return: en kulturarvsprocess mellan tidigare koloniserade och kolonisatorerna.....	132
Avslutande diskussion	135
KAPITEL 6 FALLSTUDIER.....	137
Introduktion.....	137
Fallstudie 1, G’psgolox’s totempåle	137
Bakgrundsbeskrivning av fallet	137
Hur processen kring totempålen diskuterats tidigare.....	139
Totempålens historia	143
Fallet betraktat som kulturarvsprocess	145
Vad stod på spel?.....	153
Positioner och vägval i processen.....	153
Intern förhandling.....	163
Människors möten	165
Museet tar ställning – anhållan till regeringen	169
Ut på remiss! ... sedan regeringsbeslut.....	173
Berg är till för att flyttas	177
Ordval som blockerar.....	177
Återförande av kulturföremål kostar	179
Argumentanalys	182
Fallstudie 2: Återförande av kyrkliga föremål deponerade på Gotlands museum	188
Introduktion.....	188
Kontextualisering av fallstudien.....	189
Historik kring insamling av kyrkliga föremål på Gotland	190
Triumfkrucifixet från Hall kyrka.....	192
Den första processen 1984-1986	193
Argumentanalys	202
Helgonbilderna som återfördes till Bro kyrka	205
En friktionsfri process.....	205
Intervjun med ordföranden i Bro	213

Argumentanalys	216
Ett förnyat försök med triumfkrucifixet: den andra processen 2006-2011	218
Vad stod på spel?.....	218
Förändring av parternas positioner	219
Argumentanalys	228
Kulturarvsprocessen och kulturföremåls mening.....	229
Omkostnader och ekonomiska bidrag.....	232
Museet och förvaltning av kulturföremål.....	233
Trumman från Hallshuk.....	235
Avslutning.....	240
 KAPITEL 7 RESULTAT OCH SLUTDISKUSSION	241
Introduktion.....	241
Kulturarvsprocesser som förhandling	242
Argument i kulturarvsprocesser.....	245
Kulturarvsprocesser som förvaltning	248
Vidare forskning.....	251
 REFERENSER	253
Otryckt material.....	253
Tryckt material.....	256
Litteratur	258
 SUMMARY.....	269
 ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS.....	279

Tabell- och figurförteckning

Figur 1. Exempel på möjliga flöden i återförändprocesser	17
Tabell 1. Etnografiska museet och haisla	185
Tabell 2. Gotlands museum och Hall församling	203
Tabell 3. Gotlands museum och Bro församling	217
Tabell 4. Gotlands museum och Hall församling, den senare processen	228
Tabell 5. Sammanställning av argument	245
Tabell 6. Graden av samförstånd i fallstudierna.....	246

Förord

Jag vill börja med att tacka vänner och kollegor på Gotland och avdelningen för kulturvård, och konstvetenskapliga institutionen i Uppsala. I skrivande stund dyker två minnen upp; doktoranderna Petra Erikssons närhet till skratt och Magnus Wessbergs fäbles för trumsolon. Jag vill också rikta ett tack till personalen på Almedalsbiblioteket i Visby som alltid var behjälpliga när det behövde fixas med fjärrlån.

Det här avhandlingsarbetet kan i mångt och mycket delas upp i två delar. Före och efter mittseminariet. Före mittseminariet hade arbetet en helt annan inriktning och jag vill rikta ett tack till doc. Ulrich Lange som då var min biträdande handledare. Under mittseminariet var doc. Henrik Ranby och prof. em. Anders Biel opponenter och jag vill tacka för den insatsen. Under mittseminariet sade Anders att ”Det här handlar om förhandling ...” Vilket ledde fram till en stor ändring av arbetets inriktning. Anders blev sedermera min biträdande handledare.

En person som hela tiden funnits där är min huvudhandledare prof. Mattias Legné. Min erfarenhet och hur det känns när jag tänker tillbaka är att jag, Mattias och Anders blev ett väldigt bra team, där diskussionerna hade högt i tak, men att det aldrig uppstod någon friktion att tala om. Ett varmt tack till mina handledare Mattias och Anders! Jag vill även tacka fil.dr. C-G Ojala som gav mig mycket värdefulla synpunkter under slutseminariet.

Några som jag också särskilt vill tacka är alla informanter som blev intervjuade för denna avhandling.

Jag vill också rikta ett tack till vänner och kollegor vid institutionen för kulturvård i Göteborg som har hjälpt mig väldigt mycket. Tack till fil.dr. Jonathan Westin som hjälpte mig med layout-frågor. Tack till doktorand-kollegerna i ”rummet”: Malin Weijmer, Maria Nyström och Susanne Fredholm, där det ibland kan hända att vi brister ut i spontan sång och avhandlingsarbetet förvandlas till en musikal-variant! Tack också till prof. Ola

Wetterberg, som har en häpnadsväckande förmåga att dyka upp i doktorandrummet när jag just grunnar över något och behöver honom som bäst.

Det har också bildats ett hemligt sällskap som är öppet för alla och hela tiden försöker få med så många som möjligt, det är gänget som går till ”klubben” ... Tack för denna ljusglimt i tillvaron (ni vet vilka ni är)!

Naturligtvis har avhandlingsarbetet varit en lång resa, och mycket har hänt under vägen. På ett sätt tog det hela sin början när jag tagit mina första poäng och som uppmuntran fick jag två fina pennor i etui av min mamma. Jag vill därför avsluta med att tacka mina föräldrar, med sina respektive sambor, Ewa och Stefan, för stöd och uppmuntran. Det är också farsgubben som gjort bilderna till omslaget. Tack också till brorsan med familj. En annan person som alltid ställt upp är min svärmor Ekaterina, som ska ha ett särskilt tack. Men det absolut största tacket ska min egen familj ha. Min fru Sanna och mina barn Marie-Antonie och Vincent, för det stora stödet och förståelsen de har behövt visa under arbetet med avhandlingen.

Göteborg, februari 2017

Mikael Hammelev Jörgensen

Kapitel 1 Inledning

Krav på återförande av kulturföremål kan äga rum på både en internationell, som på en lokal arena. Till exempel finns på British Museum den välbekanta Parthenon-frisen och flera marmorskulpturer som tidigare fanns på den historiska platsen Akropolis i Greklands huvudstad Aten. Enligt museet är konstverken i tryggt förvar under den bästa omvårdnad och tillgänglig för allmänheten som en del av ett globalt kulturarv.¹

I en kyrka på Gotland hänger ett triumfkrucifix som är placerat i triumfbågen. Triumfkrucifixet är en kopia, utförd efter en betydligt äldre förlaga som finns utställt på Gotlands museum. Initialt krävde församlingen att originalet skulle återföras till kyrkan. Men i samverkan har företrädare för församlingen och representanter för museet lyckats hitta en för bägge parter tillfredsställande lösning.

I fallet Parthenonfrisen har krav på återförande lett till en utdragen konflikt, som i dagsläget inte tycks ha någon lösning. På Gotland har man kunnat enas om en lösning. Vad har lett fram till så olika utfall? Avhandlingen kommer att undersöka processer om återförande av kulturföremål genom att introducera ett förhandlingsperspektiv. Detta innebär att inblandade parter ställningstaganden och hur dessa påverkas och förändras i förhandlingsprocessen, kommer att granskas och jämföras.

I samband med krav på återförande av kulturföremål har parterna mycket olika uppfattningar om vad som är viktigt. Både diametralt motsatta och likartade värderingar blir synliga i processerna. Att anlägga ett förhandlingsperspektiv när krav på återförande ställs skapar kunskap för att bättre förstå bakomliggande motiv till parternas ställningstaganden. Ibland står människor fast i sina uppfattningar och statiska föreställningar associerade till religion eller idéer om platsers betydelse som knyts till historiska händelser.

---

¹ Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 69, 86 f.

Människors uppfattningar kan också vara flytande och förändras. När välbekanta föreställningar utmanas kan skiften i värderingar äga rum och skapa möjligheter till att två parter uppfattningar hamnar i fas.² Genom fallstudier ger avhandlingen indikationer på hur sådana processer kan se ut och vilka argument och intressen som kan vara viktiga under förloppet.

Avhandlingens syfte och frågeställningar

Kulturföremål som förvaras på museer står under någon form av förvaltning, vilket i vissa fall kan beskrivas som en reglerad omvårdnad av objekten. Förvaltningen syftar till att museers kulturföremål ska bevaras för eftervärlden och vara en tillgänglig resurs för allmänheten. Men konflikter kring kulturföremål kan uppstå när återförandekrav ställs, krav som ibland uttrycks i termer av äganderätt eller repatriering. Tvister kring återförande av kulturföremål, vilka i flera fall handlar om museiobjekt, är välkända. Sådana konflikter kan analyseras ur ett förhandlingsperspektiv.

Avhandlingens syfte är att belysa olika aktörers perspektiv i förhandlingar om återförande av kulturföremål, hur de argumenterar i en förhandlingssituation och vilka konsekvenser förhandlingen kan få för förvaltningen av föremålen. För att operationalisera undersökningens syfte har följande frågeställningar formulerats:

1. Hur kan processer om återförande av kulturföremål förstås utifrån ett förhandlingsperspektiv?
2. Vilka typer av argument kan förekomma i en förhandling om återförande av kulturföremål? Hur kan argumenten variera mellan parter och över tid?
3. Hur kan förhandlingen komma att påverka förvaltningen av kulturföremålet på kortare och längre sikt?

---

² Se: Clavir, Miriam, *Preserving what is valued: museums, conservation, and First Nations*, UBC Press, Vancouver, 2002, s. 180 ff.

Teoretiska verktyg

En vanlig uppfattning är att en förhandling rör något av en given storlek som ska delas mellan parter.³ Denna uppfattning gör att en part vill försöka få en så stor del som möjligt av det förhandlingen gäller. Ibland beskrivs en sådan mekanism av *tårtmetaforen*, eller av att en *kaka* av given storlek ska delas upp mellan flera personer.⁴ Förtydligat, vad den ena parten får är samtidigt en förlust för den andra parten; till exempel att en löneökning på tre procent till de anställda innebär att arbetsgivaren förlorar motsvarande belopp.

Det finns vägar att bryta ett sådant mönster, till exempel genom val av mötesform och konsensus kring lämpligt uppträdande i förhandlingssituationen.⁵ Forskning visar att ”kakan” då kan förstöras på olika sätt så att båda parter kan få intressen tillgodosedda, och uppnå samförstånd i processen. Inom psykologin finns teoretiska verktyg kring parterers förhållningssätt i förhandling vilka tillämpas i denna avhandling.

Max H. Bazerman och Don A. Moore har formulerat ett antal hypoteser om vad som kan ske i förhandlingar och hur parterna kan agera utifrån sina föreställningar.⁶

För denna undersökning blir vissa av idéerna som presenteras av Bazerman och Moore särskilt intressanta:

---

³ Kazemi, Ali, ”Distributive and Procedural Fairness Promote Cooperative Conflict Management”, i: Törnblom, Kjell & Vermunt, Riël (red.), *Distributive and procedural justice: research and social applications*, Ashgate, Aldershot, 2007, s. 144.

Folger, Robert, ”Emerging Issues in the Social Psychology of Justice”, i: Folger, Robert (red.), *The sense of injustice: social psychological perspectives*, Plenum, New York, 1984, s. 11, 15.

Greenberg, Jerald, ”On the Apocryphal Nature of Inequity Distress”, i: Folger, Robert (red.), *The sense of injustice: social psychological perspectives*, Plenum, New York, 1984, s. 168.

⁴ Bazerman, Max H, et al, ”Negotiation”, *Annual Review of Psychology*, 2000, 51:279-314, s. 283, 288.

Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013, s. 193 f.

⁵ Bazerman, Max H, et al, ”Negotiation”, *Annual Review of Psychology*, 2000, 51:279-314, s. 288.

⁶ Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013.

- **Fixed pie (kaka med fast storlek)**

Ofta utgår parterna i en förhandling från att denna handlar om en ”kaka” av fast storlek som det gäller att få så stor bit som möjligt av. Bazerman och Moore driver tesen att denna bild är felaktig. Kakan kan istället förstoras på olika sätt.⁷

- **Value Creation (värdeskapande)**

I förhandlingar uttrycker ofta parterna sin respektive ståndpunkt, men mera sällan sina motiv bakom ståndpunkterna. Ifall parterna istället förhör sig om motpartens intressen och försöker se till alla aspekter i förhandlingssituationen, kan tillit skapas mellan parterna. Problemet är att parter ibland har svårt att lita på varandra i förhandlingssituationer.⁸

- **Improving Decision Making (förbättra förutsättningar)**

Ett sätt att förbättra förutsättningarna för ett utfall är att bjuda in en utomstående part i förhandlingarna som kan delge parterna sina perspektiv.⁹

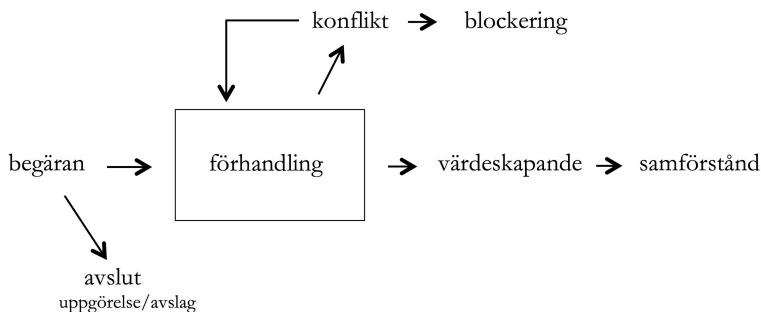
Fall av återförande av kulturföremål kan se olika ut. En process kan få en snabb lösning, medan en annan går i stå. Figuren nedan, som skapats för denna avhandling, visar schematiskt hur vägarna i en förhandling om återförande av kulturföremål kan se ut. En process kan nå en lösning, kanske på juridisk väg, men lämnar då sannolikt en av parterna med en känsla av orättvisa. Konflikten kan också eskalera och blockera processen kring återförande av kulturföremål. Detta kan förhindras om situationen i stället går till förhandling. I förhandlingen ökar möjligheten att processen når en lösning där båda parterna blir nöjda.

---

⁷ Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013, s. 193 f.

⁸ Ibid., s. 180-185.

⁹ Ibid., s. 222 f.

Figur 1. Exempel på flöden i återförandeprocesser

Schematisk framställning av en förhandlingsprocess om återförande av kulturföremål. Figuren visar möjliga vägar och utfall. Figuren är skapad av Mikael Hammelen Jørgensen.

I figuren inleds en process om återförande av kulturföremål med en begäran. Denna begäran kan synliggöra eller framkalla en möjlig konflikt; vem har rätt till kulturföremålet och var ska det placeras? Om parterna utgår från vad Bazerman och Moore kallar en *fixed pie* (kakan med fast storlek), kan processen gå till konflikt och leda till blockering. Om däremot parterna är öppna för att syna motpartens bevekelsegrunder, kan ett förhandlingsperspektiv initieras. Därmed blir det också nödvändigt att reflektera över och precisera respektive parts intressen; *value creation* (värdeskapande). I nästa fas kan förslag på lösningar, som kan tillgodose bägge parter intressen, genereras. Ett exempel på lösning kan vara att tillverka en kopia av kulturföremålet eller öka tillgängligheten för dem som begär det. En annan lösning kan vara att deponera kulturföremålet, men utan att byter ägare. En tredje lösning är att återföra kulturföremålet där exempelvis ett museum avsäger sig äganderätten.

Om processen går i stå kan även en utomstående part bjudas in. I Bazerman och Moores terminologi kallas det ”improved decision making”. I figuren finns också en markör för avslut, vilket avser när en begäran omedelbart tillmötesgås utan förhandling, eller avvisas utan någon som helst möjlighet till överenskommelser. Förtydligat,

att ett direkt återförande äger rum, eller att läget förblir oförändrat genom att begäran omedelbart tillbakavisas.

Före, under och efter en process av återförande av kulturföremål är dock samförstånd inte givet. Konflikter om återförande av kulturföremål kan uppkomma. Men det kunde också ha överlagts kring alternativ där parterna i stället nådde samförstånd, så att bägge parter kunde uppnå framgång i något avseende.

Som ett mål kan samförstånd betraktas som en självklarhet. När väl processen är avslutad, är det inte säkert att parterna behöver ha med varandra att göra i framtiden. Att skiljas från en missnöjd motpart behöver därför inte vara belastande. Men andra intressenter kan reagera negativt. Det kan finnas politiska intressen som uppmuntrar samförstånd; exempelvis att urfolks rättigheter skall tillgodoses. Museer är beroende av utbyte sinsemellan. Att visa god vilja kan underlätta dylika samarbeten. Att söka samförståndslösningar blir därför en positiv utgångspunkt för samtliga parter när krav på återförande reses.

Kulturföremål och värden i konflikt

I litteraturen beskrivs ibland hanteringen av krav på återförande av kulturföremål som ett dilemma kring hur exempelvis en beslutsfattare kan behöva tillmötesgå och agera på människors argument.¹⁰ Med hjälp av ett citat ur verket *The Settlement of International Cultural Heritage Disputes* av forskaren *Alessandro Chechi*, kan en sådan ambivalens spåras som kopplar till en hantering av människors olika intressen och argument.¹¹ En ansvarig person, exempelvis på ett museum, kan ställas i ett läge att fatta stora beslut som ska relatera till människors argument utifrån deras föreställningar. I Chechis verk beskrivs en problematik kring vilka värden som bör vara i förgrunden vilket även där kan förstås som en

---

¹⁰ Clavir, Miriam, *Preserving what is valued: museums, conservation, and First Nations*, UBC Press, Vancouver, 2002, s. 144, 211.

Turnbull, Paul, "Indigenous Australian people, their defence of the dead and native title" i: Fforde, Cressida, Hubert, Jane & Turnbull, Paul (red.), *The dead and their possessions: repatriation in principle, policy and practice*, Routledge, London, 2002, s. 64

¹¹ Chechi, Alessandro, *The settlement of international cultural heritage disputes*, Oxford University Press, Oxford, 2014.

form av dilemma eller ambivalent hållning, men i ett mera juridiskt perspektiv:

Yet, the most serious risk associated with the shortcoming under consideration is that the ‘human dimension’ of cultural heritage – i.e. the special feelings that items of cultural heritage evoke in individuals and peoples because of their symbolic, emotional, religious, and historical qualities – can be overlooked in the course of the adjudicative process. This human dimension is at stake in all cases, whether involving artworks taken by force or deceit or not. For example [...] many indigenous groups have demanded the return of cultural objects and human remains on the grounds that they constitute essential elements of their identity. The act of depriving these communities of such materials may translate into an intolerable offence for the group as a whole as well as for its members individually. [...] For others, cultural objects are chattels that can be treated as any other commodity in financial terms. Heritage’s value is therefore relational.¹²

Värdekonflikter blir tydliga i förhandling om återförande av kulturföremål. I citatet exemplifieras kulturföremåls olika betydelser för människor. I fall där parterna i en förhandling om återförande har stora skillnader i sina uppfattningar om kulturföremål kan värdekonflikter uppstå. En part i beslutsfattande ställning kan behöva hantera sin egen och motpartens föreställningsvärldar om vad kulturföremålet i fråga betyder. Kulturarv som värdekonflikt i en förhandlingskontext kan exemplifieras genom uppfattningarna att kulturarv ska nå ut till så många intresserade som möjligt (allmännytta), eller att det ska placeras i ett ursprungligt sammanhang, men då bli tillgängligt för ett begränsat antal personer (föreställningar om ursprunglighet).

Krav på återförande av kulturföremål som en värdekonflikt uttrycks implicit i en artikel av Piotr Bienkowski när han diskuterar det utifrån utilitaristiska värden i jämförelse med en vinst i sociala värden.¹³ Utilitaristiska värden identifierar författaren som till exempel:

---

¹² Ibid., s. 2 f.

¹³ Bienkowski, Piotr, “Authority and the power of Place: Exploring the Legitimacy of Authorized and Alternative Voices in the Restitution Discourse” i: Tythacott,

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

- The good of the greatest number of people
- Economic productivity
- Universal access to knowledge
- Outputs of scientific research, in principle available to all
- Measurable value, often in monetary terms
- Preservation¹⁴

Sociala, eller existentiella, värden grupperar Bienkowski till exempel som:

- Individual or community experience
- Spiritual and religious experience
- Connection to place, ancestry, and specific cultural practices
- Sense of individual or communal identity
- Value that is difficult to measure or ‘prove’
- More openness to natural processes of decay¹⁵

Framskrivningen av kriterierna citerade ovan beskriver även faktorer i värdekonflikter mellan parter som kan uppstå när krav på återförande av kulturföremål aktualiseras. Värdekonflikter kan även vara av intern karaktär och uppstå när en part i beslutsfattande ställning, företrädesvis ett museum, behöver motivera varför ett kulturföremål behöver återföras, eller inte. Exempel på hantering av värdekonflikter diskuteras i avhandlingens fallstudier. De värden som listats av Bienkowski kan betraktas som utgångspunkter som ofta kommer i konflikt med varandra. Listorna fungerar även som exempel på olika argument som parter åberopar i en förhandling om återförande av kulturföremål.

Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014.

¹⁴ Ibid., s. 38.

¹⁵ Ibid., s. 39.

Metod, material och avgränsning

I Sverige och internationellt har det skett åtskilliga fall av återförande av museiföremål. Urvalet är omfattande, vilket har motiverat en tydlig avgränsning i arbetet med denna avhandling. Efter övervägande har två fallstudier valts ut vilka studeras ingående. Fallstudierna sammantagna ger en möjlighet att i avhandlingen diskutera återförandeproblematik utifrån internationella såväl som lokala perspektiv. Det är dock värt att understryka att ämnet för denna avhandling är ett mycket större fält än vad som är rimligt att täcka in i ett arbete av denna art.

Fallstudier

Den ena fallstudien undersöker processen kring begäran från Haisla First Nation i Kanada att återföra en totempåle från Etnografiska museet i Stockholm. Totempålen omnämns ofta som hövding G'psgolox totempåle. Den andra fallstudien undersöker återförande av kyrkliga föremål från Gotlands museum till två gotländska sockenkyrkor.

Avhandlingens fallstudier avgränsas till en synlig förhandlingssituation där en part är ett museum, vilket har ett kulturföremål som är åtråvärt för en annan part. Denna andra part är en grupp eller gemenskap som begär att få överta kulturföremålet vilket förvaltas i en museal kontext.

Intervjuer

Fallstudierna i föreliggande undersökning baseras till stora delar på arkivhandlingar och publicerade intervjuer från dagspress. För att aktualisera och komplettera fallstudierna har intervjuer genomförts.

Fem intervjuer har genomförts till avhandlingen. Intervjuerna varade under ca 1 timmes tid, vilket bedömdes som rimligt i sammanhanget.¹⁶ Frågor hade förberetts och informanterna informerades vad mitt arbete gick ut på och varför de kontaktats.

---

¹⁶ Jfr: Trost, Jan, *Kvalitativa intervjuer*, 3. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2005, s. 62.

De förberedda frågorna fungerade mera som stöd och utgångspunkt för intervjun, och var inget som strikt styrde intervjusituationen.¹⁷

Fyra av intervjuerna finns inspelade, men den femte dokumenterades med hjälp av anteckningar under intervjutillfället. Informanten, här kallad *ordföranden i Hall*, önskade att intervjun inte dokumenterades med inspelning, vilket självklart respekterades. Informanter för undersökningen har varit de två tidigare cheferna för Folkens Museum Etnografiska i Stockholm Per Kåks och Anders Björklund. Den tredje var överantikvarie vid Riksantikvarieämbetet, Knut Weibull, vid tiden handläggare på kulturdepartementet för den juridiska delen kring ärendet med G'psgolox totempåle. Från haisla har Gerald Amos kontaktats, en ledande person i förhandlingarna om återförandet av G'psgolox totempåle. Ingen respons har kommit på de frågor som framställdes i ett bifogat dokument.¹⁸ En begränsning som kommit av frånvaron av direktkontakt med haisla, är att bilden av processens förlängning blivit mer oklar.

Två informanter har intervjuats för fallstudien om återförande av kulturföremål på Gotland. Den ena informanten var vid tiden ordförande i kyrkorådet i Bro församling. Den andra informanten var vid tiden ordförande i kyrkorådet i Hangvar-Hall församling. I den andra fallstudien har beslutet tagits att anonymisera informanterna och för enkelhetens skull omnämns de fortsättningsvis som *ordföranden i Hall*, respektive *ordföranden i Bro*. Informanterna kring totempålen har inte anonymiserats, mot

---

¹⁷ Se: Dalen, Monica, *Intervju som metod*, 2., utök. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2015, s. 34.

¹⁸ Sammanlagt ställdes 6 frågor. Exempel på 3 av frågorna är:

1. Now that the totem pole is to be returned to nature, what opinions, memories, contemplations remain about the pole among the Haisla people? Is there a sort of remaining imprint that it left?
2. After the processes of repatriation and when the totem pole was put back in Misk'usa, how do you consider the situation today in the society? Had the repatriation process some effect on the Haisla Nation?
3. Are there any sort of "key arguments" that you find especially important that you presented during the negotiations with the Swedish parties?

bakgrund av deras offentliga position i ärendet om återförandet av totempålen.

Haisla har kontaktats brevlades med ett antal frågor för att skapa möjlighet att kunna ge en nyanserad bild av processen. Det var ett försök till kontakt som blev utan svar. Läget behöver balanseras mot att inte riskera upplevas påträngande av den tilltänkta informanten.¹⁹

Arkivmaterial, dokumentärfilmer och offentlig debatt

Mängden material som berör de två fallstudierna är av varierande omfattning. För arbetet med fallet om återförandet av G'psgolox totempåle har skiftande material använts.

Ett värdefullt material är de två dokumentärfilmer av Gil Cardinal som producerades av National Film Board of Canada. En genomläsning av vad som publicerades i dagspressen och artiklar ger en avvägd bild, men den kan nyanseras genom studier av arkivhandlingar. Under ett fältarbete i Stockholm undersöktes ett kronologiskt sammanställt material fördelat över 14 stycken pärmar på Etnografiska museets arkiv. Vid tiden var materialet inte förtecknat, vilket hindrar att förmedla en precis hänvisning till en särskild arkivkapsel. Materialet innehöll korrespondens, protokoll, artiklar och olika förslag på lösa ekonomiska hinder. Materialet var omfattande och innehållsrikt vilket krävde urval och avgränsning. Därför valdes endast material ut som berörde själva förhandlingen om att återföra totempålen.

Fokus för denna fallstudie har huvudsakligen avgränsats till åren 1991-1994 med vissa nedslag i processen fram till själva återförandet år 2006. Motiveringen är att år 1991 besökte delegationen från Haisla First Nation Folkens Museum Etnografiska i Stockholm för första gången, med sitt krav på återförande av G'psgolox totempåle. Ett regeringsbeslut att skänka totempålen som gåva togs 1994.

Till fallstudien om återförande av kyrkliga föremål till två gotländska sockenkyrkor har arkivmaterial från landsarkivet på Gotland använts. Dokumenten har varit kyrkorådsprotokoll, kyrkstämprotokoll och korrespondens. Styrelseprotokoll för

---

¹⁹ Trost, Jan, *Kvalitativa intervjuer*, 3. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2005, s. 63.

Gotlands museum, vid tiden benämnt Gotlands fornsal, har studerats, tillika andra arkivalier i deras samlingar. Bland Gotlands museums arkivmaterial finns även beslut och anvisningar från berörda myndigheter. Betydelsefulla dokument har också varit konservators utlåtande kring lämpligt klimat för ett optimalt bevarande av de kulturföremål som är aktuell i denna avhandlings fallstudier.

Källkritik

Material som en gång arkiverats har sannolikt initialt genomgått en rensning före arkivering. Mötesprotokoll blir i allmänhet tillrättalagda genom att de sammanställs, justeras och arkiveras. Före, under och efter ett möte har saker skett och sagts som kan ha gett avtryck i situationen och påverkar sedan kommande möten men är händelser vilka inte syns i dokumenten.²⁰

Det kan även vara värt att ta i beaktande att argument och förhandlingslinjer möjligen kan framstå som vagare eller strängare för senare tiders referensramar. I en intervjusituation kan beskrivningen av en upplevd situation framställas på olika sätt beroende på vad informanten just då tar upp och kan ha blivit påverkad av tidigare teman intervjun kretsat kring.²¹

Ett skrivet dokument som återger en specifik händelse och hur denna uppfattades kan för protokollet ha anpassats efter flera individuella eller kulturella tolkningsramar. Som ett exempel kan nedtecknandet i en skrivelse ha föregåtts av ett antal informella men viktiga e-mail och telefonsamtal. En möjlig beskrivning av processen är att flera individer med gemensamma och individuella tolkningsramar kan skapa ett officiellt dokument som ett slags kollektivt minne.²²

En jämförelse mellan vad som framkommer av arkivmaterialet och hur det beskrivs i intervjuerna, visar på en del skillnader, men också att skeenden får möjlighet att nyanseras. Samtliga informanter påpekade själva att de var medvetna om att minnesbilder har sina

---

²⁰ Se: Thurén, Torsten, *Källkritik*, Liber, 2013, s. 4-8.

²¹ Ryen, Anne, *Kvalitativ intervju: från vetenskapsteori till fältstudier*, 1. uppl., Liber ekonomi, Malmö, 2004, s. 63.

²² Se: Thurén, s. 27-44.

svagheter, och att händelser i minnet inte alltid speglar den kronologi som kan återskapas genom arkivmaterialet.

Kategorisering av argument

På basis av intervjuerna, arkivmaterial och dokumentärfilmer har argumenten identifierats som förekom bland parterna i fallstudierna.

Parternas argument har hänförts till ett antal kategorier, baserade på innehållet i argumenten. Bland annat kan Bienkowskis beskrivning av utilitaristiska och sociala värden (se avsnitt ovan) spåras i en förhandling utifrån parternas argumentationslinjer.²³ Kategorierna har skapats för denna avhandling och arbetet med dessa har varit en process i två faser. En första gruppering av argument gav kategorier som delvis överlappade varandra och i vissa lägen var för oprecisa i sin beteckning. En omarbetning resulterade i en ny typ av kategorier, vilka är återgivna nedan. Dessa kategorier är menade att spegla centrala teman i de argument som förekommer i denna avhandlingens två fallstudier. Vid en studie av andra fall kan dessa kategorier behöva revideras, men förhoppningsvis kan de fungera som en utgångspunkt för framtida forskning.

Nedanstående kategorier ska ses som förslag på hur argument kan sorteras för att sedan kunna analyseras och jämföras med andra fall. Hur en sådan analys kan gå till kommer att exemplifieras i fallstudierna. De beskriver ett slags rubriker som argument kan sorteras in under, och är alltså inte argumenten i sig själva.

Plats (PL)

I denna undersökning avser plats exempelvis ett naturområde eller en byggnad med närmaste omgivning med särskild betydelse för en del människor. Platsen kan även anses vara den lämpligaste placeringen för ett kulturföremål.

---

²³ Se även: Clegg, Margaret, "A Change in Perspective: The impact of legislative changes in the United Kingdom", i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk], s. 50 f.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

Kulturell identitet (KID)

Denna kategori avser personers kulturella identitet som då också kan bli representerad genom ett fysiskt kulturföremål. Kulturföremålet kan upplevas ha större eller mindre betydelse för identitet eller ses som en möjlighet att konstituera eller manifesteras identitet, personlig eller för en mindre gemenskap.

Omvårdnad (OMV)

Kategorin speglar den fysiska hanteringen av ett kulturföremål, där ibland ett bevarande är det mest centrala.

Museal institution (MI)

Denna kategori speglar museet som inrättning eller annan verksamhet som hanterar kulturföremål enligt museal förebild. Kategorin knyter an till offentlig förvaltning av kulturarv.

Moralisk rätt (MR)

Kategorin speglar parter argument som grundar sig på att det finns en moralisk rätt till att återföra ett kulturföremål, eller att fortsätta att inneha ett kulturföremål.

Juridisk rätt (JR)

Denna kategori knyter an till argument som hävdar en rätt på juridisk grund till att inneha eller återföra ett kulturföremål.

Tillgänglighet (TGH)

Parter kan framföra argument som hävdar att de behöver inneha ett kulturföremål för sin egen tillgänglighet eller att en bredare allmänhet ska få tillgång till det.

Ekonomi (EKN)

Denna kategori samlar argument som driver en linje om ett kulturföremåls ekonomiska betydelse. Dels kan det vara kostnader för genomförda insatser att bevara ett kulturföremål, eller kommande utgifter för att hantera ett sådant på ett särskilt sätt. Inom kategorin ryms även de kostnader som en återförandeprocess innebär och hur detta kan fördelas. Kategorin inrymmer även argument med syfte att äska exempelvis ekonomiska bidrag för att bevara ett kulturföremål eller att genomdriva en återförandeprocess.

Termer och begrepp

Här definieras betydelsen av ett antal termer och begrepp som genomgående används i avhandlingen.

- *Förvaltning*

Institutioner som ofta uppbär offentlig finansiering. Inom en kulturarvsförvaltning ingår exempelvis museer, men dessa kan ha olika former av finansiering, vilket bör understrykas.

- *Argumentationslinje*

Här avses en samling argument som motsvarar och byggs upp utefter en parts önskemål.

- *Förhandlingslinje*

Med detta avses en bredare betydelse än argumentationslinje. Förhandlingslinjen inbegriper, utöver argumentationslinjer, motiv som speglar partens intressen. Hit hör exempelvis intressen kring rättigheter, lagrum och varför en kopia kanske behöver tillverkas enligt vissa riktlinjer.

Olika sätt att förstå kulturarv

Kulturarv och engelskans *Cultural Heritage* har i flera sammanhang varit ifrågasatta begrepp. Efter millennieskiftet finns en mera uttalad kritiskt inriktad kulturforskning, som kan sägas försöka vända på perspektiven och finna nya, kanske oväntade, ingångar i problematiseringen av vad kulturarv kan vara och hur kulturarvsprocesser kan beskrivas.

I en förhandling om kulturföremål är vissa faktorer givna. Exempel på sådana givna faktorer är att människor är involverade, människor som är olika präglade av hur de upplever sin omvärld och att de har olika eller likartade erfarenheter och värderingar. Människorna kan sträva mot ett gemensamt mål, eller ha mycket olika målbilder och syften bakom ett agerande. Dessa olika faktorer kan förändras i en process.

Vissa grundläggande faktorer känns igen när kulturarvsprocesser undersöks och diskuteras. Sådana faktorer lyfts fram och diskuteras i

antologin *Malmberget – en fallstudie*.²⁴ Även om den studien fokuserar på byggd miljö och plats som betydelsebärande, har den relevans för att den diskuterar plats utsatt för *förändringstryck*.²⁵ Studiens första utgångspunkt är de effekter förändringar kan få för människors uppfattning om sin livsvärld och värderingar.²⁶ Studiens andra utgångspunkt är vad som förstås som signifikant och kan användas för att förbättra konkurrenskraft och attraktion för exempelvis inflyttning och nyetablering.²⁷

Det går att argumentera för att kulturarvsförvaltningen är ett instrument som används för att reglera kulturarvsprocesser. Men perspektivet kan vändas på, att kulturarvsförvaltningen påverkas och formas av tidigare kulturarvsprocesser, i en växelverkan.

Diskussionen om Malmberget handlar om hur olika definitioner av kulturarv kan uppstå på specifika platser, men samspela med ett vidare sammanhang och mer generella processer utanför dessa platser.

I avhandlingen framstår strävan efter förändring som basalt villkor i *själva begäran* om återbördande.²⁸ Men impulsen till förändring, som tar sig uttryck i önskan om återförande, kan baseras på saker som människor upplever stå på spel i ett vidare sammanhang. Exempelvis kan det vara frågan om utveckling av ett lokalt samhälle, eller en strävan efter upplevelsen att ingå i ett större sammanhang, kanske på religiös grund. Det kan handla om behovet av erkännande och upprättelse, eller båda. Men förändringstrycket kan också utgöras av viljan att återskapa något som upplevs som

---

²⁴ Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola (red.), *Malmberget: strukturella förändringar och kulturarvsprocesser: en fallstudie*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2008.

²⁵ Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola, ”Historiens betydelse i kulturmiljöförvaltning” i: Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola (red.), *Malmberget: strukturella förändringar och kulturarvsprocesser: en fallstudie*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2008, s. 6.

²⁶ *Ibid.*, s. 6.

²⁷ *Ibid.*, s. 6.

²⁸ En begäran om återförande av kulturföremål, förutsätter en upplevelse av att något saknas och att det skett något som anses felaktigt. Att återställa ett sådant läge och för att något ska ske, krävs en förändring.

KAPITEL 1 INLEDNING

försvunnet eller förstört.²⁹ Detta återskapande kan i sin tur beskrivas som försök att läka ett dysfunktionellt samhälle. Andra fall av återskapande kan sträva mot att återupprätta ett ”stolt” förflutet utifrån ideala bilder vars idéer kan kanaliseras genom uppfattningar av vad kulturarv ska vara.

I avhandlingen *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag*, säger författaren Jonas Grundberg att han ser kulturarv som historien i samhället, istället för enbart historien.³⁰ Kulturarv förändras i takt med omställningar i synen på historia och samhälle som äger rum i en kulturarvsprocess. Det perspektiv Jonas Grundberg presenterar är en utgångspunkt i avhandlingens förståelse av kulturarv som företeelse och hur uppfattningar om detta förändras.

Forskare som Laurajane Smith och Rodney Harrison återkommer ofta med en kritik mot kanonisering av kulturarv, vilket kan omskrivas med *inläring* av kulturarv, men också *avläring* av vad som *inte* är kulturarv.³¹ En liknande kritisk diskussion om autenticitet återfinns hos Salvador Muñoz Viñas. Han diskuterar även vilken roll experten kan ha i inom kulturvård.³²

Centralt för Smiths är hennes teori om *Authorized Heritage Discourse* (AHD) där hon riktar kritik mot befrämjandet av kulturarv som har en västerländsk orientering.³³

Det Smith avser med AHD är att kulturarv och historia definieras av en maktelit som finns etablerad och institutionaliserad på exempelvis museer, universitet och myndigheter. Det är denna struktur som definierar ramverket för historisk förståelse och vad

---

²⁹ Se: Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola, ”Historiens betydelse i kulturmiljöförvaltning” i: Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola (red.), *Malmberget: strukturella förändringar och kulturarvsprocesser: en fallstudie*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2008, s. 12.

³⁰ Grundberg, Jonas, *Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning: utveckling eller konflikt?*, 1. uppl., Institutionen för arkeologi, Univ., Diss. Göteborg : Univ., 2004, Göteborg, 2004, s. 10.

³¹ Harrison, Rodney, *Heritage: Critical Approaches*, Routledge, Milton Park, Abingdon, 2013 [pbk], s. 142.

³² Muñoz Viñas, Salvador, *Contemporary theory of conservation*, Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford, 2005, s. 199-212

³³ Smith, Laurajane, *Uses of heritage*, Routledge, New York, 2006 [pbk], s. 28.

som är den ”riktiga” historien och det ”riktiga” kulturarvet.³⁴ Vad Smiths AHD är ett analytiskt verktyg som i denna avhandling kombineras med förhandlingsteori, forskning om urfolks historia och människors olika sätt att betrakta kulturföremål.

Smith och hennes *Authorized Heritage Discourse* (AHD) är tillämpligt på avhandlingens fallstudier eftersom i en återförandesituation ställs ett museum, som oftast är den som innehar kulturföremålet, i en maktrelation till motparten. Avgörandet i en fråga om återförande av kulturföremål hamnar hos en kulturvårdssektor, som också avgör vilka argument som är giltiga i det aktuella fallet.³⁵

Något förenklat står forskarna Laurajane Smith och James Cuno för två motstående ståndpunkter i frågor kring kulturarv, ursprunglig plats och urfolk.³⁶ Cuno framhäver att kulturarv är en global allmännytta och att museer har en viktig funktion för att upprätthålla denna. Smith påpekar å sin sida en obalans i maktfördelningen mellan museer, med deras självpåtagna tolkningsföreträdare utifrån en västerländsk struktur, och olika gruppers uppfattningar om ”sin egen” kultur som den representeras på museet.

Oavsett vad människor definierar som kulturarv kan perspektiven på detta ibland delas av flera personer och uppfattas ha snarlika betydelser och tolkningsramar. I andra fall kan däremot ett och samma kulturföremål värderas på vitt skilda sätt av olika grupper och individer. Vad som är värdefullt, eftertraktat, rentav omistligt för den ene, kan vara fullständigt ointressant för den andre.³⁷ Dock behöver dessa värderingar inte vara bestående utan kan förändras.

Olika betraktelsesätt syns exempelvis i människors förhållande till kulturföremål och mänskliga kvarlevor. Mänskliga kvarlevor hanteras ibland som endast ett benmaterial, och ibland med särskild

---

³⁴ Ibid., s. 29-34.

³⁵ Se: Ibid., s. 29 ff.

³⁶ Smith, Laurajane, *Uses of heritage*, Routledge, New York, 2006 [pbk].

Cuno, James B., *Who owns antiquity?: museums and the battle over our ancient heritage*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2008.

³⁷ Se: Tunbridge, J. E. & Ashworth, Gregory John, *Dissonant heritage: the management of the past as a resource in conflict*, Wiley, Chichester, 1996, s. 21.

KAPITEL 1 INLEDNING

respekt och försiktighet med religiösa förtecken. I vissa fall kan det också, baserat på parters argument, sättas likhetstecken mellan kulturföremål och mänskliga kvarlevor eftersom vissa människor betraktar dessa som jämbördigt levande i en andlig mening.³⁸ Mänskliga kvarlevor kan upplevas respektlöst hanterade situation ifall de förvaras i lådor i ett museimagasin. Ett kulturföremål i en glasmonter kan av vissa betraktas som fångslat, eller kvävt. Men ur bevarandesynpunkt kanske föremålet förvaras i ett perfekt klimat och säker miljö.³⁹ I den vetenskapliga litteraturen framkommer att kulturföremål kan ha en lika stark känslomässig förankring och betraktas som lika andligt levande som mänskliga kvarlevor.

Vissa processer om återförande av kulturföremål handlar om urfolks rättigheter och förståelse för sådana gruppers svåra historia. Det kan för dessa grupper röra sig om erkännande, upprättelse och att forma ett funktionellt samhälle.

En författare som tydligt går i polemik med ett musealt sätt att betrakta kulturföremåls värden är *Karen Coody Cooper*.⁴⁰ Författaren tar avstamp i sin egen etniska tillhörighet som medlem i Cherokee-stammen och framför kritik mot hur kulturföremål och mänskliga kvarlevor hanteras i en del museala miljöer. Författaren framför argument och ståndpunkter som blir viktiga för att kunna konstituera en bild av skillnader bland människors uppfattningar om kulturföremåls och mänskliga kvarlevors mening:

Museum charters have long focused on objects, a term patently offensive to many Native Americans because it refutes the idea of animism, or life within the materials. And it seems to separate Native things from their roles in Native cultures, objectifying them as standalone pieces. Still, for most of us, no comfortable term has arisen to replace object, material, thing, artifact, or item, so I will use “objects” when talking about a large class of materials. I ask the reader to keep in mind that these objects are alive (science finds that

---

³⁸ Clavir, Miriam, *Preserving what is valued: museums, conservation, and First Nations*, UBC Press, Vancouver, 2002, s. 122.

³⁹ Ibid., s. 86 ff.

⁴⁰ Cooper, Karen Coody, *Spirited encounters: American Indians protest museum policies and practices*, AltaMira Press, Lanham, Md., 2008 [pbk].

everything has atoms active with moving protons and electrons) and that these objects have valued status in Native communities.⁴¹

Citatet ger ett exempel på när livsåskådning utgör argument i kravet på återförande av kulturföremål. Coody-Cooper lyfter fram kulturföremålets andliga mening. Hon poängterar att mänskliga kvarlevor och kulturföremål kan ha en spirituellt mening, vilket visar att religion kan vara ett centralt motiv för att återföra kulturföremål vilka betraktas som besjälade.

I *Religious Objects in museums: private lives and public duties* av Crispin Paine framgår att religion i kulturarvssammanhang har aktualiserats i hög grad.⁴² I inledningskapitlet presenterar författaren ett flertal viktiga ståndpunkter och motiverar syftet med boken. Denna utgörs av en tydlig grundproblematik som har flera paralleller med föreliggande fallstudie om G'psgolox totempåle:

Some museums still treat their objects purely as works of arts, while at the other extreme some are almost shrines in their reverent recognition of the sanctity of their objects. We shall be looking at a variety of ways in which religious object behave in museums, and a variety of ways in which museums use them. All museums, though, have a responsibility to society at large. Museums exist to serve the public, and that does *not* mean (as curators sometimes seem to implying) giving in to the groups that shout the loudest.⁴³

Crispin Paine ger i sin bok en sammanfattande bild av den museologiska diskursen om exempelvis museets samhällsroll, museernas självkritik och antikvariens ansvar. Utifrån citatet tycks Paine mena att forskarsamhället behöver finna vägar att objektivt diskutera vilken hänsyn som kan visas argument som bygger på människors förställningsvärldar.

Parter som är involverade i en process kring återförande av kulturföremål kan komma att agera i en kontext där olika värden kommer i konflikt. Dessa intressen kan knytas till exempelvis historia, institutionella uppdrag, lagrum, kolonialism, religion,

---

⁴¹ Ibid., s. 65.

⁴² Paine, Crispin, *Religious objects in museums: private lives and public duties*, English ed., Bloomsbury Academic, London, 2013, s. 3 f.

⁴³ Ibid., s. 12

KAPITEL 1 INLEDNING

identitet och rättvisa. För att bättre förstå varför rättvisa är ett viktigt värde när krav på återförande av kulturföremål ställs, kan forskning inom psykologi ge ett bidrag. Ett exempel är Linda J. Skitka.

Skitka påpekar att personers position i en grupp, och behovet av tillhörighet, ger eko i människors intresse för rättvisa och att detta intresse är relaterat till materiell identitet:

[P]eople care about justice because it serves their long-term material interests. This can also be understood in terms of the values and goals associated with the pursuit and maintenance of one's material identity. More specifically, material identity consists of the body and its adornment, family members to the extent that they are contextually understood as material extensions of the self (e.g., "my wife," or "my child," and the value attached to having acquired a wife or a child)⁴⁴

Även begreppet cultural heritage, kulturellt arv, kan ses som associerat med långsiktiga materiella intressen och materiell identitet. När så är fallet, kommer även rättviseaspekter att aktualiseras när krav ställs på återförande av kulturföremål. Det verkar föreligga en vinst i en ökad tvärvetenskaplig sammanbindning mellan kulturarvsforskning och forskning om olika typer av rättvisa. Mera utvecklade tvärvetenskapliga samarbeten kring kulturarv och rättvisa kan vara ett bidrag av betydelse för att förstå kulturarvsprocesser, till exempel kulturarvs sociala värden (se Bienkowskis listor ovan).

En forskare som analyserar olika sätt att se på kulturföremål utifrån utilitaristiska och sociala värden är Miriam Clavir, som i sitt verk *Preserving What is Valued: museums, conservation and First Nations*, parallellt diskuterar ett musealt synsätt och nordamerikanska urfolks åskådningar.⁴⁵ Hennes sätt att diskutera skillnader är en viktig del för undersökningen i denna avhandling, till exempel för att förstå parternas argumentationslinjer och bakomliggande intressen, vilka kan resultera i värdekonflikter.

---

⁴⁴ Skitka, Linda J, "Of Different Minds: An Accessible Identity Model of Justice Reasoning", i: *Personality and Social Psychology Review*, vol. 7, no. 4, 2003, s. 288.

⁴⁵ Clavir, Miriam, *Preserving what is valued: museums, conservation, and First Nations*, UBC Press, Vancouver, 2002.

Ett annat exempel på värdekonflikter med anknytning till kulturarv finns i antologin *The Dead and Their Possessions*. Exemplet sammanbinder närliggande fall med musealt förvaltade föremålssamlingar som tillhört urfolk. Dessa värdekonflikter som beskrivs gäller både kulturföremål och mänskliga kvarlevor. Enligt vissa livsåskådningar anses benmaterial och kulturföremål vara likvärdigt andligt sammanbundna med exempelvis en urfolksstam. Parters olika livsåskådningar kan komma i konflikt. Mänskliga kvarlevor är i flera fall viktiga i ett vetenskapligt hänseende för att förstå människans historia. Parallellt kan samma kvarlevor mycket väl ha en stark religiös innebörd. En beslutsfattare (exempelvis ett museum) i ett ärende kring återförande måste ta ställning och fatta beslut i relation till sina och motpartens intressen, positioner och värden vilket ibland medför ett dilemma:

The problem with this reasoning, however, is that while indigenous remains might be used to enrich our understanding of the course of human history, the cost is devaluing cultural practices which are fundamental to the indigenous Australian continuum of self, life in the land and eventual return to the realm of the spirit. As such, it presents a dilemma familiar to scientists and ethicists: by what criteria is it permissible to conduct research which promises to benefit many but is likely to hurt particular individuals or communities? Generally, the production of knowledge is judged unacceptable if it endangers life, inflicts cruelty or abrogates what are generally agreed to be inalienable human rights [...]. Curators and scientists who oppose repatriation justify continued preservation and use of indigenous skeletal material on what seem to be unduly narrow grounds.⁴⁶

Citatet illustrerar en problematik med etiska och religiösa förtecken, vilket kan uppkomma vid krav på både återförande av kulturföremål och mänskliga kvarlevor.

Ett viktigt verk för att förstå processen kring återförandet av G'psgolox totempåle är den undersökning som Anders Björklund

---

⁴⁶ Turnbull, Paul, "Indigenous Australian people, their defence of the dead and native title" i: Fforde, Cressida, Hubert, Jane & Turnbull, Paul (red.), *The dead and their possessions: repatriation in principle, policy and practice*, Routledge, London, 2002, s. 64.

KAPITEL 1 INLEDNING

presenterar i sin bok *Hövdingens totempåle, om konsten att utbyta gåvor*.⁴⁷ I verket beskriver författaren processerna som ägde rum i samband med att totempålen kom till Sverige, förhandlingarna mellan parterna för att återföra den, till att den faktiskt forslades till Kitamaat. I Anders Björklunds bok beskrivs även momentet då totempålen hade placerats ut i naturen för att ruttna bort.

Smith säger sig identifiera en konsekvens av ett historiebruk där kulturarv definieras av utbildad expertis, vilka tillskrivit sig tolkningsföreträde:

The important point here is that terms like ‘the past’, when used to discuss and define heritage, disengage us from the very real emotional and cultural work that the past does as heritage for individuals and communities. The past is not abstract; it has material reality as heritage, which in turn has material consequences for community identity and belonging. The past cannot simply be reduced to archeological data or historical texts – it is someone’s heritage.⁴⁸

Det Smith talar om i citatet ovan är ett resonemang som får substans i fall med G’psgolox totempåle. Hennes argumentation blir även där synlig men parallellt med att bevarandeskäl utifrån ett musealt perspektiv förs fram. Fallet med totempålen kan också visa att två initialt motstående parter finner samförstånd och skapar ett gemensamt mål att återföra kulturföremålet. Etnografiska museet i Stockholm som i det fallet ”företräder” AHD visar lyhördhet för motpartens känslofulla argument och bildar en uppfattning som går på motpartens linje. I fallet med triumfkrucifixet är det istället mätresultat som skapar ett faktaunderlag vilket visar att kulturföremålet i fråga kommer förstöras ifall det flyttas till kyrkorummets miljö. I det fallet är det expertkunskaper från konservatorer och tekniker som skapar en kontext som parterna förstår och i förlängningen godtar.

---

⁴⁷ Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson, Stockholm, 2016.

⁴⁸ Smith, Laurajane, *Uses of heritage*, Routledge, New York, 2006 [pbk], s. 29.

Disposition

Nedan redogörs i korthet för innehållet i följande sex kapitel.

Kapitel 2 Svensk kulturarvsförvaltning och internationella fördrag

I kapitlet redogörs och diskuteras förvaltningen av kulturarv och hur kulturföremål i museisamlingar kan vara lagskyddade. Kapitlet tar också upp svensk kulturpolitik och hur organisationen av svenska museer har sett ut.

Kapitel 3 Motiv till återförande av kulturföremål

I kapitlet grupperas de argument som ofta aktualiseras vid återförandefrågor. Genom ett antal exempel förs en diskussion om skillnader och likheter i fall av återförande av kulturföremål och mänskliga kvarlevor.

Kapitel 4 Förhandlingsparters relationer - blockeringar, lösningar och rättvisa

I kapitlet diskuteras vilka relationer som kan uppstå eller förskjutningar av redan existerande relationer mellan aktörer som båda hör till kulturarvsförvaltningen och vissa lokala gemenskaper som framför krav. Kapitlet analyserar hurvida det finns en beredskap för återförande krav och hur förvaltningen kan möta krav på återförande.

Kapitel 5 Argumentation och förhandling kring återförande av kulturföremål

I kapitlet förs ett resonemang om vilka förhandlingslinjer som kan skönjas i en process och vilka argument parterna utformar i fall där krav på återförande är centralt.

Kapitel 6 Fallstudier

- G'psgolox totempåle

Fallstudien diskuterar förhandlingen från 1991 fram till att ett regeringsbeslut om att återföra totempålen fattades år 1994. Vissa viktiga senare skeenden diskuteras också för att stärka analysen och skapa en bättre förståelse för kulturarvsprocessen.

KAPITEL 1 INLEDNING

- Hall kyrka och Bro kyrka

Fallstudien handlar om förhandlingen kring begäran om att återföra medeltida träskulptur från Gotlands museum till två sockenkyrkor på Gotland. Föremålen är ett triumfkrucifix, vid tiden utställt på Gotlands museum, och ett antal helgonbilder som varit förvarade i museets magasin.

Kapitel 7 Resultat och slutdiskussion

Avslutande diskussion där avhandlingen sammanfattas i vissa slutsatser. Utifrån hur materialet i fallstudierna kan besvara frågorna kan vissa indikationer på generella antaganden göras om förhandlingar om återförande av kulturföremål.

Kapitel 2 Svensk kulturarvsförvaltning och internationella fördrag

Introduktion

Följande kapitel har ambitionen att synliggöra viktiga aktörer och processer som har betydelse för kulturvård. För att förtydliga beskrivningen behöver relationerna mellan kulturarvsprocesser, kulturarvspolitik och lagrum behandlas. Med lagrum avses de lagar och förordningar som kan komma att aktualiseras i processer där kulturarv blir en juridisk fråga, exempelvis kring äganderätt och lagstadgat skydd

Kapitlet består av två delar; förvaltning av kulturarv och kulturarvsprocesser. Kapitlet syftar även till att undersöka vilken betydelse kulturarvsprocesser och förvaltning av kulturarv kan få för varandra; hur ser relationen ut? En ömsesidig påverkan mellan kulturarvsprocesser och förvaltning av kulturarv kan spåras vilket i sin tur får konsekvenser för både processers utveckling och förändringar inom förvaltningen. En sådan påverkan innebär att en analys behöver ta hänsyn till och synkront diskutera offentlig förvaltning av kulturarv med andra kulturarvsprocesser i samhället. I presentationen förläggs kulturpolitik och lagrum under avsnittet som mera övergripande diskuterar förvaltning av kulturarv.

Förvaltning av kulturarv

Nedan framställs en översiktlig historik kring delar av framväxten av en svensk kulturarvsförvaltning. Denna kronologiska historik knyts samman med en redogörelse av en del viktiga kulturpolitiska mål där kulturarv funnits med.

Framväxten av en förvaltning av kulturarv i Sverige

Eftersom en fallstudie i avhandlingen behandlar kyrkliga föremål behöver en översikt kring framväxten av förvaltning av kyrkligt kulturarv i Sverige introduceras.

År 1572 vid ett koncilium i Uppsala antogs en reglering för skydd av minnesmärken, vilket året innan förts in i kyrkoordningen av ärkebiskopen. Denna reglering verifierades senare vid Uppsala möte 1593. Skyddet av minnesmärken kan ses som ett led i en statlig kontroll av kyrkans inventarier och byggnader. Ansvaret för att årligen deklarerat genomförda inventeringar hamnade på biskoparna och för ändamålet utsedda *syslömän*. Ifall skador uppkommit på grund av bristande underhåll eller försummelse, skulle detta ersättas.⁴⁹ Denna formulering om skydd för kyrkliga byggnader och inventarier införlivades i 1666 års: *Kongl: Majjt:s Placat och Påbudh Om Gamble Monumenter och Antiquiteter*. Av litteraturen att döma, kan tolkningen göras att en ”juridisk utgångspunkt” hade skapats och utifrån den började en mera sammanhållen rättslig struktur utformas via ändringar, formulering av lagförslag och nya förordningar. Genom tillgänglig litteratur kan viktiga hållpunkter identifieras i den processen. Exempel på en sådan hållpunkt är förordningen gällande forntida minnesmärken 1828, i vilken en riksomfattande inventering av Sveriges kyrkor var påbjuden. En annan hållpunkt är 1920 års förordning, vilken införde vissa nya regleringar däribland krav på tillstånd från riksantikvarien för ändring i kyrkobyggnad.⁵⁰

Framväxten av förvaltning av kulturarv i Sverige följer flera utvecklingslinjer i påverkan av varandra; exempelvis framväxten av svensk museiverksamhet under slutet av 1800-talet. Framväxten av museer som Naturhistoriska museet, Nordiska museet, Nationalmuseum, Historiska museet och Skansen var resultat av politiska ambitioner och en del av en större samhällelig kontext.⁵¹

⁴⁹ Kulturarvsutredningen, *Kulturegendomar och kulturföremål: [del]betänkande*, Fritze, Stockholm, 1995, s. 98 f.

⁵⁰ Ibid., s. 99-102.

⁵¹ Hillström, Magdalena, *Ansvaret för kulturarvet: studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872-1919*, Linköping University, Department of Culture Studies, Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2006, Linköping, 2006 (pdf), s. 13-16.

KAPITEL 2 UTVECKLINGEN AV SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG

En viktig grundsten i detta politiska och nationalistiskt betonade bygge var föreställningen om en långvarig svensk antikvarisk tradition genom instiftande av riksantikvarie och lagen för fornminnesskydd 1666.⁵²

I ett internationellt perspektiv var Sveriges lagstiftning kring skydd av fornminnen tidig. I kulturutredningens delbetänkande finns en redogörelse för lagstiftat skydd av kulturarv, ställt mot en internationell fond. Redogörelsen förmedlar en bild att det var mera från 1800-talets andra hälft, med viss tyngdpunkt på 1900-talets inledande decennier och tiden efter andra världskrigets slut, som de mest tongivande initiativen togs. Det är under dessa hållpunkter under 1900-talet som också viktiga internationella fördrag slöts för att skydda kulturarv. Den samlade bilden blir därför att Sverige också var en del av, eller stod under påverkan av andra länders initiativ på en internationell arena.⁵³

För denna undersökning är det viktigt att särskilt omnämna läns museireformen från år 1927, då landsantikvarietjänster inrättades med hjälp av lotterimedel. Reformen skapade utrymme att under 1930-talet uppföra ett antal museibygnader, vilka kunde vara särskilt anpassade för museiverksamhet.⁵⁴ Denna reformära process beskrivs mera i detalj av Richard Pettersson, som säger att läns museireformen var en del av en bredare samhällsutveckling och påverkades av ”museimannen” som en tydligare etablerad yrkesgrupp med egen yrkesidentitet.⁵⁵ Denna läns museireform ligger delvis till grund för hur viktiga delar av ”museisverige” är strukturerat, exempelvis med läns museum vanligtvis placerade i de svenska landskapens residensstäder. Som exempel är museet för

---

⁵² Hillström, Magdalena, *Ansvar för kulturarvet: studier i det kulturbeskyddade museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872-1919*, Linköping University, Department of Culture Studies, Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2006, Linköping, 2006 (pdf), s. 17, 45 ff.

Pettersson, Richard, *Fädernesland och framtidsland: Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering*, Univ., Diss. Umeå : Univ., 2001, Umeå, 2001, s. 9.

⁵³ Pettersson, Richard, *Fädernesland och framtidsland: Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering*, Univ., Diss. Umeå : Univ., 2001, Umeå, 2001, s. 9 ff.

⁵⁴ SOU 1994:51, *Minne och bildning, Museernas uppdrag och organisation*, bilagedel, s. 13 f.

⁵⁵ Pettersson, Richard, *Fädernesland och framtidsland: Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering*, Univ., Diss. Umeå : Univ., 2001, Umeå, 2001, s. 223-229.

Uppsala län, *Upplandsmuseet* placerat i Uppsala och museet för Gävleborgs län, *Gävleborgs länsmuseum*, placerat i Gävle. Landskapsgränsen behöver dock inte överrensstämma med den geografiska avgränsningen av museets verksamhet. Inom en och samma stad kan det också finnas ytterligare museer med kanske specialiserad inriktning och annan finansieringsform. Museer kan exempelvis vara knutna till universitet, eller vara helt privata utan offentligt ekonomiskt stöd.

Denna översikt om offentlig kulturförvaltning, kan breddas genom att också nämna andra instanser såsom *Riksantikvarieämbetet*, *Statens fastighetsverk* och *kulturförvaltningar* på kommunal nivå. En viktig förändring i Sveriges offentliga förvaltning av kulturarv har skett under senare tid. En stor del av uppgifterna som tidigare sköttes på riksnivå av Riksantikvarieämbetet, utförs numera på regional nivå av länsstyrelserna. Enligt en av statens egna utredningar skedde en större förskjutning av myndighetsuppdragen kring förvaltning av kulturarv när tjänster som *länsantikvarie* inrättades 1976. Länsmuseumerna hade fram till dess ansvarat för kulturminnesvården underställda Riksantikvarieämbetet. Men dessa uppgifter för Riksantikvarieämbetet skulle efter direktiv överflyttas till att hanteras av länsstyrelserna. Anledningen var att kulturminnesvårdens intressen mer fördelaktigt kunde tillvaratas och införlivas med den övriga samhällsplaneringen.⁵⁶ Uppdelningen av statlig finansiering av museer och centralmuseer, ansvarsmuseer och museer som stiftelser och myndigheter; tillika verksmuseer och universitetsmuseer blir till slut en komplex struktur. Det är viktigt för denna undersökning att lyfta fram *ansvarsmuseum* som en institutionaliserad kulturarvsförvaltning.⁵⁷ Anledningen är att Etnografiska museet i Stockholm vid en tidpunkt utnämndes till ansvarsmuseum, vilket då faller inom denna avhandlingens avgränsning för fallstudierna.

Sveriges ansvarsmuseer skapades utifrån tanken att de skulle ansvara för etableringen av en samverkan mellan särskilda

⁵⁶ SOU 1994:51, *Minne och bildning, Museernas uppdrag och organisation*, bilagedel, s. 17.

⁵⁷ I avhandlingen av Olof Näsman var en tidigare benämning *basmmuseer*: Näsman, Olof, *Samhällsmuseum efterlyses: svensk museiutveckling och museidebatt 1965–1990*, Umeå universitet, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2014, Umeå, 2014, s. 71.

KAPITEL 2 UTVECKLINGEN AV SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG

verksamhetsområden som hade stor relevans för svenska museers utveckling.⁵⁸ Men den museiutredning vilken tillsattes 1993, kom till slutsatsen att reformen med ansvarsmuseer inte haft den framgång som hade varit önskad.⁵⁹ I slutbetänkandet beskrevs reformen ha haft en ”mycket begränsad positiv effekt”. Utredningen framhävde även att det tycks ha blivit eftersträvansvärt bland andra museer att kunna hävda en position som *ansvarsmuseum*.⁶⁰ Denna typ av museum avskaffades 1 januari 2010.⁶¹

Etableringen av svenska museer kan betraktas som en institution med avsikt att folkbilda. Med tiden uppstod en kulturpolitik som reglerade museernas verksamheter och hur de skulle agera. En sådan politik kan betraktas som styrmedel för att forma museernas verksamheter och påverka var museer ska lägga sin tonvikt i verksamheten.

Ett annat politiskt verktyg för att påverka hur museer ska framställa sig är genom budgetstyrning. Vissa museer kan behöva producera ett antal utställningar under ett budgetår efter att finansiären ställt sådana krav. För exempelvis läns museer kan huvudfinansiär vara landsting, länsstyrelse eller kommun. Det kan även förekomma kombinationer av finansiella stöd, vilka kan utgöras av bidrag från olika håll. Styrningen blir i sådana sammanhang mer indirekta, eftersom finansiären kanske inte direkt påverkar *vad* museerna ska visa men kan ställa krav på verksamheternas omfattning. Mera direkt påverkan kan uppstå om särskild finansiering söks för separatutställningar. Värt att nämnas är även forskningsanslag, som knutits till museiverksamheter i ökad utsträckning. Med anställning av disputerad personal inom svensk

---

⁵⁸ SOU 1994:51, *Minne och bildning, Museernas uppdrag och organisation*, museiutredningens betänkande, s. 10 f.

⁵⁹ Kommittédirektiv, Dir. 1993:26, återges även i: *Minne och bildning, museiutredningens betänkande*, s. 225.

⁶⁰ SOU 1994:51, *Minne och bildning, Museernas uppdrag och organisation*, museiutredningens betänkande, s. 204.

⁶¹ SOU 2015:89, *Ny museipolitik, betänkande av Museiutredningen 2014/15* s. 100.
<http://www.regeringen.se/contentassets/a7f58685a4964dbfb276541303516196/ny-museipolitik-sou-201589.pdf>, nedladdad 2016-11-08

museiverksamhet har inriktning på akademisk forskning intensifierats under senare tid.⁶²

Bland statligt finansierade museer finns *statliga museer* och *centralmuseer*. Dessa har en mera direkt politisk styrning där museernas verksamhetsmål kan regleras genom regeringsbeslut.⁶³ Formuleringen av de statliga museernas uppdrag och vilken position, eller verksamhetsbeskrivning, de kan ha varierar över tid. Men en grundstruktur sedan decennier varit synlig med centralmuseer, läns museer, kommunala museer och stadsmuseer. Detta är dock ingen statisk struktur utan andra konstellationer uppstår, ofta till följd av någon omorganisation. Under senare tid är etableringen av *Statens museer för världskultur* exempel på detta.

Svensk kulturpolitik från år 1974

För att ge en tillräckligt sammansatt bild av förvaltningen av kulturarv, är det nödvändigt att denna redogörelse i avhandlingen även för ett resonemang kring vilken inverkan svensk kulturpolitik kan ha i sammanhanget. Kulturpolitik kan sägas vara en viktig del av förvaltning av kulturarv, eftersom politiska direktiv har mer eller mindre direkt inverkan. Något att betona är att politiken i sig också kan vara påverkad av vad som uppkommer genom debatter, akademiska diskurser, forskning och praktisk tillämpning.⁶⁴ I ett sådant perspektiv kan det hävdas att även institutioner i form av statliga museer och myndigheter såsom exempelvis Riksantikvarieämbetet, Kulturdepartementet och länsstyrelserna kan

---

⁶² Se: Bohman, Stefan, Lindvall Karin, ”Museerna i samhället och samhället i museerna: En positionsangivelse”, i: Bohman, Stefan & Palmqvist, Lennart (red.), *Museer och kulturarv: en museivetenskaplig antologi*, Carlsson, Stockholm, 1997, s. 83-86

⁶³ Se: Bohman, Stefan, *Historia, museer och nationalism*, Carlsson, Stockholm, 1997, s. 131-135.

⁶⁴ Forskaren Laurajane Smith har initierat *Authorized Heritage Discourse*, AHD; som ett begrepp för att beskriva definitionen av hur kulturarv ska förstås kan dikteras av ett begränsat antal personer i högre samhällsställning. Smith ställer sig därför kritisk till en expertis användning av ett tolkningsföreträdare. En utförlig förklaring där hon diskuterar detta kan läsas i: Smith, Laurajane, *Uses of heritage*, Routledge, New York, 2006 [pbk], s. 29-34.

KAPITEL 2 UTVECKLINGEN AV SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG

vara en del av AHD, likväl som de flesta läns museer och kommunala museer. Bilden som ges läsaren är att dessa aktörer är krafter vilka har kontaktpunkter som gör att samtliga blir i någon mån sammanbundna med varandra. Vad som sedan kan inverka och resultera i förändringar eller överenskommelser inom den offentliga förvaltningen av kulturarv är konferenser, workshops och liknande arrangemang. Detta behöver ingalunda vara negativt, och positiva effekter av global samverkan kan behöva betonas.

Ambitioner att stimulera ökad kontakt mellan akademiska sammanhang och museiverksamheter är synligt i en del statliga utredningar. Exempel på ett politiskt initiativ är Museiutredningens förslag för ökad stimulans för att externt finansierad forskning ska kunna bedrivas på museerna. Vidare föreslog utredningen att museer även borde få representanter i humanistiska forskningsråd.⁶⁵ Vad som kan sägas utifrån de presenterade förslagen är att dessa kontakter kan vara en faktor med inverkan på den offentliga förvaltningen av kulturarv. Kulturpolitiken kan stå under direkt påverkan av dessa processer. Exempel på sådana förändringar diskuteras i verket *Kulturpolitik* av Bengt Jacobsson, i vilket författaren ger en målande beskrivning av rörelser som kan vara indikationer på skiften i svensk kulturpolitik där förvaltning av kulturarv ingår som en del. I bokens prolog beskrivs kontexten för en konferens, där dåvarande kulturministern och dåvarande näringsministern deltar via länk.⁶⁶ Jacobssons beskrivning ger en aktuell bild hur kultursektorns olika delar kan samverka, vilket poängterades ovan. Men författarens diskussion kan även tolkas som förändring i svensk kulturpolitik med ett politiskt styre som är mer närvarande, trots geografiska avstånd. Ytterligare tecken på förändring, menar Jacobsson, är hur näringsliv och entreprenörskap starkare sammankopplas med kulturutövningar.⁶⁷ Indikatorer på detta är en framväxt av nya organisationer på regional och lokal nivå, vilka Jacobsson beskriver med talande terminologi: *kreativa*

---

⁶⁵ Kulturutredningen, *Kulturpolitikens inriktning: slutbetänkande*, Fritze, Stockholm, 1995, s. 492.

⁶⁶ Jacobsson, Bengt, *Kulturpolitik: styrning på avstånd*, Studentlitteratur, Lund, 2014, s. 7-9.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 27 f.

näringar. Bengt Jacobsson säger angående sitt besök på konferensen *Generator* i Piteå:

Det som kunde skönjas var en näringspolitiskt inriktad kulturpolitik på regional nivå, som dessutom verkade vara kraftfullt understödd av ambitioner i den Europeiska Unionen. Skulle sådana idéer kunna bli en utmaning mot den ordning som under lång tid hade varit etablerad? Eller skulle den etablerade organiseringen klara av att införliva också dessa nya idéer?⁶⁸

Den ordning författaren syftar på är att 1974 års kulturpolitik har fungerat som ett fundament under flera decennier. Författaren hävdar att det närapå är häpnadsväckande med den kontinuitet som Sveriges kulturpolitik haft sedan 1974, med mycket små variationer.⁶⁹

Om Bengt Jacobsson är korrekt i sin beskrivning bör även den offentliga förvaltningen av kulturarv i någon mån påverkas. Ifall kulturpolitiken var relativt statisk under en längre tid, och höll sig likvärdig även under större samhällsförändringar och byten av politiska inriktningar, behöver denna avhandlings fallstudier placeras i en sådan kontext. I förlängningen kan synen på hur kulturarv skulle förvaltas stått under påverkan av denna kulturpolitiks struktur.

Ifall kulturpolitiken behållit sin huvudsakliga karaktär har det parallellt ägt rum viktiga förändringar. Exempel på förändringar är värdeprocesser beträffande kulturarvets funktion och användning, där bland annat forskning och diskurser gett upphov till nya insikter. Andra exempel på kulturpolitiska förändringar kan vara att minoriteters rättigheter uppmärksammas vad gäller kulturarv, återförande av föremål och om någon egentligen kan äga kulturarv eller om det tillhör mänskligheten globalt.

En avhandling av Olof Näsman fokuserar på museiområdet och förklarar där hur politiken försökte omforma museerna. Till exempel finns en museiutredning av betydelse för hur svenska museer utvecklades, och följaktligen även hur politiken utformades, eftersom utredningen verkat ha bidragit till formulering av politiska direktiv och tilldelning av ekonomiska medel. Denna utredning var

---

⁶⁸ Ibid., s. 27 f.

⁶⁹ Ibid., s. 17.

KAPITEL 2 UTVECKLINGEN AV SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG

MUS 65.⁷⁰ Betänkandena från denna utredning kom att ligga till grund för delen av 1974 års kulturpolitik som behandlar museiverksamhet. Syftet var att museerna skulle ha utpräglad samhällsorienterad inriktning på sina verksamheter.⁷¹ En övertygelse fanns att kulturpolitiken 1974 kunde bidra till ökad jämställdhet och demokrati. Kulturen ansågs ha stor positiv betydelse för samhället i ett vidare perspektiv.⁷² En sådan förändring kan tänkas påverka hur en begäran om återbördande av kulturföremål hanteras.

I den statliga Kulturutredningens rapport *Tjugo års kulturpolitik* görs en genomgång av tidsperioden 1974 – 1994. Där sägs att:

Kulturpolitiken växte fram under parlamentarisk enighet. Vid varje regeringsskifte under 20-årsperioden har tillträdande kulturminister markerat sin anslutning till kulturpolitikens huvudinriktning. Mål och andra normer, ansvarsfördelningen på området och de grundläggande bidragssystemen har bestått under perioden. Det har också riksdagens detaljstyrning av anslag och bidrag gjort, även om den minskat en del.⁷³

Vad som sägs i citatet kan ses som ett stöd för Bengt Jacobssons resonemang, att kulturpolitiken genomgick små förändringar. Slutsatsen blir att det är en trögrörlig struktur, som trots åtskilliga utredningar under perioden inte så lätt rubbas i sina fundament. I ett museiperspektiv kan ett sådant fundament sägas vara utredningen MUS 65. Men under efterföljande decennier har flera initiativ tillkommit, som kan ha haft viss inverkan. Exempel är Regeringens proposition om *kulturmiljövård* och museiutredningen *Minne och*

---

⁷⁰ En närstudie om utvecklingen av Sveriges museer och hur politiken försökte omforma museerna kan läsas avhandlingen av Olof Näsman. En viktig del av undersökningen behandlar MUS 65. Näsman, Olof, *Sambällsmuseum efterlyses: svensk museiutveckling och museidebatt 1965–1990*, Umeå universitet, Diss. Umeå: Umeå universitet, 2014, Umeå, 2014.

⁷¹ Näsman, Olof, *Sambällsmuseum efterlyses: svensk museiutveckling och museidebatt 1965–1990*, Umeå universitet, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2014, Umeå, 2014, s. 201, 210.

⁷² Kulturutredningen, *Tjugo års kulturpolitik 1974-1994: en rapport från Kulturutredningen*, Fritze, Stockholm, 1995, s. 67.

⁷³ *Ibid.*, s. 14.

bildning.⁷⁴ År 2015 presenterades en statlig utredning; *Ny museipolitik*.⁷⁵

Svenskt lagrum gällande återförande

Följande diskussion fokuserar på det lagrum som var gällande vid tidpunkten för fallstudierna i denna avhandling. Den då gällande lagstiftningen kan i tiden placeras till 1980-talets första hälft och fram till 2016. För att uppgiften ska motsvara undersökningens syfte och bli hanterlig i omfång styrs diskussionen mot det som har relevans för återförande av kulturföremål.

Framväxten av ett juridiskt skydd av kulturföremål har en omfattande historia. I detta lagrum för att skydda kulturföremål kan vissa historiska föremål, insamlade museiföremål från samtiden och sakrala föremål tillhörande svenska kyrkan inordnas. Skyddet av kulturföremål i lag kan sägas verka utifrån ett särskilt syfte. Syftet är att skapa en ordningsskapande struktur för att underbygga att bevarandet av vissa föremål säkerställs för en framtid. Exempelvis har svenska kyrkan *skyldighet* att redovisa omflyttningar och förvaringen av sina sakrala föremål. Svenska kyrkan har i viss mån liknande plikter att bevara sina inventarier som museer har att förvalta sina samlingar, men vid en jämförelse uppvisar verksamheterna ändå betydande skillnader.

Enligt kulturmiljölagen har en länsstyrelse rätt att omhänderta ett föremål som riskerar att skadas av bristfällig förvaltning.⁷⁶ Detta, att myndigheten har befogenhet att gripa in om nödvändigt, kan betraktas som ett viktigt skydd i förvaltningen av kyrkliga inventarier. I ett perspektiv kan rätten att agera som myndighet, och hur lagrummet är formulerat, betraktas som ett försök att garantera en hållbar förvaltning av kyrkliga inventarier. En förlängning av vad

---

⁷⁴ Regeringens proposition 1987/88:104, *Kulturmiljövård* och: SOU 1994:51, *Minne och bildning, Museernas uppdrag och organisation*, museiutredningens betänkande.

⁷⁵ SOU 2015:89, *Ny museipolitik*, betänkande av Museiutredningen 2014/15 Nedladdad: <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2015/10/sou-201589/>, 2016-11-15.

⁷⁶ Kulturmiljölagen (1988:950), 4 kap, 10 §.

KAPITEL 2 UTVECKLINGEN AV SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG

lagtexten säger är att viss logistisk organisation krävs i en situation av omhändertagande.

Organisationen kring museer och hur samlingarna ska hanteras är inget fast, utan står i olika grad under ständig förändring. Strukturen kan i korthet låta sig beskrivas genom att redogöra för grundläggande faktorer. I verket *Tidens tand* ges en i flera stycken ännu relevant beskrivning av olika kategorier av museer.⁷⁷ Statliga museer ligger under Sveriges riksdags kulturdepartement och deras samlingar är att betrakta som statlig egendom. Läns museer och kommunala museer drivs vanligtvis som stiftelser eller föreningar med finansieringsstöd bl.a. från landsting, stat och kommun i olika konstellationer och storleksordningar. Formellt kan samlingarna ägas av en stiftelse eller förening. Museernas insamling, förvaltning och gallring av föremål regleras ofta i museernas stadgar.⁷⁸

Förvaltning och återförande av kulturföremål i internationella fördrag

För att contextualisera avhandlingens centrala tema, återförande av kulturföremål ur ett förhandlingsperspektiv, är en översiktlig redogörelse av vissa konventioner med syfte att skydda kulturarv nödvändig. Ett antal av dessa internationella överenskommelser har Sverige förbundit sig till. Konventionerna Sverige anslutit sig till, kan således påverka hur en del svenska museer förväntas agera.

En konvention är ett dokument som baseras på överenskommelser om samarbete. Varje självständig stat som undertecknat en konvention har sin inhemska lagstiftning. Det är därför rimligt att lagstiftning blir utgångspunkten, för att diskutera återförande av kulturföremål och förvaltning av kulturarv.

Vissa fördrag kan identifieras som hållpunkter i en internationell kontext. Ett sådant är *Atenfördraget* från 1931.⁷⁹ En bedömning är att

---

⁷⁷ Fjæstad, Monika, "Föremålen som kulturarv och källmaterial" i: Fjæstad, Monika (red.), *Tidens tand: förebyggande konservering: magasinshandboken*, 1. uppl., Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1999, s. 16 ff.

⁷⁸ Ibid., s. 16 ff.

⁷⁹ ICOMOS, The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments, 1931, Nedladdad från ICOMOS hemsida, 15-09-18.

denna konvention etablerar flera viktiga riktlinjer för en framtida förvaltning av kulturarv. Vissa passager är särskilt värda att understryka. Till exempel betonas det nödvändiga att respektera alla epokers bidrag till en historisk miljö. Denna syn på olika epoker kan idag framstå som basal i kulturvårdssammanhang, där olika epokers tidslager ibland liknas vid skikten i en lök.⁸⁰ Något annat som är viktigt att framhålla är det kosmopolitiska anslaget och vikten av mellanstatligt samarbete.⁸¹ Det talas även om en syn på arkeologiskt material som tillhörande mänskligheten.⁸²

Eftersom en distinktion görs mellan förvaltning av det *byggda kulturarvet* och kulturarv som *kulturföremål* framträder ett problem gällande själva konventionernas fokus. En översiktlig studie kring skydd av kulturarv med internationell förankring, förevisar ett fokus på byggnader, monument och hela miljöer. Kulturföremål å sin sida omfattas av färre konventioner. Ett exempel är dock *Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property* (UNESCO).⁸³ Detta fördrag slöts 1970.

UNESCO-konventionen säger att stulna föremål ska lämnas tillbaka till dess rättmätiga ägare, en i sammanhanget basal formulering för att stödja en äskande part med krav på återförande.⁸⁴

En annan viktig konvention att framhålla är *Burra Charter* (ICOMOS). Fördraget formulerades i första hand för australiska förhållanden, men dokumentet fick en internationell betydelse och kunde tillämpas även i andra länder. Fördraget Burra Charter

---

⁸⁰ ICOMOS, The Athens Charter, 1931: I – DOCTRINES. GENERAL PRINCIPLES.

⁸¹ Vrdoljak, Ana Filipa, *International law, museums and the return of cultural objects*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, s. 4 ff.

⁸² ICOMOS, The Athens Charter, 1931: VII - THE CONSERVATION OF MONUMENTS AND INTERNATIONAL COLLABORATION, a).

⁸³ UNESCO, Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001333/133378mo.pdf>, nedladdad från UNESCOs hemsida 15-09-21.

⁸⁴ Ibid.

KAPITEL 2 UTVECKLINGEN AV SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG

presenterades första gången 1979, med större revidering 1999.⁸⁵ I korthet kan fördragets budskap beskrivas som att större hänsyn behövde visas för urfolks användning av platser. Fördraget har formulerat ett antal riktlinjer vad en plats kan betyda och vad som kan knytas till den. Ett dokument som fick relevans för att arbeta fram *Burra Charter* var konventionen: *Australian Natural Heritage Charter, Ask First: a guide to respecting Indigenous heritage places and values*.⁸⁶ Titeln till detta dokument är utmärkt beskrivande av innehållet och temat blir också synligt i the Burra Charter.

I Burra Charter-fördraget avhandlas exempelvis platsens betydelse. I konventionen betonas att det kan vara själva läget som är det signifikanta. Utmärkande kan t.ex. ritualer vara med anknytning till en plats. Liknande är det även med kulturföremål, som Burra Charter också avhandlar. Fördraget säger att kulturföremål kan vara signifikant för en plats och skapa en kontext, även om föremålet i fråga inte är placerat på platsen. I anknytning till detta behandlas även återförande av kulturföremål, och hur kulturföremål i vissa sammanhang kan brukas för att uppnå störst nyttoeffekt.⁸⁷ En ökad medvetenhet om urfolks situation och historia, vilket även blir synliggjort i Burra Charter, har samband med framväxten av en postkolonial diskurs. Dessa konventioner och medvetenhet om urfolk är sannolikt inga från varandra isolerade processer, utan mera ett uttryck för kontinuerlig växelverkan via olika kanaler.⁸⁸

I detta kapitelns översikt är det motiverat att även nämna Sveriges anslutning till *Unidroit-konventionen*. Detta är en konvention Sverige anslöt sig till efter riksdagsbeslut 9 juni 2011.⁸⁹ Stater som ratificerat

---

⁸⁵ ICOMOS, The Burra Charter, 2013 (1979), Australian ICOMOS Incorporated, nedladdad som pdf från: <http://australia.icomos.org>, 15-09-20.

⁸⁶ Ibid., s. 1.

⁸⁷ Ibid., article 1.10, 1.14 & explanatory notes; article 7.1; article 9.1; article 10 & explanatory notes; article 11.

⁸⁸ Se t.ex. Karlström, Anna, *Preserving impermanence: the creation of heritage in Vientiane, Laos*, Department of Archaeology and Ancient History, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2009, Uppsala, 2009, s. 17, 36 ff, 45, 49 ff.

⁸⁹ Riksdagens protokoll 2010/11:112, § 10, nedladdad från Riksdagens hemsida: http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Kammaren/Protokoll/_GY09112/, nedladdad 15-09-22.

fördraget är förbundna att förhindra import, export och överlåtelse av kulturoegendom som införskaffats på illegal väg, eller hanterats i illegala sammanhang.⁹⁰

UNIDROIT kan beskrivas som en utveckling av UNESCO-fördragets ambitioner. Guido Carducci, professor i juridik och tidigare chef för UNESCO:s avdelning för internationell standard, säger exempelvis:

To avoid, or at least reduce, these uncertainties with regard to the restitution of cultural property of illicit provenance through general private international law rules, the international community – within UNESCO first, and then within UNIDROIT – produced two important international conventions. To the extent that they establish uniform law rules, these Conventions operate (within their scope of application and unless differently provided for) irrespective of the general private international law rules of the States Parties.⁹¹

Vissa fall medför svårigheter att avgöra huruvida ett kulturföremål är stulet, vilket innebär att frågan blir svår att avgöra rent juridiskt. Ärenden omvandlas då i stället till att mera bli en etisk fråga. Processen om G’psgolox totempåle är ett exempel. En konvention som behandlar återförande av kulturföremål ur ett sådant perspektiv är *Farokonventionen*. Denna konvention har mänskliga rättigheter som utgångspunkt och betraktar kulturarv som en internationell angelägenhet, en global allmännytta för mänskligheten ifall intresse finns.⁹²

Riksantikvarieämbetets egen utredning hävdar att om Sverige skulle ratificera *Farokonventionen*, innebär detta inte en direkt påverkan på svensk lagstiftning. En juridiskt giltig anpassning kan

---

⁹⁰ Kulturarvsutredningen, *Kulturoegendomar och kulturföremål: [del]betänkande*, Fritze, Stockholm, 1995, s. 145.

⁹¹ Carducci, Guido, “Repatriation’, ‘Restitution’, and ‘Return’ of ‘Cultural Property’: International Law and Practice”, i: Grønnow, Bjarne, Gabriel, Mille & Dahl, Jens, *Utimit: past heritage - future partnerships : discussions on repatriation in the 21st century*, IWGIA, Copenhagen, 2008, s. 124.

⁹² *Farokonventionen [Elektronisk resurs]: Europarådets ramkonvention om kulturarvets samhälleliga värde*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014, s. 3.
<http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/7673>

KAPITEL 2 UTVECKLINGEN AV SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG

äga rum genom särskilda författningar.⁹³ Påverkan kan också vara av mera indirekt karaktär. Exempelvis kan budskapet i en konvention påverka vilka kriterier för rätt till förvaltning som betraktas som legitima.

UNIDROIT-konventionen (som numera är synlig i kulturmiljölagen) berör stulna och olovligt utförda kulturföremål. Detta basala faktum innebär att samtliga involverade parter sannolikt också behöver *erkänna* ifrågavarande kulturföremål som stulna eller olovligt utförda för att ett återförande ska ske. Ett erkännande kan vara problematiskt att frambringa ifall en förvaltande part vill fortsätta inneha kulturföremålet, och att själva förvärvet har oklara omständigheter. Historien har exempel på fall där samsyn verkar vara avlägset. Men det kan framhävas att kulturföremål skulle kunna återföras, trots att innehavande part kontinuerligt nekar till några oegentligheter under processen (ni kan få tillbaka kulturföremålet, men vi har inte gjort något fel). I tvistefrågor gällande en del fall av krav på återförande av kulturföremål med koppling till historiska omständigheter behöver en ratificering av UNIDROIT-konventionen inte innebära någon lägesförändring i praktiken. Exempel på låst situation är tvisten om Parthenonfrisen (Elgin marbles) och bysten av Nefertiti.⁹⁴ Konventionen säger exempelvis att olaglig utförsel av kulturföremål ska kunna återkrävas ifall utförseln strider mot ”En stams eller ursprungsbefolkningens traditionella eller rituella bruk av föremålet”.⁹⁵ En bedömning av dokumentet blir att ambitionen är ett holistiskt grepp kring återförande av kulturföremål. Men återigen, villkoret blir att parterna i ett förhandlingsläge behöver vara överrens om att ett olagligt handhavande ägt rum. Det finns anledning att återkomma till dessa och liknande mekanismer senare i avhandlingen.

---

⁹³ *Farokonventionen [Elektronisk resurs]: Europarådets ramkonvention om kulturarvets samhällliga värde*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014, s. 21 f.
<http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/7673>

⁹⁴ Se: Bring, Ove, *Parthenonsyndromet: kampen om kulturskatterna*, Atlantis, Stockholm, 2015, s. 99-105; 136 f.

⁹⁵ Unidroit-konventionen om kulturföremål som stulits eller förts ut olagligt: kapitel III; artikel 5, 3 d); nedladdad från Unidroits hemsida:
<http://www.unidroit.org/english/conventions/1995culturalproperty/translations/swedish.pdf>, nedladdad 15-09-22.

Mot bakgrund av flera exempel och fallstudien om totempålen är det motiverat att nämna FN:s deklaration om urfolkens rättigheter från år 2007 (uppges publicerad mars 2008).⁹⁶

För att understryka behovet av mera kunskap kring dessa frågor, och där denna avhandling ger ett bidrag, är det värt att nämna samarbetet mellan International Council of Museums (ICOM) och World Intellectual Property Organization, Arbitration and Mediation Center (WIPO Center) vilket resulterat i riktlinjer för medling i dispyter kring återförande av kulturföremål.⁹⁷

Förvaltning och återförande av kulturföremål formulerat av ICOM

En stor del av Sveriges museer är medlemmar i ICOM (International Council of Museums), en internationell samarbetsorganisation för museer. Dess medlemmar förväntas följa vissa *etiska riktlinjer* som arbetats fram till en överenskommelse med internationell förankring. Dessa riktlinjer är starkt präglade av en internationell ambition att betona museiarbetet som profession.

ICOM ger följande definition på vad ett museum är:

A museum is a non-profit, permanent institution in the service of society and its development, open to the public, which acquires, conserves, researches, communicates and exhibits the tangible and intangible heritage of humanity and its environment for the purposes of education, study and enjoyment.

This definition is a reference in the international community.⁹⁸

Förvaltning

I svenska ICOM:s etiska regler behandlas hur kulturföremål ska hanteras. Exempelvis säger dokumentet:

---

⁹⁶ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, United Nations 2008.
http://www.un.org/esa/socdev/unpfi/documents/DRIPS_en.pdf, nedladdad 2016-11-07.

⁹⁷ <http://www.wipo.int/amc/en/center/specific-sectors/art/icom/>, nedladdad 2016-10-19.

⁹⁸ <http://icom.museum/the-vision/museum-definition/>, nedladdad: 2017-01-11.

KAPITEL 2 UTVECKLINGEN AV SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG

Museet bör upprätta och tillämpa riktlinjer som säkrar att samlingarnas föremål (både egna och tillfälligt inlånade eller deponerade) och den korrekt upptecknade information som rör dem är fortlöpande tillgängliga, och kommer att överlämnas till kommande generationer i så gott skick som möjligt med hänsyn till aktuella kunskaper och resurser.⁹⁹

Formuleringen ger en signal om skydd av föremålen. Av ICOM:s etiska riktlinjer framgår överlag att museers övergripande funktion är att vara garant för natur- och kulturarvs fortsatta bevarande. Museernas uppgift innefattar också professionell hantering av kulturföremål baserat på vetenskap, tolerans och hänsyn. I regelverket finns även stycken som berör ursprung och religiös laddning, exempelvis när det kommer till exponering av känsligt material. ICOM:s etiska riktlinjer säger vidare att kulturföremål, vilka klassas som känsliga, kan visas i utställningar, men med stor respekt för dess ursprung, intressen och trosuppfattningar som knyts till dem.¹⁰⁰ Men reglerna understryker att nationella lagar i första hand måste ligga till grund för medlemmars verksamhet:

Styrelse eller motsvarande ska se till att museet har en skriven och offentliggjord konstitution, stadgar eller annat offentligt dokument som överensstämmer med den nationella lagstiftningen. I detta ska tydligt framgå museets rättstatus, dess uppdrag och varaktighet samt dess icke vinstdrivande karaktär.¹⁰¹

Museer måste fullt ut anpassa sig till internationell, regional, nationell eller lokal lagstiftning och till fördragsåtaganden. Dessutom bör styrelsen uppfylla alla juridiskt bindande villkor eller förpliktelser som på något sätt har att göra med museet, dess samlingar och verksamhet.¹⁰²

Viktigt att betona är att ICOM inte fungerar som en rättslig instans, utan är ett samarbetsorgan. Ifall en medlem bryter mot ICOMs etiska regler behöver det inte nödvändigtvis innebära några rättsliga efterspel. Rättsliga konsekvenser kan endast komma av den lagstiftning som gäller för respektive medlem. Men

---

⁹⁹ ICOMs etiska regler, svenska ICOM, 2011, s. 13, 2.18.

¹⁰⁰ Ibid., s. 18, 4.3.

¹⁰¹ Ibid., s. 8, 1.1.

¹⁰² Ibid., s. 24, inledande princip, kapitel 7.

överenskommelsen kring att samarbeta och förhålla sig till reglerna kan betraktas som ett försök till att skapa bättre förutsättningar för bevarande och förvaltning av museiföremål. Betydelsen av att förbinda sig till ICOMs etiska regler kan även få effekter för repatrieringsfall. Detta diskuteras vidare i kapitel 3.

Vad ICOM säger om återförande

Museiorganisationens ICOM:s etiska regler är ett dokument med flertal paragrafer som behandlar återförande av kulturföremål och minoriteters rättigheter. Med tanke på att museer ofta utgör en av parterna i förhandlingar kring återförande av kulturföremål, kan ICOM:s etiska regler också äga sin giltighet i förhandlingsprocesser. Ett stort antal museer i Sverige är anslutna till ICOM och har därmed accepterat de uppsatta etiska reglerna. Exempel är centralmuseer och läns museer. De etiska regler som arbetats fram av ICOM angående återförande av kulturföremål säger bland annat följande:

2.15 Avyttrande av föremål som avlägsnats ur samlingarna

Alla museer bör ha riktlinjer som definierar vedertagna metoder för hur ett föremål permanent avlägsnas ur samlingarna genom donation, överföring, utbyte, försäljning, återlämnande till ursprungslandet eller destruktion, riktlinjer som också medger att äganderätten överförs oinskränkt till mottagaren.¹⁰³

6.2 Återföring av kulturföremål

Museerna bör vara beredda att påbörja samtal om återföring av kulturföremål till ett ursprungsland eller ursprungsfolk. Detta arbete bör företas på ett opartiskt sätt och baseras på vetenskapliga, professionella och humanitära principer liksom på relevant lokal, nationell och internationell lagstiftning. Detta är att föredra framför åtgärder på politisk eller regeringsnivå.¹⁰⁴

6.3 Återlämnande av kulturföremål

När ett ursprungsland eller ursprungsfolk ansöker om återlämnande av ett föremål som bevisas ha blivit exporterat eller på annat vis överfört på ett sätt som strider mot principerna för internationella och nationella konventioner, och som kan visas vara del av det landets

---

¹⁰³ Ibid., s. 13.

¹⁰⁴ Ibid., s. 22.

KAPITEL 2 UTVECKLINGEN AV SVENSK KULTURARVSFÖRVALTNING OCH INTERNATIONELLA FÖRDRAG

eller folkets kultur- eller naturarv, bör det berörda museet om det har juridisk möjlighet att göra det, snabbt ta ansvar för att åtgärder vidtas för att samarbeta om föremålets återlämnande.¹⁰⁵

Internationella konventioner och ICOM är goda initiativ och värdefulla dokument ifall de tillåts verka. Det är emellertid motiverat att i någon mån diskutera deras praktiska innebörd. En bild som framträder är att de internationella överenskommelserna huvudsakligen inriktar sig på kulturföremål som förutsätts vara stulna, eller att det kan påvisas oegentligheter kring en parts förvärv. Problem kan uppstå ifall bortförandet ligger långt tillbaka i tiden, eller att den aktuella innehavaren anser att kulturföremålet förvärvats enligt gällande lagstiftning eller saknar signifikant betydelse för motparten. I en låst förhandlingssituation kan det istället vara andra faktorer som får en framträdande roll för att få en överenskommelse mellan parterna till stånd.

Ifall begäran om återförande av kulturföremål i statlig ägo inte är önskvärt, kan svenska staten med regeringen, om så önskas, vid behov både återropa statlig egendom och vad kulturmiljölagen föreskriver. Såvida inte en äskande part kan visa på juridiska oegentligheter vid förvärvet efter att Sverige ratificerat Unidroit-konventionen och ärendet faller inom ramen för denna.

Avslutning

Detta kapitel har diskuterat hur mycket ”erkänt” kulturarv står under skydd av lagar och fördrag vilka kan aktiveras när krav på återförande reses. Människors perspektiv av vad kulturarv innebär skiftar, vilket också avspeglar sig i argumenten i en återförandeprocess. Fallstudierna i denna undersökning är delvis konsekvenser av en föränderlig syn på vad som bedöms vara kulturarv. De kulturföremål som diskuteras i denna undersökning omges av en kontext vilken är påverkad, eller till och med skapad genom konstitutionen av svensk museiverksamhet och framväxten av juridiskt lagrum gällande till exempel kyrkliga inventarier eller statlig egendom. Hur det än förhåller sig med premisserna kan det

---

¹⁰⁵ Ibid., s. 22.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

betraktas som led i en kulturarvsprocess. Människors uppfattning om vad som är viktigt i en förhandling om återförande av kulturarv kan fungera som pådrivande kraft i kulturarvsprocesser. Exempel på olika sätt att eftersöka och beskriva vad som är viktigt som kulturarv och identitetsskapande avhandlas i kapitel 3.

Kapitel 3 Motiv till återförande av kulturföremål

Introduktion

I kapitel 3, fördjupas diskussionen kring återförande av kulturföremål. Diskussionens fokus kommer att riktas mot olika aspekter på hur kulturarv kan betraktas och varierande motiv och kanaler för att återföra kulturföremål.

Återförande av kulturföremål kan ibland adresseras olika beroende på processens karaktär och vilka faktorer som har fått en framträdande betydelse under förloppet. I flera processer om återförande av kulturföremål framträder komplexa spektra av olika värden, förväntningar, motiv och argument. Dessa faktorer aktualiseras i olika grad, beroende på kontexten och i vilken utsträckning exempelvis parternas positioner kan förändras under en förhandling. Sådana faktorer kommer att redogöras för och diskuteras i detta kapitel. Här synliggörs likheter och skillnader i relationer inom en förhandlingskontext, exempelvis genom valet av benämningar och vilken betydelse som läggs i dem. I ett sådant val av argument finns kopplingar till berörda parter och bakomliggande drivkrafter. Till exempel kan tidigare erfarenheter hos människor inom en mindre gemenskap ha stor betydelse för dem. En motpart kan ha en uppfattning om den mindre gemenskapen som ligger i fas med deras egen, eller ha en helt avvikande bild. Personer från ett urfolk kan ha vissa förväntningar på upprättelse genom att kulturföremål återförs, men får kanske inte det bemötande som de förväntade.¹⁰⁶

---

¹⁰⁶ Se: Bienkowski, Piotr & Burns Coleman, Elizabeth, "Contesting 'Claims' on Human Remains: Which traditions are treated as legitimate and why?", i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk], s. 83 f.

Återförande av kulturföremål kan ha mer eller mindre synliga motiv, vilket kan betyda att parter krav kan variera i betydelse och målsättning. Olika saker kan stå på spel i en process, där vissa faktorer och regler kan inverka i varierande tidpunkter. En hänvisning till lagstiftning som uppfattas snäv, eller en avog inställning till uttryckta uppfattningar från en motpart, kan generera en blockerad situation. Skillnader och likheter i parternas attityd kan få inverkan på förfarandet i en process om återförande av kulturföremål. Exempel på faktorer med potentiell inverkan på en förhandlingsprocess är medvetenhet kring urfolks rättigheter och hur de upplever sig inte längre förfoga över ett eget kulturarv.¹⁰⁷ En annan faktor med potentiell inverkan på en förhandlingsprocedur kan vara den akademiska postkoloniala diskursen kring mäktigare länders (varav flera europeiska) övergrepp mot mera utsatta länder och dess lokala befolkningsgrupper.¹⁰⁸ Parters uppfattningar om ägande och rättigheter kan aktualiseras, men kan variera i relation till olika förvaltningsformer av kulturarv. Det finns etiska och existentiella aspekter på återförande av kulturföremål, där en part kan signalera sin position genom att anpassa en terminologi efter sina egna intressen.

Konflikter kring människors tolkningar av vad som egentligen skett

I samband med krav på återförande av kulturföremål kan en av tvistefrågorna vara hur kulturföremålet hamnat hos den innehavande parten, vilket ofta är ett museum. Parters påståenden om en tidigare illegal hantering av ett kulturföremål tillgrips ibland som argument för att stärka möjligheten till ett återförande. Ibland

---

¹⁰⁷ Se: Allan, Patricia, "Glasgow's *Ghost Dance* Shirt: Reflections on a circle to complete", i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk], s. 68 ff.

¹⁰⁸ Se: Clegg, Margaret, "A Change in Perspective: The impact of legislative changes in the United Kingdom", i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk], s. 51 f, 56.

kan meningarna gå helt isär och parterna har diametrala positioner. Påståendena kan mycket väl vara sanna och svåra att argumentera emot. Men det kan även falla sig att ett historiskt skeende inte kan beläggas eller att påståenden bara delvis kan styrkas. Förtydligat, att en fordrande parts drivkraft är en övertygelse om att oegentligheter ägt rum. Huruvida det är sant, eller bedöms som sant, är ett efterföljande steg. En part i beslutsfattande ställning kan göra en helt annan bedömning av en framställan oavsett ifall det är korrekt eller ej, i synnerhet ifall det saknas tillräcklig dokumentation kring förvärvet. I sådana fall blir en maktrelation synlig i hur beslutsrätt är fördelad. I *Parthenonsyndromet* av Ove Bring syns tendenser till en sådan problematik i ärendena kring Parthenonfrisen som finns på British Museum, och bysten föreställande drottning Nefertiti som finns på Neues museum i Berlin.¹⁰⁹ Dessa exempel kan i någon mån belysa hur en part hävdar att kulturföremål tagits från sin ursprungliga plats och förts ut ur landet genom stöld eller smuggling, medan motparten inte delar den beskrivningen. Av Brings redogörelse framgår att det finns dokument som antyder ett sådant förfarande, men ovedersägliga bevis saknas.¹¹⁰ En part kan tillstå att någon utnyttjat en situation, men att det inte varit fråga om stöld utan mera en konsekvens av särskilda omständigheter och läget som rådde i landet (ex. krig eller instabila styrelseskick, eller båda).¹¹¹

I kontexten kring tvisten om bysten föreställande Nefertiti kan sådana motstående positioner hos parterna skönjas. I boken förklarar Bring att bysten av Nefertiti hittades i Egypten 1912. Den gängse proceduren var sedan att de arkeologiska fynd som hittats, skulle fördelas mellan den tyska arkeologiska delegationen och de egyptiska myndigheterna, efter att de senare gett sitt godkännande till det hela. Det var alltså de egyptiska myndigheterna som hade förtråde till vilka föremål som skulle stanna kvar i landet. Men en praxis var även att fynd som bedömdes höra samman, inte skulle delas upp. Utifrån Brings redogörelse rådde inget tvivel om att

¹⁰⁹ Bring, Ove, *Parthenonsyndromet: kampen om kulturskatterna*, Atlantis, Stockholm, 2015.

¹¹⁰ Ibid., s. 253-256.

¹¹¹ Se: Ibid., s. 79 ff.

fyndet av bysten föreställande Nefertiti vid fyndplatsen konstaterades som oerhört värdefullt.

Ove Bring har studerat en fynddagbok och det protokoll som fördes vid själva uppdelningen av de arkeologiska fynden. Bring noterar att bysten föreställande Nefertiti redovisas som byst av en prinsessa och inte det korrekta, drottning. Museet i Tyskland har konsekvent nekat till att återföra bysten.

Ove Brings tes är att det förefaller som att fyndets dignitet *doldes* bakom en mera odramatisk formulering vid tiden för fyndet år 1912. Men det bör tilläggas att dokumentet är undertecknat av både ledaren för den tyska arkeologiska delegationen och ansvarig representant för de egyptiska myndigheterna, som då stod under europeiskt styre. Anledningarna till dokumentets beskaffenhet går egentligen bara att spekulera kring. Men Brings undersökning kan på ett sätt understryka att frågan alltjämt är öppen, beroende på hur den betraktas.¹¹²

En begäran om återförande kom från Egypten år 2009. Ett erbjudande om byte fanns även, då Neues museum i Berlin som ersättning skulle få ett antal statyer mot att bysten av Nefertiti återfördes.

Mot bakgrund av Ove Brings redogörelse av fallet kan det konstateras att det inte råder konsensus huruvida bysten föreställande Nefertiti fördes ut ur Egypten olagligt eller inte.¹¹³

Tyskland kan hävda att bysten inte alls fördes ut olagligt och kan därmed åsidosätta internationella fördrag och ICOM:s etiska regler, vilka säger att det är i första hand en nations egen lagstiftning som är gällande. Egypten kan hävda att bysten föreställande Nefertiti fördes ut ur landet med diskutabla metoder och borde föras tillbaka. Men eftersom det inte existerar dokument som kan betraktas som avgörande bevisning för att bysten fördes ut ur Egypten på olaglig väg, verkar positionerna cementeras i ett läge där parterna har motsatta uppfattningar.¹¹⁴ Ena parten kan hävda oegentligheter,

---

¹¹² Ibid., s. 125-131, 253 ff.

¹¹³ Ibid., s. 136.

¹¹⁴ Se: Carducci, Guido, "Repatriation", 'Restitution', and 'Return' of 'Cultural Property': International Law and Practice", i: Grønnow, Bjarne, Gabriel, Mille &

medan andra parten kan hävda en av myndigheterna godkänd uppdelning av sammanhållna fynd och en olycklig felformulering i protokollet.

Resultatet blir ett låst förhandlingsläge som endast verkar kunna avgöras av parternas tjänstvillighet. Det som står på spel är innehavet och kontrollen av ett internationellt musealt prestigeobjekt av oerhört värde i alla hänseenden.¹¹⁵ Med hjälp av exemplet om bysten föreställande Nefertiti illustreras ett blockerat läge mellan tvistande parter. Men genom förhandling kan parterna ges möjlighet att åstadkomma en förändring.

Den viktiga äganderätten

Intresset för att erkännas som ägare tycks vara synligt på internationell, mellanstatlig nivå, likväl som inomstatlig och lokal nivå. ”In practice, repatriation and other cultural property claims are ownership claims, claims made by persons in respect of things”, säger Maureen Matthews.¹¹⁶ Det kan diskuteras huruvida Matthews påstående stämmer, men i vissa fall kan det konstateras att *ägande* blir centralt och ett motiv och ett argument i processer om återförande av kulturföremål. I en svensk kontext kan betydelsen av att kunna erkännas som ägare av kulturarv också bli synlig. Ett exempel kan vara samiskt kulturarv och därom framförda åsikter kring vikten av formellt ägande med koppling till rättigheter. I ett remissvar författat av *Sametinget* och adresserat till Kulturdepartementet angående Sveriges ratificering av Farokonventionen framkommer vissa farhågor kring kulturarv och rättigheter.

Dahl, Jens, *Utimit: past heritage - future partnerships : discussions on repatriation in the 21st century*, IWGIA, Copenhagen, 2008, s. 127, 129 f.

¹¹⁵ Se: Torgrimsdóttir, Anna Torbjörg, ”Återlämning av isländska föremål från Danmark 1930”, i: *Nordisk Museologi*, 2002:2, s. 18 f.

¹¹⁶ Matthews, Maureen, ”Repatriating Agency: Animacy, Personhood and Agency in the Repatriation of Ojibwe Artefacts”, i: Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014, s. 129.

I konventionen framställs att vad som är kulturarv utgår från varje människas enskilda definition. En synpunkt en del grupper kan ha är att en mindre gemenskaps egen definition av kulturarv upplevs ifrågasatt, exempelvis genom konventionens mera flytande hållning. Känslan av att få en uppfattning om kulturell tillhörighet i en gemenskap ifrågasatt verkar kunna *ta sig uttryck* i termer av *ägande*. Sådan oro kan spåras i Sametingets framställning av sin sak i remissvaret huruvida Sverige bör ratificera Farokonventionen. I remissvaret från Sametinget framförs omständigheter, vilka pekar mot att känslan av ägande kan vara betydelsefull:

Man har i utredningen helt utelämnat konsekvensanalyser över hur en ratificering av Farokonventionen skulle påverka det samiska folkets rätt till sin egen kultur. Av vad Sametinget kan utläsa av utredningen kommer konventionen att påverka myndigheters förhållningssätt till de samiska rättigheterna. Sametinget utläser att syftet med Farokonventionen är att kulturmiljöfrågor ska vägas in i arbetet för att bättre nå en långsiktigt hållbar utveckling. I det tolkar Sametinget att det ligger ett tillväxtperspektiv. Som Sametinget uppfattar ska det öppnas upp för möjligheten att genom att kulturbegreppet ska definieras efter ett individperspektiv samtidigt som ägarbegrepp över sin kultur utfasas kommer det att medföra stora konsekvenser för den samiska kulturen och det samiska folket. Enligt konventionen ska kulturbegreppet kunna omdefinieras om och om igen utifrån individen. Det ska ligga på individens vilja att vara en del av kulturer och därmed ska ingen kunna "äga" en kultur.

[...]

Sametinget anser att en ratificering av Farokonventionen är ett hot mot samernas kultur och det samiska folket.¹¹⁷

Det framstår som om definitionen av begreppet *ägande* kan skilja sig åt och upplevas på olika sätt beroende på betydelsen som läggs i begreppet. Likheter och skillnader i förståelsen av samma term får stark inverkan på uppfattningen av vad kulturarv kan vara, vilket

---

¹¹⁷ Remissvar från Sametinget daterat 2015-06-18, dnr 1.2.1-2015-398, ställt till Kulturdepartementet. <http://www.regeringen.se/remisser/2015/02/remiss-rapport-farokonventionen---europaradets-ramkonvention-om-kulturarvets-samhalleliga-varde/>, nedladdad 2015-10-22.

även kan påverka en förhandlingssituation om återförande av kulturföremål.¹¹⁸

Ett exempel på hur en sådan skillnad i synen på kulturarv kan komma upp till ytan blev synlig under en tvådagars återföreningskonferens i Jokkmokk, där ett tema var vem som kan äga kulturarv. Enligt en artikel i tidskriften *Samefolket* ägde konferensen rum i juni år 2000 dit talare var inbjudna, från exempelvis Norge, Finland och England.¹¹⁹ De inbjudna talarna representerade universitet, länsstyrelse, museer och Urbefolkningsdelegationen.

Av artikeln framgår de starka känslor och övertygelser som kan framträda i diskussioner om kulturarv. Argumenten kan dra åt diametralt olika håll och ha olika, men lika starka övertygelser som drivkraft. Som nämnts ställdes frågor om rätten till kulturarv och om någon kan äga något sådant i egentlig mening. Nedan citeras ur Hällgrens artikel en återgiven replikväxling under en diskussion, som skedde i samband med ett anförande av en tjänsteman från länsstyrelsen:

Ingen äger kulturarvet, men alla äger det tillsammans, allt det som vi kan definiera som vårt [...] det egentligen inte är viktigt vem som äger det utan hur vi förvaltar det.

[...]

Vi är i behov av en bred kunskapsuppbyggnad, inte mest med tanke på det samiska kulturarvet. Men ägarfrågan är inte lösningen på problemet.

[...]

- Mina känslor kommer i svallning, jag äger mitt kulturarv och du står här och säger att jag inte gör det. Jag ÄGER rätten till mitt kulturarv.

- Din historia är självklart din, jag pratar inte i de proportionerna.¹²⁰

Tjänstemannens position och uttalande kan utifrån Laurajane Smith ses som exempel på AHD. Mot bakgrund av tjänstemannens

---

¹¹⁸ Ojala, Carl-Gösta, *Sámi prehistories: the politics of archaeology and identity in Northernmost Europe*, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2009, Uppsala, 2009 (pdf), s. 229.

¹¹⁹ Hällgren, Katarina, "Vem äger kulturarvet?" i: *Samefolket*, 2000:6/7, 2000, s. 66-67.

¹²⁰ Ibid.

egenskap av myndighetsperson och insatt i en kulturarvskritisk diskurs om kulturarv som något gemensamt där tillgängligheten inte är styrt av äganderätt. Men värt att nämna är möjligheten att motparten också kan inneha en högre position att föra talan i en viss sak inom sin specifika grupp. Ägande i juridisk mening och känslan av ägande kan vara viktigt, vilket kan exemplifieras med att sådana frågor blir föremål för diskussion på konferenser. I denna kontext kan även människors förhållande till kulturföremål och krav på återförande placeras. Ett ägandeskap i juridisk mening ger kanske störst möjligheter till obegränsad tillgång till kulturarvet, men det kan även innebära ett förvaltningsansvar. Ett dylikt förvaltningsansvar har i praktiken exempelvis *Ajtte, Svenskt fjäll- och samemuseum*, som inte är formella ägare till samlingarna, utan kulturföremålen är deponerade från Etnografiska museet i Stockholm.¹²¹ Det visar att det finns exempel på hur en institution, i egenskap av museum, kan ha tillgång till ett kulturarv men inte vara ägare i juridisk mening. Men föreliggande avhandling visar att behov av ett erkänt formellt ägande kan vara viktigt och en bakomliggande drivkraft för att begära ett återförande av kulturföremål. Fallstudierna och flera exempel i denna avhandling visar på att erkänd äganderätt kan vara viktigt, men synen på ägande och förvaltning kan också förändras under en förhandlingsprocess (vilket kan vara en del av en vidare kulturarvsprocess). Det är tänkbart att även en antikvarie på ett museum kan uppleva känslomässiga band till vissa kulturföremål i museets samlingar. Under intervjun med Riksantikvarieämbetets överantikvarie Knut Weibull säger denne vid ett tillfälle:

När det handlar om föremål, finns det en väldigt tydlig känsla av att det ägs av en viss institution... ungefär som att den här institutionen är en sakrosankt och ska finnas för all tid och evighet. Men det museet kanske inte finns om åtta år... Jag kan tänka mig att de som jobbar på museet kan känna en väldigt stark äganderätt och *kan* identifiera sig med det och uppfattar sig nästan som förvaltaren och ägaren, men det är statlig egendom! Och den kan användas på olika sätt och staten kan avstå sin rätt och lämna tillbaka till någon. Men då

---

¹²¹ Intervju med Knut Weibull 2016-04-21, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 24:20, 25:20.

får man fundera på; vad är meningen med den här [föremålet]? Det ju meningen att den ska kunna berätta en historia och kunna finnas i rätt sammanhang och kunna visas för allmänheten. Därmed menar jag att den här frågan om ägande borde man egentligen tona ner, det finns många sätt att *visa* saker och ting, en del saker går ju att flytta på också. De kan turnera, de kan lånas ut och så vidare.¹²²

Återförande av kulturföremål kallas olika saker

En närmare studie av fall om återförande av kulturföremål framkallar en bild av intressanta variationer i valet av benämningar. Avhandlingen visar att parterna ibland väljer benämning i syfte att betona sin målstrategi. En part kan också dämpa motpartens målstrategi genom att själv välja en neutralare term som signalerar en avvikande uppfattning. Hur detta språkliga spel kan se ut diskuteras i avsnittet nedan.

När krav på återlämnande av kulturföremål aktualiseras, blir en varierande terminologi synlig där parterna väljer att understryka sin vilja genom valet av begrepp. Val av beskrivande term kan variera från fall till fall och mellan olika parter. Mot bakgrund av att begreppen som parterna väljer kan understryka en position, har denna aspekt också behövts hanteras i avhandlingen. För att hålla avhandlingens resonemang stringent och konsekvent i framskrivningen av fall och exempel har termen *återförande* valts ut för att användas generellt i avhandlingen. Grundbetydelsen som *återförande* ges i denna text är att det handlar om föremål vilka återförs, eller flyttas till en annan kontext än den aktuella. Prefixet *åter* ger förstås i sammanhanget en signal om att kulturföremålet tidigare befunnit sig i kontext, som vissa bedömer som mera ursprunglig och därför korrekt.

De benämningar som förekommer i denna avhandling är: *restitution*, *return*, *repatriation*, *reunification*, återbördande, återförande och återlämnande. Förekomsten och betydelsen i vissa av dessa behöver särskilt diskuteras i detta avsnitt. Under arbetet med avhandlingen har det i svensk kontext, inte identifierats några tydliga avgränsade användningsområden eller tillämpningar av de enskilda

---

¹²² Ibid., tid: 25:10.

termerna. Det finns alltså en bred och tillåtande användning och ingen klar definition kring terminologin i det svenska materialet. Den spridda användningen av dessa termer kan spegla återförande av kulturföremål som en svårdefinierad kulturarvsprocess.

Terminologin kan i vissa lägen även aktivera ett lagrum där begreppsbestämningen blir tydligare med hjälp av vissa regleringar och formuleringar. *Restitution* har enligt Guido Carducci en mera etablerad juridisk användning:

‘Restitution’ is a quite clear legal term in many domestic legal systems and in international law. In the framework of repatriation in international law, it is generally stated that restitution in kind, i.e. specific restitution, is generally the exception while pecuniary compensation is most of the rule.

[...]

‘Return’ generally refers to cultural property that is to be returned to the country of origin, without a specific judgment as to whether removal from that country was illegal or not at the time it occurred. [...] Reference to it allows common language between parties that do not share the same view with regard to the (il)legality of the removal.

[...]

‘Repatriation’ is a less frequent term. It may be defined by legislation in some countries worldwide. However, ‘repatriation’ is not (currently) internationally codified as a distinct and autonomous term in a multilateral treaty (convention), which would define it and provide its legal regime in detail.¹²³

Detta resulterar dock inte i en fast definition eller betydelse av begreppen *restitution*, *repatriering* och *återlämna* (return). Författaren säger att det inte enbart är internationell lagstiftning som är styrande, utan lokala lagar och förordningar kan ha en särskild tillämpning i det enskilda fallet. Ett lokalt regelverk kan därför tänkas påverka valet av lämplig benämning.¹²⁴ Författaren förklarar att juridisk karaktärisering (*legal characterization*) är helt avgörande för att beskriva eller uttrycka både materiellt och immateriellt kulturarv.

---

¹²³ Carducci, Guido, “‘Repatriation’, ‘Restitution’, and ‘Return’ of ‘Cultural Property’: International Law and Practice”, i: Grønnow, Bjarne, Gabriel, Mille & Dahl, Jens, *Utimum: past heritage - future partnerships : discussions on repatriation in the 21st century*, IWGIA, Copenhagen, 2008, s. 128.

¹²⁴ Ibid.

KAPITEL 3 MOTIV TILL ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

I anknytning till en sådan karaktärisering blir val av benämning betydelsefullt, eftersom det kan ha relationer till avtal och internationella lagar, vilket redogjorts för ovan.¹²⁵ Men Guido Carducci gör en viktig markering kring detta då han säger: ”then the *legal* definition and the regime it implies is what is relevant, and not the variety of definitions that different speakers may offer on these issues”.¹²⁶ Författaren verkar avse att lagen faller ett slutgiltigt avgörande. Men det finns avtal och konventioner där begrepp får en betydelse, som möjligen även kan göra avtryck i en juridisk bedömning. ICOM:s etiska regler kan få en större giltighet i sådan mening.

Ett exempel är att beskriva en återförandesituation likt att föremålet ”kommer hem” (repatriering); att ett fel tidigare begåtts som nu kan rättas till, eller kulturföremålets återförening med ett ”ursprungligt” ”korrekt” sammanhang.¹²⁷ Engelska termer som benämner detta är *repatriation* (repatriering) och *restitution*. Redan i valet av benämning kan ett motiv identifieras. Termer kan manifesteras vad som är eftersträvansvärt och vad som också står på spel. En nekad repatriering innebär en avbruten hemresa. Termer kan få funktionen av en slags markör i en förhandlingssituation för att understryka principer, motiv och argument. Till exempel kan användningen av en benämning som anspelar på återförening, indikera vad som är viktigt, och därmed står på spel för en part. I och med att en part önskar återförening något, finns även möjligheten att formulera sina motiv för ett återförande.¹²⁸

Genom att studera relevant litteratur kan betydelsen av begreppsvalet i samband med återförande av kulturföremål diskuteras vidare. I antologin *Museums and Restitution* diskuteras den inverkan begreppsval kan ha för framställningen av en problematik

---

¹²⁵ Ibid., s. 127 f.

¹²⁶ Ibid., s. 128.

¹²⁷ Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 367 f.

¹²⁸ Jfr: Bienkowski, Piotr & Burns Coleman, Elizabeth, “Contesting ‘Claims’ on Human Remains: Which traditions are treated as legitimate and why?”, i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk], s. 95 f.

kring återförande.¹²⁹ Forskaren Kalliopi Fouseki diskuterar skillnader i motiveringar för återförande av marmorskulpturerna från *Parthenon*. Genom att använda sig av en enkätundersökning, har Kalliopi Fouseki identifierat två typer av argument. Grundläggande i argumentationen för detta återkrav är termerna *repatriation* och *reunification*. Dock anknyter båda benämningarna till en betydelse av återförande.¹³⁰ Författaren visar ändå på en viktig skillnad och menar att *reunification* har en starkare koppling till en akademisk diskurs, vilket ger en typ av argument där estetik och själva monumentets universella värden ställs i förgrunden, dvs. en ursprunglig enhet vilken delats upp i segment, och där ett sammanförande skulle vara en framgång.¹³¹ Marmorskulpturerna från Parthenontemplet på Akropolis, vilka förvaras i London på British Museum, betraktas av vissa som en ursprunglig del av en förlorad helhet, men som egentligen har en självklar optimal plats. Ett återförande av Parthenonskulpturerna till själva platsen, eller kanske efter omständigheterna den mest optimala platsen, framställs som en internationell vinst. Fouseki analyserar argumenten med hjälp av en AHD- inspirerad kritik och diskuterar auktoritetens lovord av det monumentala kulturarvet och att diskussionen dikteras av en erkänd expertis.¹³²

Den andra typen av argument Fouseki identifierat, framförs av en bredare allmänhet. Kärnan i den argumentationen är att skulpturerna nu behöver ”komma hem”, och att kulturföremålen är en självklar del av det grekiska folket och har starka band till platsen. Argumenten har kännetecknen av känslomässiga utspel vilka adresseras som skäl för folkliga och nationella behov.¹³³ Det bör påpekas att det finns en tanke kring återförenande i detta också,

---

¹²⁹ Fouseki, Kalliopi, “Claimin the *Parthenon Marbles* Back: Whose Claim and on Behalf of Whom?”, i: Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014.

¹³⁰ Ibid., s. 164.

¹³¹ Se även: Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 434.

¹³² Fouseki, Kalliopi, “Claimin the *Parthenon Marbles* Back: Whose Claim and on Behalf of Whom?”, i: Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014, s. 163.

¹³³ Ibid., s. 164.

exempelvis återförenandet mellan föremålen och det grekiska folket. Distinktionen som författaren gör är därmed inte absolut, vilket hon förvisso heller inte påstår. Ett viktigt påpekande som görs av Kalliopi Fouseki, är att *repatriation* mera handlar om immateriella värden för en grekisk allmänhet, medan *reunification* betonar de materiella värdena.¹³⁴ Exemplets karaktär stärker även synpunkten att krav på återförande, i själva verket är en spegling av olika behov i samtiden.¹³⁵

De argument och motiv Kalliopi Fouseki identifierat kan appliceras på parternas ställningstagande i en förhandlingssituation och analyseras. På liknande sätt förhåller det sig med *repatriering* och ”komma hem-perspektivet”, vilket indikerar uppfattningar om en ovillkorligen korrekt ursprungsmiljö. Värt att påpeka är att innebörden i valet av benämning för att adressera återförande inte behöver ha en absolut avgränsning i sin betydelse. Till exempel kan en känsla av kulturföremåls hemkomst även tänkas uppstå i ett sammanhang där *reunification* används som benämning av en fordrande part, eller av en extern grupp som kanske inte haft en drivande roll.

Kalliopi Fouseki för fram en propå att bedömningar av fall kring återförande av kulturföremål, bör ta hänsyn till en allmän opinion i större utsträckning. Författaren menar att det ofta är en intellektuellt präglad expertis som dominerar. Inom ramen för denna avhandling blir Fousekis resonemang ett bra exempel på olika synsätt kring återförande av kulturföremål betraktat som kulturarvsprocesser bland enskilda, grupper och inom akademiska diskurser:

If we accept, as this chapter has argued, that the reunification, official discourse differentiates substantially from the repatriation claim by Greek people, then the question that emerges is who is claiming the reunification of the *Marbles* and on behalf of whom? In addition, it needs to be questioned how ethical it is for experts or governmental authorities to frame claims of the return of cultural property on the basis of their own judgemental criteria and values, neglecting meanings and symbolisms that are attached by the wider public

¹³⁴ Ibid., s. 164.

¹³⁵ Jfr: Wallerström, Thomas, *Vilka var först?: en nordskandinavisk konflikt som historisk-arknologiskt dilemma*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2006, s. 99.

opinion, the findings of which should be used as a basis on which a return claim should rely. Claims for the return of ‘cultural property’ should holistically encompass values and aspirations of the wider public and not only those of the ‘intellectual elite’. I would therefore suggest that claims for the return of ‘cultural property’ should adopt a holistic discourse, encompassing not only academic and expert perspectives, but also wider public opinion which has been investigated systematically. Such an approach does not only constitute a moral action, it can also provide a potentially powerful diplomatic tool.¹³⁶

Kalliopi Fousekis slutsats kan i ett första läge ge ett demokratiskt och rimligt intryck genom citatets önskan om en ökad hänsyn till en folkvilja (wider public opinion), som konstaterats genom systematiska undersökningar. Resonemanget kan sägas ansluta till det Laurajane Smith argumenterar mot, att kulturarvsfrågor styrs av en expertis som har förlorat kontakten med vad andra människor känner och tycker är viktigt. I Fousekis resonemang spåras en önskan om att hela samhället ska vara delaktigt i förvaltningen av kulturarvet som allmännytta. Om Fousekis argumentation drivs längre, uppstår ett synsätt som ser en sammansmältning mellan kulturarv och medborgerliga rättigheter (jämför Faro-konventionen). Det kan vara motiverat att vara vaksam till att okritiskt följa en opinion. Ett återförande av kulturarvsföremål skulle exempelvis kunna användas för att understryka föreställningar om en existerande gemensam ”folksjäl”. Sådant kan leda till mera extrema uppfattningar om ”folket och nationen” vilket per automatik innebär att vissa grupper och enskilda exkluderas och därmed inte anses ha en ”äkta” eller genuin anknytning till kulturarvet i fråga.¹³⁷ Fouseki säger också i citatet ovan att systematiska undersökningar fordras, vilket kan vara en metod för att motverka radikaliserande samhällsrörelser.

---

¹³⁶ Fouseki, Kalliopi, “Claimin the *Parthenon Marbles* Back: Whose Claim and on Behalf of Whom?”, i: Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014, s. 175.

¹³⁷ Legné, Mattias, *Fäderneslandets rätta beskrivning: mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Diss. Stockholm : Univ., 2004, Helsingfors, 2004, s. 22-24.

Något levande som behöver ”komma hem”

Betydande skillnader kan belysas i det val av benämning som görs i samband med återförande av kulturföremål. Skillnaden blir synlig då krav på återförande aktualiseras och en process vilken aktiverar argument som betecknas som restitution eller repatriering. En distinktion kan skönjas genom att restitution betyder återställande och repatriering mera har betydelsen återvändande. En petigare tolkning är att användningen av en benämning som *restitution* även innehåller ett erkännande eller påstående om att ett fel har begåtts i ett tidigare skede, och valet av begrepp kan skicka en signal om möjligheter att rätta till det. Men innebörden kan variera beroende på ifall det är den krävande parten som använder vissa begrepp, eller parten som innehar kulturföremålet i fråga. Ifall den äskande parten talar om *repatriering*, ligger ett påstående i kravet om att kulturföremålet ”behöver komma hem”, medan motparten kan distansera sig genom att tala om att återställa en uppbruten struktur. Men ifall motparten *också* skulle tala om repatriering, kanske processen istället kan präglas av samförstånd och erkännande av en existerande problematik.

Exempel på vad som verkar vara en medveten användning av olika benämningar i samband med återförande av kulturföremål kan delvis förklaras genom en studie av relevant litteratur. En översikt av litteratur på ämnet återförande av kulturarvsföremål indikerar att författarna omväxlande använder benämningar som tenderar att följa texternas perspektiv och budskap. Forskaren *Demelza van der Maas* slår fast i en artikel om återförande av mänskliga kvarlevor att:

[T]he similarities between many of the cases are striking. The so-called source communities – a concept that in itself is highly contested – often feel that the restitution of the remains of their ancestors at least partially compensates for the historical injustice that was brought upon them throughout the years. Furthermore, for many of the claiming parties, the remains represent local – religious – culture and embody the local cultural identity. Restitution means a restoration of the natural religious or ritual order.¹³⁸

---

¹³⁸ Van der Maas, Demelza, “Debating the Restitution of Human Remains from Dutch Museum Collections: The Case of the Skulls from Urk”, i: Tythacott, Louise

Konsekvent använder författaren sig av *restitution* som begrepp, med hänvisning att kvarlevorna är *ting*. Författaren har en stark anknytning till museivärlden, vilket kan tänkas spela in i valet av begrepp.¹³⁹ Men viktigt att understryka är att föremålen som diskuteras i texten gäller återförande av mänskliga kvarlevor. I denna avhandling betonas dock att det förekommer grader av samsyn om att kulturföremål och mänskliga kvarlevor kan vara lika besjälade och därför ska hanteras med samma grad av respekt och varsamhet. Exempel på sådan samsyn finns mellan urfolksgrupper men också att museer väljer att införa vissa begränsningar i hur vissa föremål hanteras och exponeras.

I verket *Spirited Encounters* talar författaren *Karen Coody Cooper* om återförande av kulturföremål och mänskliga kvarlevor.¹⁴⁰ Men det begrepp som denna författare använder i boken är genomgående *repatriation*. Det kan vara av betydelse att författaren själv tillhör ett urfolk i Nordamerika. Hon är utbildad inom museiområdet och arbetar även professionellt på museum.¹⁴¹

Of greatest interest to American Indians were the hundreds of thousands of bones of ancestors lying on museum shelves or dumped into boxes sitting on storage room floors. Those of us who grew up seeing our relatives' remains exhibited were most anxious to get those remains back on their journey to the afterworld.¹⁴²

Valet som författaren gör är att tala om repatriering *överlag* när det gäller föremål och mänskliga kvarlevor från Nordamerikas urfolk. Genom en studie av bruket av dessa olika begrepp framkallas en bild som är ganska logisk. Bakgrunden till att vissa betraktar kulturföremål och mänskliga kvarlevor som levande verkar vara den

& Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014, s. 139.

¹³⁹ Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014, s. xi.

¹⁴⁰ Cooper, Karen Coody, *Spirited encounters: American Indians protest museum policies and practices*, AltaMira Press, Lanham, Md., 2008 [pbk].

¹⁴¹ Ibid., s. xi.

¹⁴² Ibid., s. 62.

animistiska livsåskådningen bland flera urfolk; även museiföremål är besjälade – mänskliga kvarlevor likväl som artefakter.¹⁴³ Omständigheter som vissa aktörer upplever som helt sanna, blir då också för dem ett fullgott motiv för återförande och krav på särskild hantering. Detta ger en delförklaring till de religiösa förtecknen som kan finnas i en kulturarvsprocess, vilket framgår av citatet ovan och även i fallstudien med totempålen. Detta indikerar att för vissa intressegrupper, exempelvis stammar bland Nordamerikas urfolk som ställs inför en förhandlingssituation om återförande av kulturföremål, finns endast *ett enda* giltigt begrepp i för dem alla tänkbara förhandlingsscenarier, vilket blir repatriering. Valet att benämna återförande av kulturföremål och mänskliga kvarlevor med *repatriering* har i vissa fall en mening av *återförening* (reunification) och verkar kunna tillfredsställa ett motiv och målstrategi:

In September 2009 there were Haida human remains in both the Pitt Rivers Museum and the British Museum. Haida delegation organizers made it clear well in advance that they wished to visit with their ancestors at each museum. They also wanted to do food-burning ceremonies to feed the ancestors; these ceremonies have been conducted regularly as part of repatriation work by the Haida Repatriation Committee [...] The focus on repatriation for delegation members [...] gave this research visit a distinct character and highlighted emotional and spiritual connections among the Haida delegates, the historic collections, and the ancestors who made them.¹⁴⁴

I anknytning till vad Guido Carducci förklarar i sin artikel kan också en bredare diskussion föras. Redogörelsen ovan av relevant litteratur antyder att parters val av aktuellt begrepp, även kan komma av andra motiv. I stället för att begreppsbestämningen har juridisk bärighet, eller knyter an till gällande lagstiftning, kan begreppsvalet vara sammanknutet med värden, känslor och religiös övertygelse.¹⁴⁵

---

¹⁴³ Se: Ibid., s. 65.

¹⁴⁴ Krmpotich, Cara Ann & Peers, Laura L., *This is our life: Haida material heritage and changing museum practice*, UBC Press, Vancouver, BC, 2013, s. 138.

¹⁴⁵ Se: Redfern, Rebecca & Clegg, Margaret, "Introduction", i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk], s. 1-4.

Återförande av kulturarvsföremål i svensk kontext

För att förbereda läsaren på diskussionen av avhandlingens fallstudier är det motiverat att även göra en närmare studie av vad som skett inom Sverige kring återförande av kulturföremål. I statens offentliga utredning som offentliggjordes 2015-10-15, behandlas problematik kring hantering av kulturföremål.¹⁴⁶ Utredningen talar främst om avyttring av föremål medelst försäljning eller förverkan. Återförande av kulturföremål behandlas också i viss utsträckning. I utredningen efterlyses en bättre reglering av gallringsmöjligheter, som även kan innefatta destruktion, gåva, eller att föremål återlämnas. Museiutredningen pekar ut en betydelsefull skillnad avseende hur museer kan agera, beroende på om de är museimyndighet eller stiftelse. Utredningen kommer fram till en slutsats som kan vara viktig för statliga museers juridiska spelrum. Slutsatsen får en nationell såväl som internationell giltighet, eftersom återbördande ofta äger rum i en internationell kontext. Utredningen identifierar en avsaknad av särskilt regelverk kring återförandefrågor. För statliga museer blir det statens ekonomiadministrativa regelverk som träder in i frågor om avyttring (förordning 1996:1191).¹⁴⁷ Av utredningen framgår att rättsläget är oklart beroende på hur ett museum kan avyttra föremål ur samlingarna:

Uttrycket 'överlåta' kan rymma både försäljning och andra alternativ – t.ex. gåvor – och det nämns även i tidigare förarbeten att regeringen i och med lagen getts ett visst mandat att fatta beslut om att skänka bort museiföremål som statsgåva. Huvudsakligen avser dock dessa regler försäljning.

[...] en museimyndighet kan sälja eller byta ett föremål på ett affärsmässigt sätt utan att behöva särskilt tillstånd av regeringen. Så långt verkar rättsläget klart, samtidigt som det finns etiska hänsyn som gör att frågan om försäljning är komplicerad för museisektorn då det

---

¹⁴⁶ SOU 2015:89, *Ny museipolitik*, betänkande av Museiutredningen 2014/15, s. 281 <http://www.regeringen.se/rattsdokument/statens-offentliga-utredningar/2015/10/sou-201589/>, nedladdad 2016-11-15.

¹⁴⁷ *Ibid.*, s. 280

KAPITEL 3 MOTIV TILL ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

påverkar allmänhetens förtroende för museerna och är ett mindre lyckat alternativ i många fall.

[...]

När det gäller gåvor är den allmänna bedömningen att ett statligt museum kan ge bort ett objekt till ett annat statligt museum utan att behöva ett särskilt tillstånd av regeringen, eftersom objektet då fortfarande kvarstår i statens ägo. Däremot är det i många fall troligen inte möjligt att, utan regeringens tillstånd, ge bort ett objekt till ett museum som har en annan huvudman än staten, även om det ur museiprofessionell synvinkel skulle vara det bästa alternativet. Regeringen kan däremot, som nämnts ovan, i ett enskilt fall eller i form av en mer allmän reglering, besluta om en rätt att överlåta objekt på annat än affärsmässiga grunder, t.ex. i form av gåva.¹⁴⁸

En noggrannare läsning av vad utredningen säger kan ge intryck av oklarheter i texten när det kommer till skillnader och likheter i regeringens och museimyndigheters mandat. Om iakttagelsen är korrekt, kan det även uppstå svårigheter för Museiutredningen att reda ut begreppen när det gäller gallring, eller egentligen avyttring. Men av en fotnot framgår något som är av värde för denna avhandling. Regeringsbeslut har kommit i fråga för ”överlåtelse” av mänskliga kvarlevor och repatriering av föremål till Sametinget och museer internationellt. Värt att notera är skillnaden i benämningar som Museiutredningen gör i relation till vad som diskuterats ovan. Av fotnoten framgår också att regeringen gett ”allmänna tillstånd” till Statens försvarshistoriska museer och Statens maritima museer att fritt kunna överlåta föremål till andra försvarshistoriska museer som är bidragsberättigade. Men detta allmänna tillstånd har ett mycket tydligt ramverk för hur försvarshistoriska museer kan agera. Villkoret är att föremålen initialt kommer från försvarsmakten och att en försäljning av dem inte skulle vara lönsam.¹⁴⁹

Motivering för återförande i svensk kontext

Inom Sverige har ett antal ärenden om återförande av kulturföremål och mänskliga kvarlevor förekommit. I första hand har det handlat om återförande av kulturföremål och mänskliga kvarlevor från

---

¹⁴⁸ Ibid., s. 281 f.

¹⁴⁹ Ibid., s. 282.

Sverige till andra länder, eller lokala grupper. För inhemsk svensk del har Etnografiska museets samling av samiska föremål omflyttats till det etablerade samiska museet Ájtte. Men det är av betydelse att understryka att föremålen är *deponerade* på Ájtte och handlar inte om formellt skifte av äganderätt.¹⁵⁰ Äganderätten kan enkelt förklaras av att statliga museer inte äger föremålen, utan det är svenska staten som är ägare.¹⁵¹

En rapport som behandlar återförande av samiskt kulturarv är intressant för denna diskussion i avhandlingen. Rapporten redogör för en inventering av bestånd av samiska föremål vilka finns placerade på en del museer. I rapporten används en växlande terminologi. Frekvent förekommande benämningar är *repatriering* och *återlämnande*.¹⁵² De omväxlande benämningarna antyder ett annorlunda förhållningssätt till termernas innebörd, eller en skiftande syn på deras potential, som kan jämföras med ovanstående diskussion av litteratur kring återförande av kulturföremål. En rapport från ett projektseminarium i Finland år 2007 med namnet: *Recalling Ancestral Voices* förstärker ett sådant intryck. Benämningar som används i den rapporten varierar, men med betoning på *repatriering* och *återbördande*.¹⁵³ Någon motivering för terminologin ges inte. Antagandet kan därför göras att valet av begrepp i dessa rapporter är mera författarrelaterat än avvägt på liknande grunder som de Guido Carducci anger. Variationen i terminologi behöver dock inte betyda att innebörden och motivet för återförande är svagare än i andra fall.

---

¹⁵⁰ Edbom, Gunilla, *Samiskt kulturarv i samlingar: rapport från ett projekt om återföringsfrågor gällande samiska föremål*, 2. omarb. versionen, Ájtte, Jokkmokk, 2005, s. 26.

¹⁵¹ Intervju med Knut Weibull 2016-04-21, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 25:00.

¹⁵² Edbom, Gunilla, *Samiskt kulturarv i samlingar: rapport från ett projekt om återföringsfrågor gällande samiska föremål*, 2. omarb. versionen, Ájtte, Jokkmokk, 2005, s. 27 ff.

¹⁵³ Harlin, Eeva-Kristiina, *Recalling Ancestral Voices - Repatriation of Sámi Cultural Heritage: rapport från projektseminarium 3-5 oktober 2007 vid Siida samemuseum, Enare, Finland, Siida, Inari, 2007, passim.*

Avslutning

En sammanhängande helhetslösning på problematiken kring återförande av mänskliga kvarlevor och kulturföremål tycks vara svår att uppbringa. För att lyckas tycks det förutsätta respekt och förståelse för minoriteter, urfolk och hänsynstagande till religiösa förtecken i hantering av *både* kulturföremål och mänskliga kvarlevor. Krav på återförande behöver dock utredas i sin kontext, där argument för och emot behöver avvägas mycket noga. I processen kan en maktrelation uppstå, som verkar vara svår att avvärja. En förhandlingsprocess kan i slutändan avgöras genom att ett beslut fattas av den ena parten, vilket ofta är någon form av museum. I ett förhandlingsteoretiskt perspektiv kan det vara en fördel ifall båda parterna upplever en situation av rättvisa. I realiteten kan målkonflikter vara svåra att eliminera, eftersom dokument och lagstiftning kan öppna för argument som för processen mot för någon av parterna önskat håll.

Kapitel 3 har diskuterat faktorer som kan vara viktiga för människor, och lyfts fram mer eller mindre kraftfullt. Hur krav på återförande benämns kan få en viss påverkan på en förhandlingssituation. I vissa fall kan val av benämning signalera vad parternas definition av vad krav på återförande av kulturföremål handlar om.

Nästföljande kapitel behandlar bland annat vilken beredskap hos förvaltare av kulturarv som kan byggas upp ifall denne ställs inför krav på återförande av kulturföremål eller mänskliga kvarlevor, eller båda. Ett sätt att förbättra förutsättningarna för en god relation mellan parterna är att förstå olika innebörder av *rättvisa*. I mötet mellan parter kan varierande uppfattningar om rättvisa bli synliga. Detta diskuteras i kapitlet med hjälp av flera exempel där processen tagit olika vägar.

Kapitel 4 Förhandlingsparters relationer - blockeringar, lösningar och rättvisa

Introduktion

Ifall två parter önskar besitta ett kulturföremål, men bara en av parterna är innehavare kan det uppstå en upplevd situation av obalans eller orättvisa som utmynnar i att parterna hävdar en äganderätt.¹⁵⁴ Genom förhandling kan processen leda till avslut, men den kan sluta i en blockering mellan parterna (se figuren i kapitel 1). Argument kan ge signaler om att en part har absolut övertygelse om en situation, vilket kan blockera en process. Argument kan avslöjas vara falska varmed en parts förhandlingslinje faller, och på så sätt kan en blockering hävas. Andra lösningar är att parterna gemensamt söker vägar till samförstånd. I detta kapitel diskuteras exempel som visar prov på sådana processer.

Människors behov av att känna rättvisa är ett viktigt led i denna avhandling. Det är därför motiverat att redogöra för olika aspekter av rättvisa som kan förekomma i processer kring återförande av kulturföremål, mer eller mindre synligt.

Rättvisa framställs ibland som ett ganska tvådimensionellt begrepp. En dominerande förståelse är rättvisa i förhållande till orättvisa. Inom psykologin används flera aspekter av rättvisa, vilka betydligt nyanserar bilden av vad rättvisa kan vara. En bredare framställning av rättvisa kan gynna diskurser om kulturarv och i synnerhet gällande återförande av kulturföremål. Genom att illustrera något abstrakta teorier med hjälp av exempel blir teorierna förhoppningsvis tydligare åskådliggjorda för en läsare. Exempelen ska betraktas som förslag till en förståelse av strukturer, i vilka

---

¹⁵⁴ Se: Tunbridge, J. E. & Ashworth, Gregory John, *Dissonant heritage: the management of the past as a resource in conflict*, Wiley, Chichester, 1996, s. 51.

människors relationer till kulturföremål är i förgrunden och rättvisa en viktig faktor.

Människors relationer och känsla av rättvisa

Diskussionen i detta avsnitt tar avstamp i människors relationer under en process där deras målbild och uppfattning om rättvisa kan förändras. Två parter kan initialt ha olika uppfattningar, men efter en tid i allt högre utsträckning hysa likartade föreställningar. Det kan även falla sig att parterna istället kommer längre ifrån varandra och får alltmer motstående positioner, ibland påverkat av människors fördomar om varandra. Mer specifikt gäller processen uppfattningar om kulturföremål. Människors uppfattning om kulturföremål kan vara känslomässigt starka, men kan också förändras i olika riktningar. Citatet nedan visar läsaren ett exempel på känslor som kan spela in i en kulturarvsprocess.

The sight and touch of such iconic items often provokes strong emotional responses. Many of the quotes from Haida delegates throughout this volume emphasize that there can be great joy in these reunions, or encounters, between indigenous community members and heritage objects in the museum space. Sometimes, as with the gambling match or in moments of reconnection with objects or the chance to study a complex piece together as a group, these emotions were of joy and excitement. At other times they were of anxiety, grief, and deep pain, sometimes partially concealed by black humour.¹⁵⁵

Citatet ovan ger uttryck för kulturarvets stora betydelse för en del människor. Det kan finnas starka, känslomässigt förankrade, faktorer som kan upplevas stå på spel. Citatet skildrar gruppen *Haida First Nations* möte med föremål från deras kultur. Med i sammanhanget finns också museet som förvaltande ansvarig part av kulturarv. I mötet mellan parterna uppstår en relation där båda förhåller sig till samma kulturföremål. Förhållanden mellan parter i exempelvis en förhandling eller konflikt, eller båda, kan förändras. Förändringen kan bero på olika tillståndsbetingade faktorer, exempelvis parternas ingång i situationen.

---

¹⁵⁵ Ibid.

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

En process om krav på återförande av kulturföremål, eller av mänskliga kvarlevor, kan ur ett perspektiv handla om en upplevelse av att vinna något men även rädsla att förlora något. En stark drivkraft för att vinna något (kulturföremålet) kan vara att uppleva rättvisa. Men en kulturarvprocess, som exempelvis resulterar i ett nekat återförande, kan mycket väl resultera i en upplevelse av *orättvisa*, eller att en redan befintlig känsla av orättvisa förstärks. Återkrav av kulturföremål kan betraktas som en kulturarvsprocess där olika parter strider om samma föremål. I processen kan kulturföremålet betyda olika saker för parterna, eller ha likartad innebörd. Exempel på sådana förhållanden illustreras nedan i detta kapitel.

En kulturarvsprocess om krav på återförande av kulturföremål innehåller ett villkor som kan formuleras: ”det finns något som man själv borde ha men som någon annan har”. Repatriering som begrepp innehåller ett budskap, eller signal, om en faktisk obalans (som tidigare avhandlats i denna undersökning). En sådan obalans kan förslagsvis beskrivas som orättvisa. Ali Kazemi och Lars-Olof Johansson redogör för relevanta forskningsperspektiv i en artikel kring social rättvisa. Som teoretisk inspiration är författarnas diskussion användbar för att undersöka kopplingen återförande av kulturföremål och rättvisa. Anknytningen och tillämpbarheten med deras diskussion och föreliggande kapitelns tema kan belysas genom citatet nedan:

individens känsla av att vara berövad viktiga resurser [är] inte absolut utan beroende av relativa jämförelser. Människor tycker med andra ord att de har mindre än de förtjänar jämfört med vad andra har. Den som saknar något känner sig berövad och förbittrad endast om följande villkor är uppfyllda: (1) någon annan har X (den aktuella resursen), (2) individen önskar ha X, (3) individen känner sig berättigad till X, (4) individen anser att det är möjligt att ha X samt (5) individen känner sig inte själv ansvarig för avsaknad av X¹⁵⁶

---

¹⁵⁶ Kazemi, Ali & Johansson, Lars-Olof, ”Social rättvisa”, i: Biel, Anders & Gärling, Tommy (red.), *Sambällspsykologi*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2012, s. 116, författarna bygger sin framställning på en modell efter Crosby, F, ”A model of egoistical relative deprivation”, i: *Psychological Review*, 83, 85-113, 1976.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

Ifall det abstrakta X:et byts ut mot *kulturarvsföremål* i en kulturarvsprocess där krav på återförande är centralt, blir citatet ovan mycket intressant. Kriterierna som identifieras i citatet kan hjälpa till att åskådliggöra återförandekrav av kulturföremål och beskriva utgångspunkten för en förhandlingslinje som kopplar till rättvisa. Men det är viktigt att understryka hur citatet återger utgångspunkten blott för en part, vilket i en repatrieringskontext blir den fordrande parten. En sådan förskjutning behöver balanseras genom en likvärdig formulering för den *förvaltande* parten, dvs. innehavaren av det aktuella kulturföremålet. Det är den innehavande parten som behöver ta ställning till att avvara kulturföremålet i fråga, eller inte. *Innehavarens* (förvaltarens, ex. museets) relation till den fordrande parten kan förslagsvis ställas upp genom följande kriterier:

- 1) Innehavaren önskar ha kvar kulturföremålet
- 2) Innehavaren anser sig berättigad till kulturföremålet
- 3) Innehavaren erfar ingen skuld för innehavet av kulturföremålet

Ifall dessa kriterier är uppfyllda hos innehavare av kulturföremål, torde relationen till en äskande part påverkas i negativ, eller avståndstagande, riktning om en begäran om återförande av ett kulturföremål läggs fram. Det uppstår även ett tillstånd där ett frivilligt återförande av kulturföremålet inte blir aktuellt, såvida inte en förskjutning av innehavarens ståndpunkt äger rum. En förändrad ståndpunkt skulle för den fordrande parten kunna innebära en förändring i för denne positiv riktning. Innehavarens relation till föremålet, sig själv och till motparten kan då förslagsvis formuleras:

- 1) Innehavaren har kulturföremålet
- 2) Innehavaren kan tänka sig att avstå kulturföremålet
- 3) Innehavaren kan se att nyttan med innehavet av kulturföremålet har förändrats
- 4) Innehavaren inser en olämplighet i innehavet av kulturföremålet

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

- 5) Innehavaren upplever ett tillstånd av orättvisa i innehavet av kulturföremålet

Ifall dessa villkor uppfylls helt eller delvis, innebär det även en förändrad relation och nya förutsättningar för utgången av en kulturarvsprocess där krav på återförande av kulturföremål står i förgrunden. Kulturforskning har åtskilliga gånger markerat att betydelsen av exempelvis museiföremål kan förändras. Förändringen kan utgöras av en anpassning till ny kunskap om föremålet och dess kontext.

En blockerad process mellan Kenya och Storbritannien

Avsnittet nedan är ett exempel på när en process mellan två parter blockeras, men att det visar sig att ena partens argument för sin sak varit falska. Avslöjandet av motpartens argument som falska häver blockeringen och ger ett avslut men samförstånd skapas inte mellan parterna (se figuren i kapitel 1).

I verket *The Return of Cultural Treasures* av Jeanette Greenfield presenteras ett intressant exempel som implicit illustrerar olika relationer mellan enskilda, grupper och institutioner med anspråk på kulturföremål. Greenfields exempel handlar om ett fossiliserat kranium efter en *Proconsul africanus* vilket antropologen och arkeologen Mary Leakey hittade. Leakey är känd för flera viktiga arkeologiska fynd som möjliggjort ny kunskap om människans och förmänniskans tidigaste historia. Tillsammans med sin man Louis Leakey genomförde hon flertal expeditioner, vilket även hennes son Richard Leakey har gjort.¹⁵⁷

Jeanette Greenfield ger läsaren ett längre citat hämtat från en av Mary Leakeys böcker, *Disclosing the Past* (London, 1984).¹⁵⁸ Vad som framkommer av citatet tjänar väl ett syfte som ett exempel på hur

---

¹⁵⁷ Morell, Virginia, *Ancestral passions: the Leakey family and the quest for humankind's beginnings*, Simon & Schuster, New York, 1995.

¹⁵⁸ Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 380 f; enligt Greenfield citat hämtat ur (not 17, s. 466): Leakey, Mary, *Disclosing the past*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1984, s. 100 f.

två parter kan hävda äganderätt, till den punkt något tillförs processen som klargör förhållandena, i detta fall ett brev vilket bevisade var kraniet rimligen borde vara ur ett rättviseperspektiv. Det är ett exempel på avslut där parterna inte når samförstånd men att föremålet förs tillbaka. Avsnittet är så talande och svarar mot föreliggande avhandlings syfte varför det är motiverat att åter citeras här. Avsikten är inte att diskutera om fallet stämmer. Utgångspunkten är att framställningen har giltighet och fungerar som illustration av de kriterier som kan ställas upp i ljuset av det:

it was decided that it should be placed on long-term loan in the British Museum of Natural History in Kensington, and a very popular exhibit it proved when it eventually went on public display there in 1949. When this loan to the British Museum was arranged, the Chief Secretary of the Kenya Government wrote to confirm it, stipulating, however, that the loan was temporary and that the skull remained the property of Kenya and could be recalled at any time in the future. There was a sequel to this. When my son Richard became Director of the National Museums of Kenya many years later, he requested the return of the skull now that the National Museum in Nairobi was properly equipped to receive it and house it safely among the many other Kenyan finds of international importance. The British Museum claimed that Proconsul had been not a loan but a gift, and they refused to return the skull, which they said they had accessioned. All Richard's vigorous efforts during the 1970s failed to achieve the skull's return. But in 1982 my own secretary, Hazel Potgieter, found in the National Archives a copy of the Chief Secretary's letter of 1948, of which the British Museum had denied all knowledge. When I was in London I had a frosty telephone conversation on the subject with the keeper of the relevant department. Even then, Kenya had to wait several more months before a meeting of the Trustees of the British Museum took place at which the skull could be 'deaccessioned', something which the Trustees alone had power to do. One might have hoped that a special meeting could have been arranged a little more rapidly. I am delighted to say that the *Proconsul africanus* skull is now safely back in Kenya, where it quite certainly belongs.¹⁵⁹

Att döma av informationen i citatet förvaltades kraniet på British Museum of Natural History i decennier, innan en begäran om återförande framfördes från kenyanskt håll. Det står klart att museet

---

¹⁵⁹ Ibid.

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

i Storbritannien inte ville lämna det ifrån sig och hävdade att det var en gåva. Tidsperioden gör gällande att nyckelpersoner från det initiala skedet kanske inte längre var kvar i tjänst på museet, men det är rimligt att anta att arkiverade officiella dokument från Kenyas regering bör ha funnits tillgängliga för museet att ta del av när fallet aktualiserades.

Twisten kring återförandet står mellan två museiinstitutioner och i detta uppstår en relation som är intressant att diskutera utifrån rättvisa. Kraniet tycks ha förts till Storbritannien av bevarandeskäl. Föremålets världsunika betydelse kan genast konstateras, vilket per automatik innebär hög status som museiföremål. Citatet antyder att tillräckliga faciliteter behövde arrangeras på Kenyas nationalmuseum för ett säkert bevarande av kraniet. En viktig faktor att betona är hur ansvarig inom Kenyas regering noggrant förvissade sig om att det hela rörde sig om ett lån.

De fordrandes perspektiv - Kenyas nationalmuseum

Åter kan det göras en illustrerande översikt genom att formulera olika kriterier med relevans för fallet.

- 1) Någon annan hade kulturföremålet (British Museum of Natural History)
- 2) Kenyas nationalmuseum önskade ha kulturföremålet
- 3) Kenyas nationalmuseum kände sig berättigad till kulturföremålet
- 4) Kenyas nationalmuseum ansåg att det är möjligt att ha kulturföremålet
- 5) Kenyas nationalmuseum kände inte eget ansvar för avsaknad av kulturföremålet

Även om ovanstående kriterier var uppfyllda, genererade det *inga* förutsättningar för ett återförande av kraniet. En förklaring var att föremålet förvarades på British Museum of Natural History där det hade status som inregistrerat objekt (accessioned). Det fanns ingen konsensus mellan parterna om den rådande situationen. Detta blockerade förhandlingsläge kan formuleras relativt enkelt. Oavsett

om en av parterna hade en klar uppfattning om läget, skedde ingen lösning så länge motparten, i detta exempel förvaltaren och besittaren, gjorde en annan bedömning.

Exemplet om kraniet efter en *Proconsul africanus* kretsar mycket kring ägande. Kenyas nationalmuseum som ena parten drev en förhandlingslinje som tog avstamp i ett *faktiskt* ägande av *Proconsul africanus*-kraniet. Kenyas nationalmuseum *kunde* även ha drivit ett argument om fyndplatsens placering inom sitt aktuella territorium. En bakomliggande faktor som sannolikt hade stor påverkan på fallet med *Proconsul africanus*-kraniet var föremålets världsunika karaktär. För vilket museum som helst skulle det sannolikt vara ett prestigeladdat föremål att ha i sina samlingar och kunna visa i utställningar.

En aspekt värd att nämna är avsaknaden av religiösa argument i förhandlingen kring *Proconsul africanus*-kraniet, vilket kan antyda skillnader mellan kvarlevor efter *homo sapiens sapiens* och kvarlevor efter vad som betecknas *förmänniskor*. Som jämförelse kan argument med religiösa förtecken ibland framföras i samband med föremål som formats av naturen, men som fått kulturell betydelse och laddats med helighet.¹⁶⁰ Exemplet med kraniet indikerar hur en förvaltare, här British Museum of Natural History, kan ställa sig oberörd inför alla typer av argument, tills ovedersägliga fakta kommer fram. I detta exempel var det ett dokument som slog fast en kenyansk äganderätt. Ett sådant oresonligt förhållningssätt av en innehavare (förvaltare) innebär att alla tänkbara argument för återförande tillbakavisas och situationen förblir oförändrad. Relationen förändrades till favör för den äskande när brevet hittades, och British Museum of Natural History motvilligt fick associera till realiteter. Motvilligheten kan spåras när British Museum of Natural History ansåg sig villigt att avskriva föremålet (deaccessioned) efter en utdragen process.

Konfliktens lösning kan åskådliggöras genom nedanstående uppställning av vad som kännetecknar processen:

---

¹⁶⁰ Graham, Martha & Murphy, Nell, 'NAGPRA at 20, Museum Collections and Reconnections', i: *Museum Anthropology*, vol 33, nr. 2, s. 105-124, 2010, s. 111.

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

- 1) Kenyas nationalmuseum vill ha tillbaka kraniet
- 2) Kenyas nationalmuseum hävdar en äganderätt
- 3) British Museum of Natural History (motparten) ser sig *också* som ägare av kraniet...
- 4) ...British Museum of Natural History anser det därför inte nödvändigt att förhandla om kraniet
- 5) Kenyas nationalmuseum kan bevisa en äganderätt och motpartens argumentation faller

En framgångsrik process – parter som söker och finner samförstånd

I nästkommande exempel illustreras hur ”kakan” kan växa genom en procedur där faktorer som är viktiga för parterna tillgodoses, vilket kan beskrivas i termer av rättvisa. Kakmetaforen är denna avhandlings teoretiska utgångspunkt. I exemplet utgör parterna den nordamerikanska urfolksgruppen *haida* och museerna, *Pitt Rivers Museum* och *British Museum*. Exemplet visar en interagerande relation mellan British Museum, Pitt Rivers Museum och urfolket *haida*. Mötet mellan *haida* och museerna ägde rum 2009 och var ett projekt med syftet att *haida* som urfolk skulle få komma i närkontakt med museernas föremålssamlingar. I boken *This is our life* beskrivs detta projekt i termer av ett experiment där utgången var osäker. Det framgår av verket att mänskliga kvarlevor repatrierades till *haida*, men några krav på återförande av kulturföremål restes inte. Detta kan ha sin grund i att museerna kan ha drivit en ståndpunkt att mänskliga kvarlevor kan återföras, men inte några kulturföremål: ”The project involved the unlikely alliance of two museums that don’t repatriate objects on one continent, with two repatriation committees and a Haida-run museum and cultural centre on another. We think the experiment has been wildly successful so far”.¹⁶¹ Men av det innehållsrika verket *This our life* framkommer en bild av *haidas* förhandlingsstrategi, där slutmålet är återförande av kulturföremål. Betraktat som kulturarvsprocess finns en inledande fas för att få

---

¹⁶¹ Krmpotich, Cara Ann & Peers, Laura L., *This is our life: Haida material heritage and changing museum practice*, UBC Press, Vancouver, BC, 2013, s. 2.

tillträde till museernas samlingar och repatriera de mänskliga kvarlevorna.¹⁶² Citatet närmast nedan är ett exempel på interaktionen mellan museerna och haida med kulturföremålen i centrum.

The opportunity to see collections of artefacts that no longer exist in peoples' homes and are not part of today's feasts and potlatches – mountain goat horn spoons and grease dishes, for example – is relished, and often emotionally charged. When the Haida delegation visited the Pitt Rivers Museum and British Museum in 2009, they sketched the designs carved on goat horn spoon handles, and requested calipers as well as using their own hands to measure the thicknesses of paddles and coppers. One woman brushed her cheek with the soft fur affixed to a mask. People talked rapidly together, piecing together how the articulated eye mechanisms on one particular mask might have worked, what the mask would have looked like in the firelight, and which of the stories they knew might pertain to the mask.¹⁶³

I jämförelse med exemplet om återlämnandet av kraniet efter en *Proconsul africanus* och motståndet British Museum of Natural History där visade, kan citatet ovan exemplifiera att en förändring skett i relationen mellan museer och omgivning. En jämförelse visar också att det finns ett tidspann av 27 år mellan situationerna för dessa två exempel. Skillnaderna mellan parternas relationer indikerar att en förändring skett över tid.¹⁶⁴ En jämförelse visar även att kontexten skiljer sig åt. Ovanstående exempel innehåller inget krav på återförande av kulturföremål, men det framgår i citatets inledning att repatriering av förfäders kvarlevor ägde rum. Fallen utgör exempel på hur museer kan betrakta föremål i sina samlingar, hur de kan brukas och vad de kan representera.

Något som kan uttolkas av citatet ovan om haidas föremål är en ökad tillgänglighet och förändring i bruket av museets föremålsamling. Av citatet framgår också att haida fick en viktig roll att generera mera kunskap om föremålen till museet. Men haidas

¹⁶² Ibid., s. 5.

¹⁶³ Krmpotich, Cara Ann, *The force of family: repatriation, kinship, and memory on Haida Gwaii*, University of Toronto Press, Toronto, 2014 [pbk], s. 66 f.

¹⁶⁴ Se: Magnus Magnusson, "Introduction" i: Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 12.

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

möte med museerna och kontakten med föremålen genererade även en positiv kraft för deras egen kulturella utveckling.¹⁶⁵ Av citatet verkar det inte heller finnas något krav på repatriering i förgrunden, utan budskapet i texten går att förstå som en positivt laddad kompromiss i vilken konsensus råder om hur kulturföremålen bör förvaltas (på museum). Som nämnts tidigare framgick det i citatets inledande mening att kvarlevor efter förfäder skulle repatrieras. Ifall en fråga om repatriering av kulturföremål också har ställts, men nekats, är det tänkbart att det kunnat ha negativ inverkan på relationen. Har inget krav ställts, har det heller inte kunnat bemötas av ett nekande, vilket kanske i vissa sammanhang kan gynna en relation som initialt formats av ömsesidig positiv hållning. Närmast kommer diskussionen föras utifrån de tidigare nämnda temata, där också olika aspekter på rättvisa blir synliga.

Haidas motiv och argument

Av citatet framgår att haida som grupp verkat ha befunnit sig i en identitetsbyggande process när de poängterar att dylika inte finns i hemmen eller används vid ceremonier, men att de nu vill återuppväcka denna kunskap. Denna process verkade kunna understödjas genom kontakten med föremålen, som härstammade från deras egen kultur. Haida hade också skäl att delta i ”experimentet” mot bakgrund av både religion och rättvisa. De religiösa skälen blir synliga genom haidas begäran att de mänskliga kvarlevorna skulle repatrieras. Som framgick av kapitel 3 behöver, enligt en del livsåskådningar, mänskliga kvarlevor återbegravas för att själen ska kunna fortsätta sin vandring.

Repatriation has come to be an important goal for many of these communities, as a means of gaining physical and intellectual access to

---

¹⁶⁵ Jfr: Ferguson, T. J. et al., “*Yep Hisat Hoopog’yaqam Yeesima* (Hopi ancestors were once here): Repatriation research documenting Hopi cultural affiliation with the Ancient Hohokam of southern Arizona”, i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk], s. 126.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

heritage items, as a way of correcting historic injustices, and as a way of showing respect to ancestors and to community members today.¹⁶⁶

Men ytterligare skäl till krav på återförande är de rent logistiska svårigheterna. Kulturföremålen i museers samlingar kan finnas i en annan världsdel och därmed vara mycket svåråtkomliga för haida. Av citatet närmast ovan nämns även korrigerande av orättvisor. För att anknyta till den inledande diskussionen av kapitlet om rättvisa kan ingången i situationen förslagsvis formuleras:

- 1) Någon annan har kulturföremålen (museet)
- 2) Gruppen (Haida) får tillgång till kulturföremålen
- 3) Gruppen får positiv erfarenhet genom kontakten med kulturföremålen
- 4) Gruppen känner inte eget ansvar för avsaknad av kulturföremålen
- 5) Gruppen ställer inga krav på återförande av kulturföremålen¹⁶⁷

Genom denna enkla åskådliggörande uppställning formas en bild av en rättvisa som mera är chimär till karaktären. Det chimära verkar bestå i att det sista kriteriet *inte* formuleras som ett återförande, som att processen inte följs fullt ut och slutförs. Den situation som beskrivs är positiv, men tycks vara en inledande fas till en mera omfattande process. Denna inledande fas verkar bestå i att konstruera en kulturell identitet.

I detta exempel var ett motiv för återförande av kulturföremål en vilja att utveckla och återskapa en kultur, vilket också haidas medlemmar uttrycker. Citatet som beskriver kontakten mellan haida som grupp och kulturföremålen i museernas samlingar kan indikera en sådan vilja att återskapa något som riskerar att gå förlorat. I citaten nedan uttrycks exempelvis:

These are living pieces that we love and cherish. They are part of us: our drums, our paddles, our bent boxes, our musical instruments, our

---

¹⁶⁶ Krmpotich, Cara Ann & Peers, Laura L., *This is our life: Haida material heritage and changing museum practice*, UBC Press, Vancouver, BC, 2013, s. 16.

¹⁶⁷ Se: Kazemi, Ali & Johansson, Lars-Olof, "Social rättvisa", i: Biel, Anders & Gärling, Tommy (red.), *Sambällspsykologi*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2012, s. 116.

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

button blankets, our spruce-root hats, our cedar hats. It's all about who we are ... I came on this trip for my daughter. I know we are making a path for younger generations, for them to come and see who they are.¹⁶⁸

Att museet gjorde kulturföremål tillgängliga kan betraktas som en handling i syfte att generera en upplevelse av rättvisa för personerna från haida eller att museet, genom sitt agerande, i högre grad kan betrakta sig självt som varande mera rättvist, vad som kan benämnas *informationsrättvisa*.¹⁶⁹ Kazemi och Johansson menar att informationsrättvisa kan ha något av ett förmildrande syfte, att vara en strategi för att framställa en aktuell situation som nödvändig och därmed försvarlig.¹⁷⁰ I detta exempel kan en informationsrättvisa spåras genom att museets innehav av föremålen i någon mån kan ursäktas då motparten tilldelas en ökad tillgänglighet. Men citaten ovan indikerar kanske mera att rättvisa kommer till uttryck genom tillgängliggörandet, och att det uppstod en gemensam strävan för att haida skulle få tillgång till föremålen. I proceduren gjorde museet också ett undantag och tillät en hantering som inte strikt följer en museal uppfattning om bevarande.

De tillgängliggjorda museiföremålen kan i viss mån också beskrivas som en utjämning, eller breddning, av tillgängligheten till kulturarv, vilket också kan aktualisera begrepp som *fördelningsrättvisa* och *procedurrättvisa*.¹⁷¹ Genom att haida fick komma i direkt fysisk kontakt med kulturföremålen, och att museet uppvisar en hantering av objekten som demonstrerar respekt för haidas tro och historia, verkar förutsättningar skapas för att rättvisa kan upplevas i kulturarvsprocessen. Museets beslut att tillgängliggöra föremålen ur samlingarna, och låta människorna från haida hantera dessa, kan

---

¹⁶⁸ Krmptoch, Cara Ann & Peers, Laura L., *This is our life: Haida material heritage and changing museum practice*, UBC Press, Vancouver, BC, 2013, s. xv.

¹⁶⁹ Kazemi, Ali & Johansson, Lars-Olof, "Social rättvisa", i: Biel, Anders & Gärling, Tommy (red.), *Sambällspsykologi*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2012, s. 122.

¹⁷⁰ Se även: Kazemi, Ali, "Distributive and Procedural Fairness Promote Cooperative Conflict Management", i: Törnblom, Kjell & Vermunt, Riël (red.), *Distributive and procedural justice: research and social applications*, Ashgate, Aldershot, 2007, s. 143 f.

¹⁷¹ Se: Kazemi, Ali & Johansson, Lars-Olof, "Social rättvisa", i: Biel, Anders & Gärling, Tommy (red.), *Sambällspsykologi*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2012, s. 118 ff.

betraktas som ett försök att skapa en gemensam plattform för båda parter där vinsten blir större än insatsen. Men det som tydligast framgår av citatet är processens effekt i form av förhöjd självkänsla och stärkt social identitet.¹⁷²

British Museums agerande som förvaltare

Nedan har ett förslag på villkor formulerats som kan vara giltiga för att beskriva British museums hållning i förhandlingsläget.

- 1) *Innehavaren har kulturföremålet* (de är placerade på museet)
- 2) *Innehavaren önskar ha kvar kulturföremålet* (att döma av uppgifter fanns inga planer att lämna ifrån sig kulturföremålen)
- 3) *Innehavaren känner sig berättigad till kulturföremålet* (för detta kriterium framförs ofta argument om museets idé och kulturföremålen som allmännytt)
- 4) *Innehavaren anser det lämpligast att fortsätta ha kulturföremålet* (museets idé är bevarande och ur en sådan synpunkt är det för museet en rimlig bedömning, eftersom en alternativ ny miljö är kan ses som obekant och därför osäker)
- 5) *Innehavaren känner ingen skuld för innehavet av kulturföremålet* (tänkbara argument är att tidpunkten för insamlingen numera är avlägsen och dagens museipersonal kan rimligtvis inte lastas för historiska handlingar och det kanske inte existerar några historiska dokument som visar på oegentligheter vid förvärvet)
- 6) *Innehavaren låter de tidigare ägarna (haida) få särskild tillgång till kulturföremålen utan att egentligen förändra förvaltningsituationen* (museet tillät kulturföremålen att bli exponerade för en mera omfattande hantering än brukligt, men under en begränsad tid)

Dessa kriterier kan av en läsare uppfattas som en hårdför, icke förhandlingsbar driven linje i en förhandling. Vid en närmare studie

---

¹⁷² Se: Fransson, Niklas, "Stereotyper, fördomar och diskriminering", i: Biel, Anders & Gärling, Tommy (red.), *Sambällspsykologi*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2012, s. 66 f.

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

av villkoren i exemplet blir det tydligt att en förändring av museets position ägt rum i en riktning som inte är hårdför. En sådan förskjutning kan exemplifieras med hur ”icke behöriga” tillåts hantera museiföremål, just med ett syfte att skapa goda relationer. En mera inbjudande förhandlingslinje kan signalera ett förändrat förhållningssätt och en vilja hos innehavaren att motverka eventuella fördomar. Vad som framkommer av citatet om Haidas möte med museerna är att en förändring i synsätt verkar ha skett i en jämförelse med exemplet om Proconsul africanus-kraniet och förhandlingen kring det.

Fördelar av att vilja mötas

I exemplet med mötet mellan Haida First Nation, British Museum och Pitt Rivers Museum kan en del förändringar i processen spåras. Museernas agerande och deras förhållningssätt till hur kulturföremål kan användas utmanar en mera traditionell bild av museers uppdrag och ursprungliga idé, vilken är att de har som uppdrag att bevara de insamlade föremålen, och i ett evighetsperspektiv säkra samlingarnas fortsatta existens. Museer ska också eftersträva att bevara kulturföremåls befintliga skick, exempelvis genom konserverande åtgärder, och att begränsa hur objekten får hanteras. Ur detta växer en museal kultur fram vars huvuddrag är att kulturföremål ska hanteras varsamt och exponeras i kontrollerade former med restriktioner gällande belysning, klimat och beröring.

Vissa delar i den traditionella bilden av museers roll har förändrats. En påverkande faktor kan vara samhällliga förändringar. Politiska initiativ för urfolks rättigheter och livssituation har resulterat i en förändrad syn på förvaltningen av museers föremålssamlingar. Med ökade rättigheter och insikter kring begångna oföretter under historiens gång, uppstod en diskurs kring minoriteternas kulturarv. Politisk medvetenhet, museologisk kritik, minoriters rättigheter och ökade självkänsla, förändrade synen på museisamlingar och kulturarv till en mera tillgänglig resurs att ta del av. Detta förändrade synsätt på kulturarv kan tänkas ha påverkat flera aktörer, vilket i en förlängning kan ge eko i mötet mellan

förhandlingsparter.¹⁷³ Människorna på besök från *Haida First Nation* fick särskild tillgång till museiföremål, vilket föranleddes av en bedömning från museets sida angående föremålets status. Mötet mellan British Museum och Haida First Nation och hanteringen av föremålen tycks ha avlöppt väldigt väl, trots orosmoment som verkar ha funnits, exempelvis ifall projektet innebar lämplig föremålshantering.¹⁷⁴

Den respons en förvaltare ger på ett krav på återförande av ett kulturföremål bör vara av viss betydelse för processens fortsättning. Det behöver tilläggas att de initiala återförandekravens karaktär också kan ha direkt inverkan på förvaltarens reaktion. Men även om återförandekraven upplevs oväntade eller orimliga, kan ansvarig förvaltare formulera strategier för att skapa en beredskap att kunna hantera sådana krav och skapa bättre förutsättningar att etablera ett samarbete och gemensamma mål.

Målstrategier

Målstrategier kan uttryckas som en plan för att nå ett mål. I försök att uppfylla denna plan kan argument formuleras, vilka sedan kan följa en fast linje eller variera beroende på omständigheter. Ovan fördes ett resonemang om att mötet haida hade med museerna genererade en stärkt självbild hos haida och ett positivt samarbete parterna emellan. Tidigare hade de samverkat kring återförande av mänskliga kvarlevor. I verket *This is our life*, uttrycks en målstrategi på ett explicit sätt som här blir väl motiverat att citera:

For a period of about eight years, we travelled constantly to places [...] in order to repatriate our ancestors. It was quite an emotional experience, but on every one of those visits to repatriate our ancestors we also made sure that the Elders and artists we brought with us were able to view the collections (even though we were never going to start talking about repatriation of any artifacts at that moment; we were not focusing on that at that time). Now we are in that stage because we've repatriated more than 460 of our ancestors back to Haida Gwaii. Now

¹⁷³ Se: Holtorf, Cornelius, "A European perspective on indigenous and immigrant archaeologies", i: *World Archaeology*, 41:4, 672-681, 2009, s. 673

¹⁷⁴ Krmpotich, Cara Ann & Peers, Laura L., *This is our life: Haida material heritage and changing museum practice*, UBC Press, Vancouver, BC, 2013, s. 47 ff.

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

we're in the process of working toward the next stage of bringing our artifacts back.¹⁷⁵

Uppgiftslämnaren i citatet tillägger avslutningsvis att gruppen ser med tillförsikt mot att ta nästa steg i processen. Det är starka känslor involverade i denna process, med en stark koppling till de mänskliga kvarlevorna och kulturföremålen. I slutet av redogörelsen sägs något mycket viktigt som anknyter till målstrategin bakom engagemanget. Representanterna för haida vill inte lämna detta arbete till kommande generationer och ”Who else is going to do this work?”¹⁷⁶ Processen kommer också i ett annat läge ifall haida börjar återkräva föremålen. Fallet kan ställas på sin spets och kan skapa oenighet, det vill säga att det i detta exempel rådde samförstånd, men bara nästan.

Detta förändrar hur motivet för rättvisa kan identifieras, då kulturarvsprocessen i detta fall träder in i en ny fas. Betingelserna kan förslagsvis formuleras som följande:

- 1) En första part förvaltar kulturföremålet (museet)
- 2) En andra part önskar att kulturföremålet återförs (haida)
- 3) En andra part känner sig berättigad till kulturföremålet (haida)
- 4) En andra part anser att det är möjligt att återföra kulturföremålet (haida)
- 5) En andra part känner inget ansvar för att kulturföremålet enligt dem saknas (haida)
- 6) En första part känner ingen skuld för sitt innehav av föremålet (museet)

Samtliga kriterier är i exemplet uppfyllda, vilket kan generera en känsla av orättvisa över situationen att inte ha något, som man tycker sig borde ha. I detta fall är det museer som har kulturföremålen, men som människorna inom haida anser sig berättigade till. Personerna från haida anser även att föremålen införskaffades av museerna på tvivelaktigt sätt, vilket befriar haida

---

¹⁷⁵ Ibid., s. 18.

¹⁷⁶ Ibid.

själva från någon slags medverkan till situationen. Dessa kriterier tar haida som part med sig in i mötessituationen.

Exemplet med interaktionen mellan Haida First Nation och museerna kan lämpligen diskuteras utifrån fördelning av kulturföremål som resurs. Citatet skildrar mötet mellan grupperna, som delvis kretsar kring beståndet av kulturföremål. Det verkar inte föreligga något krav på återförande, men det har uppenbarligen skett en förändring av tillgängligheten av kulturföremålen som gynnar haida som grupp och som också varit syftet. Ett samarbete etableras, vilket genererar förutsättningar för en viss omfördelning av museiföremålen i form av ökad tillgång till dem för haida. En positiv kraft av detta samarbete är att fördomar motarbetas och vänskapsband kan etableras, men att också ny kunskap produceras om själva kulturföremålen.¹⁷⁷

På samma våglängd

I verket *Parthenonsyndromet*, av Ove Bring, finns redogörelsen om ett utbyte mellan Sverige och Danmark.¹⁷⁸ Av Ove Brings skildring framkommer ett antal fakta vilka kan diskuteras vidare utifrån temat i detta kapitel som är parters relationer och lösningar och blockeringar i en process. Exemplet är intressant genom att det belyser återförande av kulturföremål utan att sådana krav framställs av någon part.

Av Brings beskrivning framgår att Sverige och Danmark sedan en tid haft ett mellanstatligt utbyte angående förvaltning av kulturföremål. Enlig Ove Bring rör det sig i huvudsak om kulturföremål, som tidigare tagits som krigsbyten. Ett av Brings exempel kretsar kring en bordshimmel tillverkad 1585 – 1586 för Danmarks kung Fredrik II. Denna textil togs som krigsbyte från Kronborgs slott under den svenska ockupationen 1658-1660.¹⁷⁹ Enligt Bring, kom bordshimlen under Nationalmuseums

---

¹⁷⁷ Se: *Ibid.*, s. xvii – xix.

¹⁷⁸ Bring, Ove, *Parthenonsyndromet: kampen om kulturskatterna*, Atlantis, Stockholm, 2015, s. 23-28.

¹⁷⁹ *Ibid.*, s. 25 ff.

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER –
BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

förvaltning, men med Livrustkammaren som ägare.¹⁸⁰ En slutsats att dra av bordshimlens handhavande inom svensk kulturarvsförvaltning är att *staten* står som ägare och förvaltare av föremålet (vilket anknyter till fallstudien gällande totempålen). Nationalmuseum och Livrustkammaren är idag båda statliga institutioner och var det även när frågan om återförande aktualiserades. Textilen hade tidigare lånats ut till Danmark för en utställning 1985.¹⁸¹

Av Ove Brings beskrivning framgår att bordshimlen som kulturarv är föremål för nationalistiska strömningar i Danmark i egenskap av att vara bortfört av ”främmande makt”. Bordshimlen har utlånats flera gånger och enligt Bring finns textilerna sedan 2012 på Kronborgs slott på en lånetid om fyra år. Brings slutsats är hur förvaltningen av bordshimlen som kulturföremål kan delas mellan instanser, och understryker synen på kulturarv som gränslöst och delat.¹⁸² Lösningen som framställs verkar av allt att döma vara funktionell. Av Brings text framgår att det rörde sig om ett antal kulturföremål som kan komma ifråga för återförande. Frågan om återförande av svenska krigsbyten väcktes av Dansk folkeparti i danska riksdagen. Exempelvis kom en formell dansk förfrågan 2010 om utväxling av medeltida handskrifter. Förhandlingar inleddes mellan Sveriges och Danmarks respektive nationalbibliotek. Handskrifterna utväxlades men *deponerades*, så inget formellt ägarbyte ägde egentligen rum. Enligt Brings analys kan lösningen betraktas på två sätt. Det ena är som ett internordiskt samarbete där äganderätt inte är primärt, utan kulturarv är något gränslöst gemensamt. Det andra är att konsekvensen av handlingen riskerar att oavsiktligt tillmötesgå nationalistiska, värdekonserveriva intressen.¹⁸³

Fallet som här refererats är intressant att diskutera vidare, eftersom parterna är två museer, vilka kan antas dela vissa

---

¹⁸⁰ Ibid., s. 27.

¹⁸¹ Ibid., s. 28.

¹⁸² Ibid., s. 28.

¹⁸³ Ibid., s. 27 f.

Se: Nilsson Stutz, Liv, ”Claims to the Past. A Critical View of the Arguments Driving Repatriation of Cultural Heritage and Their Role in Contemporary Identity Politics”, i: *Journal of Intervention and Statebuilding*, 7:2, 170-195, 2013, s. 176.

värderingar och syn på förvaltning av kulturföremål. Vad kan då stå på spel och vilka relationer kan spåras i exemplet? På en hemsida över de danska kungliga slotten finns naturligtvis även Kronborgs slott med. På sidan om Kronborg presenteras även Fredrik II:s bordshimmel:

Da bordhimmels våbenskjolde og valgsprog var tæt knyttet til det danske kongepar, kunne den på trods af sin pragt ikke anvendes i Sverige. Derfor lå den i århundreder på svenske slotsmagasiner, indtil den i 1868 overgik til Nationalmuseum i Stockholm, hvor den normalt er udstillet. I forbindelse med museets ombygning frem til 2017, er det muligt at beundre bordhimlen på Kronborg, hvorefter den skal tilbage igen.¹⁸⁴

Det som framgår av citatet kan understryka hur Ove Bring framställde saken, som kort redogjordes ovan. Även citatet indikerar även att utlåningen inte har nationalistiska rötter, utan textilen har fått en temporärt förändrad förvaltningssituation. Bordshimmels normala hemvist är Nationalmuseum i Stockholm, men dess byggnad står under en omfattande restaurering fram till 2017. Omständigheterna tycks ha genererat en vinst, där kanske ett villkor för framgång är att officiell begäran om återförande *inte* har ställts. Lösningen blev ett lån som även kan förlängas. Ett definitivt ägarbyte signalerar något helt annat. En begäran om återförande indikerar en annan målstrategi, men ett utlån kunde fortfarande ha blivit aktuellt trots ett bakomliggande krav. Men ett krav hade *kunnat* förminska chansen för förvaltarna av Kronborgs slott att få låna in bordshimlen. En målstrategi, där ena partens uppfattning av vinst finns i ett permanent återställande av bordshimlen, kan riskera generera en total förlust i form av ett nekat utlån. Ett initialt krav skulle av en motpart kunna betraktas som utmanande eller hotfullt. Under påverkan av ett krav på återförande kanske inte ens en förhandling om ett utlån skulle komma i fråga. Förtydligat, ett krav på återförande hade kunnat få konsekvensen att besökarna inte fått

---

¹⁸⁴ <http://kongeligeslotte.dk/da/slotte-og-haver/kronborg-slot/det-sker-paa-kronborg-slot/frederik-2-s-bordhimmel-paa-kronborg-slot.html>, nedladdad 2015-11-09.

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

ta del av textilen på plats i festsalen på Kronborgs slott överhuvudtaget.

Genom förfrågan om utlåning under restaureringsperioden av museibygnaden var Nationalmuseums risktagande marginellt, medan potentialen för vinst i form av goda relationer var hög. Vinsten för förvaltarna av Kronborgs slott var att textilen kunde komma dit, och ifall hela lånet utlöper tillfredsställande uppstår möjligheten att låna bordshimlen igen, och kanske i ett annat skede fråga om en permanent deponering eller restitution. Maktförhållandena i form av äganderätt är otvetydiga och tydligt formulerade genom att textilen är *avtalad* att återlämnas till Nationalmuseum.

Respektive förvaltning, dvs. parterna, delar sannolikt flera värderingar och likvärdiga rutiner kring lån av museiföremål, exempelvis klimat och säkra transporter. Det finns ingen minoritet som har särskilda rättigheter, eller någon fordrande part som *kräver* repatriering. Parterna verkar utgå från att det endast kan handla om lån, även om en önskan om permanent återförande kan förekomma i bakgrunden. Det finns heller inga större etiska betänkligheter eller religiösa hänsyn i exemplet. Slutsatsen är att en samsyn på förvaltning råder mellan parterna. Tidigare chefen för Etnografiska museet i Stockholm Per Kåks lyfte fram en sådan aspekt under en intervju:

Om man har ett utbyte då, låt oss säga, med ett annat museum; att museerna byter gåvor med varandra, då blir det ju något helt annat. Då är det ju att vi [etnografiska] liksom de på andra sidan har samma relation till grejerna.¹⁸⁵

Eftersom inget krav på återförande med permanenta förtecken var aktuellt, blev fallet inte heller en fråga på regeringsnivå. Avgörandet kan då skötas mellan institutioner, men under påverkan av deras inbördes relation.¹⁸⁶ Några värdekonflikter kan inte spåras och utifrån detta kan nedanstående premisser formuleras:

---

¹⁸⁵ Intervju med Per Kåks 2016-04-20, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 1:04:25.

¹⁸⁶ Se t.ex: Minnhagen-Alvsten, Monika, "Reflexioner kring återförande av kulturarv till dess ursprungsplats" i: *Nordisk Museologi*, 2002:2, s. 49 f, 52-57.

- 1) Bordshimlen ägs och förvaltas av Nationalmuseum
- 2) Kronborgs slott vill låna bordshimlen
- 3) Nationalmuseum bedömer att bordshimlen kan förvaltas på Kronborgs slott
- 4) Bordshimlen lånas ut till Kronborgs slott och förvaltas enligt villkor formulerade av ansvariga förvaltaren Nationalmuseum

Utlåningsprocessen kan ha haft en direkt påverkan av att institutionerna hade en relation sedan tidigare. Genom att båda förvaltningarna bedriver en museal verksamhet, finns det även likheter i synsätt och medvetenhet om att tillhöra en kulturarvssektor. Det tycks finnas en kunskap om normer kring förvaltning av kulturföremål. Till skillnad från föregående exempel förelåg inga krav, eller etiska dilemman.

De fordrandes perspektiv

I detta exempel blir perspektiven något omvända i jämförelse med de två föregående. I flertalet fall kring återförande av kulturföremål figurerar en part med en anmodan om placeringen av ett föremål och omvårdnaden av det. Med utgångspunkt i den äskande partens möjliga perspektiv, uppkommer en viktig skillnad i jämförelse med exemplet med bordshimlen och de två föregående fallen. I diskussionen kring bordshimlen är det istället *ägaren* som presenterar krav på ett återlämnande (dvs. få tillbaka det utlånade objektet) för att försäkra sig att detta sker. En möjlig förklaring att denna skillnad i kravbild uppkommer, kan komma av att bordshimlen *inte* byter ägare, men ändå skiftar placering genom ett utlån under en viss tid.

Förvaltarens perspektiv

Det finns även likheter mellan exemplet om bordshimlen och andra fall kring återförande av kulturföremål som är värda att peka ut. En sådan likhet är kulturföremål som återförs till ett mera ”ursprungligt” sammanhang och värdet av den positiva effekt det kan generera. Ursprungligt inom citattecken kommer av de inblandades förståelse av vad som är ursprunglig kontext. Vad gäller

KAPITEL 4 FÖRHANDLINGSPARTERS RELATIONER – BLOCKERINGAR, LÖSNINGAR OCH RÄTTVISA

bordshimlen var den placerad i festsalen på Kronborgs slott i Danmark. Men festsalen drabbades av eldsvåda och har därför inte en intakt interiör från tiden för bordshimlens första installation, vid tiden för Fredrik II:s regering. Båda parterna verkade överens om att festsalen på Kronborgs slott var att betrakta som en ursprunglig miljö. En konsensus om värdet av ”ursprunglighet” kan i vissa sammanhang tänkas bli ett villkor för att fullfölja ett utbyte, eller ägarbyte, av kulturföremål. Exemplet i kapitel 4 illustrerar skiftningar i åsikter var föremål kan höra hemma. Likheterna och överenskommelserna om till vilken plats ett kulturföremål har de starkaste banden finns även det rakt motsatta med *skillnader* i uppfattningar om ursprunglighet. Men som då kan vara minst lika stora som exemplen med rådande konsensus.

Målstrategier

Utifrån exemplet med bordshimlen kan vissa yttringar tolkas som målstrategier. En slutsats är att Nationalmuseum behövde finna en alternativ lösning för förvaring av bordshimlen, vilket kan innebära en ofrånkomlig flytt av föremålet i vilket fall. Lösningen att förvara bordshimlen på Kronborgs slott gynnar i detta fall *båda* parterna. Nationalmuseum som part och ansvarig för svenska statens egendom får i den andra parten, förvaltarna på Kronborgs slott, en garant för professionell hantering. Garantin är en vetskap för Nationalmuseum om en säkrad korrekt hantering, och museet har även samtidigt funnit en fullgod miljö till förvaring av bordshimlen under renoveringsperioden.

Förvaltarna på Kronborgs slott kan sägas ha gjort en vinst när de förhandlat till sig ett betydelsefullt kulturföremål, och där omständigheterna medfört att de kan ha bordshimlen till låns under en tid om fyra år. När lånetiden börjar närma sig sitt slut kan en ny förhandlingssituation uppkomma. Faktum är att utlåningen och *omplaceringen* av bordshimlen har resulterat i nya situationsbetingade faktorer, som kan resultera i förskjutningar åt endera hållet. En faktor är att bordshimlen nu förvaltas på plats i Kronborgs slott under tillfredsställande förhållanden. Att bordshimlen redan befinner sig på Kronborgs slott skulle kunna vara en fördel ifall

parterna kan tänka sig ett förlängt lån. I en sådan situation är det tänkbart att argument baserat på *rättvisa*, *nytta* och *ursprung* aktualiseras, vilket exemplen ovan har indikerat.

Avslutning

Kapitel 4 har haft som ambition att förtydliga relationer mellan parter i situationer där återförande av kulturföremål är aktuellt och hur förhållandet mellan parterna kan förändras över tid. Kapitlet har lyft fram rättvisa som en viktig faktor i kulturarvsprocesser, men även poängterat att denna aspekt sällan diskuteras inom kulturarvsforskning, trots att det tycks vara en stor drivkraft.

I kapitlet har flera exempel diskuterats och dessa har indikerat olika företeelser där kulturarv och kulturell identitet har stått på spel. Genom att använda teoretiska ingångar som hämtats från psykologin har relationer inom kulturarvsprocesser *delvis* kunnat förklaras. Men hur kan då själva förhandlingssituationen se ut i ett teoretiskt perspektiv? Denna fråga kommer att avhandlas i nästföljande kapitel 5.

Kapitel 5 Argumentation och förhandling kring återförande av kulturföremål

Introduktion

I kapitel 2, 3 och 4 synliggjordes flertal faktorer som var för sig, eller i kombination, kan ha olika grad av inverkan på återförande av kulturföremål under en kulturarvsprocess. Detta kapitel för en diskussion som vidgar och fördjupar förhandlingsperspektivet. Kapitlet söker svar huruvida det kan spåras en öppenhet inför argument i förhandling om återförande, *eller* ifall argumenten tar utgångspunkt i en hållning som ansluter till idén om kakan med fast storlek som ska delas mellan parterna.

I detta kapitel är identifikation och klarläggande av vissa centrala faktorer i en förhandlingssituation angeläget. Läsaren har i de föregående kapitlen fått insikt om att valet av terminologi kring återförande i förhandlingssituationen kan ha viss betydelse och ge olika signaler. Av de tidigare kapitlen har även exempel på bakomliggande motiv och drivkrafter diskuterats. I detta kapitel kommer dessa aspekter att nyanseras och i vissa delar fördjupas. För att göra diskussionen mera illustrativ används ett antal exempel.

Hur människor kan agera i förhandling, och hur en process kan blockeras eller underlättas, har studerats av forskarna inom psykologi Max H. Bazerman och Don A. Moore.¹⁸⁷ För denna undersökning används deras förklaringsmodeller. En del av de argument som diskuteras och kontextualiseras i denna undersökning har koppling till delar av Bazerman och Moores teoretiska modell.

---

¹⁸⁷ Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013.

Ett mera utförligt resonemang om deras förhandlingsteori presenteras nedan.

Diskussionen i kapitel 5 utgår från två teman, varav det ena är *förhandling* och det andra är *argumentation* utifrån olika aspekter på återförande av kulturföremål, och i viss mån mänskliga kvarlevor. De argument som förekommer i samband med förhandling om återförande av kulturföremål är intressanta att identifiera och gruppera. Ett starkt skäl att särskilt belysa argument är att flera är särskilt frekventa och kan för parterna vara centrala trots att förhandlingssituationen kan variera i karaktär. Exempel på sådana variationer, likheter och skillnader indikeras i denna avhandlings fallstudier och exempel. Argumenten kan förslagsvis grupperas utifrån parters motiv. Argument och bakomliggande intressen kan variera, t.ex. beroende på vilka parterna är och vilket kulturföremål det rör sig om. Religiösa argument från ett urfolk kan exempelvis förekomma. Ifall en museal institution är en part, driver denne troligtvis inte förhandlingslinjen utifrån religiös övertygelse. Däremot kan argument vilka anspelar på föreställningar om en särskild plats, eller idéer om en korrekt kontext, framföras som bakomliggande motiv av flertalet intressenter, såväl som av ett museum. Härnäst diskuteras förslag på vilka kontexter som kan omge argumenten eller tänkbara motiv en part kan ha för sina argument.

Förhandlingsprocesser

Exemplen i denna avhandling illustrerar att processer kring återförande av kulturföremål kan vara av olika karaktär. Beroende på vad som står på spel eller upplevs stå på spel kan exempelvis olika skeden av processen bli mer eller mindre avgörande. Närmast presenteras ett antal exempel med implicita och explicita förhandlingsprocedurer med framträdande argument. Exemplen betraktas här som delar av kulturarvsprocesser som sker i samband med förhandling om återförande av kulturföremål. En kulturarvsprocess kan till exempel sägas vara hur museers samlingar eller vissa föremål börjar omvärderas under påverkan av yttre faktorer. I ljuset av temat för denna avhandling kan sådana yttre

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

faktorer vara att urfolks rättigheter uppmärksammas, eller kritiska frågor med etiska förtecken kring tillkomsten av vissa museala samlingar.

I detta kapitel presenteras tre exempel i vilka förhandlingsprocesserna framträder och argumenten blir synliga. Genom diskussionen av exemplen framkommer hur argumenten används och hur de möjligtvis kan förstås.

Förhandlingsteoretiska utgångspunkter

I tidigare kapitel har noterats att olika saker kan stå på spel och ligga till grund för motiven till krav på återförande av kulturföremål.

Bazerman och Moore menar att alla människor riskerar att alltför enkelspårigt fatta beslut. Detta kan leda människor att ta beslut som kunde utfallit mer fördelaktigt ifall de övervägts på ett annat sätt:

[P]sychological research has uncovered many of the clever and sophisticated shortcuts on which our brains rely to help get us through the day—as well as common errors that these shortcuts lead us to make on regular basis. These errors can lead to relatively minor problems, such as buying the wrong product, hiring the wrong employee, or selecting the wrong investment. They also can contribute to big problems, such as bankruptcy, government inefficiency, and social injustice.

Even the brightest of people are susceptible to many of these errors. In fact, intelligent people who receive high scores on college entrance exams are just as vulnerable to many of these errors as are people with lower scores¹⁸⁸

Vad författarna menar i den citerade texten är att alla människor fattar ibland fel beslut, vilket här innebär att de inte får de goda konsekvenser som kunde ha blivit. Det finns i vissa fall en kortsiktighet som vägleder människors beslut. Ett sätt att i processen värja sig mot dylika felbeslut kan vara att låta processen löpa under en längre tid. Härmed kan perspektivet vidgas och fler relevanta aspekter beaktas.

---

¹⁸⁸ Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgment in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013, s. 1.

Bazerman och Moore lyfter fram något som är grundläggande för att förstå förhandling och beslutsfattande, vilket är att identifiera de alternativ som står till buds. Exempelvis kan återförandekrav i ett perspektiv överblickas och förenklas till två alternativ: *återföra* eller inte *återföra*. Bilden blir dock mera komplicerad när andra premisser med betydelse får inverkan i situationer där kulturarv kan stå på spel. Sådana premisser kan vara identitet, historia, upprättelse, religion, egenintresse, lokalsamhället m.fl.¹⁸⁹

I verket av Bazerman och Moore understryks att alternativen inför ett beslut behöver alltid övervägas, i annat fall finns inget att besluta om.¹⁹⁰ Detta skulle då kunna betraktas som givet. Ett råd författarna formulerar bör enligt dem beaktas inför en beslutssituation. Detta råd samlas i 6 punkter:

1. Define the problem.
2. Identify the criteria.
3. Weigh the criteria.
4. Generate alternatives.
5. Rate each alternative on each criterion.
6. Compute the optimal decision.¹⁹¹

Författarna medger att punkterna citerade direkt ovan inte är fasta utan kan variera, exempelvis genom att delas upp i flera underliggande kriterier eller att vissa av punkterna samlas under en punkt. Bazerman och Moore medger att variationen är stor, men det finns förenande inslag som återkommer. En förhandlingssituation hanteras sällan optimalt av berörda parter, vilket kan behöva understrykas.¹⁹²

---

¹⁸⁹ En intressant återkoppling till tidigare delar i avhandlingen kan vara diskussionen kring rättvisa och förväntningar i kapitel 4. Exempelvis att en människa kan uppleva en rättvis behandling genom att bli bemött på ett seriöst sätt och att synpunkter som förs fram tas på allvar, en så kallad procedurrättvisa. Ifall människor i hög grad är påverkade av partiskhet kan en process bli problematisk, kanske särskilt den första kontakten och de initiala kraven på att återföra kulturföremål.

¹⁹⁰ Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013, s. 2.

¹⁹¹ Ibid., s. 2 f.

¹⁹² Ibid., s. 3.

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

Ett mål med denna undersökning är att beskriva processer om återförande av kulturföremål i ett förhandlingsperspektiv. Utifrån ett sådant deskriptivt perspektiv kan möjligtvis vissa slutsatser göras inför framtida förhandlingar med närliggande teman. Bazerman och Moore hävdar att aspekter av beslutssituationer kan betraktas som givna, vilket borde vara värt att ha i åtanke när kulturarv står på spel. Genom att hänvisa till tidigare forskning skriver Bazerman och Moore:

plenty of good advice about making decisions is available, but most people do not follow it. Why not? Because they do not understand how they actually make decisions, they do not appreciate the need to improve.

[...]

Time and cost constraints limit the quantity and quality of available information. Decision makers retain only a relatively small amount of information in their usable memory.

[...]

researchers have found that people rely on a number of simplifying strategies, or rules of thumb, when making decisions. These simplifying strategies are called *heuristics*.

[...]

decision making is bounded in two ways not precisely captured by the concept of bounded rationality. First, our willpower is bounded, such that we tend to give greater weight to present concerns than to future concerns.¹⁹³

Konflikter kring kulturarv kan stå under påverkan av det Bazerman & Moore talar om. Förhandling om återförande av kulturföremål kan ha inslag av starka känslor, religiösa övertygelser och maktrelationer. Det kan också finnas skillnader i erfarenhet, engagemang, angelägenhet, kunskap om offentlig förvaltning och juridiska spörsmål. Det kan även möjligt att en part står inför en förhandlingssituation för första gången, medan motparten har erfarenheter sedan tidigare. Pondera ett museum som under en tid förhandlat med flera First Nations, likväl att grupper av människor delar erfarenheter sinsemellan.

---

¹⁹³ Ibid., s. 5 f.

Argument som bygger på traditioner och religiös övertygelse kan av vissa betraktas som helt rationella medan en motpart finner dessa fullständigt irrationella utan vetenskaplig grund.

Utöver skillnader i erfarenhet mellan parter kan även en kritik adderas som poängterar att museer som myndigheter eller institutioner i många fall har en maktställning. Den kritik som formulerats av Laurajane Smith om *Authorized Heritage Discourse* (AHD) har giltighet och blir här behjälplig att kunna peka ut skillnader i olika förhandlingsparter utgångslägen. En innehavare (ofta ett museum) av ett kulturföremål behöver även förhålla sig till sin egen position. Exemplet om haida och British museum visade hur ett museum kan hantera sin egen maktställning, vilket även skedde i exemplet om kraniet efter en Proconsul africanus.

Bazerman och Moores resonemang om att beslut riskerar att vara förhastade och inte optimalt underbyggda talar för att framgångsrika processer kräver mycket tid. En lösning kan vara att försöka skapa förutsättningar för vad författarna kallar *Value creation* (värdeskapande), se kapitel 1.

Ofta understryker parter sina respektive ståndpunkter, dvs. detta vill vi ha, vilket kan ge ett endimensionellt intryck på en motpart och resultera i en låst situation. Ett sådant läge kan motverkas ifall parterna får utrymme att ge uttryck för sina intressen eller motiv, dvs. vad som kan ligga bakom vissa argument. Det kan vara så enkelt att en part frågar efter vilka intressen som kan finnas hos motparten. Det är även av betydelse att en part har en tydlig bild av de egna intressena kring vad som är viktigt. Detta kan generera en insikt i förhandlingsläget, där parterna upptäcker att vad som var viktigt för den ena inte är lika viktigt för den andra. I en löneförhandling så kanske en utökad semester visar sig vara viktigare än högre lön. Ett annat exempel kan vara att museiföremåls kontext och berättelser kanske är viktigare att få tillgång till för ett museum, än att föremålet måste fortsätta förvaltas i en museal miljö.

Det största hindret för att skapa förutsättningar för att generera tillit är om parter har svårt att lita på varandra. Därför är det viktigt att skapa en atmosfär av tillit och känsla av ömsesidig respekt. Exempel på tillit har tidigare redogjorts genom exemplet i kapitel 4 om haidas möte med British Museum och vad som där var parternas

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

intressen. Människorna från haida fick uppleva föremål som kunde knytas till deras kultur och som väckte positiva känslor. Museet fick ny kunskap om kulturföremål i sina samlingar. Begreppet procedurrättvisa är värt att åter nämna i samband med det exemplet.

Ett återkommande inslag i verket av Bazerman och Moore är inverkan av *partiskhet* (bias) i förhandlingsprocessen. Författarna knyter an partiskhet som en bakomliggande faktor till *övertro* på sin egen sak i förhandling (overconfidence).¹⁹⁴ Denna övertro kan även sträckas till att det inte ens är nödvändigt att ta hänsyn till aspekter som talar emot den egna linjen. Ifall en utgångspunkt tas i att det är korrekt, innebär det att vilken part som helst kan ha övertro (overconfidence) som förhållningssätt i en förhandling om återförande av kulturföremål. Ett förhållningssätt präglad av övertro, är då lika möjligt hos en äskande part som en besittande part. En faktor som övertro är intressant att ha i beaktning i undersökningen i avhandlingens fallstudier. Det är tänkbart att båda parter *överskattar* betydelsen av sina argument och motiv och samtidigt *underskattar* betydelsen av motpartens krav och drivkrafter.

Ett intressant angreppssätt som kan användas i förhandling för att skaffa sig själv fördelar är att blockera tänkbara möjligheter för motparten genom *overprecision*. Betydelsen av *overprecision* är enligt Bazerman och Moore att vinna förtroende för sin egen sak genom ett självsäkert uttryck.¹⁹⁵ En variant på författarnas resonemang kan förslagsvis vara hur kulturarv ibland placeras centralt i en akademisk diskussion med avancerade vetenskapliga termer formulerade av en expertis (jfr: AHD). I ett förhandlingsläge kanske en part med övertro driver en linje med målet att avtal endast kan slutas ifall motparten uppfyller ett antal krav (ex. fysisk omvårdnad) och något annat än detta övervägs inte.

Som tidigare nämnts, se kapitel 1, har Bazerman och Moore diskuterat den starka uppfattningen att förhandling gäller en kaka att dela. Den vanligt förekommande föreställningen som bygger på denna metafor är dock felaktig. Bazerman och Moore förklarar det med att ifall parter i en förhandling betraktar en uppgörelse som att

---

¹⁹⁴ Ibid., s. 14 f.

¹⁹⁵ Ibid., s.19 f.

vad den ena vinner, förlorar den andra, kan detta synsätt resultera i blockering.¹⁹⁶ Författarna ser möjligheter att undvika en sådan situation:

Agreements in diplomatic conflicts, marital disputes, and the creation of strategic alliances are frequently blocked by the assumption that the parties' interests are diametrically opposed. Creative agreements occur when participants discover tradeoffs across issues-but individuals will not search for these trades if they assume the size of the pie is fixed.¹⁹⁷

Vad som framkommer av citatet direkt ovan kan vara en mycket viktig kunskap för kulturarvsforskning, särskilt när det gäller diskussion om värdeprocesser, bevarande och återförande av kulturföremål. De nedan uppställda villkoren beskriver ett läge som för processen till en värdeskapande situation, och formuleras förslagsvis:

- 1) En äskande part vill ha något som en motpart innehar.
- 2) Den äskande parten motiverar vad som är viktigt i kravet
- 3) Motparten motiverar varför innehavet är viktigt
- 4) Den äskande parten har *inte* identiska intressen som den innehavande parten
- 5) Den innehavande parten har *inte* identiska intressen som den äskande parten
- 6) Båda parterna har vetskap vad som är viktigt för båda parterna och får ny utgångspunkt i frågan

Denna nya vetskap kan göra att parterna lämnar idén kakan med fast storlek (*fixed pie*). Förhandlare måste inse att om motparten får något eller några av sina önskemål tillgodosedda, innebär detta inte automatiskt att den egna parten måste avstå från sina önskemål. Bägge parter kommer därmed ha något att vinna på att försöka förstora kakan. Ett samförstånd växer på så sätt fram mellan parterna.

---

¹⁹⁶ Ibid., s. 193 f.

¹⁹⁷ Ibid., s. 193.

Men det kan ju falla sig att en part söker samförstånd medan motparten vill segra i förhandlingen. Denna avhandling kan bidra till ökad förståelse om att en parts tidigare erfarenhet från en process som slutade i samförstånd, kan underlätta en efterföljande process och undvika konflikt och blockering. Läget blir än mer fördelaktigt ifall båda parter känner till fördelarna med samförstånd och har en sådan ingång redan från början.

Argument i förhandling

Nedan diskuteras exempel på typer av argument vilka pekar på föreställningen om kakan med fast storlek. Dessa typer kan vara av två slag. Den första typen inbegriper argument med målet att *vinna* en förhandling om återförande av kulturföremål. Den andra typen är argument som syftar till att få kraft att *neka* exempelvis en restitution och behålla ett kulturföremål. En viss *kontur* av målstrategin kan speglas i argument som kretsar kring: *detta kulturarv tillhör hela mänskligheten* på ena sidan; och *detta kulturarv tillhör rättmätigen just oss*, på den andra sidan. Det verkar uppstå en mellanliggande zon som kan illustreras med ett museum vars hållning i frågor om återförande av kulturföremål är: *det här kulturarvet tillhör rättmätigen oss, eftersom vår uppgift just är att tjäna en större allmänhet*, av den anledningen kan kulturföremål inte återföras. Som ett motstående svar kan argument skönjas som speglar två principiella ståndpunkter, som att: *det är bättre att kulturföremålet återförs till just oss, därför att då hamnar det i sin rätta kontext*.

Dessa nämnda exempel på argument kan sägas indikera olika sätt att se på vad kulturarv är och hur det bör omvårdas. Men bakom en parts argument om allmännytta kan det dölja sig inslag av egenintresse. Till exempel ett museum kan tänkas ställa sig motvilligt att förlora ett kulturföremål, just för att det har betydelse för den publika verksamheten och besöksantalet.¹⁹⁸

---

¹⁹⁸ Se: Nilsson Stutz, Liv, "Claims to the Past. A Critical View of the Arguments Driving Repatriation of Cultural Heritage and Their Role in Contemporary Identity Politics", i: Journal of Intervention and Statebuilding, 7:2, 170-195, 2013, s. 172-186.

Argument och förhandlingslinjer

På basis av förekommande argument har ett antal förhandlingslinjer identifierats. Argumenten aktualiseras i olika grad och vid skiftande tillfällen beroende på förhandlingssituation. Läget i processen för återförande av kulturföremål, vilket diskuteras nedan. Varje förhandlingslinje diskuteras utifrån de centrala argument som identifierats i anslutning till respektive förhandling. Argumenten som kan härledas till en förhandlingslinje, kan också vara centrala i andra förhandlingslinjer. Bakom en förhandlingslinje och argumentation är det även möjligt att en dold målstrategi kan finnas. Exempel på en sådan är ett museum som inte vill förlora ett för verksamheten viktigt kulturföremål. Ett annat tänkbart exempel är att en gemenskap vill vinna andra fördelar för sin position än vad som kan förväntas bli det direkta utfallet genom ett återfört kulturföremål. Ett kulturföremål kan exempelvis vara ett medel för att stärka identiteten inom en grupp.

En metod som används för denna undersökning är att försöka diskutera argumenten från olika perspektiv. Argumenten kategoriseras och presenteras i tabellform. Tabellerna ska betraktas som förslag på hur argumenten kan ställas upp och användas till att förklara fallstudierna.

Argument beträffande institutionell förvaltning av kulturarv

Ett museums argument för att avvisa en begäran om återförande av kulturföremål kan konstitueras utifrån flertal bakomliggande intressen hos museet. För att återkoppla till figuren i kapitel 1, så kan dessa argument leda till ett direkt avslut eller komma som argument ifall museet väljer en förhandlingsväg. Förhandlingen kan i ett efterföljande skede i värsta fall leda till konflikt och blockering. Nedan listas argument som förkommer i fall när ett museum söker skäl att inte återföra kulturföremål:

- Vikten av att hålla ihop en samling
- En donators vilja
- Att fallet blir prejudicerande (tomma magasin)

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

- Äganderätt
- Oklar historia kring kulturföremålet
- Mångfald av kulturföremål från delar av världen
- Allmännytt, stor tillgänglighet
- Lagrum, museets stadgar och donationsavtal

Diskussionen kring ett kosmopolitiskt orienterat synsätt på kulturarv kan nyanseras något och riktas mot museer mer specifikt. Nyanseringen kan motiveras mot bakgrund av det faktum att i frågor om återförande av kulturföremål är det påfallande ofta ett museum som är en av parterna, och också den part som omhändertar kulturföremålet i fråga. Det kan konstateras att flera museer även återfört en mängd föremål, och har på så vis visat förståelse för motpartens argument. I kontrast till detta verkar den mest övertygande kosmopolitiska argumentationslinjen föras av personer inom museivärlden, en linje som dragen till sin yttersta spets motsätter sig återförande av museiföremål av flera framförda skäl.¹⁹⁹ Listan närmast ovan försökte illustrera vilka argument som kan figurera för att avvisa krav på återförande av kulturföremål. Men inom museivärlden finns även en kontrasterande ståndpunkt, vilket också speglas i ICOM:s etiska regler.²⁰⁰ Argument som kan framföras av ett museum i syfte att kunna återföra kulturföremål är förlagsvis:

- Museet har redan en omfattande samling
- Inget avtal med donator
- Kulturföremålet har en oklar historik
- Oklara förhållanden kring förvärvet av kulturföremålet
- Etisk fråga om vem som har bäst användning av kulturföremålet
- Kulturellt utbyte mellan parterna
- Bidra till förbättring för motparten

---

¹⁹⁹ Jfr: Cuno, James B. (red.), *Whose culture?: the promise of museums and the debate over antiquities*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2012 [2009].

²⁰⁰ ICOMs etiska regler, svenska ICOM, 2011, s. 13, 22.

- Konventioner
- ICOM:s etiska regler

I den museala förhandlingslinjen kan det figurera argument som även förekommer i andra sammanhang. Argumentationslinjen kan också skilja betydligt mellan institutioner, men där flera påstår sig vårda ”kulturarvet” på ett bra sätt. I detta avsnitt kommer just sådana likheter och skillnader att diskuteras. Viktigt att understryka är att en institutions agerande kan vara reglerat av lagar och stadgar, men även personalens förhållningssätt.

Fokus för diskussionen i detta avsnitt är museet som *institution*. I en museal kontext där krav på återförande av kulturföremål aktualiserats har ett antal argument *mot* ett återförande identifierats. I en del sammanhang uttrycks en farhåga att ett återförande blir prejudicerande med negativa konsekvenser för museet i fråga.²⁰¹ Ett annat argument är tillgängligheten, som vilar i en demokratisk idé med betydelsen att den nuvarande placeringen på ett museum möjliggör att många människor också får tillgång till kulturföremål. Återförande av kulturföremål kan i vissa fall innebära att föremåls nya kontext kan vara ett mera avgränsat lokalt sammanhang.

Ett museum kan i vissa fall även argumentera att kulturföremålen hanteras på ett korrekt sätt av personal som är professionellt utbildade. I anslutning till detta sistnämnda argument uppstår en diskrepans kring kulturföremåls mening och idéer om dess användning. Exempelvis ett kulturföremål som är avsett att med tiden brytas ned och återgå till ett kretslopp, men att föremålet i en museal kontext i stället motverkas eller bromsas ned efter bästa förmåga.

Ett annat argument som kan framföras är att museet i fråga behöver kulturföremålet för att kunna återskapa och berätta en historia och därigenom generera kunskap. Ett annat argument är att kulturarv är något universellt och behöver spridas, till exempel för att motverka essentialism, vilket annars kan medföra exkludering av människor eller att människor exkluderar sig själva från andra

---

²⁰¹ Minnhagen-Alvsten, Monika, “Reflexioner kring återförande av kulturarv till dess ursprungsplats” i: *Nordisk Museologi*, 2002:2, s. 52.

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

människor.²⁰² En kosmopolitisk uppfattning är en förutsättning att föra en sådan argumentationslinje. Forskaren James Cuno framställer en liknande ståndpunkt i verket, *Who owns antiquity?*

For this I believe is the true context in which to consider the current argument over antiquities. Nationalist retentionist cultural property laws conspire against our appreciation of the nature of culture as mongrel, overlapping, and a dynamic force for uniting rather than dividing humankind. And they dangerously reinforce the tendency to divide the world into sectarian, or tribal, entities.²⁰³

James Cuno framför en intressant kritik av argumentet att ett kulturföremåls nya kontext och användning efter en slutförd repatrieringsprocess kommer att bli oproblematiserad. Det verkar finnas belegg för en viss bärighet i de argument som ett museum kan tänkas lägga fram. Ett återförande av ett kulturföremål skulle kunna få en exkluderande effekt och stärka en idé kring en ”unik” och ”äkt” grupp eller kulturell yttring. Men viktigt att betona är att det mycket likaväl kan tänkas ske i ett musealt sammanhang, ibland med nationalistiska förtecken, exempelvis genom att vissa delar av historien lyfts fram eller väljs bort.²⁰⁴ Sådana avvägningar och framställningar kan direkt beröra vissa samhällsgrupper.

Ett spektrum av argument i förhandlingar om kulturföremål

I flera fall är målet för förhandling om återförande av kulturföremål att vinna över objektet till sin sida. Målet kan sägas vara att övertyga i situationen så målstrategin uppfylls; dvs. att kulturföremålet vinnas över. Föregående kapitel i avhandlingen har redogjort för olika vägar att öka chanserna till att vinna en förhandling kring återförande av

---

²⁰² Jfr: Högberg, Anders, *Mångfaldsfrågor i kulturmiljövården: tankar, kunskaper och processer 2002-2012*, Nordic Academic Press, Lund, 2013, s. 130 ff.

En global spridning och tillgängliggörande av kulturarv kan sägas äga rum genom digitalisering, kopiering och vandringsutställningar.

²⁰³ Cuno, James B., *Who owns antiquity?: museums and the battle over our ancient heritage*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2008, s. 19.

²⁰⁴ Bohman, Stefan, *Historia, museer och nationalism*, Carlsson, Stockholm, 1997, s. 13-20.

kulturföremål. De olika vägarna kan exempelvis vara att åberopa oegentligheter i det förvärv som föranledde att kulturföremålet placerades i en museal kontext. I andra fall kan internationella konventioner anföras som skäl till återförande. I anknytning till detta kan lokalsamhällens och etniska minoriteters argument översiktligt grupperas för att kunna diskuteras som en *möjlig* förhandlingslinje.

I flera fall kan *ägande* framställas som basalt argument. Genom ägande genereras också *kontroll* av kulturföremålet i flera hänseenden. I kraft av att formellt vara ägare, finns även inflytande kring placering och bruk. En viktig skillnad är exempelvis kyrkliga föremål inom Sverige, vilka omges av särskild lagstiftning och där ägandeskapet inte är giltigt för att ensidigt kunna bestämma förvaltningen. I förvaltning av kyrkliga föremål kan det vara en församling som äger föremålet, men länsstyrelsen innehar mandat att fatta beslut kring lämplig förvaltning.

Argument som relaterar till *plats* förekommer i denna avhandlings samtliga exempel. I föregående exempel har urfolk som part uttryckt existensen av ett andligt band mellan dem själva, platsen och kulturföremålet i fråga. Kulturföremålet upplevs som en saknad vital del av en enhet. Plats kan även härledas till uppfattning om *ursprunglighet*. Etniska minoriteter som lokalsamhällen kan uttrycka ursprung och identitetkopplat till plats.²⁰⁵ Men en uppfattning kring *korrekt ursprung* delas även ibland med andra, exempelvis museer, myndigheter och trossamfund. En sådan uppfattning kring en mera korrekt ursprunglig miljö indikerar att vissa argument kan existera parallellt hos flera parter. En sådan argumentationslinje kring ursprung kan riskera att utmynna i påståenden liknande att ”vi var här först”.²⁰⁶ Den frekventa förekomsten av ursprunglighet som argument kan betraktas som *förväntat* i förhandlingssituationer om återförande av kulturföremål.

---

²⁰⁵ Breglia, Lisa, “Walking Around Like They Own the Place’, Quotidian Cosmopolitanism at a Maya and World Heritage Archaeological Site”, i: Meskell, Lynn (red.), *Cosmopolitan archaeologies*, Duke University Press, Durham, 2009 [pbk], s. 205 ff.

²⁰⁶ Wallerström, Thomas, *Vilka var först?: en nordskandinavisk konflikt som historisk-arkeologiskt dilemma*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2006, s. 103.

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

En grupp av argument som kan förekomma hos exempelvis minoriteter inbegriper religiösa förtecken. Av litteratur och exemplet med haida i föregående kapitel 4 framkommer tydligt förekomsten av känslor av andlig samhörighet med både kulturföremål och mänskliga kvarlevor. I en förhandlingssituation har dessa religiösa argument ett reellt värde och betydelse för parten.

Exemplen om kyrkliga föremål i detta kapitel belyser den andra gruppen. Här finns vissa av aktörerna inom *Svenska kyrkan*, vilken har uppenbar religiös förankring. Dock framkommer av dokument att religiösa argument inte finns med i förhandlingslinjen.

Kulturarv kan betraktas på olika sätt. En forskare som skildrar två olika sätt att betrakta kulturarv är Derek Gillman. I *The Idea of Cultural Heritage*, förmedlar Gillman exempel på två motstående sätt att betrakta kulturarv, en distinktion som möjligen är väl kategorisk men fördelaktigt tydlig.²⁰⁷ Genom att referera till annan litteratur kan Gillman illustrativt dela in synsätten på kulturarv i två register, varav det ena är ett kosmopolitiskt synsätt och det andra ett partikularistiskt synsätt. Författaren säger att ett kosmopolitiskt betraktelsesätt av kulturarv redan formulerades i UNESCO:s fördrag 1954.²⁰⁸ Det andra synsättet kan sätta fokus på kulturföremåls konstnärliga värde och upphovsland, vilket har diskuterats av forskaren Jeanette Greenfield.²⁰⁹ Derek Gillman gör en intressant notering genom att anta hur ett nekande av ett ”nationellt kulturarv” också kan ha metropolitiska undertoner.²¹⁰ Gillman är en av flera som belyst dessa skillnader, vilket exempelvis kan exemplifieras med Bienkowskis diskussion; se kapitel 1 i denna avhandling.²¹¹

I nedanstående avsnitt diskuteras olika perspektiv som kan uttryckas i anslutning till idén om globalt kulturarv. Enligt globalt

---

²⁰⁷ Gillman, Derek, *The idea of cultural heritage*, Rev. ed., Cambridge University Press, New York, 2010.

²⁰⁸ Ibid., s. 42.

²⁰⁹ Ibid., s. 46 f.

²¹⁰ Ibid., s. 51.

²¹¹ Bienkowski, Piotr, “Authority and the power of Place: Exploring the Legitimacy of Authorized and Alternative Voices in the Restitution Discourse” i: Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014, s. 38 ff.

orienterade argument har alla människor lika stor rätt till kulturarv, och vad just de förstår som kulturarv.²¹² Forskare som *James Cuno* har pekat ut vad han betecknar som orimligt när människor tillskriver sig en slags ensamrätt till kulturföremål. Cuno vänder sig starkt mot argument som menar att kulturföremål är förankrade i kulturer som påstås ha varit sammanhållna över hundratals och ibland tusentals år.²¹³

Under arbetet med denna avhandling framträdde flera argument vilka associerade till *funktionen* med kulturföremål. Funktion som begrepp kan möjligen diskuteras utifrån olika perspektiv. Utifrån ett mera pragmatiskt perspektiv kan funktion bestämmas utifrån det sätt ett kulturföremål kommer till användning, enligt principen om så stor nytta som möjligt för så många människor som möjligt. Det andra perspektivet är vilken typ av användning som då avses, och vad den egentliga funktionen kan bestå i. I vissa fall ska kulturföremålet användas i ett traditionellt sammanhang, där uppfattningar kan förekomma som anknyter till idéer om korrekthet och ursprunglighet. Exempel är kulturföremål som inte får hanteras av kvinnor under menstruationen.²¹⁴ Sådana argument blottar en *essentialistisk* förståelse om korrekt hantering, men som inte baseras på vetenskapligt grundade argument. Men i de fall där sådana eller liknande restriktioner införts, har parterna också slutit en överenskommelse därvidlag. Det borde betyda att parterna kunde mötas.²¹⁵

---

²¹² Meskell, Lynn, "Introduction, Cosmopolitan Heritage Ethics", i: Meskell, Lynn (red.), *Cosmopolitan archaeologies*, Duke University Press, Durham, 2009 [pbk], s. 1-7, 11.

²¹³ Cuno, James B, "Introduction", i: Cuno, James B. (red.), *Whose culture?: the promise of museums and the debate over antiquities*, Princeton University Press, Princeton, 2012 [2009], s. 27 ff.

²¹⁴ Henry, J.P., "Challenges in Managing Culturally Sensitive Collections at the National Museum of the American Indian", i: *Stewards of the Sacred*, eds. L.E. Sullivan & A. Edwards, Washington, DC 2004, s. 107

Se även: Clavir, Miriam, *Preserving what is valued: museums, conservation, and First Nations*, UBC Press, Vancouver, 2002, s. 176 & 178.

²¹⁵ Se t.ex. figuren i: Clavir, Miriam, *Preserving what is valued: museums, conservation, and First Nations*, UBC Press, Vancouver, 2002, s. 210.

Se även: Gärling, Tommy, "Förhandlingar", i: Gärling, Tommy & Biel, Anders (red.), *Sambällspsykologi*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2012, s. 206 ff.

Argument för och emot avyttrande: exemplet British Museum

I exempel som redogjorts för ovan utkristalliseras en tendens att kulturföremål på museer i första hand berörs av den lagstiftning som gäller i den aktuella staten. Även om museet är anslutet till ICOM, vars etiska regler talar om att kulturföremål bör återföras till världens urfolk, är det inte en tvingande lag som parter kan hänvisa till. Exemplet nedan om British Museum kan fungera som kontrast och visa skiljaktigheter i hur museer kan agera och vilka bakomliggande intressen som kan finnas. British Museum tjänar i flera fall som exempel i diskussioner kring återförande av kulturföremål, vilket gör det intressant för denna avhandling.²¹⁶ Exemplet belyser olika anledningar som kan framföras ifall ett museum behöver bemöta krav på återförande av kulturföremål. Vad som sägs i citatet nedan kan även vara verktyg ifall museet önskar följa en mer restriktiv eller avvisande hållning. *British Museum* är anslutet till ICOM, men uttrycker i ett styrdokument sin policy angående *avregistrering* av museiföremål exempelvis:

Objects vested in the Trustees as part of the Collection of the Museum shall not be disposed of by them otherwise than as provided by the Act[...]. Therefore the Trustees' power to de-accession objects from the Collection is limited and there is a strong legal presumption against it. This legal presumption is reinforced by an absolute prohibition against de-accessioning where any object has been vested in the Collection subject to any trust of condition against de-accessioning imposed on the Trustees at the time of its acquisition[...]. The Trustees would not want to disregard the wishes of donors, and there are in any event only very limited circumstances

---

²¹⁶ T.ex: Jenkins, Tiffany, *Keeping their marbles: how the treasures of the past ended up in museums - and why they should stay there*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
Lundén, Staffan, *Displaying loot: the Benin objects and the British Museum*, University of Gothenburg, Department of Historical Studies, Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2016, Göteborg, 2016.
Bring, Ove, *Parthenonsyndromet: kampen om kulturskatterna*, Atlantis, Stockholm, 2015.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

in which it would be possible to do so, with the consent of the Museum's charity regulator to set this prohibition aside²¹⁷

Av citatet framgår att det finns juridiska svårigheter att avregistrera föremål ur British Museums museisamlingar. Av citatet framkommer även ett argument av betydelse, vilket berör museet som kulturarvsförvaltande institution och de förpliktelser gentemot donatorer som kan etableras i samband med bidrag till museet. Men enligt ett gällande dokument från British Museum kräver en avregistrering av museiföremål en motivering till varför objektet i fråga inte fyller någon funktion längre:

Objects that are "unfit" or "useless": The Trustees would not normally consider that an object that has been vested in the Collection could be regarded as "unfit" or "useless". Before concluding an object was unfit or useless, the Trustees would require there to be written a record of the reasons why it was unfit or useless and could be disposed of without detriment to the interests of students or the wider public.²¹⁸

Citatet kan med fördel åberopas ifall British Museum *inte* vill återföra ett kulturföremål ur sina samlingar, eftersom det kan vara svårt att motivera att föremål som en gång samlats in nu blivit ointressanta; exempelvis kulturföremålen från haidas kulturella sfär. Styrdokumentet bygger på principen att kulturföremålen har en gång samlats in till museet av en *särskild anledning*. Dokumentet distanserar sig från att mera personliga relationer skulle kunna påverka ett ställningstagande vid ett krav på återförande av kulturföremål.

Styrdokumentet verkar kunna tillämpas så att ICOMs etiska regler inte ges övertag eftersom dessa inte är juridiskt bindande. Citaten från British Museums styrdokument visar att museet som institution kan, utifrån interna bestämmelser, hindra exempelvis en restitution av kulturföremål ifall det skulle vara en aktuell

---

²¹⁷ British Museum, styrdokument, De-accession of objects from the collection, § 3.2
https://www.britishmuseum.org/about_us/management/museum_governance.aspx, nedladdad 2015-12-29.

<https://www.britishmuseum.org/pdf/De-accession%20Policy%20July%202013%20FINAL.pdf>, nedladdad 2015-12-29

²¹⁸ Ibid., § 3.5

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

förhandlingslinje. Dokumentet är gällande och kan revideras tidigast år 2018.

Argument i två svenska exempel om återförande av föremål med kyrklig anknytning

Inom Sverige förekommer ibland diskussioner kring återförande av kulturföremål, det kan därför vara motiverat att studera exempel med en regional förankring.²¹⁹

Närmast nedan ges två exempel där kyrkliga föremåls ägarförhållanden och placering är under diskussion. Fallen är inga exempel där en specifik förhandlingssituation blir synlig, men de kommer att visa läsaren vissa återkommande argument som även figurerat i avhandlingens tidigare exempel. Dessa exempel tjänar syftet att tydliggöra kontexten kring denna avhandlingens fallstudier, i synnerhet när kyrkliga inventarier behandlas.

Deponering av kyrkliga föremål

Ytterligare ett exempel kan illustrera vilka argument som kan förekomma när förvaltning av kulturföremål står på spel. Till kyrkomötet 1999 hade två motioner inkommit som berörde förvaltning av kyrkliga kulturföremål. En intressant argumentation fördes i de båda motionerna och även i Svenska kyrkans kulturutskotts betänkande i ärendet.

I motionen med rubriken *om deponerade föremål* argumenteras kring *ägande* och *kostnader* och en problematik som kan medfölja.²²⁰ Av motionen framgår: ”I Göteborg har nyligen aktualiserats att problem kan uppstå då Svenska kyrkans församlingar mottager föremål för placering i en kyrkobyggnad, men där äganderätten kvarstår hos tidigare besittare”.²²¹ Författaren understryker en upplevd logisk förskjutning i att äganderätten inte skiftas i samband med att den

---

²¹⁹ Minnhagen-Alvsten, Monika, “Reflexioner kring återförande av kulturarv till dess ursprungsplats” i: *Nordisk Museologi*, 2002:2, s. 56.

²²⁰ Motion till kyrkomötet, *om deponerade föremål*, 1999:4
https://www.svenskakyrkan.se/km_om_99/km/mot/kmot04.htm#TopOfPage, nedladdad 2015-12-11.

²²¹ Ibid.

fysiska placeringen av de kyrkliga föremålen gör det. Värt att också poängtera är hur församlingen betecknas som *mottagare* och att termer i betydelsen *återförande* eller *restitution* inte används.

Bakgrunden är att ett museum deponerade föremål till en äldre kyrka som hade restaurerats efter att ha förfallit. Föremålen hade en historia av att tidigare varit placerade i kyrkan innan de samlades in till museet. I motionen framkommer att: ”museet deponerade föremålen hos församlingen, så att de på nytt kunde pryda den nu renoverade gamla kyrkan”.²²² Det senaste citatet uttrycker en statusförändring, genom att de kyrkliga föremålen nu ska ha fått en mera ”ursprunglig” funktion i att pryda kyrkan. I förlängningen kan det förstås som att det finns en ursprunglig plats. I motionen sägs det att kyrkorummet restaurerats efter flera år som ödekyrka. En likhet mellan exemplen är att parterna har en uppfattning att lokaliteten ändå är ursprunglig, och att förändringar som skett över tid inte återspeglas i valen av argument. Minsta gemensamma nämnare blir förslagsvis: *det just nu mest ursprungliga som kan uppbringas*. På ett sätt kan återförandet ha möjliggjorts genom restaurering till ett mera funktionellt kyrkorum, med hänvisning till kulturmiljölagens paragrafer om kyrkliga inventarier. Synen på ursprung verkar fokusera på kyrkan som plats, vilket kan nyanseras med att ett föremåls tillverkningsort *också* kan ses som ”ursprungligt”. Idéer om ursprunglighet verkar ansluta till uppfattningar om tid. Även om det kyrkliga föremålet varit i en museal kontext under en längre tid än i kyrkorummet, så verkar tidsrymden få en sekundär betydelse. En idé om en första placering verkar i vissa fall vara det viktigaste i hur idéer om plats konkretiseras vid återförande av kulturföremål.

I motionen beskrivs och betonas något som kan betecknas som ett tillstånd av orättvisa då författaren till motionen skriver:

Sedan deponeringen har församlingen stått för alla kostnader för föremålen såsom t.ex. underhåll och försäkring. Museet å sin sida hördes ej av under en längre tidsperiod, men så plötsligt ville man för

---

²²² Ibid.

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

någon tid sedan ta ut en depositionsavgift av församlingen för innehavet av föremålen.²²³

En uppfattning om en rådande orättvisa blir tydlig i citatet närmast ovan. Orättvisan uttrycks som en upplevd snedfördelning som adresserar ägande, ansvar och kostnader. Det centrala är att förebygga höga kostnader som kan komma av förvaltningen av kulturföremålen. Författaren till motionen formulerar i avslutningen 3 punkter som hemställan:

1. *att* kyrkomötet begär att Centralstyrelsen utreder dels omfattningen av denna typ av deponeringar, dels vilka kostnader detta kan medföra för Svenska kyrkans församlingar framdeles,
2. *att* kyrkomötet begär att Centralstyrelsen undersöker om det finns någon möjlighet att föremålen kan skänkas tillbaka till respektive församling, samt
3. *att* kyrkomötet begär att Centralstyrelsen för samtal med regeringen om möjligheten att ge direktiv till landets museer om att depositionsavgifter ej skall utgå.²²⁴

Ur ett förhandlingsperspektiv kan begäran om utredning indikera en strategi. Genom en granskning av aktuella förhållanden skapas även en spelplan för framtida förhandlingar. Ett resonemang kan föras att en församling, genom en kartläggning, har fått ett begrepp om lägsta och högsta bud som kan accepteras i en förhandlingssituation.

I punkt 2 uttrycks en önskan om ägarbyte, med en underliggande uppfattning att nuvarande situation inte är optimal. I punkt 3 uttrycks det huvudsakliga intresset om att justera nivån på ekonomiska utgifter. I motionen åberopas behovet av en utomstående part som här skulle vara Regeringen. Texten i motionen uttrycker en förhoppning att Regeringen kan döma till de kyrkliga församlingarnas fördel.

I den andra motionen som behandlas i kulturutskottets betänkande förs också ett resonemang kring ägande och kostnader.²²⁵ Motionen driver en tydlig argumentationslinje om en

---

²²³ Ibid.

²²⁴ Ibid.

²²⁵ Motion till kyrkomötet, *om kulturföremål i gamla kyrkor*, 1999:8

situation som kan liknas vid ett tillstånd av orättvisa. Författaren till motionen skriver:

I Göteborgs stift finns ett antal föremål som en gång skänkts till olika kyrkor, troligen av invånare i församlingarna. Bl.a. finns i Öckerö gamla kyrka 2 st träskulpturer som troligen någon gång på 1200-talet skänktes till kyrkan. I Stala kyrka på Orust finns ett votivskepp och i Angereds kyrka finns en altaruppsats. Utöver dessa finns ytterligare ett antal föremål av olika ålder i flera församlingar. Gemensamt för dessa föremål är att de en gång på 1800-talet av nu okänd anledning "skänktes" av församlingarna till Historiska museet i Göteborg, som numera är Göteborgs stadsmuseum. Dessa föremål är nu deponerade i kyrkorna men ägs av Göteborgs stadsmuseum.²²⁶

Även i detta exempel blir ägande centralt. Författaren indikerar ett månghundraårigt kyrkligt ägandeskap av vissa föremål, exempelvis de medeltida skulpturerna. Blockcitatet ovan antyder också att något tycks ha blivit skevt när de kyrkliga föremålen "skänktes" till Göteborgs stadsmuseum. Ett underliggande budskap i motionen är att en jämvikt förlorats och ett tillstånd av orättvisa uppkommit. Motionen indikerar också en förpliktelse gentemot *donatorerna* som initialt skänkte föremålen till kyrkan. Det stora tidsspännat på flera hundra år är inte en försvagande omständighet för argumentationen. Författaren till motionen framför ett förslag att ompröva vilken part som är mest rimlig att skrivas som ägare. Argumentationen följer en linje som säger att kulturföremålen "bör överföras till de församlingar som en gång fått dem som gåva".²²⁷ Termen *överföra* aktualiserar ett samband med *restitution* som förekommande term. Författarens resonemang kan omformuleras till att det är i församlingens ägo och kyrkorummets miljö som kulturföremålet uppfyller optimal *funktion*. En argumentation kring funktion är inget som explicit uttrycks i motionen, men det finns en antydning till ett

---

https://www.svenskakyrkan.se/km_om_99/km/mot/kmot08.htm#TopOfPage, nedladdad 2015-12-11.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid.

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

sådant perspektiv genom själva äskandet om att återföra kulturföremålen till ett kyrkligt sammanhang.

Det vore av stort värde om Centralstyrelsen tar upp samtal/förhandlingar med Kulturdepartementet om att överföra kulturföremålen, som ovan nämnts och även andra, som finns i de olika stifteten, med full äganderätt till de församlingar till vilka de en gång skänkts.²²⁸

Citatet ovan illustrerar ett återkommande argument i ärenden om återförande av kulturföremål, vilket är uppfattningen om att det finns en bättre plats för kulturföremålen än den befintliga. Även i detta citat aktualiseras ägande som ett villkor för att kunna tillgodose en omplacering. Men i relation till motion 1999:4, åberopas även här att vända sig till Kulturdepartementet för att öka möjligheten att vinna fördelar, vilket i detta exempel blir att stå som ägare och få kulturföremålet placerat i den miljö som önskas. En implicit uppfattning av orättvisa är genomgående i motionen, exempelvis genom påpekan att församlingen förväntas stå för förvaltningskostnaderna utan att vara ägare.

Motionerna 1999:4 och 1999:8 behandlades sedan i *Kulturutskottets betänkande*.²²⁹ Betänkandet har en mera omfattande redogörelse om bakgrunden med fokus på ägande, kostnader och ansvar. En vardaglig realitet dominerar och religiösa värden och känslor berörs inte i dokumentet. I betänkandet blir inte någon regelrätt förhandling synlig, men betänkandet ger exempel på argument och därtill knutna resonemang som kan illustrera vad en part i en sådan ställning tar med sig in i en förhandlingssituation.

Vad som behandlas i betänkandet, och vilka perspektiv som kulturutskottet valt, kan även spegla *vilja* och *motstånd* till deponering av kyrkliga föremål. Betänkandets bakgrundsbeskrivning ger uttryck för flera synsätt på kyrkliga föremål som finns i museers samlingar, till exempel att museer har kompetens och resurser att professionellt

---

²²⁸ Ibid.

²²⁹ Kulturutskottets betänkande, *Deponerade föremål och kulturföremål i gamla kyrkor*, 1999:3.

https://www.svenskakyrkan.se/km_om_99/km/bet/KK9903-original.htm, nedladdad 2015-12-11.

kunna förvalta kulturföremål, i detta aktuella exempel sakrala föremål. Men det hävdas också i betänkandet att museerna kan göra undantag och deponera föremål ifall omvårdnaden säkerställs genom återkommande besiktningar. Museernas grundläggande hållning är att inte återlämna kyrkliga föremål.²³⁰

Museernas principiella hållning är att inte lämna tillbaka skänkta kyrkliga föremål, då föremålen sköts långt bättre i museerna än i kyrkorna. Genom deponering, i kombination med fortlöpande besiktning, kan museerna ha en viss översyn.²³¹

Ifall den hållning som museerna påstås ha enligt kulturutskottets betänkande, finns det ett grundläggande principiellt förankrat motstånd mot återförande. I flera av dokumentets passager blir ägande centralt.

Odenåkers medeltida dörr

I ett protokoll från ett sammanträde med kulturnämnden i Mariestads kommun behandlades en anhållan om att få *deponera* en medeltida kyrkodörr från Vadsbo museum i Odenåkers kyrka, Ullervads församling.²³² Deponeringen innebar alltså att inget ägarbyte skulle ske. Anhållan om att få kyrkodörren deponerad i kyrkomiljön kom från kyrkorådet i Ullervads församling. Kulturnämnden i Mariestads kommun ställde sig positiv till att genomföra en deposition och fattade beslutet att detta kunde genomföras.

Resonemanget som fördes i sakfrågan kan kännas igen från andra sammanhang. Kulturnämnden talade exempelvis om att ”föremålet kommer i rätt sammanhang” och kunde på så sätt berika kyrkorummet och lokalsamhället som en del av platsens historia. Uppfattningen om en ursprunglig miljö, och därmed en mera

---

²³⁰ Ibid., s. 3.

²³¹ Ibid., s. 3.

²³² Sammanträdesprotokoll, § 54, kulturnämnden Mariestad, daterat 2012-09-04, dnr: KN 2012/0048, s. 5.

Nedladdad 2015-12-10 som pdf:

<http://www.mariestad.se/download/18.2ef5d2f5139d6f4151231/Kultur%C3%A4mndens+protokoll+2012-09-04.pdf>

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

korrekt plats, verkar vara en underliggande mening. En antydning till en uppfattning om ett rådande orätt förhållande kan spåras, eftersom en ny placering skulle förhöja värdet av genom kyrkodörren. I ytterligare ett beslut av kulturnämnden anmodas att arbeta fram särskilda riktlinjer för deponering av ”kulturnämndens verksamheters samlingar”. I dokumentets bakgrundsbeskrivning sägs följande angående idén med deponering av kulturföremål: ”Detta är ett vedertaget sätt som underlättar visning av föremål som ägs av något annat museum eller institution men som hör till bygden”. Centralt i argumentationen blir även i detta exempel att *plats* aktualiseras. Resonemanget anknyter till idéer om demokrati, tillgänglighet och ursprunglighet. Argumenten och vad dessa adresserar blir tydligt när det i dokumentet står skrivet: ”En deponering av kyrkodörren tillbaka till sin ursprungliga miljö skulle vara en positiv del i att tillgängliggöra museets föremål för medborgarna. En placering i kyrkan bidrar till ökad kunskap om den lokala historien på platsen och föremålet, då den kan ses i ett sammanhang”.²³³ Vad som uttrycks i uttalandet kan knytas till för läsaren numera välbekanta argument kring idéer om publik tillgänglighet (allmännytta), ursprunglig kontext och bildning. Argumenten speglar vad som också indikerats av tidigare exempel i denna avhandling. Detta sammanträdesprotokoll kan fungera som ett illustrativt prov på argument som kan bli aktualiserade i förhandling om återförande av kulturföremål, på både internationell nivå, såväl som på regional nivå.

Beslutet som kulturnämnden i Mariestads kommun fattade, möttes av protester från Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening. I en skrivelse ställd till kulturnämnden i Mariestad ställer sig föreningen mycket frågande till kulturnämndens beslut. För att stärka sina argument åberopas ett kontrakt som tecknats mellan Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening och Mariestads kommun gällande Vadsbo museum. Att döma av dokumentet var hembygdsföreningen *ägare* till föremålen, men kommunen styrde över vilka föremål som kunde visas i museets utställningar. Hembygdsföreningen hänvisar till ett befintligt avtal

---

²³³ Ibid.

som tydliggör de faktiska ägarförhållandena. Förtydligat är hembygdsföreningen ägare till kyrkodörren men har inte mandat att bestämma dess användning i museiverksamheten. I beslutet fattat av kulturnämnden uttrycks det att: ”Kulturnämnden ger kulturchefen i uppdrag att verka för att återlämna föremål som deponerats på Vadsbo museum till dess ägare”.²³⁴ Detta senaste citat, läst ordagrant, signalerar att deponerade föremål ska föras tillbaka till sina formella ägare. Initiativet som kulturnämnden tar kan betyda att Vadsbo hembygds- och fornminnesförening ”får tillbaka” kyrkodörren från museiutställningen till Odensåkers kyrka, som de finner vara den lämpligaste platsen. Dock framgår det av texten i Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförenings skrivelse att det är kommunen, i kraft av avtalet mellan parterna, som avgör placeringen och användningen av kyrkodörren som kulturföremål.

För att återknyta till resonemanget i kapitel 2 är det länsstyrelsen som har mandat att fatta avgörande beslut gällande kyrkliga kulturföremål, vilka regleras genom kulturmiljölagen. Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening som en part, Mariestads kommun som en andra part och Ullervads församling som en tredje part är samtliga underordnade länsstyrelsens reglering enligt kulturmiljölagen

Ägarförhållandena understryks som ett viktigt argument i dokumentet. Vadsbo hembygds- och fornminnesförening presenterar flera kommentarer som kritiserar kulturnämndens beslut:

Den medeltida dörren från Odensåkers kyrka inköptes av Föreningen [sic] i början av 1900-talet och tillhör några av de främsta föremålen i museet. I museet har den stått i skyddad miljö i nästan 100 år och bör kvarstanna där eller ev. på något annat museum. Om dörren skulle lämna museet måste den placeras i lämplig monter och inte i lokal med fukt- och temperaturvariationer. [...] Fortsätter man att utarma museet, kommer man snart till den dag då det inte längre är meningsfullt att bedriva museiverksamhet.²³⁵

---

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Skrivelse från Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening till kulturnämnden i Mariestad, dokumentet odaterat, men länken nedan ger en indikation.

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

I citatet ovan framförs argument som vill tydliggöra att museet har faciliteter och kunskap till att vårda kyrkodörren, vilket associerar till argument om bevarande för framtiden. Citatet berättar även att kyrkodörren är ett mycket viktigt föremål för museets verksamhet. Dessa faktorer knyts samman till ett hot mot museets verksamhet som helhet och framförs som ett argument. Från det citerade textstycket understryks även argument som anknyter till lämpligt klimat och säkerhet genom skyddad miljö. Denna art av argument är förekommande i andra sammanhang, lokalt genom detta exempel och internationellt genom t.ex. krav på återförande av etnografiska kulturföremål.

Av skrivelsen från Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening kan ett läge av upplevd orättvisa indikeras. Ett argument som framförs är att kommunen inte handlagt ärendet korrekt: ”Kulturchefen skall verka för att deponerade föremål återlämnas till dess ägare. Är det meningen att depositionen hos kommunen skall upphöra och föremålen åter tas om hand av Föreningen [sic]? Vill Kulturnämnden [sic] avveckla museet?”²³⁶

Frågorna som Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening ställer i skrivelsen blottar oklarheter i kulturnämndens beslut. Beslutet om delegering av uppdraget till kulturchefen i Mariestad för att deponerade kulturföremål ska återföras till sina ägare, framställs som ett hot mot den ambition Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening anser sig ha. Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening säger avslutningsvis i skrivelsen: ”Vi tolkar besluten i § 54 som att kulturnämnden inte har tagit hänsyn till det kontrakt som har slutits 1983-07-01.”²³⁷ Det som Vadsbo Hembygds- och Fornminnesförening uttrycker i citatet närmast ovan kan förstås som en, från deras håll, konstaterad *orättvisa*.

Nedladdad 2015-12-10 som pdf:

<http://www.hembygd.se/vadsbo/files/2012/11/Kulturnamnd1.pdf>

²³⁶ Ibid.

²³⁷ Ibid.

Utimit – Return: en kulturarvsprocess mellan tidigare koloniserade och kolonistörerna

Avhandlingens olika exempel sammantagna bildar ett spektrum av olika typer av relationer och förhandlingslinjer som leder fram till förändringar i förhållningssätt. Detta exempel visar hur en process om återförande av kulturföremål kan påverkas i positiv riktning genom en partsammansatt kommitté. Exemplet visar också att en process som tillåts ta längre tid kan vara värdeskapande och generera tillit. Processen kan betraktas som framgångsrik, där parterna skapade ett gemensamt mål och hittade sätt att ”förstora kakan”.

Danmark återförde ca 35000 kulturföremål till Grönland. Denna process finns beskriven i antologin *Utimit – Return*.²³⁸ En initial begäran om återförande framställdes under 1980-talet. Under 1980-talets första hälft sammanställdes en kommitté med 6 ledamöter; tre från Danmark och tre från Grönland. Denna kommitté skulle leda processen kring återförandet av kulturföremålen. I samband med detta kan en återkoppling göras till vad som diskuterades i kapitel 3 om fördelarna med upplevd likvärdighet mellan parterna. Sammansättningen av denna kommitté kan betraktas som betydelsefull symbolik, men som också kan få verklig effekt.

När kommittén inledde sitt arbete, uppkom ett hinder i uppdelning av föremålen. Tidigare fanns en uppdelning av föremålen i inuiternas kultur och norska bosättares (Norse), trots att Grönland varit gemensam fyndplats. Ur detta uppkom en *vi och dem*-situation som behövde motverkas vilket framgår av citatet nedan. Fynden som hittats på Grönland, men som inte hade klassats som inuitiska, hänfördes inte till den etnografiska samlingen och detta genererade problem:

For the joint committee this burden of tradition became too heavy to maintain and in the final report from the committee, the problem became apparent. Once removed from the ethnographic collection, the Eskimo artefacts were obviously not ‘ethnographic’ to the Greenlanders and subsequently this reference was left out.

---

²³⁸ Pentz, Peter (red.), *Utimit = Return : the return of more than 35.000 cultural objects to Greenland*, Nationalmuseet, [København], 2004.

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

Both the Greenlandic and Danish members of the committee acknowledged the dualistic nature of the collections and took into consideration the importance of providing both countries with artefacts from the two groups when dividing the collections, thus making it possible for both countries to exhibit and study the total history of Greenland, Norse as well as Inuit.

In this way the return of the cultural artefacts to Greenland altered old-fashioned concepts of 'our culture' in contrast to 'their culture' into 'our common past: the history of Greenland.'²³⁹

Enligt författaren till artikeln, Peter Pentz, etablerades ett forskningscenter för att underlätta etableringen av samarbete mellan Grönland och Danmark. Genom denna åtgärd att skapa ett delat forskningscenter uppstod även ett delat ansvar för processens fortlöpande. Enligt författaren blev metoden framgångsrik och har prövats i ett liknande samarbete mellan Färöarna och Danmark. Etableringen av forskningscentret kan indikera en funktionalitet i proceduren genom att ett gemensamt mål sattes upp. I artikeln gör Peter Pentz ett intressant antagande utifrån vad kontakten kan resultera i:

Subsequently the situation might even occur that the 'recipient' provides the 'sender' with objects missing in the collections of the latter, in order to enable this institution to perform research and activities tied to the mutual history of the two parties!²⁴⁰

Pentz beskriver parterna i termer av sändare och mottagaren, vilket kan illustrera en typ av relation som kan uppstå i ett ärende om återförande av kulturföremål. I samarbetet uppstår möjligheten att ett *utbyte* mellan parterna i en förhandling kan uppstå i situationen. Detta kulturella utbyte kan beskrivas i termer av att ha förstorat kakan.

I antologin *Utimit – Return*, lyfts frågan ifall den organisatoriska modellen som togs fram kan fungera även i andra sammanhang. Frågan är intressant och återfinns i en tidigare artikel av Helge Schultz-Lorentzen, där han säger:

---

²³⁹ Pentz, Peter, "The Policy of Returning Cultural Objects, The Danish Perspective", i: Pentz, Peter (red.), *Utimit = Return : the return of more than 35.000 cultural objects to Greenland*, Nationalmuseet, [København], 2004, s. 18.

²⁴⁰ Ibid., s. 20.

What has caused most interest is that it has been possible to find a basis of co-operation founded on mutual respect and resulting in the return of important cultural and historical material from Denmark to Greenland, without emotional discussions and without claims having been raised. Problems have been solved by two equal partners in a friendly atmosphere and on the basis of objective criteria. With appropriate modifications, the model outlined above might be applicable to certain minority groups and to other countries that feel the need to organize a museum service of their own but that have to face the fact that their indigenous cultural treasures are to be found only in the custody of their former overlords.²⁴¹

Modellen som han hänvisar till är det samarbete som företogs genom bildandet av kommittén och sekretariatet. Kommittén arbetade fram förslag om hur återförandet skulle gå till. Förslagen skulle sedan godkännas och verkställas av sekretariatet.²⁴² Sekretariatet lades ner en tid efter att de hittills sista föremålen återförts 2001.²⁴³ I antologin framställs detta projekt som lyckat. Resultatet av projektet blev två väl representativa samlingar av grönländsk kultur och ett etablerat museum på Grönland.²⁴⁴ Det är nödvändigt att understryka att ca 100000 kulturföremål från Grönland finns kvar i Danmark.²⁴⁵

Detta exempel kan illustrera hur vissa faktorer kan fungera fördelaktigt under en procedur om återförande av kulturföremål. I exemplet framgår att sammansättningen av kommittén hade en positiv effekt. Kommittén bidrog till en medvetenhet om nödvändigheten av en jämn fördelning av representanter enligt den tidens referensramar. Bildandet av sekretariatet för projektet verkar ha gett det hela en officiell giltighet och en fungerande administration. Något viktig att nämna var att ett gemensamt mål fanns uppsatt, vilket verkar ha föranletts av upprepade krav från

---

²⁴¹ Schultz-Lorentzen, Helge, "Dreams come true, Return of cultural property by Denmark to Greenland: from dream to reality", i: Museum (UNESCO), *Nordic museums today*, No 160 (Vol XL, No 4, 1988), s. 205.

²⁴² Ibid., s. 203.

²⁴³ Rosing, Emil & Pentz, Peter, "The Museum Collaboration of Denmark and Greenland", i: Pentz, Peter (red.), *Utimut = Return : the return of more than 35.000 cultural objects to Greenland*, Nationalmuseet, [København], 2004, s. 24.

²⁴⁴ Ibid., s. 24 f.

²⁴⁵ Ibid., s. 25.

KAPITEL 5 ARGUMENTATION OCH FÖRHANDLING KRING ÅTERFÖRANDE AV KULTURFÖREMÅL

grönländsk sida. Det behöver nämnas att proceduren pågick under en lång tid, vilket kan antas kräva tålamod och målmedvetenhet. Det aktualiserar återigen betydelsen av faktorn med ett gemensamt mål, och att parterna tydligt formulerar önskade utfall av förhandlingen om återförandeprocessen.

Avslutande diskussion

Detta kapitel, tillsammans med exempel i de tidigare kapitlen, har syftat till att belysa de variationer av ställningstagande och agerande bland aktörer som kan förekomma i ärenden om återförande av kulturföremål. Processer i samband med förhandlingar om återförande av kulturföremål kan få olika karaktär, exempelvis hur parterna förhåller sig till frågan. Vissa antaganden om procedurer för att finna möjliga lösningar, eller undvika blockeringar, kan göras utifrån detta.

En förhandlingsprocess kan blockeras ifall en part anser att vad motparten vinner, kommer man själv per automatik att förlora. Kulturföremålet betraktas som ett odelbart objekt. En dylik blockering kan omöjliggöra att parterna av egen kraft kommer till en lösning. Ärendet kanske behöver gå till en rättslig instans. En sådan blockerad process skulle kunna öppnas upp genom att en utomstående part kan träda in och försöka synliggöra vilka egentliga intressen som kan finnas bakom parternas argument. Av en sådan insats kanske det uppdragas att båda parterna kan få sina intressen tillgodosedda i en betydligt högre grad än vad de inledningsvis antog. En dylik process kan förlöpa genom tillsättandet av en partsammansatt kommitté. En sådan arbetsgrupp kan ha överblick över hela processens fortlöpande och samtidigt bevaka de respektive parternas intressen.

I näst följande kapitel 6 avhandlas undersökningens fallstudier i vilka läsaren ges en bredare och djupare diskussion än i de exempel som föregått dessa.

Kapitel 6 Fallstudier

Introduktion

Hittills i avhandlingen har olika aspekter på återförande av kulturföremål diskuterats. Föregående kapitel tog särskilt upp vilka argument som kan bli aktuella i processer med krav på återförande. Detta kapitel följer upp de tidigare resonemangen genom att fördjupa diskussionen om förhandling om återförande av kulturföremål och hur detta placerar sig i en kulturarvsprocess. Genom fallstudierna undersöks empiriskt i detta kapitel hur förloppet kring återförande av kulturföremål kan studeras. De teman som presenterats och diskuterats i de föregående kapitlen blir tydligare i kapitel 6. I analysen av fallstudierna anläggs ett förhandlingsperspektiv. Ett dylikt perspektiv kan fånga upp hur synen på förvaltning av kulturarv förändras under en kulturarvsprocess. Förändringar i en förvaltningssituation kan illustreras genom att belysa de olika intressen, argument och förhandlingslinjer som parterna ger uttryck för under förloppet. Fallstudierna behandlar processen kring återförandet av en totempåle från Etnografiska museet i Stockholm till Haisla First Nation i British Columbia, Kanada. Den andra fallstudien behandlar processen kring återförande av kyrkliga föremål i en svensk regional kontext. Resultaten av fallstudierna sammanställs sedan i avhandlingens avslutande kapitel.

Fallstudie 1, G'psgolox's totempåle

Bakgrundsbeskrivning av fallet

Fallstudien om G'psgolox's totempåle valdes medvetet ut på grund av fallets karaktär. Vad som här avses med fallets karaktär kan understrykas genom att belysa vad som särskilt utmärker fallstudien. En av de främsta aspekterna är fallets internationella prägel, som

också i flera sammanhang blivit omdiskuterat som repatrieringsärende. I fallstudien förekommer *Haisla First Nation* som en part. En andra part är Etnografiska museet i Stockholm, vilket var förvaltare av totempålen. En tredje part är svenska staten som formellt är ägare till totempålen, vilket innebär att Sveriges regering har yttersta ansvar att fatta beslut i frågan. Viktigt att betona är haislas status som urfolk, vilka bär på många tragiska minnen av social utsatthet och förtryck. Den andra är Etnografiska museet i Stockholm som ansvarsmuseum med ett av regeringen angivet uppdrag, där folkbildning och mångfald i kulturell gestaltning ställs i förgrunden. Utmärkande för fallstudien om totempålen är även den funktion som kopior får. Fallstudien innehåller flera nivåer av vad som var viktigt i framställningen av kopior av den äldre totempålen. Fallstudien om totempålen har även en synlig förhandlingsprocess som väl motsvarar denna avhandlings ambition, men den är även en framskriven kulturarvsprocess. Kulturarvsprocessen syns exempelvis i parternas utgångslägen och sätt att söka hantera frågan om hur totempålen kan betraktas som kulturarv.

Fallstudien visar vilken typ av argument som aktualiseras vid vissa skeenden under processen. Det är också ett fall där förhandlingen om återförandet av totempålen som kulturföremål blir synlig, och där vissa drivkrafter särskilt framträder. Ett exempel på en sådan drivkraft är känslan av förpliktelse mot förfäderna. Ett annat exempel är att med pedagogisk ambition kunna fortsätta visa totempålen som museiobjekt för allmänheten. Processen om totempålen ger en bild av olika möjligheter till lösningar och utfallsdimensioner. Men fallstudien om totempålen kan också exemplifiera att processen förändras i riktningar som inte förutsågs. Det kan uppstå ett oväntat nytt läge efter det att parterna kommit överens, något som bryter en överenskommelse eller vad som till en början var tänkt. Fallet om totempålen kan därför sägas visa att kulturarvsprocessen fortsätter, även efter ett förmodat avslut.

Framskrivningen av kontexten kring detta fall baseras till en del på tidigare publikationer, men för denna undersökning har även arkivmaterial på Etnografiska museet i Stockholm undersökts. Materialets omfattning har dock krävt en viss avgränsning, varpå

fokus placeras mellan åren 1991 – 1994. Motivet till att särskilt undersöka denna tidsrymd i processen kommer av haislas första besök på Etnografiska museet i Stockholm år 1991, som samtidigt kan sägas vara startögonblicket för förhandlingsprocessen. År 1994 tog Sveriges regering ett beslut att totempålen kunde återföras som gåva till Haisla First Nation. Processen kan sedermera följas i det arkivmaterial som är tillgängligt på Etnografiska museet i Stockholm.

Hur processen kring totempålen diskuterats tidigare

Processerna kring repatrieringen av totempålen är omskrivna. Det finns från tiden exempelvis ett antal tidningsartiklar och webbsidor som behandlar saken. Mycket av deras innehåll är upprepningar, men spridningen vittnar om ett internationellt intresse för ärendet. Efter en genomgång av material som behandlar ärendet kvarstår en mindre samling texter som är av större vikt. Dessa kan även betraktas som referenser för mycket annat som producerats. En anledning till uppmärksamheten är att det var en medveten strategi från båda parternas sida att nå ut. En medial uppmärksamhet kunde gynna parternas intressen och exempelvis generera olika resurser. Den tidigare chefen för Etnografiska museet i Stockholm, Anders Björklund sade under intervjun till denna avhandling:

Varje möjlighet till medial uppmärksamhet, bör ju tas vara på. I synnerhet om det är så positiva ting som det här var [själva ceremonin när totempålen skulle lastas för transport mot Kitamaat, samtidigt som kopian restes utanför Etnografiska museet i Stockholm]²⁴⁶

Han tillade att även haisla använde media på ett medvetet sätt för att få uppmärksamhet för sin sak.

---

²⁴⁶ Intervju med Anders Björklund 2016-04-20, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 29:15.

Bild 1. Kopian av G'psgolox totempåle

Foto: Mikael Hammeløv Jörgensen

Bilden visar den kopia som tillverkades på Etnografiska museet i Stockholm, och sedan restes under en ceremoni utanför museibygnaden.

En debatt fördes i tidskriften *Kulturella perspektiv* vid tiden för det första besöket från Haisla First Nation.²⁴⁷ Denna debatt, tillsammans med artiklar i tidskriften *Fjärde världen* samt en artikel ur *Dagens nyheter*, ger en bild av de skilda åsikterna i Sverige för tidpunkten.²⁴⁸ Majoriteten var för ett återlämnande, men frågan hur det skulle ske var svårare att besvara. I Kulturutskottets betänkande (2004) diskuteras också frågan.²⁴⁹

Ärendet kring totempålen behandlas också av Jeanette Greenfield i boken *The Return of Cultural Treasures*.²⁵⁰ Repatrieringen av totempålen lyfts fram som ett väldigt viktigt ärende i en sådan kontext. Greenfield refererar historien

²⁴⁷ *Kulturella Perspektiv*, 1992:3-4.

²⁴⁸ *Fjärde världen*, 1992, 9:1 & 9:3; *Dagens nyheter*, 1991-12-04.

²⁴⁹ Kulturutskottets betänkande, 2004/05:KrU7.

²⁵⁰ Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

kring totempålen och själva processen utan att diskutera saken i vidare mening. Dock säger hon: ”The act of retrieving this important part of their heritage meant that they could also be unburdened of the deep and lasting sense of hurt which had attended its loss”.²⁵¹ Det som sägs i citatet är en återgivning av känslor som haislas invånare uttryckt i flera sammanhang.

En viktig text som mera på djupet behandlar repatrieringsärendet med totempålen är en artikel av Stacey R. Jessiman.²⁵² Viktigt att poängtera är att Jessiman fokuserar på de juridiska inslagen i processen och inte primärt de kulturella värdena. Av referenslistan framgår att Stacey R. Jessiman genomförde ett antal intervjuer i sitt arbete med artikeln. Jessiman ger läsaren en avvägd analys i sin artikel och redogör för den ambivalens och diskussioner som ägde rum inom haisla.

Resonemanget som förs av Jessiman i artikeln är behjälplig för denna undersökning av fallet och stärker möjligheten att visa hur ett upplevt behov av kulturarv och livsmiljö kan påverka och få människor att agera på olika sätt. Stacey R Jessiman kommer fram till att en *win-win* situation uppstod, vilket också sägs i hennes artikel genom en intervju av den tidigare chefen för Etnografiska museet i Stockholm, Anders Björklund.²⁵³ Men hon tillägger att *win-win* inte genomsyrar alla aspekter då vissa personer helst önskade ett annat utfall.²⁵⁴ Genom tillämpningen av den teoretiska modell som utarbetats av Bazerman & Moore öppnas en möjlighet att fördjupa det som skrivits om fallet med G’psgolox’s totempåle. Modellen tydliggör bakomliggande faktorer som ledde fram till ett utfall med positiv prägel, beskrivet som *win-win*. Men Bazerman & Moores modell är även användbara till att belysa faktorer som haft inverkan på förhandlingen och förändrade processen, vilket ledde fram till en

---

²⁵¹ Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 318 f.

²⁵² Jessiman, Stacey R, “The Repatriation of the G’psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome”, i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391.

²⁵³ Ibid., s. 376, 381.

²⁵⁴ Ibid., s. 381.

överenskommelse. Modellen kan också peka på möjliga faktorer som var ett hinder i processen.

En text som behandlar ärendet med totempålen är *Totempålen – en levande historia* av Karin Westberg, dåvarande museilärare på Etnografiska museet i Stockholm.²⁵⁵ Texten är en välskrivna skildring och sammanställning av hela processen och placerar totempålen i en kontext som kulturföremål. Karin Westbergs artikel publicerades 2002, och sträcker sig i tid från första kontakten fram till att kopian blivit färdigställd i Stockholm, men ännu inte rests utanför museet. Vissa moment som skildras i *Totempålen – en levande historia* återges även i Gil Cardinals dokumentärfilm *Totem: The Return of the G'psgolox Pole*.²⁵⁶ Verken är skapade i olika media och följer olika dramaturgi. Därför finns detaljer som skiljer de båda framställningarna åt. Exempelvis skriver Karin Westberg att det var mästernidaren Henry Robertson och hans två systersöner, Derek Wilson och Barry Wilson som under en ritual gick fyra varv runt pålen.²⁵⁷ Filmen visar att även Henry Robertsons barnbarn Patricia Robertson deltog.²⁵⁸ Samma ritual ägde också rum på Etnografiska museet i Stockholm med kopian där.²⁵⁹ I stort överensstämmer dock framställningarna på ett tillfredsställande sätt. Gil Cardinal gjorde även en uppföljande dokumentärfilm, vilken skildrar resningen av

---

²⁵⁵ Westberg, Karin, ”Totempålen – en levande historia”, i: Östberg, Wilhelm (red.), *Med världen i kappsäcken: samlingsväg till Etnografiska museet*, Etnografiska museet, Stockholm, 2002.

²⁵⁶ Dokumentärfilm: Cardinal, Gil, *Totem: The Return of the G'psgolox Pole*, 2003, tid: 45:20.

https://www.nfb.ca/film/totem_the_return_of_the_gpsgolox_pole, nedladdad: 2016-02-23

²⁵⁷ Westberg, Karin, ”Totempålen – en levande historia”, i: Östberg, Wilhelm (red.), *Med världen i kappsäcken: samlingsväg till Etnografiska museet*, Etnografiska museet, Stockholm, 2002, s. 142.

²⁵⁸ Cardinal, Gil, *Totem: The Return of the G'psgolox Pole*, 2003, tid: 45:20.

²⁵⁹ Westberg, Karin, ”Totempålen – en levande historia”, i: Östberg, Wilhelm (red.), *Med världen i kappsäcken: samlingsväg till Etnografiska museet*, Etnografiska museet, Stockholm, 2002, s. 145.

Dokumentärfilm: Cardinal, Gil, *Totem: The Return of the G'psgolox Pole*, 2003, tid: 66:20
https://www.nfb.ca/film/totem_the_return_of_the_gpsgolox_pole, nedladdad: 2016-02-23.

kopian (eller det nya originalet) utanför Etnografiska museet och återfärden för originalpålen till Kitamaat i Kanada.²⁶⁰

Totempålens historia

Totempålen är tillverkad av en 9 meter lång stock av cederträ med flera utsnidade figurer vilka berättar en historia om en smittkopps epidemi som 1872 drabbade lokalsamhället i Kitlopedalen i British Columbia och närapå raderade ut hela befolkningen. Stamhövdingen för *örn-klanen*, G'psgolox, lät bildhuggare ur *corp-klanen* tillverka totempålen som ett minne av sina familjemedlemmar som omkom i epidemin. Karin Westberg förklarar haislas interna gruppdynamik som följande:

Totempålen tillhör örnkulan och xenaksialagrenen av haislafolket. Den nya totempålen, liksom även den gamla, högs av korpklanen på uppdrag av örnkulan. Henry Robertson tillhör xenaksialas korpklan, liksom hans farfar Weikas som högg den gamla totempålen.

[...]

De ses som pålens traditionella ägare och har tillsammans med andra xenaksialaklaner den territoriella anknytningen till Kitlopedalen. De flyttade på 1930-talet via byn Kemano till dagens Kitamaat Village. Där slogs de ihop med den andra grenen, haisla, och det officiella namnet blev haisla.²⁶¹

Genomgående för denna undersökning används benämningen *haisla* när den särskilda gruppen eller samhället åsyftas. Att döma av citatet från Karin Westberg, finns en tät koppling mellan örnkulan och korp-klanen, men som båda även identifierar sig som haisla. En konsekvent användning av *haisla* kan jämföras med framställningen av *haida* i närliggande litteratur. Men att haisla som samhälle inte behöver vara en homogen gemenskap illustreras av citatet närmast nedan:

²⁶⁰ Dokumentärfilm: Cardinal, Gil, *Totem: Return and Renewal*, National Film Board, 2007.

https://www.nfb.ca/film/totem_return_and_renewal, nedladdad: 2016-02-23.

²⁶¹ Westberg, Karin, "Totempålen – en levande historia", i: Östberg, Wilhelm (red.), *Med världen i kappsäcken: samlingarnas väg till Etnografiska museet*, Etnografiska museet, Stockholm, 2002, s. 145.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

Dagen innan totempålen restes ute vid Miskusa [sic] i augusti 2000 träffade jag en familj som bodde i byn men skulle resa iväg på en veckas semester till Vancouver. Jag blev förvånad och frågade om de inte skulle vara med på totempåleresningen? Jag hade tagit för givet att 'alla' i byn tänkte delta. 'Nej', sa de, 'det där är ju mest örnklanens grej, vi tänkte ta lite semester nu innan skolorna börjar.'²⁶²

Enligt Karin Westbergs text fanns två olika åskådningar om vad som borde ske med totempålen ifall den skulle återföras. Förenklat kan det beskrivas som att en falang inom haisla ville bevara totempålen för att i framtiden samlas runt den som ett viktigt materiellt kulturarv att berätta och undervisa om, vilket kan beskrivas som ett musealt synsätt. En annan grupp inom haisla önskade följa den traditionella idén att totempålen skulle placeras i naturen och förmulna, vilket indikerar starka band till en idé om värdet i traditioner.²⁶³

Legenden berättar att G'psgolox, hövding för örn-klanen, förkrossad av sorg träffar *Tsooda*, ett andeväsen, som ger honom en bit kristall som han ska bita i vid det träd där han begravt sin familj. Detta ger honom en andlig uppenbarelse. Tillsammans med *Tsooda* återförenas han med sin familj. För att högtidlighålla händelsen lät G'psgolox två träsnidare tillverka en totempåle som längst ner visar en grizzlybjörn med en mening av en mytisk varelse vilken lever under vattnet. Ovanpå återfinns *Asoalget*, vilket är ett förkroppsligat andeväsen och högst upp på totempålen tronar den goda anden *Tsooda* med en roterande hatt.²⁶⁴ Något mycket viktigt att framhålla är den spirituella laddningen som enligt stammen alltid kommer finnas i totempålen så länge den existerar. Haisla har en övertygelse att deras förfäders andar finns i den.

---

²⁶² Ibid.

²⁶³ Ibid., s. 142.

²⁶⁴ Jessiman, Stacey R, "The Repatriation of the G'psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome", i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391, s. 366.

Bild 2. Tsooda

Foto: Mikael Hammelen Jørgensen

Bilden visar den övre delen av totempålen, där anden Tsooda sitter högst upp. På huvudet har han en roterande hatt.

Fallet betraktat som kulturarvsprocess

Ett sätt att betrakta fallet om G'psgolox totempåle som en kulturarvsprocess är att processen startade i samma stund som idén kom till att tillverka totempålen. Processen förlöpte sedan inte på det sätt som var förväntat, utan stördes genom bortförandet och en förändring i betydelsen uppstod. Samtidigt kan viljan att införskaffa en totempåle för att placera i en museal kontext i Sverige bli en del av samma kulturarvsprocess. I och med ankomsten till Stockholm förändrades totempålens betydelse och en förvaltning organiseras kring totempålen som etnografiskt kulturföremål. Själva återförandet och tillverkningen av kopiorna kan också sägas vara en del av kulturarvsprocessen, likväl som den avslutande akten, att åter placera totempålen i skogen för att förmultna. Men även efter att totempålen har lämnats till förgängelsen kan kulturarvsprocessen sägas fortsätta på olika sätt. Ett sätt är den mening som finns i kopian utanför Etnografiska museet i Stockholm. Ett annat sätt är den fortsatta diskussionen om totempålen som återfört kulturarv,

varav boken *Hövdingens totempåle*, Stacey R. Jessimans artikel, Gil Cardinals dokumentärfilmer och denna avhandling kan vara exempel.

Viktiga omständigheter i processen

Förvärvandet av totempålen är en omstridd och kontroversiell historia. Det enda bevarade dokument är ett exporttillstånd från de kanadensiska myndigheterna, som gav konsuln Olof Hansson tillstånd att år 1929 föra ut totempålen till Sverige; beskrivet i en artikel av forskaren Stacey Jessiman.²⁶⁵ Men bakgrundsbeskrivningar av ”vad som egentligen hände” visar på förskjutningar av berättelserna och vad det finns för uppgifter och dokumentation. Religionshistorikern Åke Hultkrantz uttryckte:

[A]tt pålen togs till Sverige utan haislastammens medgivande är [...] inte sant. Svenske konsuln Olof Hansson såg till att han erhöll både kanadensiska regeringens och haislas medgivande innan han 1929 förde bort pålen.

Regeringens tillstånd var lätt att få, medan den släktgrupp eller klan som hade hand om totempålen till en början ställde sig tveksam. En äldre kvinna gjorde bestämt motstånd, och först när hon efter ett års tid hav [sic] upp sina invändningar lät haisla konsuln få överta pålen. Den kan alltså – om de upplysningar vi har genom brev och dokument är korrekta – betraktas som Etnografiska museets egendom.²⁶⁶

Från svensk sida var uppfattningen att totempålen köpts av haisla, men att det kan ha varit fråga om att till viss del utnyttja situationen och ursprungsbefolkningens behov av ekonomiska medel. Det finns även berättelser om att totempålen kunde uppfattas som lovlig att ”omhänderta” eftersom att den verkade övergiven. Louisa Smith, ättling till hövding G’psgolox, uttryckte det: ”just because that place had nobody there doesn’t mean it was abandoned”.²⁶⁷ Efterlevande i

²⁶⁵ Ibid., s. 370.

²⁶⁶ Hultkrantz, Åke, ”Låt totempålen vara kvar i Sverige”, i: *Fjärde världen*, 1992, 9:3, s. 38.

²⁶⁷ Hume, Stephen, ‘Return of the spirit pole’, i: *Vancouver Sun*, 2000-06-05
Jessiman, Stacey R, “The Repatriation of the G’psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome”, i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391, s. 370.

haisla hävdade att de blev på ett eller annat sätt bestulna, oavsett om det fanns en köpeskilling eller inte, eftersom totempålen under inga omständigheter fick lämna platsen. Bortförandet av totempålen skedde i en tid då liknande artefakter var eftertraktade att förvärva till museer, samtidigt som museerna hade ett lågt intresse för indianernas svåra sociala situation. Därför uttrycks åsikten att personer och institutioner som samlade in föremål utnyttjade tillfället.²⁶⁸ Även om förvärvet gjordes i god tro från Olof Hanssons sida, var totempålen avsedd att, på just den platsen, ruttas bort och därigenom sluta en cirkel.

Tiden för förvärvandet av totempålen hade föregåtts av ett växande intresse att samla in exemplar av totempålar till världens museer. Den i British Columbia stationerade svenske konsuln Olof Hansson ville komma över ett exemplar av en totempåle för att sedan donera den till Riksmuseet i Stockholm.²⁶⁹ Huruvida det förekom en köpeskilling för totempålen eller ej tycks inte ha blivit dokumenterat. Det ska även ha varit platsens yngre invånare som gick med på att totempålen kunde säljas, samtidigt som en äldre kvinna motsatte sig en försäljning. När totempålen överlämnades till Etnografiska museet vid en ceremoni hölls ett tal som Westberg citerat i sin artikel:

Museichefen Gerhard Lindblom framhöll i sitt tacktal till Olof Hanson och David Bergström vid samma tillfälle: ”Vi veta vilket arbete som ligger bakom. Största motståndet restes av en gammal gumma i stammen som absolut vägrade låta pålen exporteras. Men efter sju sorger övervunnos svårigheterna av olika slag – bl.a. har Columbia (nuvarande British Columbia) exportförbud på fornynd. Men nu är rariteten här!”²⁷⁰

---

²⁶⁸ Gurt, Carl Johan & Persson Henrik, ”Miljöförstöring och kulturell utarmning: totempålekravet - del av en större problematik för nordvästkustindianerna i Nordamerika”, i: *Fjärde världen*, 9:1, 1992, s. 15.

²⁶⁹ Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson & Etnografiska museet, Stockholm, 2016, s. 15-21.

²⁷⁰ Westberg, Karin, ”Totempålen – en levande historia”, i: Östberg, Wilhelm (red.), *Med världen i kappsäcken: samlingsväg till Etnografiska museet*, Etnografiska museet, Stockholm, 2002, s. 141.

Enligt uttalande i media av Louisa Smith, försvann aldrig totempålen ur haislas medvetande.²⁷¹ Att en ihållande känsla av förlust och kränkning fanns kvar i samhället uttrycks också av medlemmar från haisla.²⁷² Under hot om skogsavverkning av deras habitat, betraktades detta av vissa som ett tecken på att totempålen kallat på dem. På grund av detta bestämde sig haisla att begära tillbaka totempålen för att den skulle kunna skydda Kitlopedalen.²⁷³

I fallet med totempålen blir dess andliga betydelse tongivande. Under en intervju med den tidigare museichefen Per Kåks, säger han att haisla ”bara såg det där bandet runt stolpen”.²⁷⁴ Vad han åsyftar är det metallsvep som var monterat runt totempålen för att hålla den upprätt med hjälp av ett wire-montage. Haisla upplevde montaget som att totempålen och de andar som fanns i den var slagna i bojor och höll på att kvävas. Metallsvepet påminde dem också om deras egna erfarenheter av att vara förtryckta.²⁷⁵

I enlighet med haislas religiösa uppfattning är totempålen laddad med deras förfäders andar så länge den existerar. Därför blev symboliken extra tydlig och känslös när delegationen från haisla besökte Etnografiska museet under år 1991 och fick se totempålen rest i museets lokaler: ”he [Gerald Amos] and his friends all wept, the yoke reminding them of the Haisla’s painful past, of having their children and culture taken from them, and their community falling apart”.²⁷⁶

För denna undersökning börjar det egentliga intresset för totempålen i stunden den placerades i dagens lokaler för

---

²⁷¹ Sjökvist, Elisabeth, ”Indianer vill ha sin påle tillbaka” i: *Dagens Nyheter*, 1991-12-04.

²⁷² Ibid.

²⁷³ Westberg, Karin, ”Totempålen – en levande historia”, i: Östberg, Wilhelm (red.), *Med världen i kappsäcken: samlingsväg till Etnografiska museet*, Etnografiska museet, Stockholm, 2002, s. 138.

²⁷⁴ Intervju med Per Kåks 2016-04-20, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 28:00.

²⁷⁵ Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson & Etnografiska museet, Stockholm, 2016, s. 98.

²⁷⁶ Jessiman, Stacey R, ”The Repatriation of the G’psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome”, i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391, s. 371.

Etnografiska museet. Innan dess hade totempålen förvarats i magasin under flera decennier. Museet byggdes 1978 och invigdes 1980. Totempålen kunde nu ställas ut för allmänheten och även resas upp, eftersom takhöjden i lokalen anpassats efter dess längd.²⁷⁷

Under 1991 besökte en delegation från Haisla First Nation Etnografiska museet för att begära tillbaka totempålen. Enligt egen utsago möttes de av misstänksamhet, skepsis och ovilja: ”They were more than taken aback”.²⁷⁸ I Sverige uppstod en debatt om huruvida staten skulle återlämna totempålen eller inte. Det nödvändiga regeringsbeslutet att lämna tillbaka totempålen fattades relativt snabbt med tanke på processens tidspann som helhet, vilket var 15 år. Men det föregicks av en debatt som finns bevarad i ett antal artiklar, nyhetsinslag, debattinlägg och arkivmaterial på Etnografiska museet i Stockholm.

Att utreda omständigheterna hur bortförandet av totempålen gick till går utanför ramen för denna undersökning eftersom utgångspunkten är förhandlingen om att återföra kulturföremålet. Att totempålen saknas blir ett villkor för att undersöka processen om återförande. Proceduren kring bortförandet av totempålen, är i sig intressant, men blir här sekundärt.

Haisla First Nation, begärde att få totempålen *repatrierad* i betydelsen att *något levande ska komma hem*. Som tidigare poängterats i denna avhandling, förekommer en distinktion i vilka begrepp som används i en process om återförande av kulturföremål.²⁷⁹ I fallet med totempålen används repatriering och Louisa Smith uttrycker: “What makes that pole so important is that it acts as a portal between the three worlds, the world of water, the world of the earth and the world of the air”.²⁸⁰ Louisa Smith framhäver också totempålens spirituella laddning:

---

²⁷⁷ Ibid., s. 370.

²⁷⁸ Hume, Stephen, “Return of the Spirit Pole”, *The Vancouver Sun*, June 05, 2000; <http://indian.malmberg.info/stammar/haisla/000605.htm>, nedladdad, 2014-10-06.

²⁷⁹ Se: Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson & Etnografiska museet, Stockholm, 2016, s. 88.

²⁸⁰ Hume, Stephen, “Return of the Spirit Pole”, *The Vancouver Sun*, June 05, 2000; <http://indian.malmberg.info/stammar/haisla/000605.htm>, nedladdad, 2014-10-06.

‘It’s not just the marks of the carvers hands that are left on a pole,’ says Louisa Smith. ‘Their breath is left on the pole, too -- their spirits are in that pole’

[...]

‘This is a major, major event in our community,’ Louisa Smith says.

‘We’re going to get a pole that has the breath of our ancestors on it. Bringing back this pole is taking back our power.’²⁸¹

I samband med att totempålen som museiföremål kom i fråga att återföras till haisla uppkom en debatt ifall totempålen borde återföras eller ej. Louisa Smith var en av dem som var väldigt aktiva under processen och gjorde flera uttalanden i media.

En meningsutväxling ägde rum i media. I antropologiska tidskriften *Fjärde världen*, vilken lyfter frågor om etniska minoriteter, diskuterades frågan mellan Henrik Persson, ordförande för tidskriften och Åke Hultkrantz, religionshistoriker. I debattartiklar framfördes argument för och emot ett återförande av totempålen. Meningsutväxlingen speglar grundproblematiken där ett krav på återförande utmynnar i ett etiskt ställningstagande, delvis till följd av att väsentliga fakta om omständigheterna kring bortförandet av totempålen saknas.

Ordväxlingen i *Fjärde världen* belyser vad som kan stå på spel när parter ställs inför krav på återförande av kulturföremål, exempelvis kring en hotad livsvärld och argument som anknyter till plats och ursprung:

Skulle den föreslagna skogsavverkningen verkställas leder det inte bara till en ekologisk katastrof för djurlivet. Det innebär också förstörelse för indianernas möjlighet att utöva sin traditionella ekonomi, fiske och jakt som än idag är av största betydelse för deras överlevnad.

[...]

Arkeologer har funnit att dessa stammars [i artikeln haida] förfäder bebodde ön redan för mer än 3000 år sedan.

[...]

Haislahövdingen Gerald Amos säger själv att pålen är ett av de få föremål de har kvar från sina förfäder, allt annat har gått förlorat genom stöld och förstörelse.²⁸²

---

²⁸¹ Ibid.

En röst som ställde sig skeptisk till ett återförande var religionshistorikern Åke Hultkrantz som lade fram argument vilka följer linjer om ägande och bevarande. Delar av citatet har förekommit tidigare:

Men vilka är då pålens rätta ägare? När i pressen indianskan Alam-lah på Stockholmsbesök uppger att pålen togs till Sverige utan haislastammens medgivande är detta inte sant. Svenske konsuln Olof Hansson såg till att han erhöll både kanadensiska regeringens och haislas medgivande innan han 1929 förde bort pålen.

[...]

Nu är pålen 120 år gammal som totempåle och trots noggrann skötsel så illa därän att den knappast skulle kunna klara en återflyttning till Kanada.

Den bör alltså inte rubbas från sin nuvarande [sic] placering.²⁸³

För att ytterliga kontextualisera fallet med återkravet av totempålen på Etnografiska museet återges nedan ett antal referat från tidskriften *Kulturella perspektiv*. Per Kåks, vid tiden chef för Etnografiska museet i Stockholm skriver:

Den [totempålen] har alltså varit känd för vetenskapen i över femtio år. Dessförinnan torde pålen ha stått på sin ursprungliga plats sedan 1870-talet. Det är alltså en osedvanligt gammal påle vars historia och innehåll är väl dokumenterad.

[...]

Fortfarande kan man emellertid finna en del pålar på ursprunglig plats och då i mycket dåligt skick. Museerna har fungerat som räddare av dessa minnesmärken

[...]

Ett annat stort och olöst problem är finansieringen. Haisla Nation söker nu få fram medel för sitt kulturcentrum, men vem skall bekosta ett eventuellt återförande och vem skall bekosta en eventuell nyhuggning och transport av den? Många frågor återstår att lösa både

---

²⁸² Gurt, Carl Johan & Persson, Henrik, "Miljöförstöring och kulturell utarmning: totempålekravet - del av en större problematik för nordvästkustindianerna i Nordamerika", i: *Fjärde världen.*, 9:1, 1992, s. 14 f.

²⁸³ Hultkrantz, Åke, "Låt totempålen vara kvar i Sverige", i: *Fjärde världen.*, 9:3, 1992, s. 38.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

av teoretisk och praktisk natur. När dessa frågor har besvarats på ett tillfredställande sätt anser jag att pålen skall återföras.²⁸⁴

I samma nummer av tidskriften för Åke Hultkrantz en argumentationslinje som stämmer väl med resonemang från musealt håll:

De av oss som har etnografika i sina hem och tänkt sig att möjligen så småningom skänka dessa till museet skulle förmodligen avstå från detta inför risken att de avyttrades.

[...]

En donator bör bli försäkrad om att hans gåvor stannar på det museum han lämnat dem till.

[...]

Det vore ett misstag att föra den [totempålen] bort från den nyligen skapade utställningen av nordamerikanska etnografika. En sådan gärning vore ett farligt prejudikat som i längden skulle bereda vägen för Etnografiska museets upplösning.²⁸⁵

Dåvarande chef för Etnografiska museet Per Kåks uttryckte i Dagens Nyheter argument för och emot att totempålen kan återföras:

För Etnografiska museet är frågan inte utan principiell innebörd. Om man lämnar tillbaka totempålen kan liknande krav ställas till museer världen över. Dessutom är nya Etnografiska museet delvis utformat för att ge plats för totempålen.

- För oss är totempålen ett viktigt objekt, för att kunna berätta om indianers tanke- och föreställningsvärld. Vi kan inte bara ge bort den²⁸⁶

Tillbaka till skogen igen – åter till ”moder natur” och andevärlden.

En händelse som kan vara av betydelse för framtida repatriering, och vittnar om traditionens kraft, framkommer i Hövdingens totempåle. Haisla valde efter en tid att följa det traditionen bjuder och placerade totempålen i naturen så att den kunde ingå i ett kretslopp. Totempålen hade innan dess varit placerad i ett

---

²⁸⁴ Kåks, Per, ”Repatriering av museiföremål – återlämnande av lån, eller...?”, i: *Kulturella perspektiv*, 1992:3-4, s 58, 62.

²⁸⁵ Hultkrantz, Åke, ”Totempålen igen, Skall den gistna pålen återbördas eller ej?”, i: *Kulturella perspektiv*, 1992:3-4, s. 64 f.

²⁸⁶ Elisabeth, Sjökvist, ”Indianer vill ha sin påle tillbaka”, i: *Dagens Nyheter*, 1991-12-04.

köpcentrum. Men efter att totempålen behövde flyttas från den lokalen, beslutade Chief G'psgolox att totempålen skulle placeras utomhus på en gammal gravplats.²⁸⁷

Vad stod på spel?

För denna avhandling är det viktigt att skriva fram vad som ansågs stå på spel. Som lokal gemenskap uttryckte haisla explicit tre önskemål som var mycket viktiga. En önskan var att avvärja ett hot mot en känslig naturmiljö. Genom att återfå totempålen skulle skyddet förbättras. En annan önskan var att följa traditionen och placera totempålen i naturen för att en kretsloppsritual skulle fullföljas. En tredje önskan var att totempålen kunde hjälpa haisla att återupprätta sin kulturella identitet, något som beskrevs som en läkandeprocess. Totempålen fysiska existens hamnar i fokus genom att två användningsområden kan identifieras. Vissa ville att totempålen skulle bevaras för att användas i undervisning och utgöra en samlingspunkt. Andra personer ville återupprätta kulturen genom att följa en tradition att låta totempålen gå till förgängelsen och förmltna.

För Etnografiska museet i Stockholm står sammansättningen av museets samlingar på spel. Totempålen var ett viktigt objekt i museets samlingar. Ytterligare något som kan stå på spel för museet är dess anseende, internt, regionalt, nationellt och internationellt. Det internationella anseendet kan återspeglas i refererandet till FN:s arbete för urfolks rättigheter.²⁸⁸

Positioner och vägval i processen

Detta avsnitt kommer att visa parternas *agerande* i processen, vilka steg de tar och hur de närmar sig problematiken, söker egna argument och bemöter andras argument. Som ett passende inledande exempel är Haislas deklARATIONER, där de tydligt klargör

---

²⁸⁷ Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson & Etnografiska museet, Stockholm, 2016, s. 139-161. I denna avhandling beskrivs detta skeende mycket överskådligt. I Björklunds bok finns en betydligt mera detaljerad skildring av processen.

²⁸⁸ Se exempelvis: Motion 2004/05:Kr281, Haislaindianernas totempåle

sina anspråk. En av dessa deklARATIONER formulerades våren 1991, drygt ett halvår före besöket på Etnografiska museet i Stockholm. Den är undertecknad av Gerald Amos som var en av de ledande personerna i förhandlingarna, men hade även en position som lokal politiker. Den andra deklARATIONEN, som är odaterad, framhåller ett anspråk på haislas äganderätt till totempålen:

We, the Henaaksiala (Haisla people) of Husduwachsu (the Kitlope), have known, loved, and guarded the Kitlope Valley for untold, uncounted centuries. Here, our people have been born, have lived out their lives, and returned to the Earth, at one with the land.

For we do not own this land so much as the land owns us. The land is part of us; and we are part of the land.

[...]

We have a solemn, sacred duty to keep faith with those who came before us, who guarded and protected this land for us: we must do no less for ourselves and for those who come after.

[...]

To those who would despoil our land: we will oppose any proposals or acts that threaten the lands, waters, and living creatures of the Kitlope.

[...]

To those who would approach us in friendship and harmony; who would join us in wonder and respect for this place: our laws require that we make you welcome, and share our most precious gifts with you.²⁸⁹

Ytterligare en deklARATION klargör hur haisla formulerar en kollektiv uppfattning om vad som är gällande angående totempålen:

We, the Chiefs and people of the Xenaaksiala Nation, DECLARE THAT:

[...]

The pole was taken without the knowledge and consent of Chief G'psagoalux and his family.

[...]

The pole is the common heritage of the Xenaaksiala and Xaisla Nation.

[...]

---

²⁸⁹ Haisla Nation – Kitlope Declaration, handling, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

The Kitamaat Village Council, representing the united Xenaaksiala and Xaisla peoples, is fully authorized to conduct negotiations and reach agreements on our behalf for the return and safe disposition of this pole.²⁹⁰

Mot bakgrund av temat i deklARATIONEN, och att Folkens Museum Etnografiska omnämns i dokumentets inledning, talar för att skrivelsen formulerades i direkt samband med de inledande ställda kraven på ett återförande av totempålen.

Ägande framstår alltså som viktigt i processens inledande skede. En annan aspekt som förekommit i tidigare exempel i avhandlingen är bundenheten till en särskild plats. Vad Haisla slår fast i deklARATIONERNA kan sägas vara partens grundläggande argument, vilka troligen är mycket svåra att omförhandla eller till och med otänkbara att göra avkall på.

Per Kåks hade tidigare fått signaler om att ett besök och begäran om återförande av totempålen kunde vara förevarande. Inför besöket erhöll Etnografiska museet i Stockholm ett telefaxmeddelande om ett förestående besök. Några krav på återförande indikeras inte i faxmeddelandet. Brevet avslutas istället med förhoppningar om ömsesidig förståelse:

Dear Mr. Koks [sic]:

This letter is to inform you of the visit to the ethnographic museum of Chief Councillor Gerald Amos, accompanied by elder Louise Smith and land claim researcher Dr. John Pritchard.

[...]

Gerald Amos is Chief Councillor of the Haisla Band located in British Columbia, Canada. One area within the Haisla Territory is the Kitlope Valley from where Louise Smith's family originates. They will be particularly interested to look at one totem pole from Kitlope, which we understand is on display at the Stockholm museum. They will also be interested to know about the conditions of the purchase of the totem pole.

---

²⁹⁰ Deklaration: "A DECLARATION OF THE XAISLA AND XENAAKSIALA PEOPLE REGARDING THE OWNERSHIP OF THE TOTEM POLE OF G'PSGOALUX", odaterat dokument bland Etnografiska museets handlingar. Oförtecknad handling.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

We hope that this visit will bring a common understanding and cooperation for the future.²⁹¹

Den 2 december 1991 besöker haisla Etnografiska museet i Stockholm. De begär då totempålen tillbaka. Den dåvarande museichefen Per Kåks beskriver mötet under en intervju: ”-Vad man blev tagen av det var ju deras nästan religiösa... hänförelse, när de såg pålen.”²⁹²

Han fortsätter med att för honom var det en ovan situation. Mötet fortsatte i museets lunchrum och vid detta tillfälle kom frågan upp ”vilka de egentligen var” och i den stunden tog representanterna från haisla på sig sina mantlar för att visa sin tillhörighet. Under intervjun underströk också Per Kåks om att relationerna mellan museet och haisla från allra första början fungerade väl.²⁹³

Följande dag (1991-12-03) får Per Kåks ett brev (fax) från haisladelegationen, i vilken Gerald Amos, John Pritchard och Louisa Smith ingår. Av detta dokument framkommer flera argument och hur haisla önskar hantera frågan. Brevet, vilket kan betraktas som en officiell begäran om att totempålen ska återföras, präglas av en vilja till samförstånd. Dagen före, under det första mötet, hade Per Kåks sagt att totempålen var statlig egendom, vilket innebar att han som chef vare sig kunde säga ja eller nej. Faktumet att totempålen var statlig egendom kan betraktas som blockerande, men samtidigt en öppning för att även få ett ja på begäran hos regeringen ifall museet ställt sig avvisande. Vad som här kan avses med ”blockerande” är att oavsett en välvilligt inställd museichef, betydde det inte att totempålen kunde återföras om regeringen tyckte annorlunda. Vad som krävdes var ett regeringsbeslut och ett antal remissinstanser delgav regeringen sina yttranden.

I brevet följande dag lägger Gerald Amos och Louisa Smith fram grunddragen för sin förhandlingslinje, vilken sedan kan sägas följer

---

²⁹¹ Brev från Kitamaat Council, undertecknat Ken Hodgins, daterat 1991-11-27, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

²⁹² Intervju med Per Kåks 2016-04-20, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 09:45

²⁹³ Se: Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson & Etnografiska museet, Stockholm, 2016, s. 98 f

med under hela processens gång. I brevet finns en generell ton om rättvisa, även om rättvisa som begrepp aldrig uttalas:

The pole was carved for Chief G'psgoalux of the Eagle Clan and is the property of that clan. [...] On the contrary, they have always maintained that the pole was removed without their knowledge of consent.

[...]

Louise Smith recalls her mother telling her of the pole's disappearance thus: [...] 'it was stolen, that's all there is to it, the pole of G'psgoalux'.

[...]

We believe that the consistent and unequivocal testimony of the Xenaaksiala, combined with the absence of any documentary record to the contrary indicate that the pole was in fact improperly taken.²⁹⁴

I brevet betonas även att de förstått att totempålen har ett högt värde även i Sverige. Utifrån insikten om att totempålen uppskattas i en svensk kontext, erbjuder sig haisla att be en bildhuggare att utföra en kopia för svenska folkets och Etnografiska museets räkning. Redan tidigt i processen läggs förslag fram på hur det hela kan gå till. Exempelvis föreslår haisla att kopian kan tillverkas i Kitamaat eller i Stockholm. Kopian kan sedan resas enligt haislas traditionella ceremonier. En vilja till samförstånd kan spåras genom uttalandet: "This could be carried out as a joint venture of the Haisla people, the government of Canada, and the Folkens Museum"²⁹⁵

Men av brevet framkommer också en del farhågor, eller vetskap om potentiella risker för totempålen som betydelsefullt föremål:

you expressed some concern about the potential fate of the pole, should it be returned to Haisla territory, fearing that perhaps it would be erected in such a way as to be exposed to the elements.

Inasmuch as this pole is the last surviving link to our traditional heritage, we can assure you that we have no intention of permitting any harm to come to it.²⁹⁶

---

²⁹⁴ Brev från haisla attesterat museichef Per Kåks, daterat 1991-12-03, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Ibid.

I texten nämns även en ambition att försöka få råd av professionella konservatorer för att säkerställa en bra omvårdnad. Även om starka känslor verkar ha uttryckts i mötessituationen, så vittnar båda parterna om att relationerna dem emellan från början var goda. Per Kåks uppgav under intervjun att det aldrig förekommit några upprörda känslor under processen. Haisla avslutar brevet med att exempelvis säga:

In conclusion, may we say that we were gratified at the reception accorded us during our meeting. We have every hope and expectation that a mutually satisfactory solution to the matter of the pole can be found, in an atmosphere of good will and cooperation.²⁹⁷

Äganderätt och hänsyn till *tidigare generationer* är viktiga aspekter som tidigare lyfts fram i avhandlingen. Men det framkommer även att själva omvårdnaden av totempålen är viktigt för båda parter. Redan i detta skede fanns ett samförstånd mellan parterna.

Arkivdokumenten indikerar inga viktigare händelser i ärendet under resterande av året 1991. Under januari 1992 formuleras underlag till styrelsen och Per Kåks har börjat problematisera ärendet, exempelvis genom att kontakta andra museer i frågan. I ett brev till Museum of Anthropology, University of British Columbia, daterat, 1992-01-16, frågar Per Kåks museichefen och professorn Michael Ames om sitt perspektiv på frågan gällande totempålen. Kåks frågar i brevet ifall de kan ha liknande erfarenheter och hur kanadensiska statliga museer kan tänkas agera i relation till lokala museer och hur förvaltning av museala samlingar kan underbyggas, exempelvis genom utbildning: "Do the public museums in Canada have some kind of authority towards the local museums or do they have programmes for training in museology conservation, preservation etc.?"²⁹⁸ Frågans dignitet och fordran att hanteras professionellt blir synligt i texten:

Sweden has not signed any convention about the return of cultural property, but it is stated that every demand shall be treated

---

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ Brev från Per Kåks till Michael Ames, daterat 1992-01-16, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

individually. This is such a case and therefore, I try to get the question analyzed from every angle.

I will very much appreciate your answer both from a professional and a personal point of view.²⁹⁹

Brevsvaret från Michael Ames nådde Per Kåks drygt en månad senare och ankom till museet 1992-02-24. Brevet kan sägas understryka behovet av noggrant övervägande, men att fall av liknande karaktär bör bedömas individuellt.

It is therefore a moral question that you and/or your government needs to decide. There have been one or two cases in the past of the return of poles, usually in exchange or by purchase. The offer of the Haisla to carve a new pole for you, especially if they complete the carving on the site of your museum and install it with due ceremony, could benefit your museum.

[...]

I suggest you write to our Provincial Museum and to the National Museum requesting advice about the legitimacy of the claim.³⁰⁰

Men Michael Ames poängterar även ett faktum vilket ibland verkar förbises i akademiska diskussioner vilket är att återförande av kulturföremål även innebär vissa reella kostnader: ”It is unclear how all the costs would be covered, however”.³⁰¹

Under januari månads andra hälft, år 1992, togs flera initiativ för att arbeta vidare med frågan om att återföra totempålen. Ifrågasättandet, och kanske rannsakingen av sitt egentliga innehav av totempålen i relation till en annans grupps behov, tycks skapa ett förändringstryck hos museet. Det finns skäl att som helhet beskriva de olika faserna i ärendet i termer av kulturarvsprocess. Bilden kan kanske skrivas fram likt att själva totempålen står i mitten som materia och kring denna, tillsammans med lagar och konventioner,

---

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ Brev från Michael Ames till Per Kåks, daterat 1992-02-13, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³⁰¹ Ibid.

Se t.ex: Minnhagen-Alvsten, Monika, ”Reflexioner kring återförande av kulturarv till dess ursprungsplats” i: *Nordisk Museologi*, 2002:2, s. 51

cirklar institutioner, grupper och enskilda människor, vilka växlar i konstellationer och justerar sina uppfattningar.

Indikationer på olika grad av påverkan inom museet syns i fyra dokument vilka ligger nära varandra i tid. Dåvarande museichefen Per Kåks kallade till ett styrelsemöte för att diskutera den framförda begäran att återföra totempålen. I kallelsen skriver Per Kåks:

När det gäller återförande av kulturföremål till ursprungsländer följer Sverige ett förhållningssätt som utgår från att varje enskilt fall skall bedömas för sig.

[...]

Denna situation har framtingat många frågor, både av generell natur och av direkt till denna situation knutna. [...namn...] har ställt samman sina funderingar som utgår från hans och våra gemensamma tankar.

[...]

Bifogade frågor och texter kan utgöra underlag för en intern diskussion.³⁰²

I kallelsen nämns vilka tidigare erfarenheter museet har från fall om återförande. I anknytning till kallelsen finns ett dokument som är daterat 1992-01-17 och har rubriken: ”Några preliminära frågeställningar kring totempålen”. Dokumentet visar vad Etnografiska museet i Stockholm ställdes inför. I flera punkter formuleras frågeställningar i syfte att fortsätta processen:

Skall ett starkt personrelaterat föremål, oavsett ålder, ha en speciell status jämfört med andra föremålskategorier när det gäller återförandefrågor? [...] Om detta skall vara fallet, påverkar ett möjligt återförande av totempålen baserat på detta argument utgångsläget vad gäller andra återförandefrågor för föremål med stark personanknytning oavsett etniskt ursprung/ursprungsområde?

[...]

Totempålen utgör en gåva-donation till museet. Påverkar detta beslutet? [...] Skulle ett återförande betraktas som ett 'övergrepp' på själva donationsgåringen?

[...]

---

³⁰² Kallelse till styrelsen på Etnografiska museet, "Till styrelsen", "Underlag för diskussion kring förfrågan om återlämnande av museets totempåle", daterat 1992-01-22. Oförtecknad handling.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

Återförande skall avgöras från fall till fall. Om ett återförande blir [sic] av, existerar verkligen ett ”vattentätt skott” mellan det och andra möjliga förfrågningar om återförande? Kommer det direkt eller indirekt påverka andra förfrågningar från etnisk grupp eller nationalstat om ’repatriering’³⁰³

I en annan punkt ställer sig författaren frågan vilka krav på bevarande ett museum kan ställa, eller förväntas ställa:

Om museet inte skall ställa dessa absoluta krav, bryter då museet mot en ’professionell kod’ inom museimannaskapet?³⁰⁴

Sedan följer mera nyanserade frågeställningar, exempelvis om ansvaret för bevarande av totempålen skulle kunna flyttas över till Kanada. En annan frågeställning inriktar sig på vad en kopia kan medföra; ifall den kan fylla samma funktion som ett original och om en kopia har ett vetenskapligt värde. Problematiseringen fördjupas genom att ställa frågan ifall en kopia passar in i ett ”museologiskt idé-historiskt perspektiv”, vilket kan förstås som ett museiföremåls historiska materiella värde att bevara för framtiden. Frågan kan anspela på ifall en kopia kan ha samma värde för en museiverksamhet som ett föremål från en särskild tidsepok, dvs. ett autentiskt museiföremål.

I de avslutande punkterna tas en viktig aspekt upp som en frågeställning utifrån att hantera återförandefrågor från fall till fall och om det kan påverka en professionell museologisk hållning:

[K]ommer då inte ett möjligt återförande påverka utgånsläget [sic] för andra möjliga förfrågningar kring återförand [sic] eller blir ’från fall till fall’ rent inkonsekvent godtyckligt och därmed i slutändan möjligen oprofessionellt?³⁰⁵

Och i dokumentets sista punkt:

Kan totempålen jämföras med återförandefall vad gäller europeiskt ’material’ där ’svarande och kårande’ tillhör samma idé- och lärdoms historia. [...] Föreligger en kvalitativ skillnad med att behandla

---

³⁰³ Dokument, “Några preliminära frågeställningar kring totempålen”, daterat 1992-01-17, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³⁰⁴ Ibid.

³⁰⁵ Ibid.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

en förfrågan från etnisk grupp utanför vår 'idé – och lärdoms historia_' [sic] jämfört med en motsvarande förfrågan från t.ex. ett land i Europa.³⁰⁶

Ett dokument som kan ge en bild av museets förhållande till återförande frågor är ett PM som författats av Karl Erik Larsson, som tidigare haft chefsbefattningen på Etnografiska museet i Stockholm.³⁰⁷ Karl Erik Larsson verkar redogöra för vilken hållning museet tidigare haft i frågor om återförande av kulturföremål. Men texten visar även andra intressanta saker som citeras nedan. Texten säger att museet var medvetet om frågan och tog initiativ redan under 1970-talet för att finna fungerande sätt att hantera återförande av kulturföremål. Texten refererar här till Torben Lundbaek och hans *nordiske løsningsmodel* om hur liknande förhandlingar kan genomföras.³⁰⁸ Referensen till Torben Lundbaek är viktigt att särskilt omnämna i detta avsnitt, eftersom Lundbaek var chef för Danmarks nationalmuseums etnografiska avdelning som återförde föremål till Grönland (se denna avhandlings exempel ”Utimit” i kapitel 5):

Denna syn kom att gå igen när etnografiska museet deklarerade sin syn på återförande frågan i Svenska unescorådets utredning 'Återförande av kulturföremål' (1976). [...] etnografiska museet finner det väsentligt att få till stånd ett internationellt samarbete. Detta samarbete skulle bli en innefatta utökade kontakter med ursprungsländernas forskare och museer men också med dess folk [...] samt även återförande av föremål efter bedömning från fall till fall.

Denna samarbetssyn har lett fram till det som Torben Lundbaek, chefen för Etnografisk Samling vid Nationalmuseet i Köpenhamn [...] kallar 'den nordiske løsningsmodel'. I denna tvingas parterna in i en seriös, professionell dialog där båda parter framför sina argument och all relevant information kommer fram.³⁰⁹

---

³⁰⁶ Ibid.

³⁰⁷ PM, författat av Karl Erik Larsson, daterat 1992-01-27, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³⁰⁸ Jfr: Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson & Etnografiska museet, Stockholm, 2016, s. 13

³⁰⁹ PM, författat av Karl Erik Larsson, daterat 1992-01-27, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

Budskapet som Karl Erik Larsson för fram är vikten av samförstånd och vilka metoder som kan leda fram dit. Värt att påpeka är att detta även då borde varit museets officiella hållning. Men resonemanget är förankrat i en musealt ställningstagande där utbytet förväntas ske mellan institutioner som båda eftersträvar att föremålen ska bevaras. I texten finns ingen diskussion om att föremålen kan användas i traditionell mening, vilket skulle kunna innebära att de på sikt förstörs. Men denna korta PM kan även indikera att problematiken som tas upp i texten, fortfarande förs upp till diskussion i litteratur av senare datum. Diskussionen verkar peka på att frågorna är komplexa när samförstånd mellan skilda intressen ska uppnås. Intressant är beskrivningen av ”den nordiske lösningssmodell” som kan associera till vad Bazerman & Moore beskriver som *Value creation* (värdeskapande).³¹⁰

Intern förhandling

En avvaktande hållning till ett återförande fanns inom Etnografiska museet, vilket framkommer utifrån ett bevarat dokument som författades av en av intendenterna efter att regeringsbeslutet hade tagits. I samband med att Sveriges regering beslutat att totempålen kunde återföras, skulle haisla också besöka Sverige och Etnografiska museet. Hållningen var inte helt avvisande till ett återförande, utan anknöt till en syn på totempålen som museiföremål:

Om jag ska vara med i diskussionerna är det nog lämpligt att haisla informeras om att jag haft en återhållsam inställning till en ’repatiering’ av totempålen, främst av principiella skäl och/för att min uppdragsgivare (den svenska staten) ej gett allmänna policy direktiv för ’avyttring’ av statens museisamligar. [...] Men denna inställning innebär inte att jag motarbetar det gemensamma arbete som nu ligger framför oss. Jag kommer dock strikt efter förmåga och möjlighet föra fram argument som är i paritet med beslutet från regeringen samt som följer museologisk konsekvens av ’primacy of the object’.³¹¹

³¹⁰ Se även: Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson & Etnografiska museet, Stockholm, 2016, s. 13.

³¹¹ Brev, *Inför haislas besök i början av oktober med anledning av totempålen*, författat av en av museets intendent, adresserat till Per Kåks och ledningsgruppen. Dokumentet

En principiell hållning som återkopplar till ”primacy of the object” syns även i nedanstående citat ur det PM som författades av Etnografiskas tidigare chef Karl Erik Larsson. Av hans PM framgår också att den är central i de riktlinjer som formulerades av ICOM 1983:

För att underlätta arbetet med den ’Standard form concerning requests for return or restitution’ som finns för arbetet vid bilaterala förhandlingar inför kommittén i Paris färdigställde ICOM 1983 Guidelines. Efter att ha uppehållit sig vid definitionen av vad som hör till en nations eller ett folks kulturarv kommer man i direktiven in på det som kallas föremålets primat, the primacy of the object. Detta primat gäller tre förhållanden: 1) Föremålet skall kunna bevaras, på det sätt som kan ske på ett museum, på ett professionellt sätt. 2) Föremålet skall vara tillgängligt för så många som möjligt. 3) Föremålet skall vara legalt skyddat.³¹²

Sammantaget kan detta ge en stark indikation om att ”primacy of the object” var förankrat i Etnografiska museets verksamhet och även i ICOM:s officiella hållning.

Etnografiska museets skolavdelning författade en intern skrivelse i vilken ett antal personers synpunkter presenterades. Vad som framkommer av texten kan förstås som en förhandlingslinje och ett exempel på *value creation*, där ”kakan” kan sägas förstöras. I citatet närmast nedan betonas vikten att museet har en totempåle som undervisningsobjekt, men för att det för den skall inte nödvändigtvis är en gammal påle. Detta ställningstagande kan vara ett exempel på att båda parter får möjlighet tillgodose sina intressen, genom öppningen att totempålen skulle kunna återföras:

Efter diskussioner inom avdelningen har vi kommit fram till att det absolut bör finnas en totempåle i indianutställningen då det finns mycket att berätta om och lära ut, inte minst med utgångspunkt från fördomar och missförstånd om indianer och totempålar.

är ej daterat, men kan mot bakgrund av innehållet, härledas till år 1994. Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³¹² PM, författat av Karl Erik Larsson, daterat 1992-01-27, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

Dock vore det inte på något sätt en pedagogisk förlust om det istället för den befintliga totempålen skulle finnas en nygjord. Tvärtom så vore det en poäng att på ett konkret sätt kunna visa att nordvästkustindianernas konst och traditioner lever vidare och utvecklas. Dessutom vore det en pedagogisk vinst att få berätta om ett eventuellt återlämnande.³¹³

Människors möten

Mot bakgrund av det material som använts till denna avhandling framgår att båda parter var tydliga redan i processens inledning. Parternas förhållningssätt till sakfrågan initialt kan ha lagt grunden för en öppen dialog, som med tiden kanske kan beskrivas som tillitsfull. Parternas relation och förhållningssätt blir synligt i en brevväxling dem emellan.

Ett brev från Gerald Amos och Louisa Smith skickades till Per Kåks och verkar vara inledningen på en brevväxling mellan dem. Brevet är i vissa stycken identiskt med det brev som skickades via telefax till Etnografiska museet den 3 december 1991, men textens avslutande del kan tolkas som att haisla som förhandlingspart söker en öppen och tillitsfull dialog:

We would be grateful if you could bring our request before your Directors when next they meet, and inform us of their response.

In closing, may we say that we were touched and pleased by the courtesy of our reception in your museum last December, and by the warmth and support of the people of Sweden. We feel sure that we can reach an amicable and mutually satisfactory solution of the matter of the pole.³¹⁴

I svaret understryker Per Kåks att han tar fasta på det som haisla tar upp om att hur totempålen fördes bort är oklart, och han anser att ”this would just cause both parties problems and animosity”.³¹⁵ Per

---

³¹³ Brev, *Angående totempålekravet*, författat av Lars-Göran Reijner m.fl. adresserat till Per Kåks och museipersonalen, daterat 1992-02-26, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³¹⁴ Brev författat av Gerald Amos och Louisa Smith till Per Kåks, daterat 1992-04-27, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³¹⁵ Brev, författat av Per Kåks till Gerald Amos och Louisa Smith, daterat 1992-07-02, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

Kåks, återigen, att frågan utifrån hans personliga uppfattning om att återföra totempålen vilar på en moralisk grund.

Beskrivningen av sättet som frågan hanteras indikerar en ambitiös vilja som kan generera goda förutsättningar att ”förstora kakan” och skapa gemensamma värden mellan parterna, vilket i sin tur kan skapa samstämmighet och känsla av rättvisa:

The discussion within the museum has been very animated. So was also the discussion in our board. I have been trying to have an appointment with our Minister of Culture to brief her and get her reaction, but have not yet managed.³¹⁶

I brevet framkommer även att Per Kåks ska resa till Kanada för en internationell museikonferens. Där ska han diskutera sakfrågan med kolleger, vilket även kommer av begäran från regeringshåll. I korthet omnämner även Per Kåks de initiativ som han tagit för att få mera klarhet i frågor om återförande. Initiativen kan indikera att frågan hanteras professionellt och att haislas begäran tas på största allvar vilket kan omskrivas i termer av procedurrättvisa, eftersom det finns en öppenhet vad gäller agerande mellan parterna. Etnografiska museet kan inte göra annat än att hantera det enligt ett givet regelverk och lämpligt tillvägagångssätt, men har en öppen dialog med haisla kring proceduren. Haisla får som part insyn i processen:

I will also contact colleagues in Canada for the simple reason that our government will ask me about professional and official contacts.

So far, I have exchanged letters with Professor Michael Ames [...]. He has informed me about some cases where poles have been returned. He also gave me the names of two persons [...] I will ask them about the procedures and whether the Canadian State will cause any problems in this case.³¹⁷

Brevet kan även läsas som att Per Kåks återigen utförligt poängterar att totempålen i det aktuella läget är statlig egendom, vilket kräver ett särskilt förfarande. I denna procedur kan det finnas vissa särskilda aspekter som kan påverka situationen i endera riktningen. Men betoningen av sin personliga uppfattning som är att totempålen bör

---

³¹⁶ Ibid.

³¹⁷ Ibid.

återföras, kan betraktas som ett sätt att underlätta i ett läge där parterna har olika positioner och att beslut om återförande ännu inte fattats av Sveriges regering:

My personal view is to arrange for the pole return to the Haisla Territory. But, as I have told you before, it is not for me to decide. We are lucky in Sweden to have very strict rules of how to deal with what is regarded as national property preventing personal inclinations to give away what formally belongs to the nation. This means that in a case like this, the matter will be handled with all necessary delicacy and formality in accordance to Swedish legality.

We also have to take into consideration the fact that the totem pole constitutes a donation.

I hope to meet you in Canada in September and at that point be able to give you some kind of an answer and to discuss with you if, how, when and where we shall close the matter and that case also to discuss a replacement or relevant alternatives.³¹⁸

Svaret från Kåks besvarades av Gerald Amos, i vilket Amos visar förståelse för sakens natur att Per Kåks behöver följa ett regelverk. Men Gerald Amos uttrycker ändå en entusiasm över det stöd för haislas sak Per Kåks visar genom att deklarerar sin personliga uppfattning, vilket är att totempålen ska återföras. Brevets fokus ligger dock på den förestående resa som Per Kåks ska göra till Kanada. Av brevet budskap framträder en bild av två parter som vill visa sina ansträngningar att hitta en lösning, i kombination med hänsyn till processen och ömsesidig respekt. Det är tydligt att parterna hyser tillit till varandra, men understryker sina intressen och ståndpunkter:

We are encouraged by your expression of your views of the matter, although we recognize, as you say, that the decision is not yours alone.

We remain confident that we can reach an amicable solution of this issue, and look forward to meeting with you [...] If your schedule permits, we should very much like to take you to the Kitlope area and show you [...] Miskyusa, the original home of the pole.

[...]

---

³¹⁸ Ibid.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

If you could inform us of the periods during your visit that you would be available, we will attempt to accommodate our schedule to yours.³¹⁹

Brevet från Gerald Amos besvaras av Per Kåks via hans sekreterare, i vilket detaljer kring viktiga datum för resan klargörs.³²⁰

Bland materialet på Etnografiska museet i Stockholm finns ett dokument som är ett internt brev inom Haisla First Nation. Brevet är talande och visar tydligt hur viktigt det var för haisla att processen inte skulle stanna upp på grund av blockeringar:

TO THE HAISLA NATION

For the next two days, we will be hosting a visitor from Stochholm [sic] Sweden by the name of Mr. Per Kaks [sic]. [...]

I am happy to report that Gerald Amos and John Pritchard met with Mr. Kaks [sic] in Vacouver [sic] last night and that we now have the basis for agreement to repatriate the pole to our people. There are many details to work out in the months to come but we can now be confident that we have an understanding.

Mr. Kaks [sic] was sent to our community by his Board of Directors so that he can confirm to his Board that our intentions are serious. He is already sufficiently convinced but we need to give him the opportunity to go home with a full taste of our hospitality.³²¹

Avslutningsvis betonas särskilt vikten av att återfå totempålen och vårda kulturen. Det verkar finnas en vilja att visa handlingskraft och samtidigt skapa intresse hos ungdomen för haislas kultur och historia. Argument med utgångspunkt att kulturföremål skulle ha betydelse för ungdomen, och vara ett medel för exempelvis bildning (jämför med exemplet om haida i kapitel 5):

---

³¹⁹ Brev, författat av Gerald Amos till Per Kåks, daterat 1992-08-13, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³²⁰ Brev till Gerald Amos, författat av Anita Stenlund för Per Kåks, daterat 1992-08-28, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³²¹ Brev, internt inom Haisla, författat av Ken Hall, daterat 1992-09-30, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

Recovery of our totem pole is an important demonstration by us of our intention to hold on to our culture. Our young people need to see that we are very committed to this goal.³²²

I intervjun som gjordes med Per Kåks för denna avhandling, berättar han om denna period då han besökte haisla:

-Louisa Smith tog emot och sedan körde hon mig hela vägen genom landskapet upp till Kitamaat. [...] Där blev jag bjuden på en helikoptertur hela vägen upp genom fjorden, upp till Misk'usa. [...] Jag tyckte det var ett otroligt positivt mottagande, måste jag säga. [...] Men sedan, som sagt, hade de samlat hela byn i baskethallen, och då kom ju fram de här mera radikala åsikterna att jag hade stulit pålen. Jag ville inte gå in på den frågan, dels så kan jag inte precis påstå att jag har stulit den, däremot kan jag ju i mitt stilla sinne mycket väl tänka mig hur det gick till.³²³

Per Kåks uttalande anknyter till att ta en utgångspunkt i vad som egentligen hände, trots att omständigheterna inte kan klarläggas, resulterar troligtvis i en blockering. Detta är även något som lyfts fram i Jessimans artikel, där Kåks också är citerad.³²⁴

Museet tar ställning – anhållan till regeringen

Bland de bevarade handlingarna finns Etnografiska museets officiella anhållan om att få tillstånd av Sveriges regering att återföra totempålen. Skrivelsen till kulturdepartementet är daterat 1992-05-28, dvs. drygt ett halvår efter haislas begäran om att återföra totempålen, vilken de framställde vid det första besöket. I skrivelsen blir flera argument synliga, men det behöver understrykas att argumenten i detta sammanhang mera handlar om *motivering*, eftersom parterna är i samförstånd. I detta skede är det i viss mån *ägaren* som ska övertygas.

---

³²² Ibid.

³²³ Intervju med Per Kåks 2016-04-20, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 15:15

³²⁴ Jessiman, Stacey R, "The Repatriation of the G'psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome", i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391, s. 372

I texten visar Per Kåks en medvetenhet om att totempålen kommit till Etnografiska museet genom en donation: ”Emellertid torde inte ett återförande behöva strida mot donators vilja eftersom han genom sina brev så tydligt uttryckt medvetenhet om hotet mot pålarna och att den kan räddas om den förflyttas”.³²⁵ Men som i flera andra exempel är äganderätten en aspekt som behöver dryftas:

Den juridiska aspekten beträffande äganderätt till föremålet torde vara oomtvistbar. Pålen har enligt tillgängliga dokument förvärvats och utförts helt lagligt enligt kanadensisk och svensk lag. Endast ännu okända dokument kan förändra den situationen. Folkens Museum-Etnografiska kan därför inte dela Haislaindianernas argumentation för ett återlämnande på denna grund.

Däremot kan andra argument anföras för att tillstyrka Kitamaat Villages begäran. Ett skäl torde väl närmast kunna vara etiskt, nämligen vilken av de två parterna som har den största moraliska rätten till föremålet. Den ena parten har ’upphovsrätten’, som dessutom bottnar i en tradition, den andra parten har den juridiska äganderätten.³²⁶

Likt flera andra fall om återförande av kulturföremål utmynnar förhandlingen i en *etisk* frågeställning. Argumentationen, eller kanske motiveringen, härleds även till aspekter gällande haislas traditioner. Av citatet närmast ovan, berörs även äganderätten, vilken associeras till såväl lagrum, situationen vid själva bortförandet som att totempålen är statlig egendom. I skrivelsen poängterar Per Kåks det faktum att livssituationen var mycket svår för urfolken i USA och Kanada, och bortförandet av totempålen behöver placeras i den kontexten. Som ett perspektiv på totempålen som objekt framställer Per Kåks det så här till Sveriges regering:

Museernas grundläggande mål har alltid varit att samla, vårda, bevara och visa. Men man har inte alltid ställt frågorna Vad, Varför och För Vem! Har vi mottagit och bevarat en totempåle för att det svenska folket av denna skall lära sig något? Eller har vi bevarat den för framtiden för att de ursprungliga ägarna skall kunna få den åter och på

---

³²⁵ Brev författat av Per Kåks till regeringen, Anhållan om att till Kitamaat Village, Kanada, få återlämna en totempåle, daterat 1992-05-28, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³²⁶ Ibid.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

så sätt återfå en länk till sitt förflutna, på samma sätt som vi betraktar det svenska kulturarvet som en länk till vårt förflutna.

I brevet till Sveriges regering an knyter författaren till föremålet som kunskapsbärare, men att det finns en ursprunglig plats som väger tyngre än en svensk museimiljö. Implicit finns även rättvisa i brevets budskap, genom att urfolken länge motarbetats, men att de nu ”börjat återerövra sina språk och seder och sitt kulturarv”.³²⁷

När det gäller den aktuella totempålen är det kanske följaktligen så att Folkens Museum-Etnografiska som museiinstitution har fullgjort sitt värv dels genom att bevara pålen, dels genom att lämna tillbaka den till den plats där den hör hemma. Nu när de båda kanadensiska parterna, The First Peoples och den kanadensiska staten har insett värdet av det ursprungliga kulturarvet och är beredda att skydda det, kan pålen fortsätta sin existens i en miljö där dess värde till fullo kan uppskattas.³²⁸

I citatet närmast ovan kan flera argument spåras. Dessa argument kan identifieras som säkerhet, eller skydd för kulturföremålet, som kanske kan omformuleras till hållbar förvaltning. Ett andra argument är platsens mening och ett tredje anspelar på rättvisa. Citatet indikerar att bevarandet av totempålen är en självklar utgångspunkt. Att totempålen skulle bevaras var en bärande linje för samtliga inblandade parter, även om det fanns mer traditionellt orienterade personer inom haislas gemenskap. Skrivelsens budskap och argumentation som bygger på rättvisa, blir än tydligare när Per Kåks skriver:

Ett återlämnande kan naturligtvis få konsekvenser av ett eller annat slag, positiva såväl som negativa. I detta fall torde de positiva följderna överväga, inte minst med tanke på Sveriges allmänt kända positiva inställning till varje människas rätt till sin egen kultur och sitt språk och Sveriges stöd till förtryckta över hela världen. År 1993 har FN deklarerats som Urbefolkningarnas år och vad vore bättre för deras sak än att ett land återskänker till en liten folkgrupp ett föremål av stor symbolisk betydelse.³²⁹

---

³²⁷ Ibid.

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Ibid.

Argumentationen i brevet anknyter till att utbytet bör ske mellan institutioner som följer en museologiskt utformad mall. Brevet berör också argument som knyter an till utbildning och en förvaltning av kulturföremålet i en vetenskapligt förankrad miljö:

Folkens Museum-Etnografiska har såsom deposition överfört hela sitt samiska material till Ajtte [sic], Svenskt fjäll- och samemuseum, dvs till en musei- och forskningsmiljö, där materialet hör hemma och kan uppskattas efter förtjänst. [...] I Kanada har en överenskommelse träffats mellan museiförbund och 'First Peoples' om ökat samarbete och ökad tillgång till samlingarna

[...]

Utifrån vetenskaplig synpunkt torde totempålen vara lika lättåtkomlig för studier i Kanada som i Sverige. Den är dessutom, vilket påpekats ovan, publicerad. Däremot torde svenska forskare framtidsvis få ännu större möjligheter att arbeta tillsammans med den Fjärde världens människor, urbefolkningarna.

[...]

Meningen är att totempålen skall återbördas till Kitamaat Village [...]

Vad man nu arbetar för är att skapa ett renodlat kulturcentrum, dels med museum och arkiv, dels som en plats för forskning, studier och social rehabilitering. Det är här som totempålen skulle fungera som en symbolisk länk till det förflutna.³³⁰

En läsare kan känna igen delar av argumenten, exempelvis tidigare generationer och kulturföremålet som en samlingspunkt och medel för ökad kunskap. Avslutningsvis i sin anhållan om återförande av totempålen, omnämner Per Kåks också det oklara läget gällande kostnader för projektet. Omnämns gör också en förekommande farhåga om att återförande av kulturföremål kan fungera som prejudikat. Detta avfärdas bestämt som otroligt, mot bakgrund av att fallet är så specifikt i sig självt, exempelvis att den personliga kopplingen mellan totempålen och G'psgolox efterlevande släktingar är så stark och tydlig.

---

³³⁰ Ibid.

Ut på remiss! ... sedan regeringsbeslut

Ärendet med anhållan om att få återföra totemålen gick ut på remiss. Genom en studie av remissvaren kan ett flertal argumentationslinjer spåras, som indikerar vilka förhållningsätt som förekommer inom olika instanser. Särskilt intressant är det att peka på hur argument förekommit under relativt lång tid och alljämt figurerar. Nedan följer ett antal nyckelformuleringar ur remissinstansernas yttranden. Det bör dock understrykas att remissinstanserna tycks ha influerat varandra i vissa fall. Gemensamt för flera av remissinstanserna är nödvändigheten att göra bedömningar utifrån de enskilda fallen och att inta en restriktiv hållning. En remissinstans som tog ställning emot ett återförande var *Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer*. I sitt yttrande resonerar Riksantikvarieämbetet kring flera argumentationslinjer, vilka en läsare kan känna igen från diskussioner i tidigare kapitel i denna avhandling. Riksantikvarieämbetet säger i sitt yttrande:

Frågor om huruvida kulturföremål som har anknytning till Sverige eller som innehas i Sverige, lämpligen bör behållas här trots önskemål om att de skall föras till ett annat land, bör besvaras nyanserat och med ledning av omständigheterna i de enskilda fallen. Denna slutsats följer bl a av att målen för den statliga kulturpolitiken omfattar både bevarande och internationellt samarbete och att båda målen inte alltid låter sig förenas.

[...]

Om det är internationellt känt att ett kulturföremål finns i Sverige, kan det också vara ett argument för att det bör förbli här.

[...]

Beträffande donerad egendom har det också betydelse, även i fall där permutation inte behövs, vad man kan utreda eller anta om donators inställning till en vidareöverlåtelse av egendomen.

[...]

Donator synes ha ägnat stora ansträngningar åt att förvärva pålen och har uttryckt en stor tillfredsställelse över att den mottagits väl i Sverige. Det får anses tveksamt om det kan anses förenligt med hans avsikter att pålen nu återförs.³³¹

---

³³¹ Yttrande, Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer, daterat 1994-01-31, *Ang överlåtelse ("repatriering") av kulturföremål (Ku91/1036/K, Ku92/3920/K, Ku93/1914/K och Ku93/263/K)*, Riksantikvarieämbetets dnr. 7442-7443/93,

Här framgår de argument som åberopas. Exempelvis kan det spåras argument som associerar till en kontinuitet gällande placering och förvaltning, eller tidsspänn som kulturföremålet har varit i Sverige. På andra ställen i yttrandet talas det om en allmän restriktivitet vad gäller återförandefrågor av kulturföremål. Men i yttrandet argumenteras även kring aspekter som anknyter till utbildning och forskning. I yttrandets avslutning poängterar dock Riksantikvarieämbetet att ett återlämnande även skulle kunna motiveras som ”en gärd av aktning för urbefolkningars intressen i linje med manifestationer under FN:s tilländalupna urbefolkningsår”.³³² I yttrandet visar Riksantikvarieämbetet även förståelse för att totempålen är ett viktigt föremål för ”släktmedlemmarna”, vilket understryker en vetskap om att totempålen är ett personrelaterat kulturföremål.³³³ Dock anser Riksantikvarieämbetet att skälen för att totempålen ska fortsätta förvaltas i Sverige väger tyngre än motiven att återföra den, varpå de avstyrker begäran.³³⁴

Yttranden från en annan instans är på samma linje som Riksantikvarieämbetet. Kungliga biblioteket anför: ”När det gäller de aktuella föremålen i Folkens museum vill jag slutligen understryka vikten av att de förvärvats i god tro och ej förts till museet som rent stöldgods”.³³⁵

En instans som ställde sig positiv till att återföra totempålen var Kungliga myntkabinettet vilket anförde skäl som associerar till oklarheter i förvärvet och att urfolks ansträngningar att återföra kulturarv bör tillmötesgå, men att det även ska hanteras restriktivt. Ett intressant motiv är när Kungliga myntkabinettet anser att

Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling, s. 2-6. Enligt dokumentet ingick Statens historiska museum, Kungliga myntkabinettet och Medehavsmuseet i Riksantikvarieämbetet som myndighet.

³³² Ibid., s. 6

³³³ Ibid.

³³⁴ Ibid.

³³⁵ Yttrande, Kungliga biblioteket, daterat 1994-01-10, *Ang repatriering av kulturföremål*, Kungliga bibliotekets dnr. 02-422-93, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

totempålen kan återföras eftersom det finns en samsyn mellan haisla och Etnografiska museet i Stockholm.³³⁶

Ytterligare en instans som var positiv till ett återförande av totempålen och som lyfte fram moraliska skäl var Statens konstmuseer:

[D]et föreligger sådana personliga, andliga eller emotionella bindningar till föremålet att ett återlämnande på etiska grunder måste anses försvarbart.

[...]

Pålen symboliserar för indianstammen ifråga en kontinuitet i deras historia och kulturella särart, som bröts då pålen lagligen fördes till Sverige.³³⁷

En läsare kan upptäcka en påpekan i yttrandet om att de anser att totempålen fördes ut ur Kanada på laglig väg. Men i yttrandets avslutning understryks totempålens värde som musealt föremål:

Ett villkor för återlämnandet måste dock vara att garantier lämnas att pålen även fortsättningsvis behandlas med all den aktning och varsamhet som kännetecknar värden av ett museiföremål. Kan inte sådana garantier lämnas bör pålen inte återlämnas.³³⁸

Remissinstansen Nordiska museet ställde sig positiv till att återföra totempålen, eftersom den har ett högt värde som en ”länk till sitt förflutna”.³³⁹ Även i detta yttrande uppväger de etiskt grundade argumenten, eftersom några olagliga förhållanden inte kunnat styrkas.

Eventuella juridiska hinder för att återföra totempålen utreddes av Kulturdepartementets rättsekretariat som arbetade fram ett beslutsunderlag till Regeringen.

---

³³⁶ Yttrande, Kungliga myntkabinetet, daterat 1994-01-03, *Kungl. Myntkabinetets svar ang. repatriering av kulturföremål*, Kungliga myntkabinetets dnr. KMK 367/93, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³³⁷ Yttrande, Statens konstmuseer, daterat 1994-01-03, *Repatriering av kulturföremål*, Statens konstmuseers dnr. 04-372/93, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³³⁸ Ibid.

³³⁹ Yttrande, Nordiska museet, daterat 1994-01-12, *Yttrande ang repatriering av kulturföremål*, RAA dnr 7742/93, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

Totempålen har, såvitt framgår av handlingarna, getts utan några villkor. Staten kan då fritt förfoga över den. Det föreligger alltså inget juridiskt hinder mot att lämna tillbaka totempålen. [...] Den har inte förvärvats av budgetmedel. Såvitt bekant har Riksdagen inte fastställt några grunder för förfogandet av statens egendom som inskränker regeringens dispositionsrätt över totempålen. Min slutsats är således att regeringen kan fatta beslut om återförande av totempålen utan Riksdagens hörande.³⁴⁰

Detta innebar att det inte krävdes ett riksdagsbeslut.

Regeringen mottog ett brev från Office of the Premier, British Columbia, där "Premier" Mike Harcourt ville stödja haisla i processen att återföra totempålen. Förutom att peka ut de finansiella utmaningarna som ett återförande av pålen skulle innebära framhålls i brevet:

The Province of British Columbia recognizes the legitimate aspirations of the Haisla people and understands the uniqueness of this particular situation. [...] I believe that [...] logistical concerns should not be allowed to stand in the way, however, of reuniting the Haisla people with this vital part of their cultural heritage. [...] I trust that this request can be dealt with to the satisfaction of both the Haisla and the Swedish people.³⁴¹

Genom brevet kan spåras att förhandlingen sker på flera nivåer, dels på en personlig nivå mellan exempelvis Per Kåks och Louisa Smith och dels på en "högre" nivå mellan en nationell och en regional regering. Brevet skickas även till Kanadas ambassadör i Sverige. I brevet betonas att ett återförande av totempålen kan få positiva effekter för både haisla och hur Sverige kan uppfattas: "In our view, the return of the totem pole to the community, would be a welcome and appropriate action on the part of the Swedish Government".³⁴²

---

³⁴⁰ Cirkulärskrivelse, ej diarieförd, daterad 1993-10-15, *Ang återförande av en totempåle*, författad av Knut Weibull, kulturdepartementets rättsekretariat.

³⁴¹ Brev från Premier Mike Harcourt till kulturminister Birgit Friggebo, daterat 1993-11-26, Kulturdepartementets dnr. Ku91/1036/K, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

³⁴² Ibid.

Regeringsbeslutet fattades sedan 1994-02-24, undertecknat av dåvarande kulturminister Birgit Friggebo.³⁴³ I en intervju säger Per Kåks följande om episoden som verkar ha präglats av samstämmighet:

-Vi blev ju goda vänner på köpet, jag kände ju inte henne [Birgit Friggebo] innan. [...] Hon var... fick ju vara med som sagt, i slutklämmen då... den där [formella överlämnandet]... som var hennes sista dag i ämbetet och det tyckte jag var ganska lyckat för jag tror hon själv tyckte också det var roligt att få göra det där, att få överlämna det till [haisla]³⁴⁴

Berg är till för att flyttas

Nedan följer avsnitt vilka redogör för hinder som uppstod under processen.

Ordval som blockerar

Ett regeringsbeslut fattades 1994, att totempålen skulle återföras, men som en *gåva* från Svenska staten till haisla.³⁴⁵ Formuleringen i regeringsbeslutet rörde upp mycket starka känslor bland haislas medlemmar, vilka upplevde det som en skymf. I Jessimans artikel står att läsa ett citat från en intervju med Gerald Amos, där han säger att den förolämpande upplevelsen riskerade hela processen och erbjudandet om en kopia kunde dras tillbaka.³⁴⁶ Citatet ur Jessimans artikel återciteras närmast nedan:

They wanted to 'gift' it back to us, and that itself almost tipped [things] ... I mean, how do you make a gift of something that was stolen? ... We had our own lengthy discussions about how to react to

---

³⁴³ Regeringsbeslut, daterat 1994-02-24, Framställning om överlåtelse av ett museiföremål, Kulturdepartementets dnr. Ku91/1036, 92/3920, 93/1914K, Etnografiska museets dnr. 177/91.

³⁴⁴ Intervju med Per Kåks 2016-04-20, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 21:45.

³⁴⁵ Se ytterligare exempel kring omständigheterna att formulera ett återförande som gåva: Torgrimsdóttir, Anna Torbjörg, "Återlämning av isländska föremål från Danmark 1930", i: *Nordisk Museologi*, 2002:2, s. 20.

³⁴⁶ Se: Björklund, Anders, "Drottningens totempåle", i *RIG, kulturhistorisk tidskrift*, 2017 (kommande publicering), s. 7

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

that. It took a while to overcome that one! My aunty was really opposed to giving anything to them.³⁴⁷

I fallet med totempålen finns en mellanstatlig relation. I arkivmaterialet är den kanadensiska regeringen inte aktör i samma grad som den svenska motsvarigheten. Från kanadensiskt håll är det regionala myndigheter och Kanadas ambassad som syns i korrespondens som behandlar ärendet. Från svensk sida är det Sveriges regering som blir en av aktörerna. En förklaring kan vara att det är den svenska regeringen som har att fatta ett beslut i frågan om återförande av totempålen.

I samband med totempålen överskeppning från Sverige till Kanada publicerades en artikel i Göteborgs-Posten. I artikeln återges ett uttalande av Leif Pagrotsky. Ifall det är korrekt återgivet kan det spegla ett ställningstagande från officiell svensk sida:

Genom att tydligt definiera överlämnandet av totempålen som en gåva och inte ett repatrieringsärende betonade regeringen att det inte handlar om skuld eller orättmätighet från svensk sida. Denna hållning delas av kulturminister Leif Pagrotsky som är upprymd över att ärendet äntligen gått i lås:

- Ja, vi har inte haft anledning att kalla det för något annat än en gåva. Och det innebär inget erkännande utöver att vi ser totempålen som ett föremål med oerhört stort värde för haislindianerna.³⁴⁸

En intressant jämförelse med vad som sägs i citatet närmast ovan är de påståenden från haisla där utgångspunkten är att totempålen var stulen. Ur ett perspektiv verkar det vara två parter som i viss mån håller fast vid sina inledande uppfattningar. För att återkoppla till diskussionen kring terminologi i kapitel 3 blir *gåva* här en markering från Sveriges regering.

---

³⁴⁷ Jessiman, Stacey R, "The Repatriation of the G'psglox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome", i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391, s. 373.

³⁴⁸ Nordin, Torgny, Världens mest omskrivna totempåle, Göteborgs-Posten 2006-03-16, nedladdad: 2016-02-24.

Återförande av kulturföremål kostar

Arkivmaterialet som återfinns på Etnografiska museet i Stockholm vittnar om de höga faktiska kostnader som kan bindas till återförandeprocessen. Under processen företas ett flertal resor för en del av haislas medlemmar. Transporter av de cederträstockar som var ämnen till de replikor av totempålen som tillverkades, fraktades en av dessa med flyg till Stockholm. Tillverkningen av kopian för Kitlope-dalen innebär material och arbete och avslutningsvis en ceremoni för att resa totempålen inför ett flertal ditresta deltagare, däribland en delegation från Sverige. Bildhuggarna reste till Sverige och stannade i två månader för att på plats färdigställa kopian för Etnografiska museet i Stockholm. Sedan skedde transporten av den ursprungliga pålen med båt och lastbil till British Columbia. Originalpålen lämnades över genom ett officiellt gåvobrev som undertecknades vid en ceremoni i Vancouver av Etnografiska museets chef Anders Björklund och hövding Dan Paul. Vid ceremonin närvarade många inresta gäster, däribland en delegation från Sverige. De ekonomiska utmaningarna parterna ställdes inför och under processen framgår av det ovan citerade uttalandet av Per Kåks.

Genom regeringsbeslutet 1994 kan ett nytt skede i processen sägas ha inletts. Krav ställdes att haisla kunde återfå pålen under förutsättning att den bevarades. Ambitionen blev att uppföra en byggnad med särskild klimatanpassad miljö för att säkerställa totempålen fortsatta bevarande. Ett sådant byggnadsprojekt för att kunna återfå totempålen medförde att haisla ställdes inför höga kostnader, vilka de ansåg vara omöjliga att bära. Enligt en beräkning skulle bygget kosta 17 miljoner kronor.³⁴⁹ Insamlingar skapades i syfte att hjälpa haisla med finansieringen. Ett mål att samla in 500000 dollar genom insamlingar sattes upp av miljöorganisationen Ecotrust Canada.³⁵⁰ Finansiellt stöd kom även från kanadensiska

---

³⁴⁹ Gurt, Carl Johan, "Haisla åter i Stockholm", i: *Fjärde världen*, 3:2004, s. 28.

³⁵⁰ Hume, Stephen, "Return of the Spirit Pole", *The Vancouver Sun*, June 05, 2000; <http://indian.malmborg.info/stammar/haisla/000605.htm>, nedladdad, 2014-10-06.

kulturdepartementet (Department of Canadian Heritage), och från försäljning av t-shirts.³⁵¹

År 2003 slöts ett avtal mellan Etnografiska museet och Haisla First Nation, om att totempålen skulle förvaras i Sverige till dess att omständigheterna var sådana att en överflytt av pålen var lämplig:

THEREFORE, BE IT RESOLVED that the Swedish Museum of Ethnography agrees to conserve and temporarily store the G'psgolox totem pole in their facility in Stockholm, Sweden until the Haisla Nation have created the proper facility in Kitamaat Village for its return; and

FURTHER BE IT RESOLVED that the Swedish Museum of Ethnography and Haisla Nation agree that the return of the G'psgolox pole is an opportunity for a celebration of cultural exchange between the Haisla, Swedish and Canadian peoples and that all parties agree to promote further cultural and educational exchanges in the future.³⁵²

Det är motiverat att omnämna detta avtal eftersom det kan indikera på en tillit mellan parterna och att ”kakan” faktiskt har blivit förstörd.

Dokument visar dock att återförandeprocessen var förenat med ekonomiska utmaningar även efter att regeringsbeslutet fattades om att totempålen kunde återföras. Att en process om återförande av kulturföremål medför kostnader för parterna kan betraktas som givet. Kostnader följer processen ända tills den kan betraktas som avslutad. I totempålen fall var det i den stund den placerades i utomhus i skogen.

Av en motion till Sveriges riksdag, undertecknad av miljöpartisterna Gustav Fridolin och Yvonne Ruwaida, föreslås riksdagen besluta att totempålen snarast ska lämnas tillbaka.

---

³⁵¹ Jessiman, Stacey R, “The Repatriation of the G'psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome”, i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391, s. 375 f.

³⁵² Avtal, undertecknat av Anders Björklund, Gerald Amos och Ken Hall, Protocol for the conservation and temporary storage of the G'psgolox pole between the Haisla Nation and Swedish Museum of Ethnography, daterat 2003-11-15, Etnografiska museets arkiv. Oförtecknad handling.

Motionen författades tio år efter att regeringen beslutat att återföra totempålen:

Trots försök med lokala insamlingar både i Canada och Sverige finns inte tillräckligt med pengar att bygga det kulturhus som haislaindianerna på grund av ovan givna skäl planerat. Inte vare sig från svensk eller kanadensisk sida har det anslagits några offentliga medel.

[...]

Kulturdepartementet och dess nuvarande kulturminister bör ges i uppdrag att presentera ett förslag till hur återförandet skall kunna ske snarast. Vad är det för mening med att fatta ett för ett ursprungsfolk så viktigt beslut om det i praktiken visar sig omöjligt att genomföra?³⁵³

Av motionen påstås även att ritningar tagits fram till den särskilda byggnad haisla planerat att uppföra. I själva verket var det fråga om skisser på förslag till byggnader.³⁵⁴

I Kulturutskottets betänkande framkommer att regeringen år 2000 avsatte 150000 kronor för att tillverka de två kopiorna, och det konstateras att villkoren för att återföra pålen varit mycket svåra att uppfylla för haisla, men att frågan om återförande är på väg mot sin lösning.³⁵⁵ Ett hinder är transportkostnaderna, där utskottet uppger en uppskattning runt 500000 kronor. Ett svar på en skriftlig förfrågan ska kulturminister Leif Pagrotsky ha uppgivit:

Av statsrådet Pagrotsky's svar på den skriftliga frågan framgår att Utbildnings- och Kulturdepartementet har en löpande dialog med Statens museer för världskultur om hur det tidigare regeringsbeslutet ska fullföljas. Utskottet förutsätter att detta snabbt ger resultat och anser därför att det inte är påkallat med något initiativ från riksdagen i denna fråga.³⁵⁶

Haisla visade prov på stort tålamod, men en granskning av processen visar på en ömsesidig vilja mellan berörda parter att hitta lösningar på problem längs vägen. Resultatet blev att alla såg sig som

---

³⁵³ Motion 2004/05:Kr281, Haislaindianernas totempåle

³⁵⁴ Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson, Stockholm, 2016, s. 114, 118

³⁵⁵ Kulturutskottets betänkande 2004/05:KrU7, *Återlämning av haislaindianernas totempåle*, s. 13 f

³⁵⁶ *Ibid.*, s. 14

vinnare genom att haisla fick tillbaka totempålen, museet fick en replika och ett vänskapsband knöts mellan Haisla First Nation och Etnografiska museet. Ett uttalande av Louisa Smith kan illustrera vad en återförändprocess kan betyda, och att det kan finnas starka känslor som ibland beskrivs i termer av läkande, upprättelse och rättvisa:

To forgive is not to condone what those people did but to free myself from bondage or those hurtful, resentful feelings.³⁵⁷

Argumentanalys

I sin teoretiska modell presenterar Bazerman och Moore ett flertal aspekter som kan skapa förutsättningar för en bättre förhandlingssituation.³⁵⁸ Vissa av de aspekter som presenteras av Bazerman och Moore har särskild giltighet för att diskutera avhandlingens fallstudier på ett adekvat sätt.

Det troligtvis viktigaste bidraget Bazerman och Moore ger till denna analys är deras ståndpunkt att parterna i en förhandling ofta utgår ifrån en metafor om att det är en kaka av given storlek som ska delas. Bazerman och Moore kan med sin analys exemplifiera att ”kakan” inte nödvändigtvis är fast utan kan förstöras.³⁵⁹ Författarna säger att kakan kan förstöras genom att respektive part presenterar sina egna intressen och försöker få fram motpartens intressen. Genom detta kan det visa sig att vad som är viktigt, eller avgörande för ena parten, inte visar sig vara lika viktigt för den andra parten. Ett problem med förhandlingar är parters misstro till motparten och efterföljande motvilja till att delge sina intressen. För att kunna förstöra kakan behöver det därför skapas en situation av ömsesidig tillit. I en sådan situation kan det sägas att värden skapas:

By identifying what you care about and assessing what the other side cares about, you will be equipped to create value based on these differences. If the other party values something more than you do, let

³⁵⁷ Hume, Stephen, “Return of the Spirit Pole”, *The Vancouver Sun*, June 05, 2000; <http://indian.malmberg.info/stammar/haisla/000605.htm>, nedladdad, 2014-10-06.

³⁵⁸ Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013.

³⁵⁹ *Ibid.*, s. 193 f.

them have it. Don't *give* it away, but trade it for something that you care more about in return. If you *do* care about the other side, then you have all the more reason to create value. But creating value is not just what a 'nice' negotiator does when she cares about the other side - it's what a rational negotiator does to increase the size of the pie that the parties have to divide.³⁶⁰

Det kan inträffa att båda parterna värderar just samma aspekt lika högt, vilket genererar att en fortsatt förhandling är nödvändig. Vad gäller återförande av kulturföremål kan en given utgångspunkt sannolikt vara att båda parterna vill ha föremålet, men att det inte tillåter sig att delas rent fysiskt eftersom det då blir förstört. Därför är en bokstavig delning inte realistisk. Alternativ måste tas fram, och det är i ett sådant sammanhang kopian av kulturföremålet aktualiseras.

Bazerman och Moore säger att bra lösningar i en förhandling sker när parterna finner vägar att överbrygga svårigheter eller hinder. Problemet är att parter inte ser öppningar för att häva en blockerad situation ifall utgångspunkten är föreställningen om kakan av given storlek (*fixed pie*).³⁶¹ Parterna läser då situationen att vad ena parten vinner kommer den andra att förlora. Författarna tillägger även att förhandlingsparter misstror varandra också i den mån att ett presenterat förslag från motparten värderas lägre, än om samma förslag till utfall skulle presenteras av den egna sidan.³⁶² Förhandlare tenderar även att ta utgångspunkt i och fokusera på de egna kraven för att försöka säkra en så stor del av kakan som möjligt. Författarna spårar att en rädsla kan finnas hos parter för att förlora något som kan vara avgörande i situationen:

When faced with a mixed-motive situation, such as a negotiation that requires both value creation and value claiming, the claiming component too often becomes salient, motivating most negotiators to develop a strategy for obtaining the largest possible share of the perceived fixed pie. Such a focus inhibits the search for creative solutions through mutually beneficial tradeoffs.³⁶³

---

³⁶⁰ Ibid., s. 183.

³⁶¹ Ibid., s. 193.

³⁶² Ibid., s. 194.

³⁶³ Ibid., s. 194.

I fallstudien om totempålen blir en del aspekter kring det Bazerman och Moore tar upp aktuellt. Av det redovisade materialet blir situationer av låsta förhandlingar tydliga så länge parterna poängterade sin utgångsposition, som att totempålen var stulen och att den är statlig egendom; att totempålen är en del av haisla själva, mot att pålen är ett viktigt kulturföremål för att visa exempel på kultur från Nordamerika för en allmänhet.³⁶⁴

Nedanstående tabell nr 1, är ett förslag på hur processen kan framställas schematiskt (se förklaring i kapitel 1). Haisla har en stark övertygelse att totempålen ska vara hos dem som grupp, och därmed på en annan plats (PL) än museet. Av tabellen går också att se att haisla framhäver totempålen betydelse för deras kulturella identitet (KID). Museet framhäver omvårdad av totempålen som viktigt (OMV) men lägger också fram det faktum att totempålen är statlig egendom (JR). Parterna enas om att totempålen ska bevaras. Haisla visar under processen ökad förståelse för det museala sättet att betrakta totempålen som kulturföremål (MI) och parterna når samförstånd i ett senare skede (S_2). Samförstånd nås även när det exempelvis handlar om att haisla har bättre användning av totempålen ur ett moraliskt perspektiv. Från att haisla har drivit en moralisk rätt som argument initialt, sker en förändring till att båda parterna når samförstånd i ett efterföljande skede (MR: $O_1 \rightarrow S_2$). Värt att särskilt nämna är hur parterna når samsyn kring hur totempålen kan fortsätta vara tillgänglig för människor (TGH). Parterna samarbetar också kring de ekonomiska utmaningarna som finns att hantera (EKN).

---

³⁶⁴ Se även: Jessiman, Stacey R, "The Repatriation of the G'psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome", i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391, s. 371 f

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

Tabell 1. Etnografiska museet och haisla

Frekvensen av parternas argument indelat i kategorier och grad av samförstånd.

Parter	PL	KID	OMV	MI	MR	JR	TGH	EKN
Museet			X ₁ , S ₂	X ₁ , S ₂	S ₂	X ₁	X ₁ , S ₂	X ₁ , S ₂
Haisla	O ₁	O ₁	S ₂	S ₂	O ₁ , S ₂		O ₁ , S ₂	S ₂

Etnografiska - X

Haisla - O

Samförstånd – S

Tabell nr 1 ger en indikation på vad parterna lyfte fram som viktigt, men det går även att utläsa kring vilka aspekter parterna nådde samförstånd.

Av framställning ovan blir flera viktiga aspekter inom en och samma process synliga. Av Gil Cardinals dokumentärfilm, första delen, framgår att en totempålekommittee bildades. Av dokumentärfilmen att döma är museets krav om pålens fortsatta bevarande en anledning till att en kopia, eller ett nytt original, skulle resas på den ursprungliga platsen. Det nya originalet skulle ta över den gamla pålens uppgift så den gamla kunde bevaras.³⁶⁵

Men inom haisla fanns tydliga skillnader i uppfattningar. Louise Barbetti ville inte att något skulle skänkas till museet, medan Gerald Amos säger att det vore fel att bara lyfta ut originalpålen ur den museala kontexten utan att ersätta den med något. Han ansåg att ett sådant agerande skulle vara ett eko från museers insamling, när de tog kulturföremål ur sina kontexter. Louisa Smith säger att det är museets förtjänst att totempålen fortfarande existerar.³⁶⁶

³⁶⁵ Dokumentärfilm: Cardinal, Gil, *Totem: The Return of the G'psgolox Pole*, 2003, tid: 29:35-30:05.

https://www.nfb.ca/film/totem_the_return_of_the_gpsgolox_pole, nedladdad: 2016-03-01

³⁶⁶ Ibid., tid: 21:35-23:00.

I citatet ur Bazerman och Moore närmast ovan talas det om ”mixed-motive situation”.³⁶⁷ Situationen som uppstod när olika krav och ståndpunkter samverkade fick en lösning genom tillverkningen av två kopior. Vissa ståndpunkter fick inget gehör medan andra fick ökad giltighet. Bazerman och Moore talar i sitt verk om *self-serving biases*, som har koppling till parternas uppfattning om rättvisa. Detta finns det spår av i den situation som uppstod i förhandlingarna om tillverkningen av de två kopiorna. Enligt Bazerman och Moore kan det finnas en ömsesidig vilja till att finna en gemensam lösning som samtliga parter är nöjda med, men att parternas skilda uppfattning om rättvisa och lämpligt utfall istället orsakar blockeringar.³⁶⁸ Författarna understryker att *self-serving biases* grundas i en egocentrisk utgångspunkt där en individ eller grupp övervärderar sina egna föreställningar för att det ger högre utdelning enligt egna intressen, när ett annat utfall istället skulle gynna flera. Parten följer vad den vill göra, snarare än vad den istället borde göra, som då skulle kunna gynna en bredare allmänhet.³⁶⁹ Genom det Bazerman och Moore poängterar, kan även tvister om återförande av kulturföremål diskuteras. Exempel på ett sådant fall där båda parter är övertygade om att de har rätt kan vara tvisten om Partenon-frisen på British Museum.

I sin bok argumenterar Bazerman och Moore om fördelarna med att mottaga synpunkter från en utomstående part under en förhandlingsprocess. Genom att göra det kan parternas förutfattade meningar och övertro på sin förhandlingslinje ställas åt sidan. Författarna ger även en annan intressant bild, det inre kontra det yttre perspektivet (*insider view* och *outsider view*). Det inre kännetecknas av en överoptimism och överskattning av egen förmåga och processens fortlöpande. Det yttre perspektivet kännetecknas av att flera aspekter vägs in (till exempel tidigare erfarenhet) som generellt skulle kunna fördröja en process. Författarna menar att en person kan ha båda förhållningssätten, exempelvis genom att tänka: *vanligtvis brukar sådana här processer ta*

³⁶⁷ Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013, s. 194.

³⁶⁸ Ibid., s. 200.

³⁶⁹ Ibid., s. 202 f.

*mycket längre tid än man i allmänhet tror, men just det här projektet kommer hålla tidsplanen.*³⁷⁰

Fallstudien om totempålen ger indikationer på förekomsten av inre och yttre perspektiv, eller inre och yttre influenser, eller potentiell påverkan. I sin artikel konstaterar Stacey R. Jessiman:

It is apparent that the Haisla's determination, creativity, and persuasive negotiation skills, as well as the museum's willingness to examine the ethical and cultural basis for the Haisla's claim, played key roles in producing what both parties consider to be a mutually beneficial outcome. There were, in addition, certain external forces at play in the negotiation that warrant mention.³⁷¹

Sådana yttre aspekter är exempelvis ratificering av internationella konventioner, där UNIDROIT kan vara ett exempel. FN:s arbete för att uppmärksamma urfolks rättigheter och situation pekas ut i motionen som lades fram i Sveriges riksdag. En växande kritik mot museer och framväxten av deras samlingar tycks ha format en ökad medvetenhet om en problematik med postkoloniala förtecken. Begäran om återförande av kulturföremål och mänskliga kvarlevor kan vara en effekt av liknande diskussioner och kritisk forskning.

Att döma av materialet skedde en förskjutning i Etnografiska museets hållning. Efter en tid kom processen att präglas av att totempålen ska användas så den tillfredsställer behoven för nu levande människor som upplever att de behöver den. Slutsatsen blev att haisla har en större och bättre användning av totempålen på ett moraliskt, historiskt och funktionellt plan.

En del personer gav uttryck för att kopian som tillverkades för Etnografiska museet fick ett högre musealt värde eftersom den pålen berättar två historier – den tragiska ikonografiskt gestaltade historien som utgjorde originalet, men även som konsthantverk och som en del av berättelsen om repatrieringen. Både museet och haisla har framhållit de fruktbärande och viktiga band som knutits dem

---

³⁷⁰ Ibid., s. 222 f.

³⁷¹ Jessiman, Stacey R, "The Repatriation of the G'psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome", i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391, s. 377.

emellan.³⁷² I ett utdrag från en intervju med Etnografiska museets chef, Anders Björklund, kan Stacey R. Jessiman i sin artikel ge exempel på ståndpunkter om ett lyckat utfall: ”if I had to choose, I am not sure it would be the old pole. [The outcome] is a win-win situation”.³⁷³ Flera röster lyfte fram att det var den positiva kontakt mellan människor som uppstod under processen som var några av de högst värderade effekterna.

Denna avhandling har genom exempel i tidigare kapitel exemplifierat att återförande av kulturföremål inte behöver ta utgångspunkt i marginaliserade etniska grupper, utan det kan förekomma liknande krav även mellan museer och Svenska kyrkans församlingar inom Sverige. Nästkommande fallstudie behandlar återförande av kyrkliga inventarier i en svensk kontext. En läsare kan se att det finns beröringspunkter med fallet med totempålen, men återförande av kyrkliga föremål kan även aktualisera andra faktorer som diskuteras.

Fallstudie 2: Återförande av kyrkliga föremål deponerade på Gotlands museum

Introduktion

Nedan följer exempel på processer om återförande av kulturföremål på Gotland. Delar av exemplen är likartade i sin struktur, exempelvis kring parternas intressen. Trots slående likheter visar exemplen att en process kan utveckla sig på olika sätt och att parternas positioner kan förändras. Denna fallstudie är avgränsad till att behandla återförande av kulturföremål till två sockenkyrkor på Gotland, Hall och Bro. Framställningen av exemplen i denna fallstudie följer en kronologisk ordning. Fallstudien inleds med ett avsnitt om en process att återföra ett triumfkrucifix från Gotlands museum till

---

³⁷² Ibid., s. 381

Hume, Stephen, “The Return of the Spirit Pole”, *The Vancouver Sun*, June 05, 2000; <http://indian.malmborg.info/stammar/haisla/000605.htm>, nedladdad, 2014-10-06.

³⁷³ Jessiman, Stacey R, “The Repatriation of the G’psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome”, i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391, s. 381

Hall kyrka. Efter det följer ett exempel om återförande av helgonbilder, från Gotlands museum till Bro kyrka. För att följa den kronologiska ordningen, avhandlas ett förnyat försök av församlingen i Hall att återföra triumfkrucifixet. Avslutningsvis diskuteras ytterligare två exempel från Hall kyrka. Dessa två avslutande exempel gäller ett utlån av ett epitafium till Gotlands museum och ett återkrav av en trumma som Gotlands museum har i sina samlingar. Exempelen om epitafiet och trumman illustrerar olika former av problematik som kan omgärda processer om återförande av kulturföremål. Sådan problematik kan till exempel gälla vad som är en bra förvaltning sett i relation till föremålets fysik, människors intressen och föremålets placering.

Kontextualisering av fallstudien

Av en artikel publicerad i *Gotlands allehanda* framställs återförande av kulturföremål till kyrkor på Gotland som flera parallellt pågående processer, och där även flera framtida ärenden väntas. I artikeln framförs argument om återförande som möjlighet till en förbättrad gestaltning av kyrkorum, men samtidigt framförs varningar om risker med säkerhet och klimat.³⁷⁴

Följande fallstudie kommer att återge en delar av ett större sammanhang av procedurer kring återförande av kyrkliga kulturföremål som ägt rum på Gotland. Fallstudien kan förhoppningsvis förmedla hur parterna förhåller sig till varandra under processer där återförande av kyrkliga kulturföremål är det centrala. Ibland kan processer få karaktären av förhandling och ibland karaktären av samarbete.

Efter att ärendena avslutats har Svenska kyrkan på Gotland genomdrivit flera omorganisationer. Detta har inneburit att Hall kyrka ingår i *Forsa församling* och Bro kyrka i *Väskinde församling*. Dessa församlingar har tillsammans med andra slagits samman till *Norra Gotlands pastorat*. Det kan ändå anses motiverat för läsbarheten att i diskussionen tala om *Hall* respektive *Bro*. Det kan inte uteslutats

---

³⁷⁴ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, tidningsurklipp från Gotlands allehanda 2003-11-12

att framtiden medför än fler omorganisationer, vilket kan underbygga skälet att utgå från namnet på kyrkan.

Fallstudien om återförande av de kyrkliga föremålen innehåller flera trådar som inledningsvis är viktiga att tydliggöra. Församlingen i Hall ställer en förfrågan om att få tillbaka triumfkrucifixet, som de är ägare till, men museet ställer sig mycket tveksamt till ett återförande. Förklaringen är att klimatet i Hall kyrka skulle enligt uppmätta värden ha skadlig inverkan på triumfkrucifixet. För Bro församling var processen annorlunda. I det fallet var det Bro församling som istället fick en förfrågan från Gotlands museum att återfå ett antal medeltida helgonbilder. I denna process uppstod ett gemensamt mål som slutade med att helgonbilderna efter en tid placerades i Bro kyrka.

Denna kortfattade framställning av fallstudiens innehåll kan även skapa en bakgrund för att motivera hur en fallstudie om återförande av kyrkliga föremål från ett länsmuseum till sockenkyrkor passar in i denna undersökning. Intressant är exempelvis omständigheterna vad gäller förvaltningen av de kyrkliga föremålen. Från början finns ett musealt omhändertagande av föremålen, men ett formellt ägarbyte av föremålen har aldrig ägt rum. De kyrkliga föremålen är omgärdade av ett lagskydd för att säkra en god förvaltning ur bevarandesynpunkt. Vissa av det stora antal kyrkliga föremål som samlats in till svenska museer har fått en framträdande roll i en del museers publika verksamhet och når därmed även ut till alla dem som besöker museerna. Andra kyrkliga föremål har under lång tid förvarats i museernas magasin.

Historik kring insamling av kyrkliga föremål på Gotland

Under 1800-talets andra hälft togs initiativ till att samla in föremål i syfte att etablera ett museum på Gotland. Detta bör betraktas som en del av ett intresse att använda museer för att skapa en nationell identitet i Sverige.³⁷⁵ Denna tid av insamling och etablering av

---

³⁷⁵ Legnér, Mattias, ”Gotlands fornvänner 1875-1925, Början till en kanonisering av gotländskt kulturarv”, i: Palmenfelt, Ulf (red), *Mellan nation och tradition, Idéströmningar i 1800-talets insamlingar av folklore*, Uppsala 2013, s. 125, 127

institutioner med museal orientering sträckte sig över femtiotalet år, från 1800-talets senare till 1900-talets inledande decennier, med tonvikten på tiden kring 1900.³⁷⁶

Effekten av etableringen av museer, och hur samlingarna utformats genom urval, blir att historien i någon mån kanoniseras. Vad gäller Gotland har fokus legat på medeltid, i synnerhet kyrklig medeltid.³⁷⁷ Detta kan även ställas i ett nationellt perspektiv med många bevarade sakrala föremål, men som inte kan motsvaras av antalet profana. Insamlingsambitionerna var förstås betydligt bredare och kan exemplifieras av de omfattande samlingarna av allmoge och föremål från högreståndsmiljö.³⁷⁸ Sålunda kan skapandet av Gotlands Fornsal och etableringen av Gotlands fornminnesförening betraktas som en spegel av sin tid.

Arkivmaterialet visar att en intensiv insamling av kyrkliga föremål ägde rum under det tidiga 1900-talet. En tendens kan anas att de aktiva vid Fornsalen redan agerade som en kulturvårdande institution med statligt (kungligt) mandat. En tolkning är att Fornsalen då kunde visa upp en redan fastställd och inarbetad organisation för insamling.

Det är under denna period som exempelvis triumfkrucifixet samlades in och deponerades i Fornsalen.³⁷⁹ Men det är nödvändigt att placera skeendet i en större kontext, eftersom det parallellt med etableringen av först museer i de större städerna och senare museer med regional prägel, fanns en växande turism. Detta bör ha haft inverkan på möjligheten att visa historiska minnen och en ökad efterfrågan på upplevelser. För att ta det ett steg längre så är varje producent av turistmål, tillika den enskilde turisten även personligt förankrad i en eller flera platser. Denna kombination kan vara viktig för att förstå konstituering av nationell, regional och lokal

---

³⁷⁶ Ibid., s. 126

³⁷⁷ Ibid., s. 126 f

³⁷⁸ Se: Sundin, Bosse, ”Hembygden som idé. Konstruktionen av lokal och regional identitet”, i: Bohman, Stefan & Palmqvist, Lennart (red.), *Museer och kulturarr: en museivetenskaplig antologi*, Carlsson, Stockholm, 1997, s. 46 f.

³⁷⁹ Det ter sig dock litet märkligt att föremålet protokollfördes till museets samlingar samma dag som kyrkostämman sammanträder om att det inkommit en förfrågan om deponering av föremål 1909-11-05, vilket tyder på att Hellgren redan hade fått triumfkrucifixet.

identitet.³⁸⁰ Allt sedan de omfattande insamlingarna av musealt intressanta föremål har idén om museet som det gotländska kulturarvets räddare odlats.³⁸¹

Triumfkrucifixet från Hall kyrka

Triumfkrucifixet är daterat omkring 1090-1150 och är mycket ovanligt till stor del på grund av sin välbevarade polykromering i en jämförelse med övriga bevarade triumfkrucifix från tiden. Ursprungligen var det placerat i Hall kyrkas triumfbåge.³⁸² I dagsläget finns triumfkrucifixet i Gotlands museums utställning om medeltid där det har en viktig betydelse för utställningens gestaltning och bildningsambition. Sålunda kan det konstateras att det är ett mycket viktigt föremål i museets samlingar. Helgonbilderna, som deponerats från Bro kyrka, förvarades i Gotlands museums magasin.

Den 5 november år 1909 var det en extra kyrkostämma för att i huvudsak behandla deponering av föremål i Fornsalens samlingar efter en förfrågan från Ernst Hellgren:

kyrkorådet eller församlingen måtte medgifva, att en del äldre föremål i Halls Kyrka, af den beskaffenhet att de lämpligast borde förvaras i Gotlands Fornsal, emedan de ej längre voro i bruk [...] stämman [...] beslöt, att bevilja denna Kapten Hellgrens begäran i så måtto, att dessa föremål [...] finge till vidare deponeras i Gotlands Fornsal i Visby, därvid Gotlands Fornvänner utan kostnad för församlingen finge afhemta desamma och, om församlingen framdeles det fordrade, återställa dem till församlingen kostnadsfritt.³⁸³

---

³⁸⁰ Legnér, Mattias, ”Gotlands fornvänner 1875-1925, Början till en kanonisering av gotländskt kulturarv”, i: Palmfelt, Ulf (red), *Mellan nation och tradition, Idéströmningar i 1800-talets insamlingar av folklore*, Uppsala 2013, s. 127-130

Hellspång, Mats, *Herrgårdsromantik och ståtarelände, En studie av ideologi, kulturarv och historieanvändning*, Carlsson, Stockholm, 2004, s. 60-68.

³⁸¹ Legnér, Mattias, ”Gotlands fornvänner 1875-1925, Början till en kanonisering av gotländskt kulturarv”, i: Palmfelt, Ulf (red), *Mellan nation och tradition, Idéströmningar i 1800-talets insamlingar av folklore*, Uppsala 2013, s. 133 f.

³⁸² Triumfbågen kan beskrivas som ett murat rundformat valv placerat i skärningspunkten mellan kor och långhus. Alla kyrkor har inte triumfbåge, utan det tillhör mestadels romansk kyrkoarkitektur.

³⁸³ Kyrkostämmoprotokoll, Hall församling 1909-11-05, landsarkivet i Visby, Hall kyrkoarkiv. Detta beslut lästes sedan upp i kyrkan sön. 14 november 1909.

Av arkivmaterialet att döma är detta den tidigaste dokumentation av Fornsalens insamlingsaktivitet i Hall församling. Triumfkrucifixets välbehållna skick kan även tolkas som att det alltid har tagits om hand och aktats, vilket då borde understryka dess betydelse. Dock har inga uppgifter hittats om hur triumfkrucifixet förvarades vid tiden för Fornsalens insamling.

Som nämnts ovan kan fallet delas upp i två skeden av försök att återföra triumfkrucifixet till Hall kyrka. Nedan avhandlas det första försöket att återföra triumfkrucifixet och läsaren kan utifrån avsnittet se intressen och argument som även kan förekomma i processer av liknande art.

Den första processen 1984-1986

Vid mitten av 1980-talet blir triumfkrucifixet högaktuellt på flera sätt. Studier av arkivhandlingar gör gällande att församlingen vid denna tidpunkt hade gjort ett försök att få triumfkrucifixet åter till kyrkan. Någon explicit fråga om ett återbördande har inte återfunnits bland dokumenten, men genom att följa historien om framställningen av en kopia av triumfkrucifixet framgår det tydligt.

En upptakt till en förfrågan om återförande kan möjligen spåras i en notering från kyrkorådsprotokollet 1984-05-21, där det står skrivet: ”Uppdrogs åt [...namn...] och [...namn...] att kontrollera kyrkans och kapellets inventarier och utarbeta en kompletterande förteckning till respektive inventariebok.”³⁸⁴ Ett rimligt antagande är att denna inventering kan ha väckt vetskapen om triumfkrucifixet som församlingens egendom?

Genom bevarad korrespondens och uppgifter i kyrkorådsprotokoll, framgår att Gotlands museum (vid tiden benämnt Fornsalen) och Hall församling gör gemensamma ansträngningar att söka finansiering till framställningen av en kopia att hänga upp i Hall kyrka. Originallet avsågs att fortsätta förvaltas på museet under kontrollerade former. De gemensamma

---

³⁸⁴ Kyrkorådsprotokoll 1984-05-21, landsarkivet i Visby, Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1.

ansträngningarna borde dock ha sin upprinnelse i församlingens försök att kunna återföra triumfkrucifixet.

Läsaren kommer dock i fallet om triumfkrucifixet kunna se hur kopians betydelse förändras i kulturarvsprocessen, vilket är intressant att jämföra med kopiorna av G'psgolox totempåle. Nedan citeras delar av korrespondens där kopiering framställdes som en lösning men vilket också innebar kostnader. Brev från Gotlands fornsal till Hall församling, daterat 1984-10-12 kan indikera hur parterna kan försöka bemöta de ekonomiska utmaningarna:

Mitt ärende gäller Dina [sic] frågor angående finansiering av träskulpturkopior samt uppgifter om föremål som lämnats till Gotlands fornsal, som via [...namn...] förmedlats till mig.

Beträffande tidpunkten för inlämnande av Madonna från Hangvar, så skänktes den till museet 1887. Krucifixet från Hall deponerades hit 12/2 1910 (prot 5. 11. 1909).

Vad finansieringen av kopior beträffar, så har jag verkligen undersökt alla upptänkliga möjligheter. Det finns en rad fonder som möjligen skulle kunna ge mindre summor. Mer lönande vore det nog med en ansökan till Gotlandsfonden och kanske mest lönande om vi gemensamt stod som sökande.³⁸⁵

Reella kostnader var i detta skede av betydelse. Återförande av kulturföremål och framställning av kopia som en del av processen eller en lösning innebär betydande kostnader. Vidare framgår betydelsen av kostnader av citatet nedan från svaret från Hall församling:

Jag tackar för brevet ang. din hjälp att söka bidra till kopia av vårt medeltida triumfkrucifix. Jag har fått kyrkorådets uppdrag att undersöka olika fonder för finansieringshjälp av nämnda arbete. På grund av Halls församlings litenhet blir det en för tung kostnad att ensam stå för en kopia.

[...]

Inte vet jag hur mycket vi skall söka bidrag för, men någonstans omkring 20.000 kr torde väl vara lämpligt. Rent formellt är det väl så att originalet [sic] är församlingens – och att det därför ligger i såväl

---

³⁸⁵ Arkivhandling, landsarkivet i Visby. Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

Fornsalens som vårt intresse att få fram en fullgod kopia att sätta upp i Halls kyrka.³⁸⁶

Av citatet närmast ovan framgår flera argument vilka kan sägas associera till olika intressen och starkt behov att bemöta problem. Vad som framkommer i citatet är att *ägande* lyfts fram och även *plats*. Centralt är kanske *platsen* för triumfkrucifixet vilket associerar till *äganderätten* och mot bakgrund av detta blir det viktigt att klara av de *kostnader* som proceduren kan föra med sig. Det huvudsakliga intresset verkar vara att få ett triumfkrucifix placerat i kyrkorummet som anknyter till idén om en tidigare historisk kontext, vilket kan aktualisera omsorg om platsen som ett motiv bakom argumentationslinjen.

I citatet närmast nedan spåras ett antal argument, vilka även har varit synliga i föregående exempel i denna avhandling. Citatet är hämtat från ett brev vilka museet och församlingen författade gemensamt. Brevet till Wilhelmina von Hallwyls Gotlandsfond från museet och församlingen presenterar följande innehållsrika argumentation:

Krucifixet dateras till 1100-talets första hälft och är genom sin välbevarade polykromi en av de märkligaste klenoder som bevarats från tidigkristen [sic] tid på Gotland.

[...]

Halls församling önskar få en kopia utförd av krucifixet att hängas på ursprunglig plats i kyrkan.

[...]

Halls församling, som tillhör de mindre på Gotland, kan själva bidra med 10 000 kr.

[...]

Länsmuseet saknar möjligheter att lämna ekonomiskt bidrag till en kopiering, men är principiellt mycket positiv till att värdefull originalskulptur kopieras för att sättas upp på ursprunglig plats i öns kyrkor.

Originalen mår bäst i museets klimatkontrollerade och bevakade lokaler.³⁸⁷

---

³⁸⁶ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, mapp: akter 1930-2000, brevet daterat 1984-10-22.

En läsare kan se att argument om triumfkrucifixets skick och höga museala värde framhävs. I fallet med totempålen framfördes exempelvis ”primacy of the object” som viktigt, vilket kan vara en intressant jämförelse. Återigen knyts argumentationen till platsen och tankar om ursprunglig kontext. Hantering av kostnader för att tillverka en kopia är centralt, men det blir här viktigt att understryka säkerhet och bevarande finns i argumentationslinjen. I brevet framställs museet som en plats vilken bäst kan garantera en hållbar förvaltning utifrån bevarande och säkerhetsaspekter.

Försöken att få ihop finansieringen för tillverkningen av kopian fortsätter vilket framgår av ett brev från museet till församlingen:

Hej och tack för ditt brev angående Domkapitlets fond för underhåll och konservering av inventarier i gotländska kyrkor.

[...]

Några medel av Gotlandsfonden gick dessvärre inte att få vid förra utdelningstillfället, däremot kommer Gotlands fornvänners styrelse att besluta om ett anslag på 4.000 kr ur Björkanderska fonden, vid nästa sammanträde (16/4).

För att kunna täcka resterande kostnader – för träskärningsmomentet (1.000 kr) samt för polykrom eringen [sic] (10.000 kr) har vi på museet diskuterat följande lösning. Om kyrkorådet i Hall skänker originalskulpturen till Fornsalen, den är ju i dagsläget deponerad här, täcker museet den resterande kostnaden på 1.000 kr för träskärningen samt ombesörjer polykromeringen med hjälp av vår nyanställda konservator, [...namn...]. För detta krävs ett papper från kyrkorådet.³⁸⁸

Av styrelseprotokollet för Gotlands fornvännar/Fornsalen framgår att: ”Beslöt styrelsen avsätta 3.400 kronor ur Björkanders fond för förvärv av 1100-talskrucifixet från Halls kyrka.”³⁸⁹

---

³⁸⁷ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, mapp: akter 1930-2000, brevet daterat 1984-12-07.

³⁸⁸ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, mapp: akter 1930-2000. Brevet är feldaterat med månad 05 istället för den månad 04 då det skrevs, korrekt datering är 1985-04-10.

³⁸⁹ Arkivhandling, styrelseprotokoll, 1985-04-16, Gotlands museum.

Intressant är att det talas om ett förvärv av triumfkrucifixet och inte, som framgått av korrespondensen som delvis återgivits ovan, för att finansiera tillverkningen av en kopia. Tidigare uttryckte museet att det inte fanns utrymme att ge något ekonomiskt bidrag, men senare kommer de med ett förslag om ett bidrag på 1000 kronor, ifall kyrkorådet skänker dem originalet. En sådan överenskommelse hade kunnat betraktas som fördelaktig för museet. Men vad som framkommer av citaten indikerar även relationen mellan parterna kunde se ut.

Ett bevarat brev från Hall församling till en privatperson vilken tydligen arbetat som konsul förtydligar situationen som församlingen tycks uppleva som prekär. Både vad gäller att återfå originalet som att lösa finansieringen av kopian. Om det gemensamma brevet från museet och församlingen till Wilhelmina von Hallwyls Gotlandsfond gav ett intryck av konsensus mellan parterna, kan brevet nedan tolkas som mer bekymrat. Av texten framgår att församlingen inledningsvis verkar ha gjort ett försök att få originalet åter till kyrkan och valet att vända sig till konsuln vittnar om att triumfkrucifixet är betydelsefullt:

Vördige Konsul – Gode Broder!

Av någon har jag fått höra att Du har ett speciellt intresse för Halls församling. Därför *dristar* [min kursivering] jag mig skriva till Dig angående ett projekt för Halls kyrka. Så här är det:

Halls församling har beslutat att låta framställa en kopia av det triumfkrucifix från 1100-talet som nu förvaras i Gotlands Fornsal. Originalet är nyligen restaurerat och det har visat sig ytterst svårt att för vår del få tillbaka originalet. Av det skälet har vi beslutat framställa en kopia.

[...]

Gotlands fornsal och Halls församling har gjort gemensam framställan till Gotlandsfonden om bidrag till projektet – men fick mot vår förväntan avslag. I det läget har [...namn...] preliminärt fått fram kr 4.000 från Björkanderska fonden [...] och föreslår att Hall skänker originalet [sic] till fornsalen för att de skall kunna ställa upp med 1.000 kr samt stå för kostnaden för polykromeringen (beräknad till högst 10.000 kr).

Det gör oss tveksamma att för all framtid avstå från originalet [sic]. Halls församling har iklätt sig att stå för 10.000 kr av de högst 15.000

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

som träsnideriet kostar – redan detta en hög summa för lilla Halls församling, vilken med en befolkning understigande 80 personer vårdar inte mindre än två kyrkorum. Detta dessutom på ett synnerligen ansvarsfullt sätt.

[...]

Nu undrar jag om Du har någon tanke om hur Halls församling kan få hjälp att genomföra detta intressanta och betydelsefulla projekt utan att behöva skänka bort originalet [sic].³⁹⁰

En rimlig tolkning är att det från församlingens sida även kan vara en försynt förfrågan om hjälp med *finansiering*. Konsulns brevsvaret har dessvärre inte återfunnits bland handlingarna i arkivmaterialet. Björkanderska fonden hade avsatt 3400 kronor till Gotlands museum i syfte att försöka förvärva triumfkrucifixet, men Gotlands museum föreslår församlingen i Hall att det skänks till museet. Att döma av citatet ovan indikerar brevskrivaren församlingens bakomliggande intressen, vilket kan vara triumfkrucifixets omvårdnad. Men budskapet i brevet kan förstås som ett agerande utifrån en tänkt *framtid*.

I kyrkorådsprotokollet står det: ”Upplästes brevet från Gotlands Fornsal av den 10 april 1985, med förslag om att Hall skänker 1100-talskrucifixet till Fornsalen mot att Fornsalen bekostar polykromeringen av kopian samt bidrager med 1.000 kr till kostnaden för träskärningen. Frågan diskuterades ingående med olika argument för och emot att för framtiden avstå äganderätten till krucifixet. Rådet beslutade härpå att bordlägga ärendet för vidare utredning och undersökning av andra möjliga finansieringsvägar”.³⁹¹

Ur ett kyrkorådsprotokoll står att läsa: ”Återupptogs den bordlagda diskussionen om Halls församlings krucifix från 1100-talet. [...]

Kyrkorådet beslutade att inte avstå äganderätten av nämnda krucifix, utan att istället själv svara för den återstående kostnaden för framställningen av kopian”.³⁹²

---

³⁹⁰ Arkivhandling, landsarkivet i Visby, Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1, brevet daterat 1985-04-13.

³⁹¹ Kyrkorådsprotokoll 1985-04-29, landsarkivet i Visby, Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1.

³⁹² Kyrkorådsprotokoll 1985-07-22, landsarkivet i Visby, Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1.

Centralt i processen är att församlingen framhäver sin äganderätt till triumfkrucifixet. Argument med koppling till ägande kan i detta fall och detta skede i processen tänkas associera till plats, historia och framtid. Historia och framtid som viktiga aspekter i processen kan indikeras genom vad som framkommer av citatet närmast nedan. Men att parten också behöver relatera till en ekonomisk realitet verkar också vara ständigt närvarande, vilket kan återkoppla till tidigare exempel i denna avhandling.

Församlingens beslut att inte skänka triumfkrucifixet till museet tillkännages i ett brev från församlingen till Fornsalen:

Ledamöterna i Halls kyrkoråd vågade inte ta på sitt ansvar att för all framtid avstå äganderätten till 1100-talskrucifixet. [...] Halls församling får alltså ikläda sig hela kostnaden för träbildhuggaren – och konservatorn. Jag vill vädja till att vi får konservatorsarvodet till så lågt självkostnadspris som möjligt, så att vi snart kan få kopian på plats. Skulle man kanske kunna göra ett avtal om att betala halva beloppet före årsskiftet och resten därefter ([sic] så att vi kan budgetera en del av beloppet i nästa års budget?³⁹³

Vad som uttrycks i brevet kan tolkas som tankar på tidigare och kommande generationer med anknytning till platsen. Det kan tolkas som att inte vilja klippa ett känslomässigt band till ett föremål som inte längre är placerat i Hall kyrka. Det är intressant att jämföra med totempålen, där ett känslomässigt band till ett föremål som var försvunnet istället var explicit uttalat och en del av förhandlingslinjen.

Svaret från museet har fått en mera formell ton än tidigare och nämner också ett votivskepp från Hangvar kyrka där museet ställer tydliga krav på församlingen och att föremålet lämpligast förvaras på museet:

Beträffande votivskeppet från Hangvar kyrka så krävs

- 1) En klimatundersökning av kyrkan.
- 2) En konservering av votivskeppet.

Klimatundersökningen måste utföras med tillförlitliga instrument (vi rekommenderar Bjerking Ingenjörbyrå AB, Uppsala) och visa acceptabla värden. Votivskeppet är förnärvarande utställt i museets

---

³⁹³ Arkivhandling, landsarkivet i Visby, Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1, brevet daterat 1985-07-29.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

kyrkliga avdelning, som är försedd med klimatanläggning, vilket innebär att skeppet befinner sig i perfekt klimat. En flyttning till kyrkan skulle, om klimatförhållandena där är dåliga, kunna få katastrofala följder med färglossning och sprickbildning i träet.³⁹⁴

Vid samma tid ställdes även en förfrågan från Hall församling till Riksantikvarieämbetet om tillstånd att placera kopian av triumfkrucifixet på ursprunglig plats i kyrkan under överinseende av Gotlands museum. I svaret från myndigheten gavs församlingen tillstånd att hänga upp kopian i kyrkorummet. Gotlands museum hade tillstyrkt förslag och var en delaktig part från antikvariskt håll. Ett skisserat förslag på placering och upphängning finns arkiverat, där triumfkrucifixet är tänkt att hängas på norra väggen i långhuset. Det förslaget förverkligades inte, då bildmaterial i en tidningsartikel från invigningen visar att kopian av triumfkrucifixet hängt upp i kyrkans triumfbåge.

Då den nytillverkade kopian skulle invigas på sin plats i triumfbågen uppmärksammades detta i lokalmedia, vilket förmedlade en harmonisk bild av ärendena kring triumfkrucifixet i jämförelse med vad som framkommit av övrigt arkivmaterial:

Originalen till krucifixen finns på Gotlands Fornsal. Det från Hall är konserverat och sitter på en vägg på museet medan det från Hangvar är skadat och finns i Fornsalens lager.

- I alla de medeltida kyrkor som finns i Gotlands fyra nordligaste pastorat så finns det ursprungliga krucifixet kvar bara i Rute kyrka, säger [...namn...]. Eftersom vi visste var våra fanns så tyckte vi att det var roligt att rekonstruera dem och få tillbaks dem till kyrkorna.

[...]

- När rekonstruktionen hängde bredvid originalet på Fornsalen så såg färgerna nästan väl skarpa ut, säger [...namn...]. Men när det kommit på plats i Hall kyrka så ser man att färgerna harmonierar med väggmålningar och ornament. Församlingsborna var nog beredda på en liten chock, men de var väldigt nöjda och glada när de såg resultatet.³⁹⁵

---

³⁹⁴ Arkivhandling, landsarkivet i Visby, Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1, (Dnr 185), brevet daterat 1985-08-06.

³⁹⁵ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, tidningsurklipp från Gotlands tidningar 1986-03-29.

Arkivmaterialet indikerar vilken tidsspann processen hade och att det varit en betydligt mera omfattande process bakom tillverkningen av kopian. Denna kopia blev ett substitut för ett original som inte gick

att återfå på grund av klimattekniska skäl.

I arkivhandlingarna går att utläsa en dragkamp om triumfkrucifixet där ägarförhållandena är odiskutabla, men att förvaltningskontexten lyftes fram som mest avgörande för frågan. Vad som kan tolkas vara ett centralt intresse för församlingen som part och som argumentationslinjen associerar till är triumfkrucifixets *anknytning* till platsen och sockenförsamlingen.

Bild 3. Kopian av triumfkrucifixet

Foto: Mikael Hammelev Jörgensen

På bilden är kopian placerad på sin ”ursprungliga plats” i kyrkorummets triumfbåge, mellan långhus och kor.

Den fleråriga processen och kommentaren om församlingsbornas förväntningar vittnar om en personlig och känslomässig *investering* i kopian, men även att den är en påminnelse om frånvaron av ett ursprungligt original.³⁹⁶

I processen framkommer ett antal grundläggande betingelser. Dessa betingelser har formulerats i nedanstående villkor.

- 1) Triumfkrucifixet är skyddat i lag.
- 2) Församlingen äger triumfkrucifixet.
- 3) Församlingen vill återföra triumfkrucifixet.
- 4) Gotlands museum vill behålla triumfkrucifixet.
- 5) Gotlands museum har vårdat triumfkrucifixet i ca hundra år.
- 6) Triumfkrucifixet är utställt på Gotlands museum.
- 7) Triumfkrucifixet bedöms som välbevarat.
- 8) Klimatet i Hall kyrka kommer enligt vetenskaplig bedömning att skada triumfkrucifixet.

Argumentanalys

En genomgång av arkivmaterial visar att de ekonomiska utmaningarna var stora, och relationen mellan Gotlands museum och Hall församling utgörs till betydande del av att fördela kostnader. I arkivmaterialet syntes det i ett dokument att församlingen avsatte 10000 i kolumnen inköp. En bedömning mot bakgrund av vad som framkommer i arkivmaterialet, är kostnader det mest frekventa ämnet som behandlas, kanske närmast följt av äganderätt.

Tabell nr 2 närmast nedan syftar till att markera vilka kategorier av argument som användes av parterna i processens inledande skede.

---

³⁹⁶ Jfr: Harrison, Rodney, *Heritage: Critical Approaches*, Routledge, Milton Park, Abingdon, 2013 [pbk], s. 182, 189.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

Tabell 2. Gotlands museum och Hall församling

Kategorisering av argument i förhandlingen som genom tabellen indikerar parternas positioner i processens inledande fas, och argumentens frekvens.

Parter	PL	KID	OMV	MI	MR	JR	TGH	EKN
Museet	X ₁		X ₁	X ₁			X ₁	X ₁
Hall	O ₁	O ₁	O ₁		O ₁	O ₁	O ₁	O ₁

Gotlands museum – X

Hall - O

Samförstånd – S

Församlingen anser att kyrkan är det självklara rummet för triumfkrucifixet, medan museet betraktar det som direkt olämpligt och framhäver museimiljön som optimal (PL). Resultatet blir att istället låta tillverka en kopia. Av materialet går att utläsa att triumfkrucifixet hade betydelse som kan falla in under kulturell identitet (KID). Båda parterna ansåg att omvårdnaden av triumfkrucifixet var viktigt, men inte under vilka former (OMV). Museet ansåg att de som institution kunde erbjuda den lämpligaste hanteringen där kulturföremålet blev tillgängligt för en allmänhet (MI & TGH). Församlingen ansåg att triumfkrucifixet blev tillgängligt i kyrkorummet (TGH). Parterna var dock inte i samförstånd kring frågan om tillgänglighet. Församlingen ansåg att de hade en större rätt till kulturföremålet då det ursprungligen kom från kyrkan i Hall, och att de innehade äganderätten (MR & JR). Museet kunde inte hävda någon äganderätt. Båda parter uppmärksammade att processen innebar kostnader (EKN).

Församlingen bör hela tiden ha känt till var triumfkrucifixet befunnit sig, men av någon anledning aktualiserades frågan om att försöka återföra det. En klausul i avtalet vid tiden för deponeringen kan betraktas som en medvetenhet om triumfkrucifixets värden:

”om församlingen framdeles det fordrade, återställa dem till församlingen kostnadsfritt”³⁹⁷.

För att bredda analysen av vad som framkommit kring detta fall är en diskussion utifrån de teoretiska modeller som Bazerman och Moore presenterat motiverad. Att döma av vad som framkommer genom dokumenten kan det vara intressant att föra ett resonemang kring varför församlingen tycks ha följt museets linje, och varför museet inte på djupet tycks pröva motpartens argument utifrån församlingens intressen. I en jämförelse med fallet om återförandet av totempålen drivs inte någon explicit dialog mellan parterna om parternas respektive argument. Vad som framkommer och verkar vara ledande är läns museets argumentationslinje, medan församlingen behöver hantera uppkomna kostnader. Vad som kan spåras hos församlingen som part, är att de önskar att återföra triumfkrucifixet och hävdar upprepade gånger sin äganderätt. Processen leder sedermera till att församlingen och museet börjar samverka kring att få till stånd tillverkningen av en kopia, och att den med tillstånd från Riksantikvarieämbetet får monteras i kyrkorummet. Museet rekommenderade även Riksantikvarieämbetet att fatta ett beslut som tillät en placering av en kopia i kyrkorummet. En tydlig förhandlingslinje med starka argument, kan drivas även om kulturföremålet i fråga är skyddat i lag och inte kan återföras på grund av skaderisker.

För att analysera fallet ytterligare kan det Bazerman och Moore säger om *overprecision* vara tillämpligt. I en analys av detta exempel kan det sägas att situationen präglas av en blockering av att återföra originalet. Processen för framställningen av kopian och proceduren för att placera den i Hall kyrka, kan sägas vara två parallella skeden. Ett återförande av originalet kom aldrig egentligen att övervägas som lösning, att döma av arkivmaterialet. Arbetet med att framställa kopian skedde under mera samverkande former, men där församlingen stod för de största omkostnaderna. En slutsats är att fallet inte kan beskrivas riktigt utifrån Bazerman och Moore:s

---

³⁹⁷ Kyrkostämmoprotokoll, Hall församling 1909-11-05, landsarkivet i Visby, Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1. Detta beslut lästes sedan upp i kyrkan sön. 14 november 1909.

teoretiska modell om kakan som fast storlek. Möjligtvis kan kopian ha skapat en öppning i processen. Men procedurerna kring kopian hade kunnat äga rum oberoende av krav på återförande av originalet eller inte. Kravet på återförande av originalet och framställningen av kopian är dock sammanbundna genom de ekonomiska utmaningarna för församlingen och att museet mot denna bakgrund föreslog ett ägarbyte.

En bedömning utifrån vad arkivmaterialet ger, är att parterna inte är jämställda och verkar inte heller söka en sådan position. Det framstår som att museet ställer sig i en mera dikterande ställning i relation till motparten.³⁹⁸ Utifrån Bazerman och Moores perspektiv, blir det svårt att skapa bra förutsättningar för vad de kallar *value creation* (värdeskapande), som kan uttryckas som *tillit* mellan parterna, där det finns en öppenhet om vilka intressen som ligger till grund för processen. Ytterligare något som framträder av arkivhandlingarna är att processen domineras av två huvudparter och någon mera oberoende part införlivas inte i processen, vilket ger en intressant jämförelse när återförande av triumfkrucifixet återigen blev aktualiserat år 2006.

Helgonbilderna som återfördes till Bro kyrka

En friktionsfri process

Nedanstående avsnitt är ett exempel på en återförandeprocess av medeltida träskulptur till *Bro kyrka* som ägde rum mellan åren 2002-2006. I materialet kan inga konflikter spåras, utan det utmärkande är återförande av kulturföremål i avsaknad av egentlig förhandling mellan parter i processen. De förhandlingssituationer som förekom fördes internt inom församlingen. Relationen mellan parterna präglades i det här fallet av samverkan utifrån respektive roll i omvårdnaden av kulturföremålen. Intressant med fallet kan i viss mån vara att tydliga argument mer eller mindre saknas i materialet,

---

³⁹⁸ Jfr: Fyfe, Gordon, "A Trojan Horse at the Tate: theorizing the museum as agency and structure", i: Macdonald, Sharon & Fyfe, Gordon (red.), *Theorizing museums: representing identity and diversity in a changing world*, Blackwell, Oxford, 1996, s. 206 f.

utan processen grundar sig mer på vilka intressen parterna kan ha haft. Hur kan detta komma sig?

Motivet till valet av denna fallstudie kommer av en ambition att undersöka en process kring återförande av föremål som avlöpte utan större svårigheter, liknande exemplet med sänghimlen. Genom att använda de teoretiska verktyg som tidigare presenterats, och återknyta till diskussionen av de mera komplicerade fallstudierna totempålen och triumfkrucifixet, är förhoppningen att kunna belysa generella drag som parterna lyfter fram när önskemål eller krav framförs om återförande av kulturföremål.

Bild 4. Bro kyrka, Gotland

Foto: Mikael Hammelen Jörgensen

Bilden visar Bro kyrka betraktad från öster. På bilden syns även stigluckan genom kyrkogårdsmuren.

Mängden källmaterial i detta föreliggande fall har inte varit lika omfattande i en jämförelse med G'psgolox totempåle och triumfkrucifixet från Hall kyrka. I det offentliga materialet är det i högre grad Gotlands museum och Länsstyrelsen som är synliga. Denna brist på offentligt tillgängliga arkivalier har vägts upp genom

att undertecknad fått tillgång till kyrkorådets sammanträdesprotokoll. En intervju har även genomförts med ordförande i kyrkorådet vid den aktuella perioden för att synliggöra församlingens perspektiv.

Från Gotlands museum återfördes sex medeltida helgonbilder. Av ett dokument framgår vilka helgonbilder det rörde sig om.³⁹⁹ Samtliga helgonbilder var tillverkade i trä och föreställde *sörjande Maria och Johannes*, vilka antagligen kom från en tidigare kalvariegrupp. Andra helgonbilder var *apostel med rygglatta, sittande påve, sittande S:t Olof* och en *maria-skulptur*.⁴⁰⁰

Frågan om ett återbördande av deponerade kulturföremål blir aktuellt under det tidiga 2000-talet. Enligt uppgift var det i samband med en restaurering av Bro kyrka som frågan om att återföra deponerade kulturföremål kom upp. Idén om att placera ut medeltida träskulptur kom som ett förslag från en av antikvarierna på länsstyrelsen på Gotland.⁴⁰¹ I kyrkorådets protokoll står det:

Diskuterades om vi skall be att få tillbaka några av de träskulpturer som finns på läns museet till kyrkan. Kyrkorådet vill i så fall ha dem monterade på en bjälke i valvet så att det blir mindre risk för stöld av dem.⁴⁰²

Citatet ovan indikerar att säkerhet har betydelse för processen. Att föremålen kommer att omhändertas är en viktig gemensam aspekt för parterna, vilka i detta fall är församlingen, länsstyrelsen på Gotland och Gotlands länsmuseum. Kyrkorådet beslutade sedan att de vill ha tillbaka två helgonbilder från museet. Detta antal växte senare till sex föremål.⁴⁰³

Kyrkorådet sammanträdde sedan 3 oktober 2002 och under punkt 6 i protokollet framgår:

---

³⁹⁹ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Bro kyrka II, mapp: akter 2003-, utgående korrespondens från Gotlands museum: *Bro kyrka – Tillverkning av byllor och beslag för uppsättning av medeltida skulpturer*, daterat 2005-04-11, dnr. 05-0355.

⁴⁰⁰ Ibid.

⁴⁰¹ Intervju med ordföranden i Bro, 2016-05-17, tid: 00:25 och 14:20.

⁴⁰² Sammanträdesprotokoll, Bro kyrkoråd, daterat 2002-06-30.

⁴⁰³ Sammanträdesprotokoll, Bro kyrkoråd, daterat 2002-08-20.

Verksamhetsberättelse för Bro församling 2005, daterad 2006-03-14.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

Beslutades att vi skall ansöka om kyrkoantikvarisk ersättning för konservering, förvaring och uppställning av medeltida skulpturer och föremål i kyrkan, skulpturer och föremål som tidigare varit deponerade på länsmuseet. Åtgärdsförslag och kostnadsförslag på detta kommer från [Länsstyrelsen].⁴⁰⁴

Liksom vid andra fall av återförande av kulturföremål är denna process förbunden med kostnader. Dessa kostnader kan ibland vara verkligt utmanande som i fallet med totempålen. I detta aktuella fall från Bro kan istället kyrkoantikvarisk ersättning fungera som incitament för återförande och underlätta processen. Läsaren kan även jämföra med nästkommande exempel från Hall, där ekonomiskt stöd var avgörande. Citatet närmast nedan kan även understryka den samverkan som verkar funnits mellan parterna. Museet skrev:

Länsmuseet har genom undertecknad skrivit ett förslag till uppställning av medeltida skulptur i Bro kyrka på uppdrag av Bro församling.

Härmed översänds förslaget på församlingens vägnar för ansökan om tillstånd att genomföra projektet.⁴⁰⁵

Vid en jämförelse med föregående exempel om Hall är relationerna i detta fall annorlunda. I fallet Bro kyrka är länsstyrelsen på Gotland ansvarig myndighet istället för Riksantikvarieämbetet.⁴⁰⁶ Parterna arbetar mot ett gemensamt uppställt mål. Ett snarlikt brev med samma datum, gäller uppställning av en monter för att visa arkeologiska fynd. Förslagen som nämns i citatet närmast ovan har inte återfunnits bland arkivhandlingarna. Besluten från länsstyrelsen gav följande anvisningar:

---

⁴⁰⁴ Sammanträdesprotokoll, Bro kyrkoråd, daterat 2002-10-03.

⁴⁰⁵ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Bro kyrka II, mapp: Akter 2001-2002, brev till Länsstyrelsen daterat 2002-11-19.

⁴⁰⁶ I kapitel 2 redogjordes för att länsstyrelserna sedan en tid sköter antikvariska frågor som förut skötts av Riksantikvarieämbetet.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

Länsstyrelsen har beslutat [...] om utställningsmonter för [...] föremål funna vid den arkeologiska utgrävningen samt skulpturfragment förvarade i Länsmuseet ⁴⁰⁷

Länsstyrelsen har beslutat [...] uppställning av medeltida skulpturer i Bro kyrka får genomföras.

[...]

De medeltida skulpturerna som tillhör Bro församling har sedan lång tid förvarats i Länsmuseet. I samband med den inre restaureringen som genomförts under åren 2001-02 har frågan aktualiserats att återföra de medeltida skulpturerna till kyrkan. Skulpturerna har onekligen utgjort en viktig del av det medeltida kyrkorummet, frågan har därför ansetts som angelägen.⁴⁰⁸

Länsstyrelsen indikerar i sitt beslut att äganderätten och platsen är viktigast att ta hänsyn till. Relationen mellan parterna blir tydlig genom dokumenten och kan jämföras med tidigare exempel som förekommit i denna avhandling. Gotlands museum sammanställde arbetsbeskrivningar för tillverkningen av hyllor och konsoler för uppsättning av de medeltida skulpturerna.⁴⁰⁹ I länsstyrelsens beslut hänvisas även till vad svensk lagstiftning föreskriver, och behovet av säkerhetsanordningar för skulpturerna betonas. Men sedan finns det ett intressant dokument som vittnar om den ekonomiska kostnaden för att återföra föremål från museet till kyrkan:

Länsstyrelsen har beslutat [...] om att bevilja Bro församling 8.000 SEK + moms för ovannämnda arbeten [återförandet]

[...]

Bro församling har genom Länsmuseet på Gotland den 2 maj 2005 ansökt om det beviljade beloppet för tilläggsarbeten i samband med ovannämnda arbete. Projektet har tidigare beviljats kyrkoantikvarisk ersättning, men kostnaderna har p.g.a. att detta är ett pilotprojekt visat sig vara större än väntat.⁴¹⁰

---

⁴⁰⁷ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Bro kyrka II, mapp: Akter 2001-2002, beslut från Länsstyrelsen adresserat till Bro församling, daterat 2002-11-26.

⁴⁰⁸ Ibid.

⁴⁰⁹ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Bro kyrka II, mapp: akter 2003-, *Bro kyrka – Tillverkning av hyllor och beslag för uppsättning av medeltida skulpturer*, daterat 2005-04-11, dnr. 05-0355.

⁴¹⁰ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Bro kyrka II, mapp: akter 2003-, beslut från Länsstyrelsen ställt till Bro församling, daterat 2005-05-16.

Värt att påpeka är hur återbördandet av föremål från Bro kyrka betecknas som *pilotprojekt*. Samverkan kring återförande blir åter tydligt. En tolkning, mot bakgrund av vad som tidigare diskuterats i avhandlingen, är att det ekonomiska bidraget får effekten av ”kakförstorare” i processen. I förlängningen kan det vara värt att påpeka att det externa bidraget inte belastar någon av parterna ekonomiskt. De genomförda arbetena efterbesiktigades av Gotlands museum 2005-10-10 och sammanställdes i ett dokument:

Skulpturerna har besiktigats i konservatorns ateljé [...] och på plats i kyrkan från marknivå.

Allmänt intryck: Skulpturerna är skickligt konserverade och konsolerna som skulpturerna står på är [sic] välgjorda och har en passande form för kyrkorummet. I rummet ser skulpturerna självklara ut vilket kan förklaras med att de faktiskt är gjorda för denna kyrka.

Frågan om klimatet är lämpligt för skulpturerna är ännu inte utrett. Det bör göras innan årsskiftet.

[...]

rekommendation [sic] av klimatstyrning i kyrkorummet ska göras innan årsskiftet. Rekommendationen kan utföras av Länsmuseet på Gotland genom undertecknad.⁴¹¹

I besiktningsprotokollet blir ett förvaltningsperspektiv centralt, vilket associerar till säkerhet genom stöldskydd och bevarande genom kontroll av relativa luftfuktigheten i kyrkans inneklimat. I samband med återförandet av skulpturerna publicerades en artikel i Gotlands tidningar med rubriken ”Maria och Johannes kom hem till Bro”.⁴¹² Tonen i artikeln verkar vilja förmedla känslomässig lättnad och att återförandet har haft en positiv inverkan:

I cirka hundra år har träskulpturer från Bro församling varit deponerade på Länsmuseet.

Nu har de kommit tillbaka hem.

---

⁴¹¹ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Bro kyrka II, mapp: akter 2003-, besiktningsprotokoll av Gotlands museum ställt till beställare Bro församling, daterat 2005-10-10.

⁴¹² Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Bro kyrka II, mapp: tidningsurklipp, artikeln daterad 2005-10-15.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

Det är sammanlagt sex träskulpturer som efter konservering [...] åter står i Bro kyrka.

[...]

Klockaren [...namn...] visar upp de gamla skulpturerna och det är med glädje han berättar om dem och att de kommit tillbaka.

[...]

[Länsmuseets antikvarie säger:] Efter hand [sic] som gotländska kyrkor restaureras får även församlingarna förfrågningar om de vill ha tillbaka till exempel sådana här skulpturer som deponerats till Länsmuseet, säger [...namn...]. Vi har flera församlingar som snart får hem skulpturer.⁴¹³

Bild 5. Interiör, Bro kyrka

Foto: Mikael Hammelen Jörgensen

På bilden ses hur två av de återförda skulpturerna har monterats högt upp på kyrkans långhus norra vägg.

---

⁴¹³ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Bro kyrka II, mapp: tidningsurklipp.

I citatet ovan blir plats och förvaltning synligt. I citatets sista stycke uppstår möjligheten att göra en intressant jämförelse med argumentationen från tidigare exempel i denna avhandling. Exempelvis i fallet med totempålen lyftes risken med återförande av kulturföremål som ett prejudikat, vilket skulle kunna hota museers föremålsbestånd och i förlängningen deras existens. I jämförelse med denna process av återförande av medeltida träskulptur blir argumentationslinjen det omvända och prejudikatet framställs som något positivt.

Ur ett källkritiskt perspektiv kan artikeln vara tillrättalagd för att förmedla ett lyckat projekt som gynnat alla. Inom källkritiken kallas det för *tendens*. Det kan ju även vara en korrekt beskrivning av konsensus bland berörda över församlingens glädje att få ”hem” sina skulpturer.

Av citatet ovan framgår ytterligare något som är viktigt att betona, vilket är museets vilja att återföra skulpturer. Det är även intressant att antikvarien i detta fall använder termen *hem*; detta att jämföra i fallet med triumfkrucifixet då förhållningssättet var annat. Om museet i det fallet använt termen *hem*, och att då inte tillåta ett föremål att komma hem, hade troligen klingat apart. Alltså, även i denna fallstudie framkommer betydelsen av plats, om än inte lika explicit.⁴¹⁴

Det kan vara motiverat att föra ett museologiskt förankrat resonemang kring dessa föremål. Som det uttrycks i citatet ovan: ”Efter hand [sic] som gotländska kyrkor restaureras får även församlingarna förfrågningar om de vill ha tillbaka till exempel sådana här skulpturer som deponerats till Länsmuseum”. Uttalandet visar att detta är ett fall av återbördande bland flera andra. Museet har i detta fall en viss pådrivande roll att församlingarna har rätt att få tillbaka föremål ur samlingarna. Det är befogat att anta att skicket på skulpturerna är relativt medfaret. Den omfattande insamling till Gotlands Fornsal, vilken bedrevs decennierna kring 1900 kan ha resulterat i ett svårhanterligt antal skulpturer som kräver ett

---

⁴¹⁴ Se diskussion i: Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007, s. 364-368.

kostsamt klimatkontrollerat större utrymme. Vad gäller triumfkrucifixet ställdes uppenbarligen ingen sådan fråga till församlingen. En museologisk bevarandetradition var i det fallet avgörande och det tyngsta argumentet.

Situationen när det gäller förvaltningen av kulturföremålen och hur de hanteras kan illustrativt formuleras enligt nedanstående betingelser:

- 1) Församlingen i Bro äger de deponerade kulturföremålen
- 2) Församlingen vill återföra kulturföremålen
- 3) Kulturföremålen är skyddade genom lagstiftning
- 4) Länsstyrelsen ger tillstånd att återföra kulturföremålen under förutsättningen att de inte skadas
- 5) Församlingen ges ekonomiskt stöd för att återföra kulturföremålen
- 6) Kulturföremålen konserveras med anledning av återförandet
- 7) Klimatet i kyrkan har enligt uppgift inte haft negativ inverkan på kulturföremålen

Villkoren ovan indikerar att kulturföremålen blev konserverade inför återförandet, en insats för bevarande som kanske inte skett ifall dessa träskulpturer fortsatt att förvaltas i museets magasin. I ett perspektiv som utgår från bevarande av kulturföremålen i fråga, blev återförandet i så fall en framgång sett till träskulpturernas fysiska status.

Intervjun med ordföranden i Bro

Flera viktiga aspekter som hade inverkan på processen framträder i en intervju med dåvarande ordförande för kyrkorådet. Men dessa aspekter kan även ha varit en konsekvens av en process som präglades av positiva förhållningssätt. Det kan vara viktigt att understryka att det är informantens syn på saken som kommer fram under intervjun. Ur ett källkritiskt perspektiv kan dock utsagorna underbyggas mot bakgrund av bevarade dokument.

Som nämnts tidigare hade idén väckts om ett återförande i samband med att Bro kyrka restaurerades. Under intervjun berättar

ordföranden i Bro att ett antal personer från församlingen besökte museets magasin för att bilda sig en uppfattning om träskulpturernas tillstånd. Intrycket var att träskulpturerna var i så pass bra skick att de var värda att satsa på.⁴¹⁵

Det förkom vissa diskussioner som vittnade om en viss tveksamhet ifall församlingen kunde ta ansvar för träskulpturerna. Sådana argument vägdes upp av en ovilja att se dem vara kvar i magasinet och inte bli synliggjorda. Ytterligare anledning för återförande var att många turister besöker kyrkan i Bro och då är det roligt att kunna visa upp intressanta föremål i kyrkorummet. I intervjun framkommer ett resonemang där argument vägs för och emot, men även vilka fördelar som ett återförande av kulturföremålen kunde tänkas medföra:

- ...det var ju just att ta ansvaret för dem. ”Tänk om de blir förstörda när de sitter här”; det var ju så vi tänkte. Samtidigt tänkte vi så här ”varför ska de stå där inne för, där ingen ser dem”? Det var lite det som vägde för och emot. Det tog överhand det här med att de hör till här, de har funnits här och man tyckte att folk skulle få se dem. [...] Vi har ju jättemycket turister här, så tyckte vi att det vore roligt att ha saker att visa upp. Här får de ju se dem. Även om det fanns en del som var tveksamma, så tror jag inte det är någon som är tveksam idag till att de är här.⁴¹⁶

---

⁴¹⁵ Intervju med ordföranden i Bro, 2016-05-17, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 01:30.

⁴¹⁶ Ibid., tid: 04:30.

Bild 6. Arrangemang av återförda skulpturer

Foto: Mikael Hammelen Jörgensen

I detta montage har helgonbilderna arrangerats som en kalvariegrupp.

Vissa specifika intressen kan spåras i uttalandet, exempelvis *bevarande*, *plats* och *tillgänglighet*; en positiv framställning av kyrklig miljö. Det kanske mest tydliga är förvaltningen av kulturföremålen som associerar till *säkerhet* och *bevarande*. I denna process formas en bild av en gemensam strävan mellan parterna. Under intervjun säger ordföranden i Bro att flera andra församlingar följt efter och själva återfört kyrkliga föremål på ett tillfredställande sätt:

-Det är ju fler efter oss som har gjort så här, med bra resultat tror jag. Jag tror faktiskt att det är fler som får se dem, när de sitter ute där de ska vara, än när de är inne på museet.⁴¹⁷

---

⁴¹⁷ Ibid., tid: 18:25.

Återigen kommer tankar om ursprunglig kontext och tillgänglighet fram. Det ställningstagande som syns i citatet kan styrkas av att helgonbilderna förvarades i magasin. Situationen blir dock en annan ifall kulturföremålen skulle visas genom museets utställningsverksamhet. Något annat som var viktigt är att träskulpturerna bevaras för framtida generationer och ordföranden i Bro understryker föremålets värde:

-...att det är en skatt vi har. Det är det som jag tycker är väsentligt med det hela, det är ju att vi bevarar det för framtiden. För våra efterkommande de här sakerna.⁴¹⁸

Fallet Bro kyrka, en process som förlöpte utan större svårigheter, verkade ändå ha vissa aspekter som var avgörande för att processen skulle inledas och fortsätta. Vid intervjutillfället framkommer att några egentliga förhandlingar inte ägde rum mellan församlingen och museet. De förhandlingar som skedde var interna och behandlade ifall församlingen skulle kunna bära ansvaret för att förvalta helgonbilderna korrekt.

Argumentanalys

Det intressanta med detta fall är parternas inbördes relation till varandra. Utmärkande är parternas gemensamma strävan men med individuella krav med koppling till deras respektive intressen, ansvar, uppdrag och roller. Samtliga parter som involveras i processen strävar mot att kulturföremålen ska återföras. I ett perspektiv blir det givet att processen ska flyta så lätt som möjligt.

Hur parterna positionerar sig i processen kan sammanställas i en tabell enligt nedanstående förslag.

---

⁴¹⁸ Ibid., tid: 11:25.

Tabell 3. Gotlands museum och Bro församling

Fallet är intressant genom att parternas positioner kan indikeras i tabellen där skillnader och samförstånd kan utläsas. Trots skillnader i position förlöpte processen framgångsrikt utan någon egentlig konflikt eller förhandling.

Parter	PL	KID	OMV	MI	MR	JR	TGH	EKN
Museet	S, X		S				S	S
Bro	S	O	S		O	O	S	S

Gotlands museum - X

Bro - O

Samförstånd – S

Tabell nr 3 illustrerar hur en process kan se ut när inga betydande hinder finns. Till exempel behöver helgonbilderna konserveras och förvaltas i kyrkan på ett sätt som är tillfredställande säkert, kring detta finns samförstånd (OMV). Detta villkor måste alla förhålla sig till, men kravet innebär extra kostnader. Bidraget från kyrkoantikvarisk ersättning kan beskrivas som en gemensam ”kakförstorare” med effekten att processen underlättas (EKN).

Bro församling uttrycker också att kulturföremålen hör hemma i kyrkan och att församlingen är ägare till skulpturerna (KID, MR och JR). Museet uttrycker inga betänkligheter kring återförande av helgonbilderna, vilket lämnar MR och JR tomma. Att kategorierna MR och JR är tomma motiveras av att det aldrig fanns någon orsak att mellan parterna föra en diskussion som associerar till dessa kategorier. Mellan parterna råder samförstånd (S) kring placeringen (PL), men museet uttrycker att de kan fortsätta att förvalta kulturföremålen ifall församlingen inte skulle önska dem tillbaka, vilket motiverar markeringen X i kategorin PL. Av materialet framkommer inget som säger att museet lägger någon vikt vid *varför* församlingen kan få återföra skulpturerna eller att helgonbilderna har en särskild betydelse för museet, vilket lämnar kategorin KID tom. Processen innebar också ekonomiska utmaningar, men där kyrkoantikvarisk ersättning underlättade proceduren att återföra kulturföremålen (EKN).

Processen kring återförande av helgonskulpturerna till kyrkan i Bro skiljer sig åt i flera avseenden från exemplet Hall och triumfkrucifixet. Dessa skillnader är viktiga att identifiera. En sammanställning av arkivmaterialet och intervjumaterialet om processen som rör återförandet av kulturföremålen till kyrkan i Bro visar tydligt att processen präglades av samförstånd redan i ett tidigt skede. Inledningen av processen var viktig. Församlingen fick en förfrågan om att återfå träskulpturer som var deponerade hos Gotlands museum. Bland samtliga involverade parter finns samförstånd om värdet i att säkra kulturföremålens bevarande genom att skapa en förvaltningssituation som kan beskrivas som hållbar. En slutsats att dra utifrån tillgängliga fakta är att samtliga parter redogör för sina intressen vilket skapar förutsättning för ömsesidig tillit i förhandlingssituationen.

Ett förnyat försök med triumfkrucifixet: den andra processen 2006-2011

Efter en tid gjordes ett förnyat försök att återföra triumfkrucifixet. Denna process ägde rum omkring tjugo år efter den förra. De involverade parterna är i detta fall Hall församling, Gotlands museum och länsstyrelsen på Gotland. Triumfkrucifixet förvaltas i detta fall som en kyrklig inventarie, eftersom den är *deponerad* på Gotlands museum och ägs av en församling inom *Svenska kyrkan*.

Att Länsstyrelsen nu medverkar som en aktiv part har sin grund i en förändring inom svensk kulturarvsförvaltning. I praktiken innebar förändringen att förvaltningsansvar och beslut som rör kulturarv, enligt lagen skyddat kyrkligt kulturarv, hanteras av de svenska länsstyrelserna.

Vad stod på spel?

Flera saker kan bedömas ha stått på spel under processen. En sak som kan ha stått på spel är triumfkrucifixet som föremål. Triumfkrucifixet var och är ett viktigt objekt i museets utställning och därmed för verksamheten. Med tanke på triumfkrucifixets höga ålder och välbevarade skick, finns det skäl att anta att föremålet skulle ha hög status i vilken museal samling som helst.

För församlingens del fanns det också saker som stod på spel, exempelvis möjligheter till omgestaltning av kyrkorummet. Trovärdighet kan ha stått på spel för museet som kulturarvsvårdande institution. Men det kanske påtagligaste som stod på spel var triumfkrucifixets bevarande. Samtliga inblandade i processen hade intresse av att ha triumfkrucifixet, men gemensamt fanns även omtanke att bevara det. Utifrån ett konstaterat dåligt klimat i kyrkobyggnaden, med mögelproblem som dokumenterats sedan decennier, är det egentligen inte triumfkrucifixets bevarande som stod på spel. Enligt lag hade triumfkrucifixet aldrig kunnat komma ifråga att återföras, utan det var bevarandet av de inventarier som förvaltas med placering i kyrkorummet som stod på spel.

Förändring av parternas positioner

Bland arkivhandlingarna finns ett yttrande av Gotlands museum i samband med en in- och utvändig restaurering. Denna restaurering kan tolkas som upptakten på ytterligare en process om återbördande av triumfkrucifixet. Av kyrkorådsprotokoll för Hangvar-Hall framgår att triumfkrucifixet skulle diskuteras vid ett kommande byggmöte för restaureringen.⁴¹⁹ I ett senare sammanträde med kyrkorådet i Hangvar-Hall framgår att studiebesök på Gotlands museum planerades för att bilda sig en uppfattning om de kyrkliga inventarier som deponerats där.⁴²⁰ Enligt uppgift från en intervju med ordföranden i Hall kyrkoråd under den aktuella perioden, föranleddes processen av en förfrågan från Länsstyrelsen ifall församlingen och kyrkorådet kunde ha något intresse att återfå föremål.⁴²¹

Kyrkorådet beslutade vid att ett antal föremål, däribland triumfkrucifixet skulle begäras tillbaka från Gotlands museum och att kyrkoantikvarisk ersättning skulle sökas för att täcka kommande kostnader för konservering och förvaring:

---

⁴¹⁹ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 1, daterat 2007-01-18, § 5.

⁴²⁰ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 3, daterat 2007-03-29, § 25.

⁴²¹ Intervju med ordföranden i Hall, 2016-05-18.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

§ 55 Begäran till länsmuseet

Beslöts att sända begäran till länsmuseet om att få tillbaka följande föremål som är deponerade hos dem.⁴²²

Beslutet kan ses som ganska rakt formulerat och baserar sig på det faktum att församlingen har *äganderätten* till föremålen. Hangvar-Hall församling beviljades kyrkoantikvarisk ersättning:

Vi har fått det antikvariska bidraget vi sökte för att renovera det medeltida triumfkrusifixet [sic] samt 2 skulpturer som tillhör Hall kyrka och är deponerade på Länsmuseet. Fungerar klimatet i Hall kyrka kommer vi att återfå dessa när de är renoverade.⁴²³

Citatet antyder att kostnader är av betydelse i detta fall av återförande av kulturföremål. Betydelsen av ekonomiskt stöd med offentliga medel i syfte att förvalta kyrkliga inventarier som kulturföremål kan understrykas med en utsaga. Under intervjun med ordföranden i Hall beskrevs det ekonomiska läget under processen:

-Det hade inte kunnat genomföras utan kyrkoantikvarisk ersättning. Det är församlingen som fått bära alla kostnader.⁴²⁴

Vad som indikeras av det korta citatet närmast ovan, är att det ekonomiska stödet från kyrkoantikvarisk ersättning öppnar upp situationen och får här en funktion av ”kakförstorare”. En av de andra parternas perspektiv på processen bli synligt i arkiverade dokument. I ett yttrande från Gotlands museum ges en bild av ett antal bakgrundsfaktorer. Enligt dokumentet ska frågan om återförande ha aktualiserats när Hall kyrka genomgick en restaurering interiört och exteriört:

I samband med detta undersöktes vilka inventarier som fanns tillgängliga och som var rimliga att återföra till kyrkan. Totalt finns det ett triumfkrucifix samt fyra skulpturer som tillhör Hall församling och som idag förvaras på Länsmuseet [sic] magasin i ett kontrollerat

---

⁴²² Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 6, daterat 2007-09-20, § 55 och § 56.

⁴²³ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 2, daterat 2010-03-18, § 16.

⁴²⁴ Intervju med ordföranden i Hall, 2016-05-18.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

klimat. Av dessa har församlingen valt ut ett triumfkrucifix samt två skulpturer, vilka de önskar återföra till kyrkan. De valda föremålen är i gott skick.⁴²⁵

Citatet närmast ovan kan läsas som att Gotlands museum sätter sig i en position och poängterar omedelbart att det inte är självklart att kulturföremålen kan återföras, utan vad som istället är *rimligt*. Museets ställningstagande kan utifrån denna avhandlingens utgångspunkt tolkas som en argumentationslinje som blockerar förhandlingssituationen. Det kan även vara viktigt att nämna att församlingen vill återföra triumfkrucifixet, trots att de har låtit tillverka en kopia, vilket i sig var en process som för dem krävde relativt omfattande investeringar. I yttrandet syns även museets intresse för bevarande av kulturföremålen. Museet associerar detta till ett kontrollerat inneklimat, vilket kan tolkas som att de vill säkerställa föremålen fortsatta goda skick.

En tolkning av parternas positioner är att båda argumenterar om plats, omvårdnad och en moralisk rätt att besitta triumfkrucifixet. Parterna får i tabell 4 nedan markering i samma kategori, men det saknas samförstånd i sak eftersom parterna själva anser att just de har moralisk rätt till triumfkrucifixet.

Skicket på kulturföremålen är bra att döma av citatet ovan. Det goda skicket talar för ett återförande. Ägarförhållandena medger även att ett återförande kan bli aktuellt. Men Gotlands museum understryker att det finns betydande hinder för att återföra triumfkrucifixet, exempelvis kyrkobyggnadens invändiga klimat. Men för de andra kulturföremålen var samma hinder inte lika oöverstigligt. Gotlands museum uttrycker i yttrandet följande synpunkter:

Såväl triumfkrucifix som skulpturer och lösa föremål förvaras idag på Läns museet [sic] magasin som är *stöldskyddat* och har ett *kontrollerat klimat*. Triumfkrucifixet är utställt på Läns museet på Gotlands utställning om medeltida skulptur. Även triumfkrucifixet befinner sig i ett kontrollerat klimat med högt stöldskydd. Läns museet [...], som idag handhar föremålen, ställer sig positiva till en utförelse av de båda

---

⁴²⁵ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, mapp: Akter 2001-, yttrande daterat 2006-09-24, högst sannolikt feldaterat. Korrekt datering bör vara 2007-09-24.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

skulpturerna samt fattigstocken. Piscinan ägs av Länsmuseet och församlingen måste därför inkomma med en ansökan om att få återföra föremålet till kyrkan. Däremot reserverar sig Länsmuseet mot att återföra triumfkrucifixet till Hall kyrka av *klimattekniska, stöldtekniska* och *underhållstekniska skäl*. Triumfkrucifixet är ett av Europas äldsta bevarade polykromerade träskulpturer och bör därför handhas med största respekt och varsamhet.⁴²⁶

Gotlands museums argumentation kan betraktas som förväntad och från deras perspektiv rimlig. I citatet har museet själva markerat argumenten kursivt. En läsare kan se att argumentationen associerar *förvaltning* till *klimat, bevarande* och *säkerhet*. Det framträder även ett annat argument, vilket är att triumfkrucifixet som kulturföremål ska behandlas med *respekt*. Men det är även intressant att begrunda hur en fråga kring triumfkrucifixets ursprungliga kontext avvägs i en jämförelse med andra exempel som diskuterats i avhandlingen. Triumfkrucifixet är kyrklig inventarie där hanteringen av föremålet är reglerad och objektet uppbär ett lagstadgat skydd. Triumfkrucifixet och hur det ska hanteras är därmed reglerat i lag, vilket innebär att museet helt enkelt inte *kan* återföra det ifall det föreligger risk för skador.

I ett inledande skede av processen tar företaget Byggnadshyttan på Gotland fram ett program för konservering inför återbördandet av skulpturerna.⁴²⁷ Konservatorns analys av triumfkrucifixets skick styrker museets ståndpunkt att återförande till rådande klimat i Hall kyrka skulle vara ödesdigert:

Färgskiktets nuvarande bortfall är relativt litet. På både korset och figuren saknas en del av det ursprungliga färgskiktet och särskilt träunderlaget har blottlagts.

[...]

Risken för klimatbetingade skador är hög eftersom måleri- och kredderingsskiktet värderas som mycket känsligt för rörelser i träunderlaget och uttorkning.

[...]

---

⁴²⁶ Ibid.

⁴²⁷ Arkivhandling, Gotlandsmuseum, kapsel: Hall kyrka, mapp: Akter 2001-, ”Program för konservering vid återplacering av träskulpturer tillhörande Hall kyrka, Visby stift”, daterad 2007-10-11.

Triumfkruccifixets strukturella uppbyggnad, skörhet och benägenhet för nya skadeinsektsangrepp gör att det är direkt olämpligt att placera den i en kyrka med fluktuerande luftfuktighet.⁴²⁸

Citatet ovan visar hur komplext ärendet var. Församlingen har rätt att få tillbaka sitt föremål, men det skulle sannolikt medföra skador på detsamma, vilket står i strid med kulturmiljölagens paragrafer om kyrkliga inventarier. Även om lagen skulle medge ett återförande, aktualiseras ändå frågan om det är rimligt ur bevarandesynpunkt. Argumenten ansluter till en vilja att försöka säkra bevarandet av kulturföremålen.

För att kontextualisera processen kan det vara motiverat att även studera de resonemang som fördes i anknytning till de andra kulturföremål som församlingen kunde få tillbaka. Ytterligare två skulpturer var aktuella att återlämnas till kyrkan och om dessa säger konservators utlåtande som följer:

Skulptur, S:t Olof

[...]

Skulpturen riskerar att få skador i samband med transport, då konstruktionen och träets stabilitet delvis är mycket svag.

Risken för klimatbetingade skador är hög eftersom träet värderas som mycket känsligt för växlingar i luftfuktigheten. Träets struktur varierer [sic]. Det har särskilt ytliga skador och en bättre bevarad kärna. Vid klimatvariationer kan nya sprickor snabbt uppstå. Med hänsyn till skulpturens strukturella uppbyggnad och skador är ett återförande till kyrkan med fluktuerande [sic] luftfuktighet inte att rekommendera.

[...]

Skulptur, Apostel

[...]

Det finns risk för klimatbetingade skador eftersom träets stabilitet är mycket varierande. Intakta, maskskadade och stabiliserade partier reagerar olika på växlingar i luftfuktigheten, vilket kan leda till spänningar och sprickor. Med hänsyn till skulpturens skörhet, skador och benägenhet för nya skadeinsektsangrepp vid förhöjd luftfuktighet är det inte tillrådligt att återplacera den i kyrkan.

[...]

Förutom det, rekommenderas en kontinuerlig klimatmätning under de första tre åren efter att skulpturerna har återplacerats.⁴²⁹

---

⁴²⁸ Ibid., sid. 3.

Centrala argument som framkommer i citatet ovan anknyter till bevarande och klimat. Byggnadshyttans konservator *avråder* från att samtliga skulpturer återförs till kyrkan, men i olika grad; ”direkt olämpligt”, ”inte att rekommendera” och ”inte tillrådligt”. Det är dock möjligt att förstå konservators sammantagna bedömning, att samtliga skulpturer kan bli aktuella att återlämnas till kyrkan under särskilda förutsättningar och givet kontinuerliga kontroller, vilket även inbegriper triumfkrucifixet.

Oavsett bedömningar, yttrande, åsikter eller känslor, krävs det beslut om godkännande av ansvarig myndighet. Länsstyrelsen på Gotland anknöt till förvaltning, bevarande och klimat:

Länsstyrelsen har beslutat [...] om konservering och uppställning av medeltida skulpturer samt två andra föremål i Hall kyrka får genomföras.

[...]

De nu aktuella skulpturerna är [sic] triumfkrucifixet från 1090-1120, S:t Olof från 1300-talet och apostel från 1335-1370 samt piscina och fattigstock.

[...]

Under arbetet skall hållas med jämna mellanrum möten mellan församlingen, länsmuseet, länsstyrelsen och involverade konservatorer.

[...]

Länsstyrelsen framhåller vikten av resultaten av förundersökningen och den senare uppföljningen som skall utföras.⁴³⁰

Efter Länsstyrelsens tillstånd och Byggnadshyttans program utfördes en mätning av både klimatet i kyrkan såväl som i museets utställningslokal där triumfkrucifixet visades. Kravet på mätning av kyrkans klimat under två års tid kom från konservators uppsatta program som fastställdes av länsstyrelsen på Gotland. Museet själva föreslog mätning under ett års tid, vilket senare alltså skärptes. Mätningen visade att klimatet i kyrkan är skadligt för ett föremål

---

⁴²⁹ Ibid., sid. 4-9.

⁴³⁰ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, mapp: Akter 2001-, beslut av länsstyrelsen på Gotland (Dnr, Länsstyrelsen. 433-6341-07), daterat 2007-10-12.

som triumfkrucifixet. Mot bakgrund av mätresultaten beslutade kyrkorådet följande:

§ 56 Skulpturer i Hall kyrka.

[Ordföranden i Hall meddelade] att de skulpturer som vi fått kyrkoantikvariskt bidrag till att göra i ordning, kommer att återföras till Hall kyrka. Angående krucifixet från 1100-talet tar kyrkorådet idag beslut att inte återföra det till Hall kyrka eftersom luftfuktigheten är väldigt hög. Vi vågar inte ta det ansvaret att krucifixet blir förstört.⁴³¹

En tolkning av formuleringen i det beslut som kyrkorådet fattar speglar intressen kring förvaltning, bevarande och klimat. Men i deras formulering finns en association till framtid, hur beslutet skulle kunna ha inverkan för framtida generationer. Under intervjun med ordföranden i Hall, framkommer att hon helt och fullt accepterat att triumfkrucifixet är på museet och finner det otänkbart att riskera att det på något sätt skadas.⁴³²

Till Länsstyrelsen skriver Gotlands museum att de inte rekommenderar ett återförande och att församlingen även beslutat att inte återföra triumfkrucifixet.⁴³³

Utlåtandet vilar på ett vetenskapligt grundat resonemang som verkar hjälpa fram en överenskommelse i processen. Mätresultaten och vetenskaplig kunskap kring olika materials egenskaper, hjälper i detta fall museet att få fastare grund för sin ståndpunkt. Församlingen i sin tur får fakta tillhanda att komma till slutsatsen att inte driva saken längre, eftersom det högt värderade triumfkrucifixet skulle skadas av att återföras till kyrkan. Mätresultaten verkar hjälpa att frågan om återbördande hålls öppen i väntan på tekniska lösningar. Den konsulterade firman Energibyran gjorde en bedömning:

Klimatet i kyrkan och museet skiljer sig mycket från varandra. I Hall kyrka är RF hög och jämn under året. I museet är RF också jämn men desto lägre.

---

⁴³¹ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 5, daterat 2010-10-12, § 56.

⁴³² Intervju med ordföranden i Hall, 2016-05-18.

⁴³³ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, mapp: Akter 2001-, (Dnr. 2010-0647) brevet daterat 2011-01-12.

[...]

Ett alternativ skulle kunna vara att anpassa klimatet i kyrkan efter krucifixet. Genom att värma eller avfukta kyrkan kan man sänka RF. Det skulle dock öka driftkostnaderna betydligt. Dessutom skulle träinventarier som stått i kyrkan sedan länge påverkas av det nya klimatet och kunna ta skada av att det blir betydligt torrare.⁴³⁴

Processen verkar ha underlättats genom att inkorporera en utomstående part som producerar mätdata om kyrkans faktiska inneklimat. Tekniskt kan klimatet justeras, men det verkar inte vara ekonomiskt försvarbart eller rimligt ur ett hållbarhetsperspektiv. Med stöd av mätresultaten och det uppsatta programmet gör konservator en ny bedömning som även var en del i ett underlag som Gotlands museum ställde till Länsstyrelsen:

Utifrån denna konservatorsbedömning av förutsättningarna och riskerna kan konstateras att två av skulpturerna kan återlämnas invändningsfritt om vissa krav på stöld- och stötskydd samt en kontinuerlig tillsyn av föremålen uppfylls. Däremot innebär återplaceringen av det polykroma triumfkrucifixet avsevärda risker.

[...]

Det tidig medeltida triumfkrucifixet från Hall kyrka är ovanligt välbevarat i såväl konstruktion som ursprunglig polykromi. Skulpturen är sammansatt av olika organiska och oorganiska material. Både konstruktionstekniska och stilistiska särdrag erinrar om vikingatiden.

[...]

Av stor betydelse är att triumfkrucifixet förutom en lämplig miljö också behöver kontinuerlig tillsyn av fackpersonal för att upptäcka skador och skaderisker i tid.

[...]

Trä upphör aldrig att reagera på förändringar i klimatet genom att svälla och krympa, vilket kan leda till sprickbildning och deformationer.

[...]

En återplacering av triumfkrucifixet i en kyrka där skadefaktorer är befintliga anses ur konservatorisk hänsyn som ej etiskt försvarbart.⁴³⁵

---

⁴³⁴ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, mapp: Akter 2001-”RF”, i citatet avser relativa luftfuktigheten i kyrkorummet.

⁴³⁵ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, mapp: Akter 2001-, underlag till Länsstyrelsen, Gotlands museums dnr: AD2010-0647.

Citatet ovan styrker att omvårdnad är ett övergripande motiv, vilket i sin tur kan associeras till *säkerhet*, *bevarande*, *klimat* och även *etik*. Mot bakgrund av mätresultaten gör konservator om ärendet till en *etisk fråga*, vilket kan visa kulturvårdens tvärvetenskapliga struktur i kombinationen av naturvetenskap och humanvetenskap. I fallet med triumfkrucifixet verkar ansatsen *primacy of the object* vara ledande betraktat som kulturföremål och omvandlas till att bli en etisk fråga.

Trots vad mätresultaten visade, lämnas en öppning för ett framtida återförande av triumfkrucifixet. De två övriga skulpturerna är också återförda till Hall kyrka. I efterbesiktningsprotokollet skriver museets antikvarie:

De båda skulpturerna S:t Olof och Dionysiusmästaren är båda återförda till Hall kyrka och monterade i långhuset på den norra väggen.

[...]

Krucifixet har inte återförts till Hall kyrka som tänkt från början.

Kyrkans klimat har mäts [sic] under en tvåårsperiod och resultatet har jämförts med det klimat lokalen har i Gotlands Museum. [...] Om viljan kvarstår att föremålet skall återföras till kyrkan måste man utreda om det är möjligt och vilka åtgärder som behövs göras innan det kan bli aktuellt.⁴³⁶

Det kan poängteras att Gotlands museum inte nekar ett återförande, under förutsättning att Hall kyrkas invändiga klimat blir tillfredsställande. Problem med mögel finns nämnt i dokument som tillkommit med flera decenniers mellanrum.

En liknande öppning för ett framtida återförande blir även synlig i kyrkorådets sammanträdesprotokoll. Men det är även tydligt att konsensus råder mellan parterna om att triumfkrucifixets bevarande inte får sättas på spel. Av citatet nedan framgår ännu en gång att omvårdnaden om kulturföremålet blir det mest centrala. Resonemangen anknyter till bevarande och klimat:

---

⁴³⁶ Arkivhandling, Gotlands museum, kapsel: Hall kyrka, mapp: Akter 2001-, intyg från efterbesiktning, daterad 2011-03-21.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

ordf. talade om för honom [en av länsstyrelsens antikvarier] att vi inte vågade ta ansvaret för om Crusifixet [sic] skulle bli förstört. Sista ordet är inte sagt i denna fråga.⁴³⁷

§31 Kruxifixet [sic] Hall kyrka

Kyrkorådet beslutade ånyo att inte återföra krusifixet [sic], som finns på fornsalen Visby i dagsläget.

Vi är inte främmande för att ta upp frågan på nytt när vi vet mer om klimatförändringar, värme i kyrkan m.m. Allt känns för osäkert just nu.⁴³⁸

Argumentanalys

Nedanstående tabell nr 4 är ett förslag att belysa parternas förskjutning i sina positioner. Genom insatserna av utomstående parter har museet och församlingen uppnått samförstånd i vissa delar av förhandlingsprocessen.

Tabell 4. Gotlands museum och Hall församling, den senare processen

Denna tabell visar hur parternas positioner förskjutits och inom vilka kategorier samförstånd uppnåts.

Parter	PL	KID	OMV	MI	MR	JR	TGH	EKN
Museet	X _{1, S₂}		X _{1, S₂}	X _{1, S₂}	X _{1, 2}		X _{1, 2}	X _{1, S₂}
Hall	O _{1, S₂}	O _{1, 2}	O _{1, S₂}	S ₂	O _{1, 2}	O _{1, 2}		O _{1, S₂}

Gotlands museum - X

Hall - O

Samförstånd – S

Uppställningen i tabellen avser att visa att båda parter ansåg att de i första fasen ansåg att de själva var den lämpligaste platsen för triumfkrucifixet (PL). Båda parterna ansåg också att triumfkrucifixet var viktigt att vårda på ett bra sätt (OMV), dock fanns i första fasen inget samförstånd kring frågan. Utomstående parter delgav parterna

⁴³⁷ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 2, daterat 2011-03-03, § 20.

⁴³⁸ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 3, daterat 2011-05-10, § 31.

fakta vilket resulterade i en förskjutning av församlingens ståndpunkt. Församlingen insåg att triumfkrucifixet skulle ta skada av kyrkans innemiljö, vilket skapade samförstånd mellan parterna om att museet var den lämpligaste platsen för att förvara triumfkrucifixet (PL, OMV & MI). Museet ansåg att kulturföremålet var tillgängligt för människor i museets utställningar under hela processen (TGH). Argument kring tillgänglighet har inte varit framträdande från församlingens sida. Under hela processen höll församlingen fast att de hade både en moralisk rätt och en juridisk rätt till kulturföremålet i egenskap av ägare till triumfkrucifixet (MR & JR). Viktigt att nämna är att museet också ansåg att det fanns en moralisk aspekt att triumfkrucifixet blev kvar inom museets förvaltning med stöd av konservatons bedömning (MR). Markeringarna i kategorin EKN, förklaras nedan under rubriken ”Omkostnader och ekonomiska bidrag”.

Kulturarvsprocessen och kulturföremåls mening

För att öka möjligheterna till en djupare förståelse, kan procedurerna kring triumfkrucifixet betraktas som en kulturarvsprocess. Indikationer på förändringar kan spåras genom en intervju undertecknad genomförde som en del av fältstudier för denna undersökning.⁴³⁹ Genom intervjumaterialet blir det möjligt att ytterligare belysa vad som kan vara viktigt för en part, men även att en förskjutning av uppfattningar kan ske under processens gång. Under intervjun med ordföranden i Hall framkom flera intressanta saker. På en fråga som associerar till ägande och förvaltning och som löd: *Hur såg församlingen på att museet hade triumfkrucifixet?* svarade hon:

-Det är egentligen vårt, det hör hemma i kyrkan. Men det som var avgörande var att triumfkrucifixet inte skulle skadas.⁴⁴⁰

---

⁴³⁹ Ordföranden i Hall ville inte att intervjun skulle spelas in, vilket självklart respekterades. Anteckningar fördes under intervjun, vilka senare sammanställdes. För läsbarhetens skull har anteckningarna omformulerats något för att läsaren ska få ett mera sammanhängande resonemang av vad som framkom under intervjutillfället.

⁴⁴⁰ Intervju med ordföranden i Hall, 2016-05-18.

Ägarförhållandena framhålls vid flera tillfällen under processen, men det är viktigt att påpeka att kulturföremålets lagskydd som föreskriver en förvaltning som säkrar föremålets skick står över äganderätten. Detta förhållande kan understrykas av att förvaltningssituationen i detta fall utgörs av tre aktörer: församlingen, Gotlands museum och länsstyrelsen på Gotland. Länsstyrelsen är den aktör som efter bedömning kan fatta beslut om förvaltningen; till exempel hur kyrkliga inventarier ska förvaltas. Av citatet ovan finns även motiv utifrån plats och bevarande, vilket en läsare kan känna igen från andra exempel i föreliggande avhandling.

Under intervjun med ordföranden i Hall fälls ett uttalande som tydligt knyter an till äganderätten och tankar kring större tidspann, eget eftermäle, och kommande generationer. På frågan om det i framtiden kan bli aktuellt att skänka triumfkrucifixet till Gotlands museum svarar ordföranden i Hall efter lite betänketid:

-Nej, det är som med trumman. Idag tänker man att: varför gav de bort den? Det ska de inte kunna säga om mig [se fotnot och avsnitt nedan].⁴⁴¹

I intervjun säger ordföranden i Hall att en dialog i detta fall tjänade som ”kakförstorare”. Ordföranden anser att kopian också kan betraktas som värdeskapande. Vad som framkom i intervjun var att kopian av triumfkrucifixet med tiden fått en mycket viktig roll för både församlingen och för kyrkorummet. Ordföranden i Hall sade att ”alla vant sig vid kopian och tycker om den”. Hon själv skulle idag välja kopian framför originalet. Anledningarna till hennes val är att originalet skulle riskera att skadas och mycket har investerats i kopian:

Kopian betyder mycket för församlingen. Nu är inte färgerna lika grälla längre utan har tonats ner och är i bättre harmoni med kyrkorummet.⁴⁴²

---

⁴⁴¹ Ibid. Den trumma som åsyftas är ett föremål som informanten försökt få tillbaka från Gotlands museum. Ordföranden i Hall är övertygad att trumman kom till Gotlands museum som deposition, medan museet hävdar att det var en gåva och de har ägandeätten till trumman.

⁴⁴² Intervju med ordföranden i Hall, 2016-05-18.

Ordföranden i Hall nämner även under intervjun att den tidigare ordföranden, vilken var med och tog fram kopian, uttryckte oro för att kopian skulle försvinna ifall originalet kom tillbaka till kyrkan. Han hade investerat mycket vid tillkomsten av kopian.⁴⁴³

Utifrån intervjumaterialet kan det spåras att kopian fått ett förändrat högre värde.⁴⁴⁴ På det sätt kopian blivit viktig för församlingen, kan även indikera att en kulturarvsprocess med värdeförskjutning ägt rum.

Bild 7. Interiör, Hall kyrka

Foto: Mikael Hammelev Jørgensen

Bilden visar hur återförda skulpturer har monterats på långhusets norra vägg och hur de förhåller sig till kopian av triumfkrucifixet.

---

⁴⁴³ Ibid.

⁴⁴⁴ Kopians värdeförändring är intressant att exempelvis ställa i relation till den kopia av totempålen som är placerad utan för Etnografiska museet i Stockholm.

Omkostnader och ekonomiska bidrag

Det finns skäl att poängtera att i den senare processen gällande triumfkrucifixet förekommer kostnader endast inledningsvis. I processens förlängning verkar inte ekonomiska utmaningar vara ett problem, vilket kan förklaras med att projektet fick stöd genom kyrkoantikvarisk ersättning (EKN). En genomgång av arkivmaterial visar att båda processerna medfört kostnader. I den första processen fanns en utmaning att finansiera tillverkningen av kopian. Konserveringsinsatserna medförde också kostnader. Dokumenten visar på parternas agerande i förhållande till de ekonomiska utmaningarna. Till en del uppstod ett samarbete mellan Gotlands museum och Hall församling. Det finns även indikationer på att triumfkrucifixet är attraktivt för Gotlands museum, vilket kan styrkas av museets försök att förvärva det från församlingen. Gotlands museum skulle också stå för målningen av kopian, vilket skulle göras internt på museet av dess anställda konservator. En slutsats är att lösningen med kopior med all sannolikhet också medför höga kostnader vilket förhandlingsparter i framtiden kan förvänta i en process om återförande av kulturföremål.

Den andra processen medförde omkostnader genom konservators analyser och mätningar utförda av Energibyran. Kostnaderna kan visa att frågan om återförande togs på allvar och att detta var en nödvändig utgift för att skaffa fram data att relatera till.

Processens utveckling kan illustreras genom att kortfattat formulera ett antal betingelser:

- 1) Triumfkrucifixet är skyddat i lag
- 2) Församlingen äger triumfkrucifixet
- 3) Församlingen vill återföra triumfkrucifixet
- 4) Gotlands museum har förvaltats triumfkrucifixet i hundratalet år
- 5) Triumfkrucifixet är ovanligt välbevarat
- 6) Gotlands museum har triumfkrucifixet utställt
- 7) Klimatet i kyrkan är skadligt för triumfkrucifixet

Ett villkor har avlägsnats i jämförelse med den tidigare processen, vilket är villkoret om att museet önskar behålla triumfkrucifixet. Dokumenten visar inte att Gotlands museum skulle ha motsatt sig ett återförande utan undersökte möjligheterna att ett återförande av triumfkrucifixet skulle kunna komma till stånd. Men utifrån dokumentation framgår att triumfkrucifixet har ett högt värde för Gotlands museum, vilket kan förstärka museets önskan om fortsatt innehav.

Museet och förvaltning av kulturföremål

Men varför kan inte föremålen ha varit kvar i museets magasin? Förvarades de inte bättre där? Enligt ordföranden i Hall var magasinet då väldigt rörigt och alla föremål hittades inte under besöket. På frågan ifall de ville ha tillbaka flera föremål så svarade hon att de var i för dåligt skick för att vara intressanta.

Det är värt att poängtera att frågan i viss mån var avgjord från början genom lagstiftningen kring kyrkliga inventarier som alla parter är satta att följa. Det är intressant att svensk lagstiftning styr detta ärende, något som sällan framförs explicit i förhandlingslinjen. Det faktum att processen egentligen var avgjord på ett tidigt stadium är intressant, eftersom förlängningen av arbetet med konservators utlåtande och mätresultaten från en utomstående part verkar ha ökat möjligheterna att parterna kan nå samförstånd, trots det nekande resultatet. Processens struktur tycks ha fungerat som en ”kakförstorare”. Museets inledande bedömning var från början korrekt, och det finns en historik av mögelproblem i Hall kyrka som är viktigt att ta i beaktning. Detta faktum framförs dock inte heller som argument.

Det finns en indikation på att länsstyrelsen hade en betydligt mer aktiv roll än vad Riksantikvarieämbetet hade i den första processen. Orsaken kan finnas i förändringar i politiska direktiv och riktlinjer, och möjligen kan det finnas en nytta med myndighetens regionala placering.

Processerna kring återförande av triumfkrucifixet som presenterats ovan skiljer sig åt i handläggning och dialog. I första processen från 1980-talet sker förhandlingen till stor del mellan två

personer, den ena som representant för församlingen och kyrkorådet och den andra för museet. I det senare fallet är flera aktörer inblandade. På museets initiativ genereras flertalet expertutlåtanden och mätningar av klimat i både Halls kyrka och museets utställningslokal där originalet exponeras. I en jämförelse med den tidigare processen agerar museet mer kraftfullt när argumenten förankras i utlåtanden från konservator och i mätvärden framtagna av Energibyran. I den förra processen baserades också beslutet utifrån nödvändigheten med ett hållbart klimat för triumfkrucifixet, men med en vetenskaplig uppbackning i det senare fallet. Anledningen kan vara en förändring inom kulturvården vad gäller rutiner och tillgängliga metoder. Bland arkivhandlingarna finns för den första processen inget formellt beslut från Riksantikvarieämbetet ifall ett återförande kan komma ifråga eller inte. Det är museet som driver en linje om att triumfkrucifixet ska förvaras på museet i klimatkontrollerade lokaler. Riksantikvarieämbetet ger sitt tillstånd för upphängningen av kopian i kyrkorummet i Hall kyrka. Arkivmaterialet indikerar att Gotlands museum stundtals agerar på ett likartat sätt i återförandefrågor. Till exempel krävde museet under denna senare process att mätningar av klimatet i Hall kyrka skulle utföras under ett års tid. Likartade mätningar hade krävts av museet i andra sammanhang.⁴⁴⁵ Byggnadshyttans konservator höjde dock kraven och krävde mätningar under två års tid.

Mätresultaten visade att klimatet i kyrkan var mycket dåligt för att kunna bevara inventarierna i bra skick. Gotlands museum agerar utefter en optimal bevarandemiljö för triumfkrucifixet. Det ligger också i ett museums uppdrag att bevara vad som finns i dess samlingar. Ett museum skall även *visa* sina samlingar genom utställningar, grundat i en bildningsambition. Häri kan en del av orsaken till problematiken finnas. Triumfkrucifixet är ett mycket

---

⁴⁴⁵ Gotlands museum hade ur bevarandesynpunkt framställt liknande krav tjugo år tidigare i en skrivelse daterad 1985-08-06 (Dnr: 185). Då gällde saken ifall ett återförande av ett votivskepp till Hangvar kyrka kunde komma ifråga. Arkivhandling, landsarkivet i Visby, Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1

viktigt föremål för Gotlands museums utställningsverksamhet. Museet har ett förvaltnings- och bildningsuppdrag som utgångsläge. Församlingen har som enhet en historia som går långt tillbaka, och som är bunden till kyrkobyggnaden som plats. För en del människor kan kyrkan som plats och församlingen som grupp kännas som betydelsefulla identitetsbärande faktorer vilka knyter an till minne.⁴⁴⁶

Arkivhandlingarna indikerar på vilka sätt församlingen och museet agerar i situationen. Dokumentation kan belägga att församlingen gjorde försök att få tillbaka triumfkrucifixet. De sände en fråga till museet om detta, men svaret blev nej. Äganderätten blir inte avgörande, utan argumentationen som fokuserar på förvaltning och bevarande. Museet agerar utifrån sitt uppdrag och tar initiativ till vetenskapliga undersökningar som visar att triumfkrucifixet skulle ta skada av klimatet i kyrkan.

Trumman från Hallshuk

Som kontrast till framställningen ovan kring förvaltningen av triumfkrucifixet, presenteras nedan ytterligare två exempel från Hall, men där processen tagit en mera negativ riktning. Till en del handlar det faktiskt om samma parter, men inte nödvändigtvis om samma personer. Dessa ärenden är också relativt aktuella och gäller kyrkan i Hall.

Ena ärendet gäller en trumma som förut användes av hammästaren i Hallshuk. Exemplet om trumman kan illustrera när krav på återförande tenderar att bli till en konflikt. Under intervjun med ordföranden i Hall om triumfkrucifixet nämndes försöken som gjorts att återfå denna trumma. Enligt uppgift förvarades trumman i kapellet i Hallshuk. Kapellet förföll till ruin och trumman lämnades in till Gotlands museum. Efter en tid återställdes kapellet. Ordföranden i Hall anser att trumman borde återföras till kapellet, men museet hävdar att de fått trumman som gåva. Ordföranden i Hall har i stället övertygelsen att trumman blev deponerad på museet. Det finns inget dokument som styrker detta i dagsläget.

---

⁴⁴⁶ Se: Misztal, Barbara A., *Theories of social remembering*, Open University Press, Buckingham, 2003, s. 134.

Ordföranden i Hall har skrivit flera brev, men museet säger blankt nej till alla argument. De hänvisar till att de är ägare, eftersom trumman skänktes. Trumman förvaras i museets magasin och är inte utställd. Vid ett besök i det gamla magasinet kunde inte trumman hittas. Ordföranden i Hall beskriver det som att ord står mot ord, men informanten anser att trumman hör till platsen. Vad som framkommit i ärendet är att förhandlingsläget är blockerat, och där misstro istället uppstått mellan parterna.

Det andra exemplet gäller utlåningen av ett epitafium från Hall kyrka till Gotlands museum. Epitafiet var tänkt att vara en del i en utställning.

Delar av processerna kring epitafiet och trumman är synliga i kyrkorådets protokoll. Det är viktigt att poängtera att det bara är en parts perspektiv som framkommer, men exemplen om trumman och epitafiet kan visa på tendenser till föränderliga relationer mellan parter. Förändringarna av dessa parterers förhållningssätt verkar påverkas av kulturföremålets karaktär och vilken kontext det handlar om:

§ 55 Begäran till länsmuseum.

Beslöts att sända begäran till länsmuseum om att få tillbaka följande föremål som är deponerade hos dem.

Trumman som tillhör Hallshuks kapell. (Användes förr vid fiske ingen fiskare fick gå ut och lägga sina nät förrän fogden slagit på trumman, då fick alla samma chans att nå de bästa fiskeställena) [sic].

[...]

§ 56 Kyrkoantikvarisk ersättning.

Beslöts att hos länsstyrelsen ansöka om kyrkoantikvarisk ersättning för konservering och lämplig förvaring av följande föremål som i dag är deponerade hos länsmuseum i Visby.

[...]

Hallshuks kapell.

Textilförvaring och genomgång av textilier

Ändring altarring.

Monter och skåp för fisketrumma.⁴⁴⁷

---

⁴⁴⁷ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 6, daterat 2007-09-20.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

I slutet av citatet framkommer att församlingen hade ambitioner med trumman och ville skapa ett särskilt skåp så att den kunde förvaras i Hallhuks kapell. I protokollet nämns även att kyrkorådet är övertygat om att trumman är deponerad på museet. Nästa protokollutdrag berör museet förfrågan om lån av epitafiet:

§18 Inlån av epitafium

Förfrågan hade inkommit från Gotlands museum om lån av ett epitafium över Elisabet Lyth under deras utställning.

Kyrkorådet beslutade att bifalla deras begäran.⁴⁴⁸

Nästföljande citat visar att kyrkorådet gör ett förnyat försök att få tillbaka trumman. Ännu en gång kan kyrkorådets ambition att säkra en omvårdnad för trumman spåras:

§ 15 Trumman Hallshuk

Ordf. informerade om att [denne] lämnat in en skrivelse till länsmuseum på nytt ,där [sic] det står att Hangvar-Hall församling äger trumman som finns på museet och att vi vill ha den tillbaka. Vi kommer att söka antikvariskt bidrag till en klimatstyrd monter där trumman skall förvaras.⁴⁴⁹

Nästa citat understryker kyrkorådets förändrade position när det gäller triumfkrucifixet. Men i citatets avslutning framkommer att epitafiet som flyttades från Hall kyrka till Gotlands museum inte verkar ha klarat klimatomställningen:

§ 56 Skulpturer i Hall kyrka.

[Ordföranden i Hall] meddelade att de skulpturer som vi fått kyrkoantikvariskt bidrag till att göra i ordning, kommer att återföras till Hall kyrka. Angående krucifixet från 1100-talet tar kyrkorådet idag beslut att inte återföra det till Hall kyrka eftersom luftfuktigheten är väldigt hög. Vi vågar inte ta det ansvaret att krucifixet blir förstört. Vi har epitaget [sic] som fornsalen lånade i färskt minne, det klarade inte omställningen.⁴⁵⁰

---

⁴⁴⁸ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 2, daterat 2009

⁴⁴⁹ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 2, daterat 2010-03-18.

⁴⁵⁰ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 5, daterat 2010-10-12, § 56.

Citatet nedan beskriver kyrkorådets kontakt med länsstyrelsen på Gotland, vars antikvarie inte hade kännedom om att epitafiet flyttats. Även här omnämns att kyrkorådet inte tänker fortsätta processen att återföra triumfkrucifixet:

§ 20 Crusifixet [sic] i Hall kyrka.

Ordföranden redogjorde för sina kontakter med [Länsstyrelsen] ang. Crusifixet [sic] i Hall kyrka. [Länsstyrelsen] Hade [sic] ingen vetskap om Epitafiet som blev förstört av Läns museet, han undrade hur mycket detta hade påverkat kyrkorådets beslut och ordf. talade om för honom att vi inte vågade ta ansvaret för om Crusifixet [sic] skulle bli förstört. Sista ordet är inte sagt i denna fråga.⁴⁵¹

Ur ett förvaltningsperspektiv öppnas flera spår att beskriva vad som framgår av citaten ovan. Det finns skäl att erinra om att kyrkliga inventarier uppbådar skydd genom svensk lagstiftning. I ärendena kring epitafiet tycks förvaltningen ha fallerat och blottar en brist i strukturen. För länsstyrelsen som ansvarig myndighet belyses en svårighet att upprätthålla en täckande kontroll av hanteringen av kyrkliga inventarier. Ett visst behov av grundläggande utbildning om förvaltning av kulturarvsföremål kanske kan spåras mot bakgrund av hur ärendet avlöpte. Svenska läns museer och andra offentligt finansierade museer kan möjligen vinna på att skapa en rutin att förhöra sig om vilka åtgärder som vidtagits vid inlån av kulturföremål.

Ifall det är känt att föremål kommer att komma till skada i en viss miljö, så kan ett museum träda in som tillfällig förvaltare till dess en hållbar miljö inrättats. Hanteringen av triumfkrucifixet från Hall kyrka berör detta problem. Utifrån mätvärden kan det konstateras att klimatet i Hall kyrka var dåligt betraktat ur ett konserveringsvetenskapligt perspektiv. En tjänsteanteckning från länsstyrelsen på Gotland angående mögelproblem indikerar ett klimat i Hall kyrka som är allomfattande skadligt för flera inventarier:

På uppdrag av Forsa församling har [...], lotine, kontaktat undertecknad om mögelsanering av textilierna i sakristian i Hall kyrka.

---

⁴⁵¹ Sammanträdesprotokoll, Hangvar-Hall kyrkoråd, protokoll nr. 2, daterat 2011-03-03, § 20.

KAPITEL 6 FALLSTUDIER

Lotine har lämnat in ett program för hur man ska kunna sanera textilierna och skåpet som drabbats av mögel. Man har även beskrivit klimatet och vad som kan vara orsaken till angreppet. Antikvarie [...] vid Gotlands museum har också deltagit vid besiktning i kyrkan och skrivit en besiktningsanteckning som är bifogad lotines förslag. Även han drar en del slutsatser om klimatet och skriver att man bestämt att påbörja klimatmätningar i sakristian för att kunna gå vidare med rätt åtgärder för att mögelangreppen inte ska komma tillbaka. Länsstyrelsen konstaterar att inga åtgärder som nu vidtas är tillståndspliktiga men följer arbetet och vill ha samråd om framtida insatser.⁴⁵²

Dokumentet vittnar om fortsatt undermåligt klimat efter att förhandlingen om triumfkrucifixet avslutats. Konsekvensen av dåligt klimat är att kulturföremål i kyrkan skadas vilket innebär att triumfkrucifixet också skulle ha skadats ifall det återplacerats i kyrkorummets. Gotlands museum kan då istället beskrivas ha en uppgift att fortsätta förvalta kulturföremålen tills dess klimatförhållandena har förbättrats, eller att exempelvis en klimatkontrollerad monter installerats. Frågan är ifall det är hållbart att betydelsefulla kulturföremål ska förvaras i en sådan miljö? Det kan vara befogat med en förvaltningsinsats, där vissa kulturföremål kan placeras i karantän i väntan på nödvändiga åtgärder. Vad gäller fallstudien kring relationerna mellan Hall församling och Gotlands museum kan det tänkas att parterna efter en tid nått samförstånd om kyrkorummets brister vad gäller klimat för bevarande, sammanbundet med ett ömsesidigt intresse att faktiskt bevara triumfkrucifixet. Klimatets betydelse för omvårdnaden av kyrkliga inventarier kommer upp som argument i flera situationer. Enligt kyrkorådets protokoll togs klimatets inverkan inte med i beräkningarna när det handlade om utlånet av epitafiet, vilket medförde att föremålet skadades. En rimlig bedömning är att ett fel skedde i förvaltningskedjan av epitafiet betraktat som kyrklig inventarie.

---

⁴⁵² Tjänsteanteckning 2012-12-13, länsstyrelsen på Gotland, *Tjänsteanteckning om mögelsanering av textilier i Hall kyrka*, dnr: 433-3885-12, arkivhandling, Gotlandsmuseum, kapsel: *Hall kyrka*, mapp: *akter 2001*.

Avslutning

Processen med återlämnandet av helgonskulpturerna och triumfkrucifixet ter sig enkla och överblickbara. Vid en närmare analys av fallen framträder mera komplexa förhållanden som genererar intressanta tolkningar. Ärendet med totempålen har inslag som tydligt visar på sammansättningen och komplexiteten. Fallet tar flera vändningar och stora delar av processen finns dokumenterad.

Det är även viktigt att nämna en avgörande skillnad mellan de olika fallen. Totempålen lämnades tillbaka till haisla efter en lång och tålamodsprövande process. Helgonskulpturerna, mycket medfarna och i total avsaknad av polykromering, återlämnades även de. Detta skedde efter en förfrågan från Gotlands museum om det fanns församlingar som var intresserade att återfå deponerade föremål. Däremot lämnades triumfkrucifixet inte tillbaka eftersom det ansågs vara alltför känsligt för att placeras i Halls kyrkorum, där det sannolikt skulle ta skada av kyrkans inneklimat. Museerna utgår från ett fortsatt bevarande av föremålen och bedömer platsen utifrån lämplighet, medan haisla och församlingarna bedömer kyrkorummet, Misk'usa-dalen och Kitamaat vara lämpligast och det mest självklara för föremålen, trots att föremålen kan påverkas negativt ur ett konserveringsvetenskapligt perspektiv.

Kapitlet har behandlat två fallstudier kring återförande av kulturföremål där förhandling mellan parterna ägt rum, men som utvecklats på olika sätt. Fallstudierna har identifierat vilka argument som parterna valt att basera sin förhandlingslinje på, men också hur argumenten varierar då situationen förändras. Fallstudierna har visat förhandlingsprocesser i en förvaltningskontext där olika synsätt på den fysiska omvårdnaden av museiföremål och svensk lagstiftning kring kulturarv blir prövade.

Kapitel 7 Resultat och slutdiskussion

Introduktion

Ambitionen med denna avhandling har varit att utifrån ett förhandlingsperspektiv undersöka hur parter kan agera i processer om återförande av kulturföremål. Genom två fallstudier och ett antal exempel kan avhandlingen ge indikationer på vilka intressen som parter kan ha i en sådan process, och hur argumenten konstitueras i relation till förhandlingsprocessen och motparten. Genom att sammanställa argumenten under särskilda kategorier har förekomsten av argument schematiskt kunnat visas, men också olika förändringar som kan ske i processerna och hur dessa förändringar syns i parternas respektive förhandlingslinjer.

I detta sjunde och avslutande kapitel blir det viktigt att återknyta till avhandlingens inledande frågeställningar. De frågor som presenterats i kapitel 1 har besvarats genom diskussion, belysande exempel och analys av fallstudierna. Frågeställningar är:

1. Hur kan processer om återförande av kulturföremål förstås utifrån ett förhandlingsperspektiv?
2. Vilka typer av argument kan förekomma i en förhandling om återförande av kulturföremål? Hur kan argumenten variera mellan parter och över tid?
3. Hur kan förhandlingen komma att påverka förvaltningen av kulturföremålet i fråga?

Svaren på dessa frågor diskuteras i följande stycken. För att sammanfatta de teman som varit föremål för diskussion i denna avhandling kan viktiga kännetecken i förhandlingslinjerna framhållas. Dessa kännetecken är betydelsefulla i diskussioner om återförande av kulturföremål i relation till museala verksamheter och

offentlig förvaltning av kulturarv. Det är viktigt att poängtera att kännetecknen och motiven inte ska ses som isolerade faktorer. En förhandlingslinje kan inbegripa relationer mellan identifierade kategorier, exempelvis plats (PL) och kulturell identitet (KID), vilka i sin tur kan utgöra olika typer av förhandlingslinjer.

Kulturarvsprocesser som förhandling

Angående fråga 1 har det i avhandlingen framställts ett antal exempel på olika processer kring återförande av kulturföremål. Framställningen visar på olika strukturer i dessa processer. Att krav på återförande ibland kan utvecklas till en tvistefråga är välkänt. Avhandlingen har tillfört ett förhandlingsperspektiv och har genom en närmare granskning kunnat påvisa vilka faktorer och argument som kan ha spelat in för att underlätta en process, eller orsaka en blockering, eller häva en blockering.

Vad som är viktigt för den ena parten behöver inte vara viktigt för den andra parten. Det kan givetvis falla sig att båda parter vill ha exakt samma sak, samma detalj. Det gäller då att hitta någon annan faktor, eller faktorer, där parternas krav skiljer sig åt och börjar gå isär. Ifall dessa identifieras kan kakan förstöras. Detta bör rimligen vara det mest gynnsamma spåret att följa, eftersom det får en öppnande effekt.

En tredje deltagande part i förhandlingen (*outsider view*) kan vara nödvändig för att identifiera dessa skillnader mellan parternas ståndpunkter. Att synpunkter från en tredje part ha en enande effekt i förhandlingen syntes i fallet med triumfkrucifixet. Båda parter satte bevarande av triumfkrucifixet främst. Den tredje partens omdömen hjälpte till att nå samförstånd i processen.

De informanter som förekommit i avhandlingen delade med sig av sin syn på vad som fungerat som "kakförstörare" i respektive process de varit delaktiga i. I linje med Bazerman och Moores teorier kring *fixed pie* (kakan med fast storlek) och *value creation* (värdeskapande), avslutades intervjuerna med vad parterna själva såg som liknande faktorer i processerna om främst totempålen, helgonbilderna och triumfkrucifixet.

Den tidigare chefen för Etnografiska museet i Stockholm, Per Kåks, sade att känslan av att ha gjort något bra skapar mervärde. Den goda kontakt som kan uppstå med en motpart, kan utvecklas till ett utbyte mellan parterna och en fortsatt levande kontakt. En bra förhandlingssituation är i sig värdeskapande.⁴⁵³

Den före detta chefen för Etnografiska museet i Stockholm, Anders Björklund, sade att låta processen få ta tid skapar värde. Tid är en kakförstorare, och totempålen är ett bra exempel. En snabb återförändningsprocess hade inte varit lärorik, men denna långa process var istället väldigt kunskapsalstrande. Parterna fick möjlighet att lära känna varandra, men även sig själva. Anders Björklund säger också att det är viktigt att skala bort tveksamheter och istället öppna för improvisationer och det oväntade, så att man kan skapa nytt på basis av gjorda erfarenheter. Flexibilitet och improvisationsberedskap är viktiga ingredienser för att människor ska kunna mötas runt oortodoxa förslag.⁴⁵⁴

Ordföranden i Bro bedömde att en kakförstorare i processen var att det till en början handlade om att återföra tre skulpturer. När väl processen kom igång, och de från Bro församling fick se föremålen på museet, kunde de tänka sig att återföra flera föremål. När de väl fick se vad som fanns började de tycka att det var roligt, även de som varit något tveksamma till att återföra skulpturerna. Ekonomiskt stöd kan även ha varit en kakförstorare som underlättade processen och möjliggjorde en god omvårdnad av helgonbilderna.⁴⁵⁵

I intervjun till denna avhandling lyfte Knut Weibull, överantikvarie vid Riksantikvarieämbetet, fram flera faktorer som kan vara värda att ta i beaktning. Han förde fram att inte ta förhastade beslut och låta processen ta tid så parten kan ta vara på sin rätt. Weibull berättar om ett fall gällande återförande av en målning av *Emil Nolde*, där ägarna var intresserade av pengar, men

---

⁴⁵³ Intervju med Per Kåks 2016-04-20, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 1:01:00.

⁴⁵⁴ Intervju med Anders Björklund 2016-04-20, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 45:15.

⁴⁵⁵ Intervju med ordföranden i Bro, 2016-05-17, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningen påverkats, tid: 20:00.

också rättvisa.⁴⁵⁶ Ägarna hade även en advokat som var intresserad av en procentandel vid en vidareförsäljning. Svenska staten med Moderna museet var inte intresserade av pengar, utan ville visa konst för allmänheten. Parterna hade olika intressen. Enligt Weibull fick ägarna tillbaka tavlan, men deponerade den fortsatt i Stockholm. Målningen såldes senare till en konstsamlare, vilken lovade att låna ut verk till Moderna museet, som då fick sitt intresse tillgodosett. Han tillägger att en part som inte hyser dolda förväntningar öppet kan redogöra för vad man själv tycker är rimligt.⁴⁵⁷

Ordföranden i Hall lyfte fram att kopian av triumfkrucifixet var en kakförstorare. Processen om triumfkrucifixet kan indikera att parter i samförstånd är fördelaktigt för processer om återförande av kulturföremål. Samförstånd i förhandlingar om återförande av kulturföremål kan anses självklart, men blir intressant för en vidare analys. Ett förhandlingsläge i samförstånd kan istället ha gjort parternas positioner mera rörliga, så att *båda parter* kan få något att vinna i processen. Samförståndet kan synliggöra möjligheter där tidigare tillbakavisade alternativ börjar betraktas som fördelaktiga. Ett kulturföremål kan återföras *utan* att parterna har nått samförstånd, exempelvis genom ett domstolsbeslut eller en påfunnen äganderätt bakom återförandekraven, vilket innebär att en part kanske får full utdelning medan den andra parten inte får något alls. Men ifall parterna i processen istället strävar efter samförstånd kan utfallet delvis bli ett annat. Kulturföremålet återförs, men den part som avstår kulturföremålet får något annat intresse tillgodosett, exempelvis i form av ny kunskap, andra föremål, eller inlån av just det föremål som återfördes.

---

⁴⁵⁶ En närstudie av ärendet finns i: Rydell, Anders, *Plundrarna: hur nazisterna stal Europas konstskatter*, Ordfront, Stockholm, 2013, s. 217-224, 234-252.

⁴⁵⁷ Intervju med Knut Weibull 2016-04-21, intervjumaterialet har i viss mån renskrivits för läsbarhetens skull utan att meningens påverksats, tid: 18:15-24:20

Jfr: Söderling Fredrik, *Dagens Nyheter*, 2009-09-09

<http://www.dn.se/kultur-noje/konst-form/modernas-konflikt-om-nazikonfiskerad-tavla-lost/>, nedladdad: 2016-11-23.

Argument i kulturarvsprocesser

För att besvara fråga 2 har ett antal kategorier skapats för att under dessa gruppera de argument som förekommit i avhandlingens fallstudier.

Avhandlingen kan visa vad parterna ansåg vara viktigt, men också i vilka delar de förändrade sin uppfattning. Resultatet kan ses som en indikation på hur en del faktorer värderas i fall där återförande av kulturföremål förhandlas. Det material som skapats för denna avhandling kan visa när i processen, och kring vilka faktorer, parter kan ändra uppfattning så att processen förskjuts mot ett läge av samförstånd.

Nedan har en sammanställning gjorts av vad parterna i fallstudierna lyfte fram som viktigt (se tabell nr 5). Trots att metoden i detta avhandlingsarbete varit av kvalitativ art, ges indikationer på vad parter i förhandling om kulturföremål kan värdera som viktigt. Tabell nr 6 visar även bland vilka kategorier av argument som förändringar av parternas positioner ägde rum och samförstånd uppnåddes.

Tabell 5. Sammanställning av argument

Typ av argument som respektive part tar upp (siffrorna i tabellen anger frekvens)

Parter	PL	KID	OMV	MI	MR	JR	TGH	EKN
Museer	2	0	3	2	0/1*	1	3	3
Motpart	3	3	2	0	3	2	3	2

*Moralisk rätt kommer in under den andra processen om att återföra triumfkrucifixet från museet till Hall kyrka.

Tabell nr 5 visar att exempelvis två museer lyfte fram plats (PL) som viktigt. Inget museum argumenterade kring en kulturell identitet, vilket samtliga motparter gjorde (KID).

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

Tabell 6. Graden av samförstånd i fallstudierna

Förekomsten av argument där samförstånd nåddes

Parter	PL	KID	OMV	MI	MR	JR	TGH	EKN
Museer	(2)2	(0)0	(3)3	(2)2	(1)1	(1)0	(3)2	(3)3
Motpart	(3)2	(3)0	(2)3	(0)2	(3)1	(2)0	(3)2	(2)3
Frekvens	2/3	0/3	3/3	2/3	1/3	0/3	2/3	3/3

Tabell nr 6 över graden av samförstånd visar inom vilka kategorier förändringar skedde och var parter nådde enighet likväl som oenighet. Till exempel kan det utläsas att i tre fall av tre argumenterade museer som part att omvårdnad (OMV) var viktigt och att samförstånd nåddes. Samma resultat är det med betydelsen av ekonomi (EKN) i processer om återförande av kulturföremål.

Förvisso är det Gotlands museum som var motpart i både Hall och Bro, men museets agerande följer en likartad linje som också andra museer har gjort. Hur museer kan välja att agera och konstruera en förhandlingslinje har synliggjorts genom exempel i denna avhandling. Resultatet kan indikera hur museer väljer att argumentera, och vilka faktorer de som kulturarvsinstitutioner lyfter fram som viktiga.

I sitt verk talar Bazerman och Moore om innebörden i satsningar (*bets*) på olika möjligheter, vilket kan få motparten i en förhandling att exempelvis byta riktning och att det sedan blir ett avtal som inte hade förutsetts.⁴⁵⁸ I en sådan process kan en insikt om gemensamma värden uppkomma. Bazerman och Moore ger även ett exempel att ett högt bud, eller ett tydligt krav, kan få motparten att backa.

Fallstudierna har gett exempel på ett distanserat och rationellt förfarande i förhandling, men även visat exempel på att starka känslor kan bli en del av kulturarvsprocesser och ha inverkan på en förhandlingssituation. Bazerman och Moore understryker att ingen är helt immun mot att påverkas av sina egna intressen.⁴⁵⁹ Författarna

⁴⁵⁸ Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013, s. 184 f.

⁴⁵⁹ Ibid, s. 158.

säger vidare att varje förhandlingssituation och uppgörelse är påverkad av den enskilde aktörens agerande och värderingar.⁴⁶⁰ Detta blir intressant vad gäller krav på återförande, som då kan ställas inför ett helt nytt förhandlingsläge efter att viss tid förflutit och en förskjutning av värderingar ägt rum.

Bazerman och Moore presenterar ett intressant verktyg; *Best Alternative To a Negotiated Agreement*, BATNA, som är värdefullt för en diskussion om återförande av kulturföremål.⁴⁶¹ Vad Bazerman och Moore beskriver som BATNA, ska ses som en reservation, en lägsta punkt, för att överhuvudtaget tänka sig en uppgörelse. Exempelvis: de fordrande vill ha *alla* föremål i samlingen. Museet kan tänka sig ett betydligt färre antal men inte fler än högsta tänkbara (som sista bud), som ändå ligger under det totala antalet. De fordrande kan tänka sig att sänka sina krav, till ett sista bud, eller inte. I ett *sådant fall* kan det bli intressant ifall parterna skulle utgå från Bazerman och Moores sex punkter och vilken BATNA som är aktuell (se kapitel 5 i denna avhandling).

Utifrån vad Bazerman och Moore säger kan man som part förvänta sig både känslomässigt styrda argument likväl som rationella argument. Att styra processen mot en mera rationellt förankrad förhandling kan gynnas av att låta processen löpa under en längre tid, vilket denna avhandling också kan visa. I litteratur om kulturarv är det känslomässiga kombinerat med det rationella synligt men inte förankrat på samma sätt som hos Bazerman och Moore.

Forskaren James Cuno menar att de lagar och bestämmelser som omger arkeologiska platser och utförelse av föremål har fått en stark bieffekt genom att gynna nationalistiska ambitioner där kulturlämningar och äldre civilisationer används för att visa på en historisk kontinuitet mellan dagens stat och exempelvis en antik civilisation, vilket speglas i kategorin KID.⁴⁶² Tendenser att parter åberopar en historisk kontinuitet är även synligt i denna avhandlings

---

⁴⁶⁰ Ibid., s. 175.

⁴⁶¹ Ibid., s. 177

⁴⁶² Cuno, James B, "Introduction", i: Cuno, James B. (red.), *Whose culture?: the promise of museums and the debate over antiquities*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2012 [2009], s. 2

fallstudier. Exempelvis att parterna säger att de kyrkliga föremålen *kommer hem* och haisla har bott på platsen under flera tusen år, vilket anspelar på att även totempålen har rötter till platsen i de tidsperspektiven.

Kulturarvsprocesser som förvaltning

Avhandlingens tredje fråga har besvarats genom att fallstudierna har visat hur kulturarvsförvaltningens struktur och människors agerade var under processen.

Mot bakgrund av den tredje frågeställningen så hamnar kulturföremål vilka betecknas som kulturarv i centrum. Det centrala är hur förvaltningen av dessa är strukturerad och hur parterna betraktar exempelvis en fysisk omvårdnad i relation till motpartens intressen. I fallstudierna är en part ett museum. Museernas uppdrag ska ses som en utgångspunkt för att förstå en mera strukturell kulturarvsförvaltning där myndigheter och lagstiftning är viktiga faktorer. Som motpart finns också haisla, ett urfolk, vilka driver sin linje om vad kulturföremål är och hur exempelvis totempålen som artefakt ska hanteras. Synen på vad som är en lämplig hantering kan skilja sig betydligt mot ett museums uppdrag. Därför kan mycket i denna avhandling sägas handla om människors möten och vad som är en lämplig fysisk omvårdnad och förvaltning av kulturarv.

Under ett tal vid ceremonin då totempålen skulle fraktas iväg till British Columbia, och den nya totempålen skulle resas utanför Etnografiska museet i Stockholm, sade Louisa Smith följande:

Today the old pole has been set free. It is no longer in shackles. It is very symbolic of the history of First Nations people, whose history has not been kind. But things are changing, in bringing cultures together and understanding each other that we are all the same. We [...] are all of one creation. We are brothers and sisters as the creator intended us to be.⁴⁶³

---

⁴⁶³ Dokumentärfilm: Cardinal, Gil, *Totem: Return and Renewal*, National Film Board, 2007, tid: 05:15

https://www.nfb.ca/film/totem_return_and_renewal, nedladdad: 2016-03-24.

Samförståndet och olika alternativ kan exempelvis bestå i att parterna omvärderar andras och egna argument och förslag. Omvärderingen, eller omprövningen, kan ge samförstånd kring insikten om värdet i tekniska insatser. Dessa insatser kan fördröja ett återförande, men förbättrar den fysiska omvårdnaden. Samförståndet kanske ger möjligheter till ett delat innehav, som gör att kulturföremålet i viss mån kan delas av parterna utan tonvikt på äganderätt.

Ett museum som part kan få en dubbel roll. Denna roll kan illustreras med de värdekonflikter som kan uppstå då ställningstagande krävs om hur ett kulturföremål fortsättningsvis ska förvaltas. Personalen på Etnografiska museet, och kanske i synnerhet de som var involverade i processen, kan ha upplevt en liknande ambivalens inför en personlig som institutionell roll. I materialet kan skönjas en vilja till respekt för haislas traditioner och vetenskapligt baserad kunskap om deras kultur, men även kanske egna band till museets verksamhetsidé och känslor inför önskemål från de som donerat föremål till museets samlingar. Som jämförelse har British Museum ett styrdokument som uttrycker att medarbetares tidigare insatser för att bygga upp verksamheten, och donatorers bidrag och önsknings, ska visas hänsyn och respekteras.

En maktobalans uppstår ifall det framställs en förväntan eller krav att en gemenskap behöver leva efter någon slags tradition för att komma ifråga och att gruppens krav ska hanteras seriöst. Bienkowski menar att ett museum, eller annan ansvarig ägare som har att fatta beslut i en fråga om återförande av kulturföremål, bedömer motparten utifrån deras sätt att leva, och vill se ifall deras livsvärld, traditionella utövningar ”duger” (kanske stereotypen som förväntad). Vem har då ”rätten” göra en sådan bedömning? Det uppstår en risk för en framväxande renhetstanke ifall motpartens kulturella utövande ska bedömas utifrån idéer om autenticitet. ”Such institutions hide behind formal criteria and make assumptions about which groups are, or are not, authentic and therefore legitimate claimants”.⁴⁶⁴ Ägarskapet tycks ge ett stort inflytande att tillskriva sig

---

⁴⁶⁴ Bienkowski, Piotr, “Authority and the power of Place: Exploring the Legitimacy of Authorized and Alternative Voices in the Restitution Discourse” i: Tythacott,

en sådan rätt eller placera en part i en beslutsfattande situation som kan generera tvivel.

Ifall Bienkowski har rätt i sina antaganden, verkar renhetstanken kunna uppstå både hos en aktör som påstår sig vara en ”korrekt traditionell” utövare, likväl som den aktör som säger sig kunna bedöma vilka som följer ett ”sant” traditionellt mönster.

Fallet med totempålen har flera nivåer. Genom att totempålen slutligen placerades i skogen, visar också fallet att en kulturarvsprocess kan fortsätta även efter en avslutad förhandling om återförande. Men det sätt på vilket kulturarvsprocessen kring totempålen i förlängningen utvecklades, kan av vissa krafter användas som ursäktande exempel till att stärka argument för att *inte* återföra kulturföremål. Anledningen skulle vara att totempålen nu ligger och förmultnar. Röster om brutna avtal kan höjas. Men fallet med totempålen kan också stärka argumenten om att *inga band* bör finnas kvar när ett föremål byter ägare och fysiskt återförs.⁴⁶⁵ Med facit i hand skulle totempålen ha kunnat återföras redan under 1990-talet, i och med regeringsbeslutet. Med tanke på vad som skedde med totempålen var kraven på bevarande förståeliga, men i efterhand utan funktion. Denna avhandling har dock kunnat understryka att en längre process skapar mervärde, exempelvis i form av kulturellt utbyte.

Fallstudierna och exemplen som använts till denna avhandling har givit flera indikationer på möjligheter att förstora kakan och att vissa av de berörda parterna kommit till insikt att det är möjligt. En parts framförda krav kanske blockerar processen och därmed den egna saken i ett aktuellt läge, men parten kan komma till insikt om att dess intressen istället kan uppfyllas i ett framtida skede.

Ett annat tänkbart läge är att en parts intressen inte kommer kunna tillgodoses ifall en förhandlingsprocess inte tillåts ha några som helst avvikelser. Detta gäller även ifall parten i fråga har

---

Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014, s. 41.

⁴⁶⁵ Jfr: Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson, Stockholm, 2016, s. 195 ff.

exempelvis en otvetydig *rätt* som ger en snabb process, så kan utfallet på kort sikt vara positivt, men betraktat över tid negativt för partens intressen. Till exempel att kulturföremålet förstörs pga. bristande klimatförhållanden eller kunskap kring fysisk omvårdnad, eller att ett kulturellt utbyte med kunskapsproduktion inte ges tid att uppkomma, eller båda

I fallet med totempålen fanns en tvekan till återförande, men en förändring ägde rum där återförande istället blev ett gemensamt mål för parterna. Ett lyckat återförande med bra omvårdnad blev även ett gemensamt mål när det handlade om helgonbilderna till Bro kyrka. Men det kan tänkas att en värdering kan förskjutas åt motsatt håll där vissa personer förstärker en avvisande inställning, eller att religiösa motiv förskjuts mot en mera absolut uppfattning, vilket kan blockera en förhandlingsprocess.

Vidare forskning

Ett resultat av denna undersökning är identifieringen av kategorier av argument och hur argumenten förhåller sig till varandra. Dessa kan möjligen skrivas fram på andra sätt, och förekomma i andra konstellationer. Ett annat resultat är analysen av förhandlingens olika steg och möjligheter att nå samförstånd. Ytterligare forskningsinsatser kan förhoppningsvis identifiera stabila mönster.

Denna avhandling har även skrivit fram en kontext kring det starka känsloliv som kan upplevas i människors relation till kulturarv, men även att människor kan hålla en känslomässig mental distans till hur exempelvis kulturföremål kan förvaltas. Med distans menat ett mera rationellt präglat synsätt, knytet till lagstiftning och förvaltningspraxis. Genom fallstudierna har dock avhandlingen kunnat indikera att det oavsett ett mera rationellt eller känslomässigt förhållningssätt, parallellt kan existera en ömsesidig vilja till förståelse för en motparts intressen. Avhandlingen skapar en öppning för ytterligare forskning av människors relationer i deras förhållande till kulturarv.

Avhandlingen har särskilt belyst hur människors idéer om kulturarv i dialoger mellan museer och samhällsgrupper kan se ut, och hur dessa idéer kan utvecklas. Genom att tydligare koppla

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

samma krav på återförande av kulturföremål till psykologins teorier om förhandling och rättvisa kan avhandlingen ha gett ett bidrag till föreställningar om hur kulturarv bör förvaltas. En analys av människors uppfattning om dialoger kring kulturarv kan skapa nya förvaltningsformer som utmanar en tidigare förvaltningsform, till vilket denna avhandling kan vara ett bidrag genom sin tvärdisciplinära ansats.

Den viktigaste uppgiften för fortsatt forskning är att pröva och utveckla det kategorischema som utgår från argumentationen i fallstudierna. Genom att utveckla metoden och använda ett vidare material skapas en öppning att med större säkerhet kunna peka ut vilka intressen som finns bakom människors krav på återförande av kulturföremål.

Referenser

Otryckt material

Intervjuer

Per Kåks 2016-04-20.

Anders Björklund 2016-04-20.

Knut Weibull 2016-04-21.

Ordföranden i Bro, 2016-05-17.

Ordförande i Hall, 2016-05-18.

Källor hämtat från internet

British Museum, styrdokument, De-accession of objects from the collection

https://www.britishmuseum.org/about_us/management/museum_governance.aspx, nedladdad 2015-12-29.

<https://www.britishmuseum.org/pdf/De-accession%20Policy%20July%202013%20FINAL.pdf>, nedladdad 2015-12-29.

Cardinal, Gil, *Totem: The Return of the G'psgolox Pole*, 2003, https://www.nfb.ca/film/totem_the_return_of_the_gpsgolox_pole, nedladdad: 2016-02-23.

Cardinal, Gil, *Totem: Return and Renewal*, National Film Board, 2007 https://www.nfb.ca/film/totem_return_and_renewal, nedladdad: 2016-02-23.

ICOM

<http://icom.museum/the-vision/museum-definition/>, nedladdad: 2017-01-28.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

World Intellectual Property Organization

<http://www.wipo.int/amc/en/center/specific-sectors/art/icom/>,
nedladdad: 2017-01-26.

Kronborg slott

<http://kongeligeslotte.dk/da/slotte-og-haver/kronborg-slot/det-sker-paa-kronborg-slot/frederik-2-s-bordhimmel-paa-kronborg-slot.html>, 2015-11-09.

Kulturnämnden Mariestad, sammanträdesprotokoll

<http://www.mariestad.se/download/18.2ef5d2f5139d6f4151231/Kulturn%C3%A4mndens+protokoll+2012-09-04.pdf>,
nedladdad 2015-12-10.

Vandsbo Hembygds- och Fornminnesförening, skrivelse

<http://www.hembygd.se/vadsbo/files/2012/11/Kulturnamnd1.pdf>
, nedladdad 2015-12-10.

Sametinget, remissvar till Kulturdepartementet.

<http://www.regeringen.se/remisser/2015/02/remiss-rapport-farokonventionen---europaradets-ramkonvention-om-kulturarvets-samhalleliga-varde/>, 2015-10-22.

Svenska kyrkan, motion till kyrkomötet, 1999:4

https://www.svenskakyrkan.se/km_om_99/km/mot/kmot04.htm#TopOfPage, nedladdad 2015-12-11.

Svenska kyrkan, motion till kyrkomötet, 1999:8

https://www.svenskakyrkan.se/km_om_99/km/mot/kmot08.htm#TopOfPage, nedladdad 2015-12-11.

Svenska kyrkan, kulturutskottets betänkande, 1999:3

https://www.svenskakyrkan.se/km_om_99/km/bet/KK9903-original.htm, nedladdad 2015-12-11.

Arkivmaterial

Etnografiska museet i Stockholm (vid tiden för undersökningen var materialet oförtecknat)

Landsarkivet i Visby

Kyrkostämmoprotokoll, Hall församling 1909-11-05, landsarkivet Gotland, Hall kyrkoarkiv.

Kyrkorådets protokoll 1984-05-21, landsarkivet Gotland, Hall kyrkoarkiv, kapsel: K III b:1.

Gotlands museum, topografiska samlingen

Kapsel: Bro kyrka II, mapp: Akter 2001-2002.

Kapsel: Bro kyrka II, mapp: akter 2003-.

Kapsel: Bro kyrka II, mapp: tidningsurklipp.

Hall församling

Kyrkorådets protokoll, Hangvar-Hall.

Bro församling

Kyrkorådets protokoll.

Verksamhetsberättelser.

Övrigt

Cirkulärskrivelse, ej diarieförd, daterad 1993-10-15, *Ang återförande av en totempåle*, författad av Knut Weibull kulturdepartementets rättsekretariat. Ej diariefört dokument författat år 1993-10-15. Dokumentet förvaras tillsammans med övrigt källmaterial som använts till denna avhandling.

Tryckt material

Dagspress

Hume, Stephen, 'Return of the spirit pole', i: *Vancouver Sun*, 2000-06-05 .

Nordin, Torgny, Världens mest omskrivna totempåle, Göteborgs-Posten, 2006-03-16.

Sjökvist, Elisabeth, "Indianer vill ha sin påle tillbaka", i: *Dagens Nyheter*, 1991-12-04.

Söderling Fredrik, "Modernas konflikt om nazikonfiskerad tavla löst", i: *Dagens Nyheter*, 2009-09-09.

Konventioner och organisationer

Farokonventionen [Elektronisk resurs]: *Europarådets ramkonvention om kulturarvets sambälleliga värde*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014, <http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/7673>.

ICOMOS, The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments, 1931.

ICOMs etiska regler, svenska ICOM, 2011.

ICOMOS, The Burra Charter, 2013 (1979), Australian ICOMOS Incorporated, nedladdad som pdf från: <http://australia.icomos.org>, 15-09-20.

UNESCO, Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property, nedladdad från UNESCOs hemsida 15-09-21 <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001333/133378mo.pdf>

REFERENSER

Unidroit-konventionen om kulturföremål som stulits eller förts ut olagligt; nedladdad från Unidroits hemsida 15-09-22. <http://www.unidroit.org/english/conventions/1995culturalproperty/translations/swedish.pdf>,

United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, United Nations 2008.
http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_en.pdf

Riksdag, regering och lagar,

Kulturutskottets betänkande 2004/05:KrU7, *Aterlämning av haislaindianernas totempåle.*

Motion 2004/05:Kr281, Haislaindianernas totempåle.

Regeringsbeslut, daterat 1994-02-24, Framställning om överlåtelse av ett museiföremål, Kulturdepartementets dnr. Ku91/1036, 92/3920, 93/1914K.

Kommittédirektiv, Dir. 1993:26.

Regeringens proposition 1987/88:104, *Kulturmiljövård*.

Kulturmiljölagen (1988:950), 2 kap.

Riksdagens protokoll 2010/11:112.

Litteratur

- Allan, Patricia, "Glasgow's *Ghost Dance* Shirt: Reflections on a circle to complete", i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk].
- Bazerman, Max H, et al, "Negotiation", *Annual Review of Psychology*, 2000, 51:279-314.
- Bazerman, Max H. & Moore, Don A., *Judgement in managerial decision making*, 8. ed., John Wiley & Sons, Hoboken, N.J., 2013.
- Bienkowski, Piotr, "Authority and the power of Place: Exploring the Legitimacy of Authorized and Alternative Voices in the Restitution Discourse" i: Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014.
- Bienkowski, Piotr & Burns Coleman, Elizabeth, "Contesting 'Claims' on Human Remains: Which traditions are treated as legitimate and why?", i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk].
- Björklund, Anders, *Hövdingens totempåle: om konsten att utbyta gåvor*, Carlsson, Stockholm, 2016.
- Björklund, Anders, "Drottningens totempåle", i *RIG, kulturbeskrivning*, 2017 (kommande publicering).
- Bohman, Stefan, *Historia, museer och nationalism*, Carlsson, Stockholm, 1997.

REFERENSER

- Bohman, Stefan, Lindvall Karin, ”Museerna i samhället och samhället i museerna: En positionsangivelse”, i: Bohman, Stefan & Palmqvist, Lennart (red.), *Museer och kulturarv: en museivetenskaplig antologi*, Carlsson, Stockholm, 1997.
- Breglia, Lisa, “Walking Around Like They Own the Place’, Quotidian Cosmopolitanism at a Maya and World Heritage Archaeological Site”, i: Meskell, Lynn (red.), *Cosmopolitan archaeologies*, Duke University Press, Durham, 2009 [pbk].
- Bring, Ove, *Parthenonsyndromet: kampen om kulturskatterna*, Atlantis, Stockholm, 2015.
- Carducci, Guido, “Repatriation’, ‘Restitution’, and ‘Return’ of ‘Cultural Property’: International Law and Practice”, i: Grønnow, Bjarne, Gabriel, Mille & Dahl, Jens, *Utimut: past heritage - future partnerships : discussions on repatriation in the 21st century*, IWGIA, Copenhagen, 2008.
- Cechi, Alessandro, *The settlement of international cultural heritage disputes*, Oxford University Press, Oxford, 2014.
- Clavir, Miriam, *Preserving what is valued: museums, conservation, and First Nations*, UBC Press, Vancouver, 2002.
- Clegg, Margaret, “A Change in Perspective: The impact of legislative changes in the United Kingdom”, i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk].
- Cooper, Karen Coody, *Spirited encounters: American Indians protest museum policies and practices*, AltaMira Press, Lanham, Md., 2008 [pbk].
- Crosby, F, ”A model of egoistical relative deprivation”, i: *Psychological Review*, 83, 85-113, 1976.

- Cuno, James B. (red.), *Whose culture?: the promise of museums and the debate over antiquities*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2012 [2009].
- Cuno, James B, "Introduction", i: Cuno, James B. (red.), *Whose culture?: the promise of museums and the debate over antiquities*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2012 [2009].
- Cuno, James B., *Who owns antiquity?: museums and the battle over our ancient heritage*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 2008.
- Dalen, Monica, *Interyju som metod*, 2., utök. uppl., Gleerups utbildning, Malmö, 2015.
- Edbom, Gunilla, *Samiskt kulturarv i samlingar: rapport från ett projekt om återföringsfrågor gällande samiska föremål*, 2. omarb. versionen, Åjtte, Jokkmokk, 2005.
- Ferguson T. J., Kuwanwisiwma, Leigh J, Loma'omvaya, Micah, Lyons, Patrick, Schachner, Gregson & Webster, Laurie D, "Yep Hisat Hoopog'yaqam Yeesiva (Hopi ancestors were once here): Repatriation research documenting Hopi cultural affiliation with the Ancient Hohokam of southern Arizona", i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk].
- Fjärde världen, 1992, 9:1 & 9:3.
- Fjæstad, Monika, "Föremålen som kulturarv och källmaterial" i: Fjæstad, Monika (red.), *Tidens tand: förebyggande konservering : magasinshandboken*, 1. uppl., Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1999.
- Folger, Robert, "Emerging Issues in the Social Psychology of Justice", i: Folger, Robert (red.), *The sense of injustice: social psychological perspectives*, Plenum, New York, 1984.

REFERENSER

- Fouseki, Kalliopi, "Claimin the *Parthenon Marbles* Back: Whose Claim and on Behalf of Whom?", i: Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014.
- Fransson, Niklas, "Stereotyper, fördomar och diskriminering", i: Biel, Anders & Gärling, Tommy (red.), *Sambällspsykologi*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2012.
- Fyfe, Gordon, "A Trojan Horse at the Tate: theorizing the museum as agency and structure", i: Macdonald, Sharon & Fyfe, Gordon (red.), *Theorizing museums: representing identity and diversity in a changing world*, Blackwell, Oxford, 1996.
- Gillman, Derek, *The idea of cultural heritage*, Rev. ed., Cambridge University Press, New York, 2010.
- Graham, Martha & Murphy, Nell, 'NAGPRA at 20, Museum Collections and Reconnections', i: *Museum Anthropology*, vol 33, nr. 2, s. 105-124, 2010.
- Greenberg, Jerald, "On the Apocryphal Nature of Inequity Distress", i: Folger, Robert (red.), *The sense of injustice: social psychological perspectives*, Plenum, New York, 1984, s. 168.
- Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Grundberg, Jonas, *Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning: utveckling eller konflikt?*, 1. uppl., Institutionen för arkeologi, Univ., Diss. Göteborg : Univ., 2004, Göteborg, 2004.
- Gurt, Carl Johan & Persson, Henrik, "Miljöförstöring och kulturell utarmning: totempålekravet - del av en större problematik för nordvästkustindianerna i Nordamerika", i: *Fjärde världen.*, 9:1, 1992.

- Gurt, Carl Johan, "Haisla åter i Stockholm", i: *Fjärde världen*, 3:2004.
- Gärling, Tommy, "Förhandlingar", i: Gärling, Tommy & Biel, Anders (red.), *Sambällspsykologi*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2012.
- Harlin, Eeva-Kristiina, *Recalling Ancestral Voices - Repatriation of Sámi Cultural Heritage: rapport från projektseminarium 3-5 oktober 2007 vid Siida samemuseum, Enare, Finland*, Siida, Inari, 2007.
- Harrison, Rodney, *Heritage: Critical Approaches*, Routledge, Milton Park, Abingdon, 2013 [pbk].
- Hellspong, Mats, *Herrgårdsromantik och statarelände, En studie av ideologi, kulturarv och historieanvändning*, Carlsson, Stockholm, 2004.
- Henry, J.P., "Challenges in Managing Culturally Sensitive Collections at the National Museum of the American Indian", in: *Stewards of the Sacred*, eds. L.E. Sullivan & A. Edwards, Washington, DC 2004.
- Hillström, Magdalena, *Ansvar för kulturarvet: studier i det kulturhistoriska museiväsendets formering med särskild inriktning på Nordiska museets etablering 1872-1919*, Linköping University, Department of Culture Studies, Diss. Linköping : Linköpings universitet, 2006, Linköping, 2006 (pdf).
- Holtorf, Cornelius, "A European perspective on indigenous and immigrant archaeologies", i: *World Archaeology*, 41:4, 672-681, 2009.
- Hultkrantz, Åke, "Låt totempålen vara kvar i Sverige", i: *Fjärde världen*, 1992, 9:3.
- Hultkrantz, Åke, "Totempålen igen, Skall den gistna pålen återbördas eller ej?", i: *Kulturella perspektiv*, 1992:3-4.
- Hällgren, Katarina, "Vem äger kulturarvet?" i: *Samefolket*, 2000:6/7, 2000.

REFERENSER

- Högberg, Anders, *Mångfaldsfrågor i kulturmiljövården: tankar, kunskaper och processer 2002-2012*, Nordic Academic Press, Lund, 2013.
- Jacobsson, Bengt, *Kulturpolitik: styrning på avstånd*, Studentlitteratur, Lund, 2014.
- Jenkins, Tiffany, *Keeping their marbles: how the treasures of the past ended up in museums - and why they should stay there*, Oxford University Press, Oxford, 2016.
- Jessiman, Stacey R, "The Repatriation of the G'psgolox Totem Pole: A Study of its Context, Process and Outcome", i: *International Journal of Cultural Property*, 2011, 18:365-391.
- Karlström, Anna, *Preserving impermanence: the creation of heritage in Vientiane, Laos*, Department of Archaeology and Ancient History, Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2009, Uppsala, 2009.
- Kazemi, Ali, "Distributive and Procedural Fairness Promote Cooperative Conflict Management", i: Törnblom, Kjell & Vermunt, Riël (red.), *Distributive and procedural justice: research and social applications*, Ashgate, Aldershot, 2007.
- Kazemi, Ali & Johansson, Lars-Olof, "Social rättvisa", i: Biel, Anders & Gärling, Tommy (red.), *Sambällspsykologi*, 1. uppl., Liber, Malmö, 2012.
- Krpmotich, Cara Ann & Peers, Laura L., *This is our life: Haida material heritage and changing museum practice*, UBC Press, Vancouver, BC, 2013.
- Krpmotich, Cara Ann, *The force of family: repatriation, kinship, and memory on Haida Gwaii*, University of Toronto Press, Toronto, 2014 [pbk].
- Kulturella Perspektiv, 1992:3-4.
- Kulturutredningen, *Kulturpolitikens inriktning: slutbetänkande*, SOU 1995:84, Fritze, Stockholm, 1995.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

- Kulturutredningen, *Tjugo års kulturpolitik 1974-1994: en rapport från Kulturutredningen*, SOU 1995:85, Fritze, Stockholm, 1995.
- Kulturarvsutredningen, *Kulturegendomar och kulturföremål: [del]betänkande*, SOU 1995:128 Fritze, Stockholm, 1995.
- Kåks, Per, ”Repatriering av museiföremål – återlämnande av lån, eller...?” i: *Kulturella perspektiv*, 1992:3-4.
- Leakey, Mary, *Disclosing the past*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1984.
- Legnér, Mattias, *Fäderneslandets rätta beskrivning: mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Diss. Stockholm : Univ., 2004,Helsingfors, 2004.
- Legnér, Mattias, ”Gotlands fornvänner 1875-1925, Början till en kanonisering av gotländskt kulturarv”, i: Palmenfelt, Ulf (red), *Mellan nation och tradition, Idéströmningar i 1800-talets insamlingar av folklore*, Uppsala 2013.
- Lundén, Staffan, *Displaying loot: the Benin objects and the British Museum*, University of Gothenburg, Department of Historical Studies, Diss. Göteborg : Göteborgs universitet, 2016,Göteborg, 2016.
- Magnus Magnusson, “Introduction” i: Greenfield, Jeanette, *The return of cultural treasures*, 3. ed., Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
- Matthews, Maureen, ”Repatriating Agency: Animacy, Personhood and Agency in the Repatriation of Ojibwe Artefacts”, i: Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014.
- Meskeil, Lynn, “Introduction, Cosmopolitan Heritage Ethics”, i: Meskeil, Lynn (red.), *Cosmopolitan archaeologies*, Duke University Press, Durham, 2009 [pbk].

REFERENSER

- Minne och bildning, Museernas uppdrag och organisation, bilagedel, SOU 1994:51.
- Minne och bildning, Museernas uppdrag och organisation, museiutredningens betänkande, SOU 1994:51.
- Minnhagen-Alvsten, Monika, "Reflexioner kring återförande av kulturarv till dess ursprungsplats" i: *Nordisk Museologi*, 2002:2.
- Misztal, Barbara A., *Theories of social remembering*, Open University Press, Buckingham, 2003.
- Morell, Virginia, *Ancestral passions: the Leakey family and the quest for humankind's beginnings*, Simon & Schuster, New York, 1995.
- Muñoz Viñas, Salvador, *Contemporary theory of conservation*, Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford, 2005.
- Nilsson Stutz, Liv, "Claims to the Past. A Critical View of the Arguments Driving Repatriation of Cultural Heritage and Their Role in Contemporary Identity Politics", i: *Journal of Intervention and Statebuilding*, 7:2, 170-195, 2013.
- Ny museipolitik, betänkande av Museiutredningen, SOU 2015:89.
- Näsman, Olof, *Sambällsmuseum efterhyses: svensk museiutveckling och museidebatt 1965–1990*, Umeå universitet, Diss. Umeå : Umeå universitet, 2014, Umeå, 2014.
- Ojala, Carl-Gösta, *Sámi prehistories: the politics of archaeology and identity in Northernmost Europe*, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet, Diss. Uppsala : Uppsala universitet, 2009, Uppsala, 2009 (pdf).
- Paine, Crispin, *Religious objects in museums: private lives and public duties*, English ed., Bloomsbury Academic, London, 2013.
- Pentz, Peter (red.), *Utimut = Return : the return of more than 35.000 cultural objects to Greenland*, Nationalmuseet, [København], 2004.

- Pentz, Peter, "The Policy of Returning Cultural Objects, The Danish Perspective", i: Pentz, Peter (red.), *Utimut = Return : the return of more than 35.000 cultural objects to Greenland*, Nationalmuseet, [København], 2004.
- Pettersson, Richard, *Fädernesland och framtidsland: Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering*, Univ., Diss. Umeå : Univ., 2001, Umeå, 2001.
- Pettersson, Richard, *Fädernesland och framtidsland: Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering*, Univ., Diss. Umeå : Univ., 2001, Umeå, 2001.
- Redfern, Rebecca; Bekvalac, Jelena; Clegg, Margaret & Bonney, Heather (red.), *Global ancestors: understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow books, Oxford, 2013.
- Redfern, Rebecca & Clegg, Margaret, "Introduction", i: Clegg, Margaret, Redfern, Rebecca, Jelena, Bekvalac & Bonney, Heather (red.), *Global Ancestors, Understanding the shared humanity of our ancestors*, Oxbow Books, Oxford, 2013 [pbk].
- Rosing, Emil & Pentz, Peter, "The Museum Collaboration of Denmark and Greenland", i: Pentz, Peter (red.), *Utimut = Return : the return of more than 35.000 cultural objects to Greenland*, Nationalmuseet, [København], 2004.
- Rydell, Anders, *Plundrarna: hur nazisterna stal Europas konstskatter*, Ordfront, Stockholm, 2013.
- Ryen, Anne, *Kvalitativ intervju: från vetenskapsteori till fältstudier*, 1. uppl., Liber ekonomi, Malmö, 2004.
- Schultz-Lorentzen, Helge, "Dreams come true, Return of cultural property by Denmark to Greenland: from dream to reality", i: Museum (UNESCO), *Nordic museums today*, No 160 (Vol XL, No 4, 1988).

REFERENSER

- Skitka, Linda J, "Of Different Minds: An Accessible Identity Model of Justice Reasoning", i: *Personality and Social Psychology Review*, vol. 7, no. 4, 2003.
- Smith, Laurajane, *Uses of heritage*, Routledge, New York, 2006 [pbk].
- Sundin, Bosse, "Hembygden som idé. Konstruktionen av lokal och regional identitet", i: Bohman, Stefan & Palmqvist, Lennart (red.), *Museer och kulturarv: en museivetenskaplig antologi*, Carlsson, Stockholm, 1997.
- Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola (red.), *Malmberget: strukturella förändringar och kulturarvsprocesser : en fallstudie*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2008.
- Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola, "Historiens betydelse i kulturmiljöförvaltning" i: Svensson, Birgitta & Wetterberg, Ola (red.), *Malmberget: strukturella förändringar och kulturarvsprocesser : en fallstudie*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2008.
- Thurén, Torsten, *Källkritik*, Liber, 2013.
- Torgrímsdóttir, Anna Torbjörg, "Återlämning av isländska föremål från Danmark 1930", i: *Nordisk Museologi*, 2002:2.
- Trost, Jan, *Kvalitativa intervjuer*, 3. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2005.
- Tunbridge, J. E. & Ashworth, Gregory John, *Dissonant heritage: the management of the past as a resource in conflict*, Wiley, Chichester, 1996.
- Turnbull, Paul, "Indigenous Australian people, their defence of the dead and native title" i: Fforde, Cressida, Hubert, Jane & Turnbull, Paul (red.), *The dead and their possessions: repatriation in principle, policy and practice*, Routledge, London, 2002.
- Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014.

- Van der Maas, Demelza, "Debating the Restitution of Human Remains from Dutch Museum Collections: The Case of the Skulls from Urk", i: Tythacott, Louise & Arvanitis, Kostas (red.), *Museums and restitution: new practices, new approaches*, Ashgate, Farnham, 2014.
- Vrdoljak, Ana Filipa, *International law, museums and the return of cultural objects*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
- Wallerström, Thomas, *Vilka var först?: en nordskandinavisk konflikt som historisk-arkeologiskt dilemma*, 1. [uppl.], Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2006.
- Westberg, Karin, "Totempålen – en levande historia", i: Östberg, Wilhelm (red.), *Med världen i kappsäcken: samlingarnas väg till Etnografiska museet*, Etnografiska museet, Stockholm, 2002.

Summary

Negotiations regarding cultural objects

Interests and arguments of parties in processes involving the restitution of cultural property

In connection to demands for the restitution of cultural property, quite a few things come into play, and the parties may have very different ideas of what is important. Restitution claims are sometimes expressed in terms of ownership or repatriation. The opposing parties of a dispute may choose different ways of expressing their wishes. In some cases, the parties reach an understanding, in others, there is misunderstanding. It may become apparent that the parties have diametrically opposite fundamental values, or the process can bring similar values to the surface.

People can sometimes be unwavering in their opinion, which in some case has religious overtones. In other cases, static notions can be linked to historic events or ideas about important locations, or both. People's perceptions can also be fluid and changeable. When things come to a head, for example, and people face new challenges, there may be value shifts that create opportunities for the parties' perceptions to line up.

Disputes regarding the restitution of cultural property, which in many cases relate to museum objects, are a well-known phenomenon. But this type of conflict can also be viewed as a negotiation that can be analysed. It may be the case that a party's arguments are based on interests that may have been intentionally concealed, or which have been overshadowed by something else, which can obstruct a process. This thesis adds a negotiation perspective and carries out a closer examination in order to show which factors and arguments may play a part in facilitating a process, cause an obstruction or remove one.

People may get stuck in the notion of a negotiation as a procedure where something of a given size is to be divided between

the parties. This idea leads to each party attempting to get as large a share as possible of the thing the negotiation is about. This mechanism is sometimes described as the *cake metaphor*, or having a *pie* that is to be divided between several people. To put it plainly, what the other person gains, you lose. This metaphor alludes to people wanting to gain that which is in their interest, which also makes it necessary to win the negotiation.

There are ways to break this kind of pattern. The pie can instead be made larger in different ways, so that both parties can have their interests met and reach an understanding in the process.

A negotiation perspective can add knowledge to better understand the possible underlying motives of the parties' positions. With the help of case studies, this thesis gives an indication of what this type of process could look like and which arguments and interests may be important to the proceedings.

The aim of the thesis is to highlight different perspectives of those involved in restitution processes; how they argue in a negotiation situation and which consequences the negotiation may have for the management of the objects. In order to operationalise the purpose of the investigation, the following questions have been formulated:

1. How can processes relating to the restitution of cultural property be understood from a negotiation perspective?
2. What types of argument could be presented in a negotiation on the restitution of cultural property. In what way may these arguments vary between parties and over time?
3. How could the negotiation impact on the handling of the cultural object in question?

Case studies

Placing certain differences in the parties' motives in the foreground can generate a more flexible situation. To put it differently, what is important to one party is not necessarily important to the other.

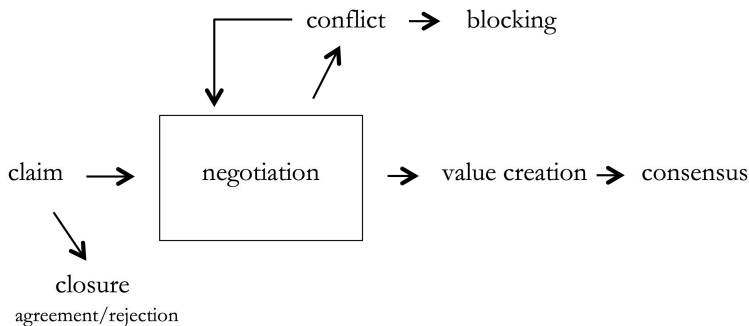
SUMMARY

For this thesis, two case studies have been investigated by interviewing the people involved in the process and by studying the processes closely with the help of archival research.

The first of these case studies relates to the restitution of a totem pole from the Museum of Ethnography in Stockholm to the Haisla First Nation in British Columbia, Canada. The second case study relates to the process on the restitution of medieval ecclesiastical objects from the regional museum of Gotland to the churches of Bro and Hall, also in Gotland. The informants clarified their views of what would “make the pie bigger” in each process.

Understanding the process

Processes relating to the restitution of cultural property differ from case to case. Some may reach a quick solution, while others come to a standstill. The process is described schematically below in a figure proposing possible routes in a negotiation regarding the restitution of cultural property.

Figure 1. Created by Mikael Hammelev Jørgensen

The process begins with a claim. This claim may bring to the surface or create a potential conflict; who is entitled to the cultural property and where should it be located? If the parties start out with the presupposition that the situation can be characterised as a “fixed pie”, the conflict may escalate and lead to obstructions. If, on the

other hand, each party is open to the other's motives, a negotiation can be initiated. It also makes it possible to clarify what each party's interests are. In the next phase, solutions can be proposed that can accommodate the interests of both parties. Examples of solutions could include making a copy of the cultural object or increasing accessibility for those who make a claim on it. If the process comes to a standstill, an independent third party may be invited to join. The figure also has a marker for closure, which refers to a request that can be granted immediately or denied without negotiation. To put it plainly, it entails an immediate restitution or no change.

Identify and categorise arguments in the process

The parties' arguments identified in this thesis have been placed in a number of categories based on their contents. It is for example possible to trace both utilitarian and social values in the parties' lines of negotiation. These categories are meant to reflect central themes of the arguments featured in the two case studies used for the thesis. The below categories should be seen as suggestions for how arguments can be sorted in order to then be analysed. The categories are presented here in an idealised form and their validity is tested in the case studies. They describe the type of headings that the arguments can be sorted under, and not the actual arguments.

Place (PL)

In this investigation, the term site refers for example to a nature area or a building and its vicinity, which is of particular relevance to certain people. The site may also be considered the most appropriate location for a cultural object.

Cultural Identity (KID)

This category refers to a group's cultural identity, which can thus also be represented through a physical cultural object. The cultural object can be perceived to be of greater or lesser importance to an identity, or it can be seen as a possible way of constituting or manifesting an identity, which is personal or belongs to a smaller community.

SUMMARY

Care (OMV)

This category reflects the physical handling of a cultural object, of which conservation is sometimes the most central aspect.

Museum institution (MI)

This category reflects the museum as an institution or other organisation handling cultural objects according to the museum model. This category is linked to public administration of cultural heritage.

Moral rights (MR)

This category reflects party arguments that are based in the notion that there is a moral right to recuperate or retain a cultural object.

Legal rights (JR)

This category is linked to arguments claiming a legal right to recuperate or retain a cultural object.

Accessibility (TGH)

Parties may present arguments claiming that they need to be in possession of a cultural object for their own access or for the wider public to have access to it.

Financial concerns (EKN)

This category covers arguments pushing the financial importance of a cultural object. These arguments may relate to the cost of completed measures to preserve the cultural object or future expenses for handling it in a certain way. The category also contains the costs entailed by a restitution process and how these are to be distributed. It also encompasses arguments intended to attain financial contributions to preserve a cultural object or to enforce a restitution process.

Frequency of arguments in the process

The thesis can show what the parties considered to be important, but also in which regards they changed their opinion. The result can be seen as an indication of how certain factors are valued in cases where the restitution of cultural property is negotiated. The material that has been created for this thesis can indicate at which point in

the process and regarding which factors the parties may change their opinion so that the process shifts towards a mutual understanding. The result can be put into relation with the examples brought up in the thesis.

A compilation is shown below of the things that the parties in this thesis underlined as important. The table shows the frequency of arguments from both main parties, and from outside parties that entered into the negotiation process. The table also shows in which argument categories there were changes in the parties' positions.

Summary table of the types of argument that each party brings up (the figures in the table indicate frequency)

Parties	PL	KID	OMV	MI	MR	JR	TGH	EKN
Museums	2	0	3	2	0/1*	1	3	3
Counter-party	3	3	2	0	3	2	3	2

*Moral right is brought up in a later process relating to the restitution of a rood from the Gotland Museum to the church of Hall.

The table shows that two museums underlined the importance of the place (P). No museum presented arguments relating to cultural identity (CID), which all the counter-parties did.

Table relating to the degree of consensus between the parties. Figures in brackets are data from the upper table.

Parties	PL	KID	OMV	MI	MR	JR	TGH	EKN
Museums	(2)2	(0)0	(3)3	(2)2	(1)1	(1)0	(3)2	(3)3
Counter-party	(3)2	(3)0	(2)3	(0)2	(3)1	(2)0	(3)2	(2)3
Frequency	2/3	0/3	3/3	2/3	1/3	0/3	2/3	3/3

The table showing the degree of consensus indicates within which categories changes occurred, at which points the parties reached consensus and where they disagreed. It shows, for example, that in three out of three cases, the museum party argued that care (OMV) was important. The same result can be seen for the importance of

SUMMARY

financial concerns (EKN) in processes relating to the restitution of cultural property.

The case studies and examples used for this thesis have given several indications of different possibilities for making the pie larger. A party may, for example, have their demands met in the future, but at present, their demands are obstructing their own cause. It is conceivable that a situation could arise where it will remain impossible to accommodate a party's interests if their line of negotiation does not allow for any deviation whatsoever. This could also happen if the party in question has an indisputable *right*, which leads to a quick process, where the outcome is positive in the short term, but negative for the party's interests over time. The reason may be that, the object will be destroyed by poor climate conditions or insufficient knowledge, or not enough time is allowed for a cultural exchange between people.

In the case of the totem pole, there was hesitation about the restitution, but a shift occurred that instead made the restitution a common goal for the parties. A successful restitution with suitable care also became a common goal in the case of the medieval wood sculptures of the church in Bro.

Factors that added value in the process (made the pie larger)

The informants highlighted the feeling of having done something good as an added value, and the positive contact you can establish with the recipient entails many opportunities that can be developed through a cultural exchange and continued contact. A good negotiating situation thus creates added value in itself. Allowing the process to take time also adds value. A quick restitution process is not informative; a long process may instead lead to more knowledge. The parties have a chance to get to know each other, but also themselves. It is also important to strip away any uncertainties and instead be open to improvisation and the unexpected, so that you can create something new on the basis of new experiences. Flexibility and a willingness to improvise may be important ingredients for people to come together on unorthodox proposals.

The case studies used in this thesis show that financial support may be a way of enlarging the pie that facilitates the process and enables good care of recuperated cultural objects. Making a copy of a rood was described as a pie enlarger in that process. Another interesting point is that the copy's value to the members of the congregation has increased over time. The parties have reached a consensus that the best physical care of the medieval rood is provided by a museum.

The thesis concludes that a consensus view is beneficial to processes on the restitution of cultural property. A consensus in the negotiations on the restitution of cultural property may seem obvious, but is an interesting subject of further analysis. A cultural object may be returned *without* the parties reaching a consensus, for example as the result of a court order or a newly discovered ownership right behind the restitution claims, which means that one of the parties may get all they have asked for, while the other one gets nothing at all. But if the parties instead strive to reach a consensus through the process, the outcome may be the same, i.e. that the cultural property is returned, but the party that waives its claim gets something else in return, such as new knowledge, other objects or being allowed to have the returned object on loan.

A consensual negotiation tends to make the parties' positions more flexible, so that *both parties* have something to gain from the process. The consensus may show that there is potential in proposals that have perhaps been previously rejected.

Continued research

One result of this investigation is the identification of arguments. These arguments could possibly be described in other ways and appear in other constellations, but this would require further research.

This thesis has in particular highlighted what type of ideas people have about the dialogue between museums and social groups, but also how these ideas can be developed. An analysis of people's perceptions of dialogues on cultural heritage may lead to new forms of administration that challenge earlier formats; an analysis to which this thesis may contribute through its interdisciplinary approach.

SUMMARY

By clearly linking claims for the restitution of cultural property to psychological theories of fairness, this thesis may have contributed to a deeper knowledge.

The perhaps most important contribution and area of continued research that this thesis is part of is to develop the method of the categories and to use a greater sample of empirical material to investigate connections in people's arguments and lines of negotiation. Developing the method and using a broader material creates an opportunity to show with greater academic certainty which interests lie behind people's claims for the restitution of cultural property. The compilation in tables can hopefully facilitate comparison between multiple studies.

Acta Universitatis Gothoburgensis

Previous publications in Gothenburg Studies in Conservation

1. Frantisek Makes. Enzymatic consolidation of the portrait of Rudolf II as "Vertumnus" by Giuseppe Arcimboldo with a new multi-enzyme preparation isolated from Antarctic krill (*Euphausia superba*). 1988. ISBN 91-7346-205-5.
2. Frantisek Makes. Enzymatic examination of the authenticity of a painting attributed to Rembrandt. Krill enzymes as diagnostic tool for identification of "The repentant Magdalene". 1992. ISBN 91-7346-254-3.
3. Frantisek Makes. Investigation, restoration and conservation of Matthaeus Merian portraits. Göteborg 1996. ISBN 91-7346-290-X.
4. Lagerqvist, Bosse. The Conservation Information System. Photogrammetry as a base for designing documentation in conservation and cultural resources management. Göteborg 1996. ISBN 91-7346-302-7.
5. Johnsen, Jesper Stub. Conservation Management and Archival Survival of Photographic Collections. Göteborg 1997. ISBN 91-7346-318-3.
6. Williams, Stephen L. Destructive preservation, A review of the effect of standard preservation practices on the future use of natural history collections. Göteborg 1999. ISBN 91-7346-358-2.
7. Freccero, Agneta, Fayum Portraits. Documentation and Scientific Analyses of Mummy Portraits Belonging to Natio- nalmuseum in Stockholm. Göteborg 2001. ISBN 91-7346-382-5.
8. Jensen, Ole Ingolf. Så målade prins Eugen. Undersökning av pigment, måleriteknik och konstnärligt uttryck baserat på naturvetenskapliga metoder. Göteborg 2001. ISBN 91-7346-402-3.
9. Freccero, Agneta. Encausto and ganosis. Beeswax as Paint and Coating during the Roman Era and its Applicability in Modern Art, Craft and Conservation. Göteborg 2002. ISBN 91-7346-414-7.
10. Fröysaker, Tine. The church paintings of Gottfried Hendtzschel in Norway – past and future conservation. Part I & II. Göteborg 2003. ISBN 91-7346-455-4.
11. Brunskog, Maria. Japanning in Sweden 1680s - 1790s. Characteristics and preservation of orientalized coatings on wooden substrates. Göteborg 2004. ISBN 91-7346-475-9.
12. Egenberg, Inger Marie. Tarring maintenance of Norwegian medieval stave churches. Characterisation of pine tar during kiln-production, experimental coating procedures and weathering. Göteborg 2003. ISBN 91-7346-483-X.
13. Waller, Robert R. Cultural Property risk analysis model. Development and Application to Preventive Conservation at the Canadian Museum of Nature. Göteborg 2003. ISBN 91-7346-475-9.

FÖRHANDLINGAR OM KULTURFÖREMÅL

14. Johansson, Erica. Shaker Architectural Materials and Craftsmanship. The Second Meetinghouse at Mount Lebanon, New York, USA. Göteborg 2005. ISBN 91-7346-533-X.
15. Hökerberg, Håkan. Att fånga det karaktäristiska i stadens bebyggelse. SAVE-metoden som underlag för bevarande- planering. Göteborg 2005. ISBN 91-7346-542-9.
16. Makes, Frantisek. Novel enzymatic technologies to safeguard cultural heritage. Göteborg 2006. 95 p. ISBN 91-7346- 557-7.
17. Krus, Anna. Kulturarv - Funktion -Ekonomi. Tre perspektiv på byggnader och deras värden. Göteborg 2006. ISBN 91-7346-566-6.
18. Roos, Britta. Värdeproduktion i kulturvårdande projekt. Fönsterrenoveringen vid Stockholms slott. En fallstudie. Göteborg 2006. ISBN 91-7346-567-4.
19. Myrin, Malin. Conservation of Gotland sandstone. Overview of present conditions. Evaluation of methods. Göteborg 2006. ISBN 91-7346-568-2.
20. Johansson, Sölve. Hydrauliskt kalkbruk. Produktion och användning i Sverige vid byggande från medeltid till nutid. Göteborg 2007. ISBN 978-91-7346-569-4.
21. Thornberg Knutsson, Agneta. Byggnadsminnen - principer och praktik. Den offentliga kulturmiljövårdens byggnadsminnesverksamhet. Beskrivning och utvärdering. Göteborg 2007. ISBN 978-91-7346-592-2.
22. Erika Johansson. House Master School. Career Model for Education and Training in Integrated and Sustainable Conservation of Built Environments. Göteborg 2008. ISBN 978-91-7346-628-8.
23. Meiling, Pär. Documentation and Maintenance Planning Model - DoMaP. A response to the need of conservation and long-term maintenance of facades of modern multi-apartment buildings. Based on case studies in Göteborg in Sweden. Göteborg 2010. ISBN 978-91-7346-639-4.
24. Gustafsson, Christer. The Halland Model. A trading zone for building conservation in concert with labour market policy and the construction industry, aiming at regional sustainable development. Göteborg 2011. ISBN 978- 91-7346-668-4
25. Nilsson, Johanna. In Search of Scientific Methods for Conservation of Historic Silk Costumes. Göteborg 2010. 45 s., papers I-III ISBN 978- 91-7346-685-1
26. Håfors, Birgitta. Conservation of the wood of the Swedish Warship Vasa of A.D.1628. Evaluation of polyethylene glycol conservation programmes. Göteborg 2010. 546 p.; 1 CD. ISBN 978-91-7346-687-5
27. Almevik, Gunnar. Byggnaden som kunskapskälla. Göteborg 2012. ISBN 978-91-7346-714-8
28. Westin, Jonathan. Negotiating 'culture', assembling a past. The visual, the non-visual and the voice of the silent actant. Göteborg 2012. ISBN 978-91-7346-726-1
29. Nyström, Ingalill. Bonadsmåleri under lupp. Spektroskopiska analyser av färg och teknik i sydsvenska bonadsmålningar 1700-1870. Göteborg 2012. ISBN 978-91-7346-731-5.

30. Strang, Thomas. Studies in pest control for cultural property. Göteborg 2012. ISBN 978-91-7346-734-6
31. Nilsson, Nina. Färgbilden som redskap vid växtkomposition. Göteborg 2012. ISBN 978-91-7346-750-6
32. Hjort Lassen, Ulrik. The invisible tools of a timber framer. A survey of principles, situations and procedures for marking. Göteborg 2014. ISBN 978-91-7346-785-8
33. Hermerén, Karin. Den utsatta konsten. Att förvalta konst i offentlig miljö – etik, lagstiftning och värdeförändring. Göteborg 2014. ISBN 978-91-7346-815-2
34. Eriksson, Jonny. Bruk av kalk och sand – ur ett hantverkligt perspektiv. Göteborg 2015. ISBN 978-91-7346-820-6
35. Mydland, Leidulf. Skolehuset som kulturminne - Lokale verdier og nasjonal kulturminneforvaltning. Göteborg 2015. ISBN 978-91-7346-822-0
36. Leijonhufvud, Gustaf, Decision making on indoor climate control in historic buildings: Knowledge, uncertainty and the science-practice gap. Göteborg 2016. 85 s. ISBN 978-91-7346-825-9 (tryckt) ISBN 978-91-7346-826-8 (pdf)
37. Nilsson, Johanna, Ageing and conservation of silk: Evaluation of three support methods using artificially aged silk. Göteborg 2015. 218 s. ISBN 978-91-7346-851-0
38. Jarefjäll, Patrik, *Navarsmide: en metodstudie ur ett hantverksperspektiv*. Göteborg, 2016, ISBN: 9789173468879

